Žygimantas
LIAUKSMINAS
Rinktiniai
RAŠTAI

SIGISMUNDUS
LAUXMIN
OPERA SELECTA

425

UDK 82.08
Li67

Sudarytojas
BRONIUS GENZELIS

Mokslinė konsultantė
EUGENIJA ULČINAITĖ

Knyga išleista Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai parėmus

Dėkojame Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių ir Rankraščių skyriams už pagalbą leidžiant knygą

ISBN 5-417-00864-8

Žygimantas LIAUKSMINAS

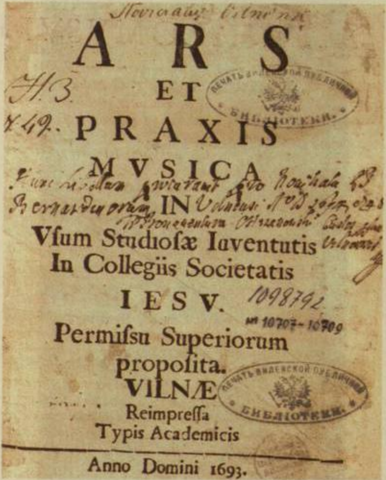
Rinktiniai RAŠTAI

SIGISMUNDUS LAUXMIN

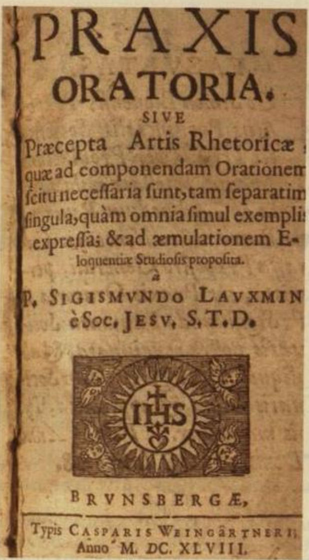
OPERA SELECTA

2004

TURINYS

ARS
ET
PRAXIS
MVSICA
IN
Vſum Studioſæ Iuventutis
In Collegiis Societatis
IESV.
Permiſsu Superiorum
propoſita.
VILNÆ
Reimpreſſa
Typis Academicis
Anno Domini 1693.

Ž. LIAUKSMINO VADOVĖLIO
„MUZIKOS TEORIJA IR PRAKTIKA"
III LEIDIMAS

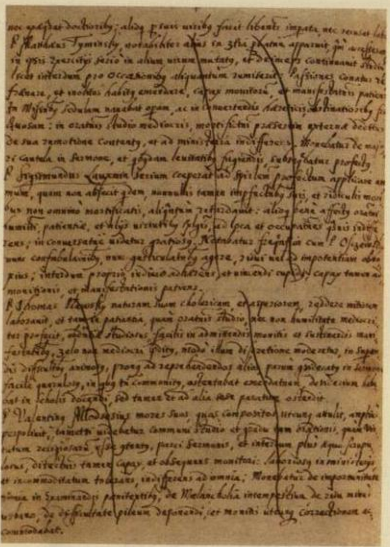
PRAXIS
ORATORIA.
SIVE
Præcepta Artis Rhetoricæ,
quæ ad componendam Orationem
ſcitu neceſſaria ſunt, tam ſeparatim
ſingula, quàm omnia ſimul exemplis
expreſſa; & ad æmulationem E-
loquentiæ Studioſis propoſita.
à
P. SIGISMVNDO LAVXMIN
è Soc. JESV, S.T.D.

BRVNSBERGÆ,
Typis CASPARIS WEINGÄRTNERI,
Anno M. DC. XLVIII.

Ž. LIAUKSMINO VADOVĖLIO
„ORATORINĖ PRAKTIKA IR RETORIKOS MENO
TAISYKLĖS“ I LEIDIMAS

Ž. LIAUKSMINO VADOVĖLIO
„ORATORINĖ PRAKTIKA IR RETORIKOS MENO
TAISYKLĖS" (FRANKFURTAS PRIE MAINO, 1682)
TITULINIO LAPO PRIEŠLAPIO ILIUSTRACIJA

ĮRAŠAS JĖZUITŲ PROVINCIJOS KOLEGIJŲ YPATINGOJOJE KNYGOJE APIE „TĖVO TERCIJONO" Ž. LIAUKSMINO BŪDO BRUOŽUS

LIAUKSMINŲ ŠEIMOS HERBAS

JĖZAUS DRAUGIJOS NAUJOKYNAS
(DAB. TECHNIKOS BIBLIOTEKA) VILNIUJE,
ŠV. IGNOTO GATVĖJE,
KUR, ĮSTOJĘS Į JĖZAUS DRAUGIJĄ,
1616–1618 M. GYVENO Ž. LIAUKSMINAS

Prof. habil. dr.
BRONIUS GENZELIS

ŽYGIMANTO LIAUKSMINO aplinka ir jos ištakos

Nuo Renesanso ištakų Lietuvoje iki XVII a. vidurio smarkiai kito Lietuvos intelektualinis lygis, o drauge su juo ir vertybinė orientacija (valstybinis mąstymas, pilietiškumas, tautiškumas), ryškėjo Lietuvos specifika. XVI a. Vakaruose ir Rytuose kūrėsi stiprios centralizuotos valstybės, stiprėjo tautiškumas (formavosi tautinė raštija), tuo tarpu mūsų krašte vyko atvirkštiniai procesai (decentralizacija, tautiškumo nykimas), nors ir būta pastangų juos stabdyti. Renesansas Vakarų Europoje pakeitė viduramžišką mąstymo ir gyvenimo būdą.

Renesanso epochai būdingas visuotinis žinių troškimas, vertybių perkainojimas. Atsisakyta viduramžiško asketizmo. Spaudos išradimas pakeitė žmogaus protinės veiklos galimybes. Plėtėsi įvairios žmogaus veiklos sritys. Kaip tik šitos Vakarų Europos naujovės klojosi Lietuvoje ant pagoniško pamato.

Pagoniškoji Lietuva neturėjo valstybiškai įtvirtintos mokymo sistemos. Įsiliejusi į krikščioniškų valstybių tarpą,

Lietuva privalėjo su jomis palaikyti santykius, priimti jų sugyvenimo normas.

Lietuva viena iš pirmųjų Rytų Europoje ėmė siekti teisinės valstybės. Tuo metu, kai Vakaruose ir Rytuose kūrėsi absoliutinės monarchijos, mūsų krašte formavosi demokratinės šalies valdymo nuostatos. Niekuo kitu kaip šalies demokratėjimu nepaaiškinsi 1529 m. *Lietuvos Statuto* priėmimo. *Statutas* reglamentavo valdymo institucijas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų tarpusavio santykius, iškėlė rašytinių dokumentų svarbą*.

Besikuriančioms naujoms valstybinėms įstaigoms ir Bažnyčiai reikėjo išsimokslinusių žmonių, kuriuos galėjo parengti tik aukštoji mokykla. Vien užsienyje studijuojančiųjų nepakako. Be to, Lietuvos bajorai priešinosi tam, kad valstybines pareigybes jų krašte užimtų iš svetur atvykę vienuoliai.

Lietuvoje susidurta ir su sudėtinga psichologine atmosfera, kuri ne taip lengvai buvo suvokiama: atvykėliai iš kitų kraštų dar jautė pagonybės kvapą, o lietuviams buvo sunku išsyk perprasti ir priimti krikščioniškus papročius. Neaiškūs buvo ir besiklostantys nauji socialiniai santykiai: Lenkijoje jau senokai buvo įsitvirtinusi baudžiava, o Lietuvoje vyko laisvų bendruomenės narių virsmas baudžiauninkais. Susiformavusi bajorija nežinojo, kas jie yra. Ne vienam kirbėjo mintis: o gal jie yra kitataučiai, kadaise atvykę iš kitur, pavyzdžiui, iš Romos, valdyti šio krašto? Radosi įvairių lietuvių kilmės hipotezių. Daugelis Renesanso Lietuvos bajorų manė, jog jie esą romėnų aristokratų palikuonys. Ši nuostata įtvirtino Lietuvoje lotynų kalbą. Prie lotynų kalbos įsigalėjimo prisidėjo ir Katalikų Bažnyčia, kurios oficiali rašto ir apeigų kalba taip pat buvo lotynų. Žygimantas Senasis (1467–

* Žr. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529). V., 2001.

1548) – paskutinis Lietuvos valdovas, mokėjęs lietuvių kalbą. Palengva ji išnyko ir iš didikų aplinkos. Deja, jų namų aplinkoje įsigalėjo ne lotynų, o lenkų kalba. Prie šios nuostatos įsitvirtinimo prisidėjo ir bendra su Lenkija katalikų bažnytinė provincija, konfederacinės valstybės su Lenkija sukūrimas.

Lietuvos valdantieji sluoksniai, skirtingai nuo kaimynų (lenkų, vokiečių, rusų), tolo nuo savo šaknų: valstybinis patriotizmas, atsietas nuo tautinio, nuo savos kultūros, tradicijų, negalėjo būti ilgalaikis. Palengva jis peraugo į bendravalstybinį patriotizmą. Lietuva pernelyg sparčiai integravosi į Vakarų Europos, visų pirma į Lenkijos, kultūros orbitą. Šį procesą skatino ir tai, kad Lietuva, išplėtusi savo valdas Rytuose, tapo daugiataute valstybe. Valdančiųjų sluoksnių nesiejo nei kultūra, nei tradicijos, nei religija (rytinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalis buvo stačiatikiška) – juos jungė tik valstybinis mąstymas.

Integravimosi į krikščioniškąjį pasaulį procesas buvo prieštaringas. Jo metu vyko krikščioniškųjų kultūrinių vertybių perėmimas ir kartu atsisakymas savasties. Šį vyksmą lėmė ne išorinės jėgos, o vidinis apsisprendimas, kurį skatino Liublino unija, bajorų pretenzijos turėti išskirtinę padėtį.

Ne vienam naujam aristokratui savos tradicijos asocijavosi su pagoniškumu, t. y. atsilikimu. Šis procesas buvo be galo skausmingas. Čia įžvelgiami du atskaitos taškai: pirmųjų mokslo bei mokymo įstaigų steigimas ir po to prasidėjęs XVII a. vidurio kultūrinio palikimo nuosmukis. Konkurencija su Lenkija skatino turėti savas mokslo įstaigas, bet tas rungtyniavimas buvo ne tiek tautinis-kultūrinis kiek politinis, susijęs su siekimu išlaikyti valstybingumą.

1568 m. liepos 10 d. Lietuvos bajorai, susirinkę Vilniuje į Seimą, kreipėsi į Žygimantą Augustą, kad šis pasirūpintų kolegijos steigimu Vilniuje ar Kaune. Kunigaikštis pritarė tam

sumanymui, o Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius, gavęs iš didžiojo kunigaikščio kolegijos steigimo privilegiją, parūpino jai patalpas. Taip jėzuitai, atvykę į Lietuvą kovoti su reformacija, 1570 m. įkūrė Vilniuje Kolegiją, kuri 1579-aisiais Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro aktu reorganizuojama į Vilniaus universitetą *(Academia et Universitas Vilnensis)*. Taigi aukštoji mokykla buvo įsteigta jau po Liublino unijos, o tai, be abejonės, turėjo įtakos būsimos profesūros mąstysenai.

Universitetas tapo svarbiausiu Lietuvos kultūros židiniu, bet jis veikė jau konfederacinėje, o ne tautinėje valstybėje. Lietuvoje įsigali lotynų kalba kaip rašto kalba. Ja dėstoma ir bendraujama. Lotyniškai savo mintis dėsto Lietuvos publicistai, poetai, filosofai. Pirmieji Vilniaus universiteto veiklos dešimtmečiai buvo sėkmingi. Ypač ryškus XVII a. vidurio intelektualinis pakilimas. Šiuo laikotarpiu Lietuva ne tik susipažino su Vakarų Europos vertybėmis, bet ir bandė domėtis savo kraštu, nors lietuvybė ir netapo vertybe.

Pirmieji Universiteto profesoriai buvo svetimtaučiai, kadangi savų nebuvo. Jėzuitų ordino vadovybė reikalavo, kad atvykėliai išmoktų lietuvių kalbą, idant galėtų suartėti su vietos žmonėmis. Tuo jėzuitai skyrėsi nuo metropolinės Lenkijos Katalikų Bažnyčios, kuri pateko į lenkų kultūrinę orbitą. Lietuvoje jie rado kitokį mąstymo būdą ir kitokias negu Vakarų Europoje tradicijas: į Vakarų Europą renesansinis mąstymo stilius skverbėsi kaip protestas prieš sustabarėjusią scholastinę mąstyseną, tuo tarpu Lietuvoje pirma išplito Renesanso idėjos, o tik po to susipažinta su scholastika. Mūsų krašte Renesanso idėjos klojosi tiesiogiai ant pagoniškos kultūros klodų, o scholastiniai samprotavimai buvo naujovė.

Vakarų Europoje scholastinė filosofija jau buvo nueitas etapas. Ten formavosi vadinamoji antroji scholastika, plito

averoizmas, filosofija domėtasi ir už mokymo institucijų sienų. Į Lietuvą visos šios idėjos pateko vienu metu. Dėl to čia nebuvo tokių karštų debatų tarp nominalistų ir realistų kaip Vakarų universitetuose. Užtat Lietuvoje iš karto susidurta su reformacinėmis idėjomis (Universiteto profesoriai iš pirmų dienų buvo priversti įsivelti į polemiką su reformatoriais – liuteronais, kalvinistais, arijonais ir kitais). Vyko kova dėl žmonių protų. Kokia bus Lietuva? Katalikiška ar reformatoriška?

Nuo pat Vilniaus universiteto įkūrimo jame veikė Filosofijos fakultetas. Profesoriai privalėjo laikytis tradicinių Jėzuitų ordino keliamų reikalavimų. Universiteto dėstytojai buvo nuolat kilnojami iš Universiteto į kolegijas arba ganytojiškos veiklos vietas. Tai turėjo ir teigiamų, ir neigiamų padarinių: viena vertus, toks vyksmas kėlė kolegijų lygį, vietos dvasininkų intelektą, kita vertus, trukdė Universitete suburti pastovų intelektualų kolektyvą.

Filosofija Vilniaus universitete buvo dėstoma tokiais pačiais metodais, kaip ir kituose Vakarų Europos universitetuose. Kiekviena epocha turi savo mokytumo požymius. Scholastinis mąstymas buvo orientuotas į atminties lavinimą, gebėjimą diskutuoti pagal iš anksto nustatytas taisykles, paremtas geru Bažnyčios aprobuotų teiginių žinojimu bei mokėjimu juos apginti. Šių dalykų reikėjo išmokti Universitete. Bendrųjų žinių studentas gaudavo Filosofijos fakultete, kuriame studijuodavo trejus metus.

Pirmais metais išklausydavo logikos, antrais – fizikos, tiksliau, gamtos filosofijos, trečiais – metafizikos ir etikos kursus. Visi kursai dėstyti pagal Jėzuitų ordino vadovybės pateiktus šablonus (nebuvo galima kelti jokių problemų, neaprobuotų Ordino vadovybės). Kursus skaitydavo profesorius, disputus ir seminarus vesdavo jo asistentai. Iš studentų reikalauta gražiai apibrėžti sąvokas. Daugiausia diskutuota, kaip

suprasti vieną ar kitą Aristotelio teiginį. Originalesnis būdavo logikos kursas. Čia būdavo nagrinėjamos teiginių logikos, sekos teorijos, klasių logikos, modalinės logikos problemos. Šiuose dalykuose galima įžvelgti tam tikrų matematinės logikos užuomazgų.

Antrame kurse skaitytas fizikos (gamtos filosofijos) pamatas – Aristotelio „Fizika". Ji analizuota skyriais, kaip kad juos pateikė antikos mąstytojas. Trečiame kurse dėstyta moralės filosofija. Tai Aristotelio „Etikos", paremtos viduramžių scholastikos autoritetais, išdėstymas. Tuo ir baigdavosi filosofijos studijos. Po kiekvieno išklausyto kurso studentai laikydavo egzaminus. Egzaminų komisijas sudarydavo 3–5 asmenys. Į kitą kursą buvo perkeliami studentai, išlaikę ne mažesniu įvertinimu kaip *vidutiniškai*. Užbaigusieji filosofijos studijas galėjo toliau tęsti mokslą Teologijos fakultete. Scholastinės filosofijos studijos vyko itin uždarai. Čia nebuvo įsileidžiamos naujos filosofinės idėjos, kildavusios už mokslo institucijos sienų. Ši mąstysena Lietuvoje susiformavo XVI a. antroje pusėje.

Dėl politinės ir ekonominės suirutės Lietuvoje buvo mažai pasauliečių inteligentų. Mat kraštas nuolatos kariavo su išorės priešais arba buvo draskomas vidinių rietenų. Nuo XVI a. pabaigos politinis gyvenimas Lietuvoje ėmė silpnėti. Tai trukdė plėtotis mokslo idėjoms. Vis dėlto iki pat XVII a. vidurio Vilniaus universitete jautėsi pakilimas. Tas pakilimas mums labiausiai ir rūpi.

Kai Vakarų Europos šalyse virė intensyvus intelektualinis gyvenimas, mūsų krašte nuolatinės užsienio valstybių invazijos trukdė ir Universiteto veiklai. Tačiau jis veikė. Visi Universiteto profesoriai vienu ar kitu aspektu turėjo sąlytį su filosofija. Filosofijos profesoriai aktyviai dalyvavo krašto intelektualiniame gyvenime, ugdė loginį mąstymą. Dėstytojai

skaitė paskaitas, vedė seminarus. Kursai buvo tradiciniai. Iš jų Lietuvos šviesuomenė gaudavo šiokios tokios informacijos, sužinodavo, kas yra filosofija. Vyravo, kaip minėta, scholastinė filosofija. Dar iki Renesanso susiformavo dvi pagrindinės scholastinės filosofijos kryptys: nominalizmas ir realizmas. Tarp nominalistų ir realistų liepsnojo įnirtinga polemika dėl bendrybių (universalijų) prigimties. Ginčai virė daugiausia šiais klausimais: 1. Ar giminės ir rūšys egzistuoja savarankiškai, ar tėra subjektyvūs žmogaus proto kūriniai? 2. Jeigu giminės ir rūšys egzistuoja savarankiškai, kas tai: kūnai ar bekūnės būtybės? 3. Ar turi giminės ir rūšys atskiras būtis, ar egzistuoja tik konkrečiuose daiktuose (juose pačiuose ir šalia jų), ar tik šalia jų?

Diskusijų metu ne visų srovių atstovai duodavo adekvačius atsakymus. Tačiau visi realistai pripažino, kad bendrybės egzistuoja savarankiškai, realiai, nuo sąmonės nepriklauso ir yra pirminės atskirybių atžvilgiu; tuo tarpu nominalizmui egzistuoja tik atskirybės (bendrybės sąvoką sukūrė mūsų protas). Vilniaus universitete gyvavo visos scholastinei filosofijai būdingos srovės, nors ir vyravo tomistai (žymiausias tomistas buvo Martynas Smigleckis). Lietuvoje tai buvo nauja.

Vilniaus universitete, be kitų filosofijos kursų, buvo skaitoma ir natūrfilosofija. Ją dėstę profesoriai nagrinėjo gamtos mokslų problemas, pateikdavo savą pasaulio ir Visatos sampratą. Jėzuitai siekė Vilnių paversti savo idėjų skleidimo į Rytus forpostu. Čia pagal jų sumanymą turėjo susitelkti ryškios šio Ordino intelektualinės pajėgos. Jėzuitai domėjosi vietos gyventojų papročiais, siekė, kad į jų gretas įsilietų kuo daugiau vietinių žmonių. Lietuvos jaunuoliai jėzuitų lėšomis buvo siunčiami studijuoti ir į Vakarų Europos universitetus. Vieni iš jų tapo Vilniaus universiteto profesoriais, kiti – įvairių jėzuitų misijų nariais.

Nuo pat pirmųjų Universiteto veiklos dienų jo profesoriai domėjosi krašto žmonių tarpusavio santykiais, lygino juos su krikščionybės idealais. Kai kurie kritikavo įsigalinčią krašte bajorų savivalę, įrodinėjo, jog atsispirti užsienio priešams gali tik stipri centralizuota valstybė. Šios pozicijos laikėsi ir pirmasis Vilniaus universiteto rektorius Petras Skarga (1536–1612). Jį baugino reformacijos plitimas Lietuvoje. Profesorius analizavo jos plitimo priežastis, tarp kurių nurodė ir blogą dvasininkų elgesį, prastą pareigų atlikimą, prisirišimą prie turto. P. Skarga barė didikus už savavaliavimą ir valstiečių engimą. Jis reikalavo stiprinti karaliaus valdžią ir apriboti Seimo kompetenciją. Šiai pozicijai oponavo Karaliaučiaus universiteto auklėtiniai protestantai Andrius Volanas (1530–1610), Adomas Rasijus (apie 1575–1627/29). Jie propagavo pilietinę visuomenę, monarcho valdžios apribojimą. Bet jiems Lietuva – bendra krikščioniška erdvė (katalikiška ar protestantiška). Tik klausimas, kokia vieta joje priklauso lietuviškai kalbantiems gyventojams, kurių nepaisyti nebuvo kaip.

Su Karaliaučiaus universitetu sietinas pirmosios lietuviškos knygos pasirodymas, o su Vilniaus universitetu – pirmųjų lietuviškų knygų leidimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Manoma, kad Petro Kanizijaus katekizmą, išleistą apie 1585 m., išvertė Universiteto dėstytojai (mūsų nepasiekė nė vienas šios knygos egzempliorius). Universiteto spaustuvė išspausdino Mikalojaus Daukšos (1523–1613) išverstą ir parengtą „Katekizmą“ (1595) ir „Postilę“ (1599). Tai, kad Žemaitijoje parengtas knygas spausdino Universiteto spaustuvė, rodo, jog čia palankiai žiūrėta į lietuvių kalbą ir kultūrą.

M. Daukša sielojasi, kad lietuvių kalba nyksta. Pasak jo, natūralu, kad žmonės siekia išmokti svetimas kalbas, ir visai kitas dalykas, kai jie pamiršta savo tėvų kalbą. Sveikintini ir

vertimai iš kitų kalbų. „Tik pati mūsų lietuvių tauta, besirūpindama išmokti lenkiškai, savo tikrąją kalbą apleido, paniekino ir beveik pametė"[1], – nerimauja M. Daukša. Toliau jis aptarė kalbos reikšmę žmogaus gyvenimui. M. Daukša siekė pateikti tautos definiciją. Niekas iki tol Vakarų Europoje nesuformulavo tokio tikslaus tautos apibrėžimo kaip mūsų mąstytojas. Anot jo, tauta – tai žmonės, gyvenantys vienoje teritorijoje, turintys bendrus papročius bei šnekantys viena kalba. „Kurgi, – klausė M. Daukša, – yra pasauly tokia menka ir niekam verta tauta, kuri neturėtų savo trijų lyg įgimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi jos išlaikymu, gražinimu ir platinimu"[2].

„Postilės" rengėjas šaiposi iš bajorų, išsižadėjusių savosios kalbos. „Ar nekeista būtų gyvuliams, jei varna panorėtų giedoti kaip lakštingala, o lakštingala krankti kaip varna; arba ožys riaumoti kaip liūtas, o liūtas bliauti kaip ožys? Nuo tokio savo prigimties keitimo išnyktų gyvulių rūšys, išnyktų jų įvairumas ir gamta"[3], – sako mąstytojas. Jis bando įtikinti skaitytoją: „Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevartotų savos gimtosios kalbos, kuria paprastai rašomi įstatymai, kuria rašoma savo ir kitų šalių istorija, kuria svarstomi visi krašto reikalai, kuria gražiai ir padoriai atliekami reikalai bažnyčioj, susirinkimuose ir namie"[4].

1 Mikalojus Daukša. Postilės prakalbos. V., 1990, p. 33.

2 Ten pat, p. 33.

3 Ten pat, p. 34.

4 Ten pat, p. 33–34.

M. Daukša prakalbą išspausdino lenkiškai, matyt, tikėdamasis, kad ją perskaitys ir tie, kurie jau nebemoka protėvių kalbos arba ja nešneka, ir suprotins juos. M. Daukša panaudojo visą savo erudiciją įrodinėdamas, kokį pavojų tautos egzistencijai kelia gimtosios kalbos atsisakymas. „Kokia netvarka ir sumišimas kiltų žmonių tarpe, jei viena tauta tiek pamėgtų kitos tautos kalbą, jog pamestų ir visai pamirštų savo tėvų kalbą, kuria turi kalbėti pagal Dievo ir gamtos įstatymus"[5], – sako jis. Ir toliau tęsia: „Juk tautos laikosi ne žemės derlingumu, ne apdarų įvairumu, ne apylinkių smagumu, ne miestų ir pilių tvirtumu, bet vien vartojimu savo gimtosios kalbos, kuri kelia ir stiprina pilietiškumą, santaiką ir brolišką meilę"[6]. Deja, nutautėjimo proceso sustabdyti nepavyko.

Kai šias mintis dėstė M. Daukša, toje pačioje Žemaitijoje gimė Žygimantas Liauksminas, o Vilniaus universiteto profesorius Martynas Smigleckis (1564–1618) kritikavo krašte įsigalinčius baudžiavinius santykius, skleidė tomizmą. Lietuvoje formavosi bendras kriticizmo fonas, analitinis mąstymas.

Martynas Smigleckis turėjo tiems laikams gerą išsilavinimą – nuo 1580 iki 1585 metų, vadovaujamas vėlyvosios, arba antrosios, scholastikos korifėjų Francisko Suarezo ir Roberto Berlamino, Romoje studijavo filosofiją ir teologiją. 1586 m. jis tapo Vilniaus universiteto filosofijos ir teologijos profesoriumi. Čia parašė žymiausius savo darbus – „Apie palūkanas" (O lichwie, 1596) ir „Logiką" (Logica Martini Smiglecii; veikalas išspausdintas tik prieš pat autoriaus mirtį 1618 m.), diskutavo su kalvinistais ir arijonais, mokėsi lietuvių

[5] Ten pat, p. 34.

[6] Ten pat.

kalbos, domėjosi Lietuvos žmonių gyvenimu. Veikale „Apie palūkanas" M. Smigleckis smerkė baudžiavą, grindžiamą lažu ir asmenine valstiečio priklausomybe, paverčiančia baudžiauninkus vergais. Vergija, anot jo, nesuderinama su krikščioniškąja morale. M. Smigleckis reikalavo įstatymiškai pripažinti valstiečiams tam tikras teises, nevaržyti jų veiksmų. Šis veikalas Lietuvoje turėjo nemažą pasisekimą: išėjo 8 jo leidimai (paskutinis – 1753 m.). Ši baudžiavinių santykių kritika įdomi tuo, kad buvo pateikta tuo metu, kai tie santykiai kaip tik formavosi.

M. Smigleckis buvo gerai susipažinęs su senųjų mąstytojų (Aristotelio, Platono, šv. Augustino, A. M. Boetijaus*, Tomo Akviniečio, V. Okamo) ir savo amžininkų darbais. Bene didžiausią įtaką jam turėjo jo mokytojas antrosios scholastikos korifėjus F. Suarezas, pakoregavęs kai kurias scholastinės filosofijos nuostatas. Pavyzdžiui, Suarezas atmeta Tomo Akviniečio, tvirtinusio, kad tarp esmės ir egzistavimo yra realus skirtumas, ir Dunso Škoto (lot. Joannes Duns Scotus), teigusio, kad šis skirtumas yra modalus, požiūrius[7]. Šios nuostatos tiesiogiai veikė M. Smiglecką. Dėstydamas filosofiją Vilniaus universitete, jis analizavo Platono ir Aristotelio filosofinių idėjų sąveikos problemą. Tai buvo vienas iš įdomiausių Universiteto profesorių.

Tačiau didžiausią šlovę M. Smigleckis pelnė tuo, kad išleido dviejų tomų „Logiką" (1618), kuri buvo parengta jo skaitytų paskaitų pagrindu. Daugelį filosofijos problemų M. Smigleckis sprendžia remdamasis antrosios scholastikos

* Žr. Anicijus Manlijus Severinas B o e t i j u s. Filosofijos paguoda. V., 2000.

7 D. J o n k u s. Būties problema Martyno Smigleckio „Logikoje" (daktaro disertacijos santrauka). V., 1998, p. 10.

metodologija. Matyt, tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurių M. Smigleckio „Logika" tapo žinoma Vakarų Europoje. Iš jos logikos mokėsi Prancūzijos, Anglijos universitetų studentai. 1634, 1638 ir 1658 metais šis veikalas buvo išleistas pakartotinai. Net 1685 m. per egzaminus Dublino universitete klausimus iš M. Smigleckio „Logikos" gavo vėliau išgarsėjęs rašytojas Dž. Sviftas.

Filosofas savo veikale išdėsto bendruosius pažinimo principus, aptaria pažinimo procesą. Pasak jo, daiktą matome, nes jis siunčiąs „regimąją formą", kuri sukelia regėjimo pojūtį. O bendrybes galime pažinti tik mąstydami: aktyvusis protas iš jutiminių vaizdų kuria intelektualias formas. M. Smigleckio nuomone, logika nėra mokslas, o tik mokslo instrumentas, todėl ne visoms sritims, pavyzdžiui, tikėjimo dalykams, logika būtina. Filosofas pripažino dvejopą universalijų egzistavimą (daiktuose ir protė). M. Smigleckio „Logika" pasižymi minčių aiškumu, todėl amžininkų ji buvo vertinama. Tačiau pats jos autorius pripažinimo nesulaukė – tik po jo mirties buvo išleisti keli „Logikos" leidimai ir ji tapo pripažintu vadovėliu. Panašūs veikalai skleidė krašte racionaliąją mąstyseną.

Universiteto intelektualinis gyvenimas įgauna pagreitį, kuris baigiasi XVII a. viduryje. Tada klestėjo Lietuvos lotyniškoji poezija. Reiškėsi lietuvių kilmės mokslininkai. Jonas Rudamina Dusetiškis parengė veikalą „Garsios matematikos teoremos ir uždaviniai" (1633), kuri turėjo praktinės reikšmės karinių įtvirtinimų įrengimui. 1639 m. Albertas Diblinskis parašė ir apgynė disertaciją „Astronomijos šimtinė" (Centuria astronomica), kuri tapo parankine astronomijos knyga. 1707 m. Petras I įsakė ją išversti į rusų kalbą. Tai buvo pirmasis astronomijos traktatas ne tik Lietuvoje, bet ir Rusijos teritorijoje. Universiteto auklėtinis Kazimieras Simonavi-

čius 1650 m. Amsterdame lotynų kalba išleido „Didįjį artilerijos meną" (Ars magna artilleriae), vėliau šis darbas išverstas į prancūzų, anglų, vokiečių, danų, olandų ir lenkų kalbas. Simonavičius laikomas raketinės technikos pradininku.

1641 m. Kazimiero Leono Sapiegos pastangomis Universitetui buvo suteikta privilegija steigti Teisės ir Medicinos fakultetus. 1644 m. Teisės fakultetas pradėjo veikti. Šiuo laikotarpiu buvo juntamas ir humanitarinių mokslų, ir kultūrinio gyvenimo apskritai pakilimas. Jame išskirčiau du lygmenis: bendrąjį kultūrinį ir domėjimąsi savo krašto kultūra – šį apibūdinčiau kaip lituanistinį. Bet tuo pat metu vyko krašto skaldymasis: į Lietuvą veržėsi baroko kultūra, didėjo socialinė ir politinė įtampa. Šiuos procesus gilino karai su Rusija ir Švedija.

Barokas – tai gyvenimo būdas (viskas, kas supa žmogų, turi būti gražu, patogu), daugiausia dėmesio skiriama išoriniam blizgesiui. Čia susipynė realizmas ir mistika. Barokinė mąstysena išplaukė iš Renesanso epochoje paplitusios tezės: aš – žmogus, ir visa, kas žmogiška, man nesvetima. Ji veikė pirmiausia aukštuosius visuomenės sluoksnius (aukštąją dvasininkiją, bajoriją, praturtėjusius miestiečius). Barokui būdingas puošnumas, didingumas. Miestiečiams, juo labiau valstiečiams, barokinė mąstysena buvo nepriimtina visų pirma dėl skurdaus gyvenimo, nors minėtas Renesanso lozungas jiems buvo suprantamas ir nesvetimas. Šiai gyventojų daliai barokinė kultūra tapo prieinama nebent bažnytinių švenčių ir apeigų metu.

Barokinei kultūrai atstovauja ne miestiečiai, kaip renesansinėje kultūroje, o kunigaikščių dvarai, aukštoji dvasininkija. Barokas apėmė visas žmogaus gyvenimo sritis. Jo mąstysenos apraiškų tenka ieškoti filosofijoje, literatūroje, mene, istoriografijoje, net teologijoje. Greta bendrų visai

baroko kultūrai požymių kiekvienoje šalyje būta ir savitumų: vienur jie būdingesni architektūrai, kitur – literatūrai. Tačiau visos dominantės tarpusavyje yra susipynusios, viena kitą veikia, papildo, sudarydamos visumą. Barokas paliko gilius pėdsakus Lietuvos architektūroje, lotyniškoje literatūroje, vaizduojamajame mene ir – svarbiausia – diduomenės kasdieniniame gyvenime, taip atskyręs ją nuo kitų krašto gyventojų. Augo kalbinis barjeras tarp elitinių krašto sluoksnių ir kaimiečių. Lietuvos didikai siekė tiesiogiai, aplenkdami Lenkiją, orientuotis į Italiją. Tai skatino ir lietuvių romėniškos kilmės koncepcija. Baroko ženklu žymimas XVII amžius.

Politikoje linkstama į absoliutizmą, kur valdovo autoritetas grindžiamas Dievo valia, todėl buvo laikoma, kad valdovai už savo veiksmus atsakingi tik Dievui. Barokinė kultūra išryškino žmonių socialinę nelygybę, pabrėžė vienų didybę, kitų menkumą. Šia koncepcija buvo grindžiama visa valstybės valdymo sistema. Lietuvoje ir Lenkijoje karaliaus valdžia buvo silpna, todėl visi absoliutizmo elementai atsiskleidė didikų dvaruose siekiant konkuruoti su karaliaus dvaru. Tai ir yra vienas iš Abiejų Tautų Respublikos specifikos bruožų. Antai Prancūzijoje visa didybė buvo susijusi su karaliaus dvaru, o Lietuvoje absoliutizmas neturėjo šaknų. Pas mus visa tai perėmė didikai, jų garbei buvo kuriamos panegirikos. Pagal Prancūzijoje galiojusias tradicijas joks didikas nebūtų išdrįsęs statytis rūmų, prašmatnesnių negu karaliaus, panegirika, parašyta kokiam Prancūzijos didikui, būtų tolygi jo mirties nuosprendžiui, o Lietuvoje tai daryti buvo galima.

Šie požymiai būdingi ir architektūrai, poezijai, vaizduojamajam menui, taip pat Katalikų Bažnyčios religinėms apeigoms. Bažnyčios nuostatas suformulavo Tridento Susirinki-

mas (1545–1563), skirtas reformacijos padariniams aptarti. Jame buvo pabrėžta žmogaus valios svarba, būtinybė orientuotis į tiesiogiai jausmus veikiantį pamaldumą, skatinti relikvijų kultą, religinius vaidinimus, bažnytines procesijas, Kalėdų apeigas, Velykų iškilmes. Didingumą turėjo pabrėžti visa bažnytinė aplinka. Tokia priešingybė kasdienybei – atsakas į protestantų propaguojamą paprastumą. Tai palietė ne tik skurdžiausius gyventojų sluoksnius, kurie bažnyčioje ir religinių švenčių metu ištrūkdavo iš varganos kasdienybės, tai veikė ir kitų luomų žmonių mąstyseną. Todėl barokinė kultūra giliai įleido šaknis į Lietuvos Katalikų Bažnyčios tradicijas. Tai vienintelis baroko sąlyčio taškas su liaudies kultūra.

Nors Vilniaus universitetas nebuvo barokinės kultūros židinys (neretai oponavo jai), tačiau kai kurie profesoriai protegavo barokinę literatūrą. Šis stilius akivaizdus filosofijos ir retorikos profesoriaus Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezijoje. Jo rinkinys „Lyrikos knygos", pirmą kartą išleistas 1625 m. Kelne, o 1628 m. papildytas ir išleistas Vilniuje, buvo populiarus kaip reta tais laikais. M. Sarbievijaus poezija Europoje XVII–XVIII a. buvo išleista keliasdešimt kartų, ji buvo verčiama į įvairias Europos tautų kalbas. Popiežius Urbanas VIII jį vainikavo laurų vainiku. Tai aukščiausias tais laikais apdovanojimas. Amžininkai poetą vadino Šiaurės Horacijum ir krikščioniškuoju Horacijum. M. Sarbievijus savo eilėse apdainavo Lietuvos gamtą, jos diduomenę. Lietuvos didikus Katkevičius, Radvilas, Rudaminas, Sapiegas, Valavičius jis lygino su mitologiniais antikos herojais. Pasak Sarbievijaus, Lietuvos karvedžiai savo narsumu prilygo žymiausiems pasaulio didvyriams, jais žavėtųsi net graikų dievai. Antai poemoje „Nuolanki padėka" Žemaitijos seniūno Jono Karolio Katkevičiaus pašlovinimui M. Sarbievijus pasitelkia

net Apoloną. Pasak poeto, Apolonas, kreipdamasis į Grifą* ir siūlydamas jam šlovinti Katkevičių, nuo savęs pridūrė:

Aš jau seniai ketinu pastatyt nemirtingai jo šlovei
Aukštą paminklą ir taip įamžinti jo atminimą[9].

Čia susiduriame su istoriniu paradoksu: kai krašte siautė suirutė, kai trūko narsių ir pasiaukojusių karvedžių bei politikų, o tie, kurie galėjo jais būti, paprasčiausiai lėbavo, poetas iš tų lėbautojų padarė herojus – gal, perskaitę poemą, panorės tokiais tapti? Palikime herojus ramybėje, pažvelkime, ką M. Sarbievijus rašė apie Lietuvą, jos sostinę. Štai odę, skirtą Pauliui Kozlovijui, galima vadinti ode Vilniui: čia piešiamas žavingas Vilniaus peizažas, primenama lietuvių kilmė iš romėnų, Gedimino pilis prilyginama Kapitolijui. Savo eilėmis M. Sarbievijus išgarsino Lietuvos vardą Europoje*. Jis parašė ir teorinių veikalų, kuriuose suformulavo barokinės poezijos ir poetikos principus.

M. Sarbievijus aptarė, jo nuomone, nepakankamai argumentuotus požiūrius į baroko epochoje paplitusį stilių. „Perskaitęs beveik visus lotynų ir graikų autorius, kurie savo kūriniuose norėjo duoti aštrumo ir šmaikštumo supratimą, – rašė jis, – daug šiuo klausimu diskutavęs su Lenkijos, Prancūzijos ir Italijos mokslininkais, aš nutariau, kad tikras ir teisingas yra

*

Grifas – antikos mitologinė būtybė (pusiau erelis, pusiau liūtas), simbolizavo jėgą, budrumą. Jis buvo J. K. Katkevičiaus herbo centrinė figūra.

9

M. K. Sarbievijus. Lemties žaidimai. V., 1995, p. 549.

*

Žr. E. Ulčinaitė. Sarbievijus Lietuvos kultūroje, in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje. Tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos poeto 400-ųjų gimimo metinių jubiliejui, medžiaga. Vilnius, 1995, spalio 19–21 d. V., 1998, p. 93–108.

šis stiliaus apibrėžimas: aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną, kaip yra posakyje: taiki nesantaika arba netaiki santaika"[10]. Barokinė kalbos maniera tolino Lietuvos aukštuomenę nuo likusių krašto gyventojų. Barokinis stilius buvo perkeliamas į kasdieninį valdančiųjų sluoksnių tarpusavio bendravimą net ir tada, kai jis vykdavo lenkų kalba. Tai smukdė lietuvių raštiją. Per visą vėlesnį barokinės kultūros laikotarpį labai mažai kas mėgino rašyti lietuviškai.

XVII a. Lietuvos barokinėje lotyniškojoje literatūroje susiformuoja savitas panegirikos stilius. Tuo stiliumi rašytos panegirikos Lietuvos didikams. Tokia rašymo maniera laikyta geru tonu, manyta, kad tokiu būdu bus įamžinta Lietuvos didžiūnų veikla. Baroko elementų jaučiama ir M. Daukšos „Prakalboje", kurioje vyskupas M. Giedraitis šlovinamas už paramą išleidžiant „Katekizmą". Šiai įtakai pasidavė ir kiti lietuvių raštijos pradininkai (Saliamonas Slavočinskis, Steponas Jaugelis-Telega). Didikai globojo tokius rašytojus.

Su panašiu pakilumu šlovinami ir kiti Lietuvos didikai. Tai – tipiška duoklė laiko dvasiai. Autoriai, net ir labai talentingi, negalėjo išvengti tų įmantrybių, kitaip amžininkų būtų ne tik nesuprasti, bet ir laikomi neturinčiais literatūrinio skonio. Įsitvirtina tokia rašymo maniera. Jos nepaisantis poetas būtų veltui laukęs savo meto visuomenės pripažinimo. Žmonėms rūpėjo ne tik frazių įmantrumas, bet ir knygų puošyba, kurios elementai (antraštiniai puslapiai, pastraipų pirmosios raidės) išliko kaip barokinio meno šedevrai*. Puošyba buvo

[10] M. K. Sarbievijus. Viena knyga apie aštrų ir smaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis // Metai, 1993, Nr. 1, p. 130.

* Žr. E. Patiejūnienė. Brevitas ornata. Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose. V., 1999.

neatskiriama knygos dalis. Kalbos puošnumas ir iliustracijos kartais užgoždavo turinį.

Lietuvos kultūriniame gyvenime būta pakilimų ir nuosmukių. Intelektualinis gyvenimas pradėjo telktis apie Vilniaus universitetą. Jėzuitai diegė katalikybę ir traukė Lietuvą į Vakarų Europos kultūrinę orbitą. Jie siekė išugdyti gerus pamokslininkus, polemistus su stačiatikiais, įvairių atmainų reformatoriais. Čia studijavo nemažai užsieniečių. Garsas apie Vilnių sklido po Europą, Lietuva tapo plačiai žinoma: iš Vilniaus mokslinės idėjos plito į Rytus.

Pačiame Universitete pradeda skambėti lietuviškas žodis, nors tada, kaip visoje katalikiškoje Europoje, dėstyta lotyniškai. XVII a. tarp profesorių matome vieną kitą lietuvį, dažniausiai kilusį iš Žemaitijos. Daugėjo ir lietuvių studentų. Tai – iškilus mūsų kultūros tarpsnis, kuriame neišdildomus pėdsakus paliko Žygimantas Liauksminas (1596/97–1670). Jo amžininkai buvo tokios iškilios asmenybės kaip Konstantinas Sirvydas (1579–1631), Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640), Aronas Aleksandras Olizarovijus (1618–1659), Saliamonas Slavočinskis (apie 1620/5– 1660), Albertas Vijūkas-Kojelavičius (1609–1677), Danielius Butvilas (1600–1682), Jonas Gruževskis (1578–1646). Visų jų keliai kryžiavosi. J. Gruževskis egzaminavo Ž. Liauksminą iš logikos. Jis buvo pirmas Vilniaus universiteto rektorius lietuvis, be to, jis lietuviškai sakė pamokslus Šv. Jonų bažnyčioje.

Visi to laikotarpio Vilniaus universiteto profesoriai kėlė krašto intelektualinį lygį. Universitete formavosi bendros humanistinės tradicijos. Ž. Liauksminas, A. Vijūkas-Kojelavičius ir A. A. Olizarovijus ne tik dirbo Universitete tuo pat metu, bet ir svarbiausių jų veikalų parašymo datos beveik sutampa, beje, idėjinis požiūris taip pat. Visus juos domino kultūra, socialinės problemos, jie prisidėjo prie raštijos

lietuvių kalba kūrimo, prie tautinės savimonės ugdymo.

Vilniaus universitetas buvo bene vienintelė vieta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, kur iki XVII a. vidurio šiek tiek domėtasi lietuvybe. Dalis profesūros jautėsi lietuviai ne tiek valstybine prasme, kiek savo kultūrine orientacija. Prie Universiteto veikė teatras, kuriame vaidindavo studentai. Dažnai vaidinamų dramų autoriai būdavo Universiteto profesoriai D. Butvilas, V. Daukša, M. Sarbievijus, Ž. Liauksminas ir kiti dėstytojai ar studentai. „Lietuviškos tematikos pjesėse dažnai vartojami kunigaikščių vardai: Vytenis, Valstininkas, Gediminas, Skirgaila, Vytautas, Jogaila, Kęstutis, Vaidevutis"[11], – rašo teatrologas V. Maknys.

Ryškėja Konstantino Sirvydo asmenybė, kuris, prof. J. Lebedžio spėjimu*, vadovavo 1620 m. Vilniaus universitete įsteigtai Lietuvių kalbos katedrai ir dešimtį metų sakė pamokslus Šv. Jonų bažnyčioje lietuvių ir lenkų kalbomis. Jis parengė pirmąjį lietuvių kalbos žodyną „Trijų kalbų žodynas" (apie 1620 m.) ir pamokslų santrauką „Punktai sakymų" (I d. – 1629 m., II d. – 1644 m.). „Trijų kalbų žodynas" buvo skirtas studentams, kurie, be gimtosios, jokios kitos kalbos nemokėjo. K. Sirvydas ieško naujų terminų abstrakčioms sąvokoms lietuviškai nusakyti, kuria lietuvišką terminiją. „Punktus sakymų" galima laikyti pirmuoju bandymu lietuviškai įvardyti filosofijos sąvokas. Šiandien sunku pasakyti, kas labiau skatino K. Sirvydą šiai veiklai – ar dvasininko pragmatiškumas, t. y. siekimas priartinti prie katalikybės, ar lietuviškas nusiteikimas. K. Sirvydo „Punktai sakymų" –

11 V. M a k n y s. Lietuvos teatro raidos bruožai, t. I. V.,1972, p. 39. Taip pat žr. V. Z a b o r s k a i t ė. Prie Lietuvos teatro ištakos. XVI–XVIII a. mokyklinis teatras. V., 1981, p. 67–84.

* Žr. J. L e b e d y s. Lituanistikos baruose, t. 3. V., 1972, p. 112.

pirma knyga lietuvių kalba, kurioje liečiami socialiniai klausimai: savo pamoksluose autorius smerkia žmonių nelygybę, piktinasi diduomene, kuri nesirūpina vargstančiaisiais.

„Punktai sakymų" – originali knyga, skirta platiesiems gyventojų sluoksniams – ne tik didikams, bet ir skriaudžiamiesiems, įbaudžiavintiems, lietuviškai tarpusavyje bendraujantiems žmonėms. Pamokslai išspausdinti lygiagrečiai dviem kalbomis. Lietuvišką tekstą į lenkų kalbą išvertė pats K. Sirvydas. Tai pirmas lietuviško teksto vertimas lietuvių kultūros istorijoje. „Punktuose sakymų" K. Sirvydas savo pažiūras grindė Biblija, aiškino ją, kartu išdėstė ir savo požiūrį į to meto žmonių tarpusavio santykius. K. Sirvydas užjautė skriaudžiamuosius, kritikavo didžiūnus. Jis be jokių užuolankų sako: „...žmonės, labiausiai didžios giminės ir ant aukštų sostų pasodinti, tiesos nemyli"[12]. Ponai, anot jo, net ir bažnyčiose tik savimi gėrisi, žiūri, kad tik jų drabužiai nenukentėtų, nesusiteptų, o patys, neišsimiegoję po puotų, žiovauja. Šiais samprotavimais K. Sirvydas tęsia M. Smigleckio pradėtą baudžiavinių santykių kritiką, tik šį kartą lietuvių kalba ir skirtą eiliniams žmonėms, pripažįstant, kad pažeidžiamos jų prigimtinės teisės. Tai, kad neaptinkame baudžiavinių santykių gynimo, atskleidžia Universitete vyravusias nuotaikas.

Šioje dirvoje darbavosi ir K. Sirvydo mokiniai (J. Jaknavičius, S. Slavočinskis), rengti giesmynai. Išliekamąją vertę turi Saliamono Slavočinskio sudarytas ir išleistas pirmasis lietuviškas katalikų giesmynas „Giesmės tikėjimui katalickam priderančios" (1646). Giesmės ir psalmės laisvai, kūrybiškai verstos iš lenkų ir lotynų kalbų. Jose nejaučiama aklo klusnumo valdantiesiems sluoksniams. Apie mūsų Universiteto

12 K. Sirvydas. Kodryn žmonės tiesos nekenčia? // Lietuvių filosofinė mintis. V., 1996, p. 58.

intelektualinį lygį byloja ir visapusiška Žygimanto Liauksmino veikla.

Ž. Liauksmino kūrybos diapazonas buvo labai platus: nuo retorinių, teologinių ir filosofinių traktatų iki graikų kalbos ir muzikos vadovėlių. Ne visi profesoriaus darbai pasiekė mūsų laikus.

Ž. Liauksminas savo kūryboje ir praktinėje veikloje plėtojo humanistines idėjas. Savo laisvalaikį jis skyrė lietuvių kultūros ugdymui. Be filosofijos, retorikos, profesorius domėjosi įvairiomis aktualijomis. Antai 1655 m. jis išleido graikų kalbos vadovėlį, pirmąjį originalų vadovėlį Abiejų Tautų Respublikoje. Ž. Liauksminas gerbė žemesnės kilmės studentus, visokeriopai juos rėmė. Jis įsteigė chorinio giedojimo kursus, parašė pirmąjį Lenkijoje ir Lietuvoje muzikos vadovėlį – „Muzikos teorija ir praktika" (Ars et praxis musica, 1667).

Šis vadovėlis turėjo dvejopą reikšmę: praktinę ir teorinę. Visų pirma profesorius siekė mokyti skaityti natas ir išmokyti pačių giesmių. Kadangi tuo metu stigo muzikos teorijos veikalų, tai Ž. Liauksminas stengėsi užpildyti ir šią spragą. Mąstytojas pateikė savą meno apibrėžimą. Jo nuomone, menas yra tuo tobulesnis, kuo artimesnis gamtai (ją menininkas mėgdžioja). Vadovėlio parašymo motyvus pats profesorius aiškina taip: „Ir muzikos teorija nėra sunki, ir mokymosi darbas nėra našta, bet yra du dalykai, kurie daugelį nuo troškimo mokytis atbaido. Pirmas dalykas – kad nedaug tėra tokių, kurie gali, kaip kad nori, trumpai ir suprantamai išaiškinti. <...>. Antroji kliūtis yra knygų trūkumas"[13].

Filosofas mėgina parodyti, kaip iš vieno gyvenimo teiginio

13 Žygimantas L i a u k s m i n a s. Ars et praxis musika. V., 1977, p. 67–68; žr. taip pat šiame leidinyje, p. 307.

galimas kito sekmuo. Taigi Ž. Liauksminui logika – pažinimo pagrindas, kuriuo remiasi visos filosofinės sistemos. Visuose jo darbuose jaučiama stipri Aristotelio įtaka. Ypač Ž. Liauksminą išgarsino vadovėlis „Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės" (Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae, 1648). Šis veikalas iki 1732 m. buvo išleistas įvairiuose užsienio šalių miestuose 14 kartų*.

Šis vadovėlis traukė skaitytojus savo originalumu. Jame kritikuojamas barokinės kalbos stilius, keliama gimtosios kalbos vartojimo svarba, bandoma grįžti prie racionalios, antikos šaltiniais paremtos iškalbos. Pasak mąstytojo, visur turi vyrauti logika, blaivus protas ir nuoseklumas. Ž. Liauksminas, remdamasis žymiausiais senovės graikų ir romėnų iškalbos autoritetais Aristoteliu, Ciceronu ir Kvintilianu, įrodinėja, kad kalbantysis visų pirma turi kreipti dėmesį į kalbos turinį ir aiškumą. „Kaip negali būti normalaus kūno ir gražaus paveikslo, jeigu dalis kaip reikiant neatitinka dalių, o forma – turinio, taip kalba neišvengiamai bus kvaila ir pasibaisėtina, jeigu neatitiks dalykų, apie kuriuos kalbama"[14], – rašė Ž. Liauksminas. Tai buvo tiesioginis atsakas M. Sarbievijui.

Ž. Liauksminas, nors pats rašė lotyniškai, kritikavo tuos, kurie išsižada savo kalbos. Profesorius patarė: „...mokiniai tegu iš anksto save įtikina, kad iškalboje yra klaida ir nemenkas nusižengimas be didelio ir būtino reikalo vartoti svetimos kalbos žodžius. Tegu juokiasi iš tų, tikros iškalbos skonį praradusių, kurie nesupranta, kad svetimkalbiais žodžiais

* Tikslų leidimų skaičių nustatyti sunku, nes ne visi leidimai išlikę, o bibliografijose pateikiami skirtingi duomenys.

14 Ž. L i a u k s m i n a s. Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės // Metai, 1991, Nr. 7, p. 107; žr. taip pat šiame leidinyje, p. 71.

jie užtemdo prasmę ir sunaikina gimtosios kalbos spindesį bei grožį"[15].

Ž. Liauksminas smerkė vergišką dangstymąsi svetimomis mintimis ir frazėmis. Kalbėtojai, kurie tik cituoja kitų ištraukas, jo nuomone, sukelia klausytojų pasibjaurėjimą. Juk tik tas kalba „sentencijomis", kuris kalba protingai, kuris bendrąsias tiesas pritaiko prie laiko, vietos aplinkybių ir žmonių. Šie dalykai greičiausiai būdavo aptariami įvairiuose profesorių sambūriuose. Sakau „greičiausiai", nes neturime rašytinių šios hipotezės patvirtinimų (memuarų ar kitokio pobūdžio literatūros). Sunkiai įsivaizduojama, kad vienuolyno celėse nebūtų dalijamasi mintimis apie kolegų darbus. Juk Ž. Liauksmino veikalas turėjo tiesioginę paskirtį – parodyti barokinės kalbos tuštumą. Jeigu nebūtų buvę M. Sarbievijaus teorinių darbų, ginančių barokinį kalbos stilių, vargu ar būtų reikėję polemizuoti dėl tokio stiliaus.

Savo veikalais Ž. Liauksminas siekė išmokyti studentus teisingai daryti išvadas. Jis formulavo griežtas loginio mąstymo taisykles. Jam rūpėjo, kaip gali vykti mūsų mąstymas be klaidų[16]. Ž. Liauksminas aptarė mąstymo veiksmus, sąvokas, definicijas, racionalumo ir jutimiškumo skirtumus ir jų vietą pažinime, analizavo pasaulio pažinimo galimybes. Šiai problemai paskyrė „Dialektikos branduolį" – „Oratorinės praktikos" priedą, parašytą klausimų ir atsakymų forma. Mintys turi būti dėstomos aiškiai ir tiksliai. Profesorius pateikia galimus atsakymus į atitinkamus klausimus. Pavyzdžiui, į klausimą „Kas yra pažinimo modusas?" atsakoma: „Tai yra

[15] Ten pat, p. 108; p. 111.

[16] Ž. L i a u k s m i n a s. Dialektikos branduolys // Problemos, 1973, t. 2(12), V., 1974, p. 113; žr. taip pat šiame leidinyje, p. 251.

tam tikra supratimo norma, kuria naudojamės, pažindami daiktus, ir išreiškiame apie tuos daiktus savo žinias"[17].

Ž. Liauksminas tyrinėjo terminų semantinę prasmę. „Sakysime, – rašė jis, – žodis **žmogus** kartais gali būti priimamas ir suprantamas tik kaip pačių raidžių arba skiemenų junginys; pavyzdžiui, jei pasakytume: **žmogus yra dviskiemenis**. Kartais gali būti suprantamas pagal savo įprastinę reikšmę; pavyzdžiui, **žmogus yra protaujantis** gyvūnas. Kartais suprantamas kaip terminas mūsų protavimo rezultatui išreikšti; pavyzdžiui, čia: **žmogus yra rūšis**"[18]. Taigi Ž. Liauksminas laikytinas ryškiausiu retorikos ir logikos profesoriumi Lietuvoje, barokinės iškalbos kritiku.

Teorinis mąstymas didžiausios įtampos pasiekia esant kritinėms situacijoms, nes tada protas verčiamas spręsti ir suprasti, kas vyksta. Tokia situacija susiklostė XVI–XVII a. lietuvių gyvenamose srityse. Jie gyveno dviejose valstybėse – Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Prūsijoje. Abi valstybės buvo daugiatautės.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyveno didesnė dalis lietuvių, ir tai buvo jų valstybė, bet ir čia lietuviai jau nesudarė piliečių daugumos (prasidėjo intensyvus nutautėjimo procesas). Prūsijoje jau tada vyravo ateiviai. Prūsija buvo liuteronizmo židinys. Iš čia jį siekta platinti katalikiškoje ir stačiatikiškoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Bet lietuvių gyvenamose žemėse dar buvo pagonybės reliktų. Tad ir iškilo patiems lietuviams klausimas, kas gi jie esą. Tokio klausimo nekilo, pavyzdžiui, lenkams, nes jie savoje valstybėje tada sudarė daugumą ir iki reformacijos beveik visi

[17] Ten pat, p. 116; p. 263.

[18] Ten pat, p. 117; p. 269.

Lenkijos gyventojai buvo lenkai, katalikai ir lenkiškai tarpusavyje bendravo. Panaši padėtis buvo Prancūzijoje bei daugelyje kitų valstybių, nors kartais tos pačios tautybės žmonės buvo sukūrę kelias valstybes (pavyzdžiui, italai). Prancūzams, lenkams, vokiečiams negrėsė išnykimo pavojus, maža to: jie asimiliavo kitas tautas, jų sąskaita augo. Ir jiems nekilo klausimas „Kas mes esame?" Tai buvo savaime suprantamas dalykas.

Visai kitokia situacija tada buvo lietuvių gyvenamose žemėse: į jas skverbėsi svetimos kultūros, kurios užgožė senuosius baltų papročius. Jeigu šis vyksmas nebūtų buvęs suprastas, jie būtų išnykę, visų baltų kultūras būtų ištikęs prūsų likimas. Spontaniškai šis klausimas tapo svarstymų objektu abipus sienų. Dažnai ir vienoje, ir kitoje pusėje pareikštos idėjos siejosi. Palyginkime Mikalojaus Daukšos ir Jono Bretkūno pažiūras, nors jų keliai, atrodytų, nebuvo susikirtę.

Dar labiau susidomėta Lietuvos ir lietuvių tautos praeitimi nykstant Lietuvos valstybingumui, jos kultūrai integruojantis į Lenkijos kultūrą. Sunaikinus valstybę, tauta dar išlieka, tačiau atsisakius tautinio identiteto (kultūros), tauta nyksta. Istorija patvirtina, kad išorinėms jėgoms sunkiai pavyksta sunaikinti tautos gyvastį. Žydų likimas akivaizdžiai patvirtina šią hipotezę (žydai buvo išvaryti iš savo istorinių žemių, tačiau jie neišsižadėjo savasties net priimdami kitą kalbą). Materialinė nauda dažnai tampa svarbiausiu veiksniu integruotis į kitą tautą: neretai dėl materialinių paskatų žmogus išsižada dvasinių vertybių. Būna ir kitų motyvų: kartais individui atrodo, kad priklausyti kitai tautai garbingiau, ypač kai perimama jos kultūra, kalba. Šie veiksniai darė įtaką ir lietuviams (dvaruose imta šnekėti lenkiškai, vokiškai, prancūziškai – tik ne lietuviškai, mat į šią kalbą pradėta žiūrėti kaip į mužikų, prastuomenės kalbą).

Išsižadėti kalbos – tai jau blogybė, bet kur kas blogiau, kai nesuvokiama priklausomybė savo tautai. Su šia problema Lietuvoje akivaizdžiai susidurta XVII a., įsigalint barokui, lenkiškumui. Nemaža dalis lietuvių pradėjo save tapatinti su lenkais, atsirado grėsmė ne tik valstybei, bet ir tautos egzistencijai (lietuvius galėjo ištikti toks pat likimas kaip jotvingius). Bet šiai grėsmei aktyviai pasipriešinta: suvokta, kad katalikybė nėra esminis lietuvybės požymis, tai yra, kad lietuviai gali būti įvairių konfesijų. Šią koncepciją reikėjo pagrįsti.

Tokiose situacijose labai svarbu pažinti savo praeitį. Jau Renesanso epochoje bandyta rašyti Lietuvos istoriją. Rašyta fragmentiškai, kaip tai būdinga visam Renesanso stiliui. Bet tos epochos Lietuvos kultūros veikėjai, stebėdami valstybėje vykstančią eroziją, siekė atkreipti savo meto politikų dėmesį į valstybės irimą, pristabdyti jį. Tačiau jų pastangos liko bergždžios. Mat to meto valdantiesiems sluoksniams buvo svarbiau išsaugoti savo privilegijas negu valstybę.

Savo krašto istorijos pažinimas ugdo valstybinę sąmonę, o ši savo ruožtu skatina domėtis protėvių veikla, jų gebėjimais. Jeigu praeitis didinga, ji žadina pasididžiavimą savo kraštu. O jeigu ne? Dėl to neretai istorijos mokslas tampa politinės kovos arena (vieni siekia ją gražinti, o kiti – juodinti, ypač tie, kuriems šios valstybės buvimas yra nepageidaujamas).

Istorijos studijos ne visais laikais vienodai vertinamos. Pirmieji istorikų darbai buvo parašyti antikos laikais. Tada siekta įamžinti savo didžiavyrius ir taip skatinti kitus. Išplitus krikščionybei, dėmesys istorijos mokslui prislopo (pirmenybė atiduota universalioms vertybėms). Kuriantis nacionalinėms valstybėms, istorijos mokslas vėl atgijo. Šįkart formavosi jo metodologija, suprasta, kad tie patys įvykiai gali būti skirtingai nušviesti. Mitologiniai įvaizdžiai buvo painiojami su tikrais

istoriniais įvykiais. Panašiu metodu parašytas „Lietuvos metraštis" (Bychovco kronika). Renesanso epochoje dar nebuvo susiformavęs istorinių šaltinių mokslas. Tai nebuvo vien Lietuvos problema. Neretai remtasi analogijos principu: jeigu kitur taip, – turi būti ir pas mus taip. Rašydamas Lietuvos istoriją, A. Vijūkas-Kojelavičius studijavo kitų šalių istorijas. Visur buvo pateiktos didžiųjų valstybių praeities vizijos: didžiausios galybės sunyko. O gal ir su Lietuva taip būta?

Renesanso epochoje susidomėta antikine istoriografija, jos metodika. Tuometinės istoriografijos bendrieji principai ir nuostatos perkeliamos į Lietuvą. Jais vadovaujantis ir rašoma Lietuvos istorija.

Kadangi Lietuvoje susikryžiavo tautinės kultūros ir svetimos kultūros keliai, formavosi kelios Lietuvos istorijos versijos. Dalies to meto intelektualų ir politikų netenkino prolenkiškai parašyta M. Strijkovskio Lietuvos istorija, manyta, kad teisingai savo krašto praeitį gali apibūdinti tik savas istorikas. Prie šios koncepcijos atsiradimo prisidėjo ir tai, kad svetimtaučiai rašytojai neigiamai vaizdavo senovės lietuvius. Daugeliui atrodė, kad tai tendencingi darbai. Norėta turėti teisingą Lietuvos istoriją. To darbo ėmėsi Ž. Liauksmino kolega Albertas Vijūkas-Kojelavičius, Vilniaus universiteto profesorius.

Renesanso žmogui parūpo, kas buvo jo protėviai. Pradėtos rašyti istorijos. Istoriografija ryškesnių tradicijų neturėjo. Viduramžiais rašytos įvairios kronikos praeities įvykių nesistemino. Kronikų autoriai paprastai užrašydavo savo pastebėjimus, samprotavimus, išgirstus pasakojimus, neskirdami tikrovės nuo išmonės. Neretai jie atlikdavo savo mecenatų užsakymus, todėl nepagrįstai juos aukštindavo. Atgimimo epochos mąstytojų netenkino subjektyvus faktų interpretavimas. Jie ieškojo gilesnių įvykių priežasčių.

Šiuo laikotarpiu iškyla Alberto Vijūko-Kojelavičiaus asmenybė. Jis gimė Kaune. 1638 m. baigė Vilniaus universitetą, mokytojavo Kražiuose, po to dėstė Vilniaus universitete. A. Vijūkas-Kojelavičius 1650–1653 m. buvo Universiteto vicekancleris, o 1653–1656 m. – rektorius. A. Vijūkas-Kojelavičius buvo lenkų politinio ir kultūrinio veržimosi į Lietuvą liudininkas. Jis priklausė paskutinei Lietuvos žymių žmonių plejadai, kuri dar priešinosi lenkiškumo skverbimuisi. A. Vijūkas-Kojelavičius, būdamas Vilniaus akademijos rektorius, stengėsi apsaugoti šią aukštąją mokyklą nuo pernelyg didelės lenkų įtakos.

A. Vijūkas-Kojelavičius ne tik profesoriavo Vilniaus universitete, bet ir rūpinosi krašto kultūra. Tuo tikslu jis parašė dviejų dalių „Lietuvos istoriją" (Historia Lituaniae). Tai – pirmas lietuvio tokio pobūdžio darbas. A. Vijūkas-Kojelavičius parašė ir amžininkams įspūdį padariusį filosofinį darbą – „Apie tuštumą" (1648). Šie veikalai išaukštino jų autorių. Profesorius gyveno labai sunkiu Lietuvai ir Vilniaus universitetui laikotarpiu: vyko kovos su Rusija. Į Lietuvą buvo įsiveržusi ir švedų kariuomenė. Žmonės mirė iš bado ir maro. Universitete mokslo metai buvo nuolat pertraukiami. A. Vijūkas-Kojelavičius ir tokiu metu rado jėgų rašyti, tyrinėti.

A. Vijūkas-Kojelavičius buvo iškili tuometinės Lietuvos figūra. 1650 m. Gdanske jis išleido lotyniškai „Lietuvos istorijos" pirmą dalį, o 1669-aisiais – Antverpene antrą dalį. Galima tik spėlioti, kodėl šis veikalas išleistas ne Universiteto spaustuvėje, o už Lietuvos ribų, ieškoti motyvų. Matyt, A. Vijūkas-Kojelavičius „Lietuvos istoriją" skyrė Vakarų Europos skaitytojams, kad tie žinotų, kas yra Lietuva. Ir ji tapo daugeliui europiečių pagrindiniu Lietuvos pažinimo šaltiniu.

Prieš pradėdamas Lietuvos istorijos apžvalgą, A. Vijūkas-Kojelavičius suformuluoja savo istoriosofinę koncepciją. Jis

mano, kad savo tautos istoriją turi rašyti savas žmogus, nes svetimšaliai niekaip neišvengs subjektyvaus požiūrio. Istoriko plunksną, manė mūsų mąstytojas, vedžioja subjektyvūs interesai. A. Vijūko-Kojelavičiaus nuomone, kiekviena tauta turinti turėti savo krašto istoriją. Praeities pažinimas įkvepia žmonėms pasitikėjimą.

A. Vijūkas-Kojelavičius „Lietuvos istoriją" parengė remdamasis Motiejaus Strijkovskio „Kronika", išmetęs iš jos Lenkijos ir Rusijos istorijos faktus. Jis motyvavo tuo, kad reikia turėti tokią Lietuvos istoriją, iš kurios ryškėtų, kad Lietuva visada buvo atskira valstybė ir kad ji nėra tapati nei Lenkijai, nei Rusijai. Todėl jis ištisai nevertęs iš lenkų į lotynų Strijkovskio darbo. Be to, M. Strijkovskio parašyta Lietuvos istorija yra labai palanki lenkams. Pasak mūsų istoriko, M. Strijkovskio „Kronikos" skaitytojui peršama mintis, esą Lietuva yra Lenkijos sudėtinė dalis. A. Vijūkas-Kojelavičius siekė patikslinti Lietuvos istoriją. Todėl jo parašytoje „Lietuvos istorijoje" pabrėžiami skirtumai tarp Lietuvos ir Lenkijos. Autorius aiškiai skyrė Lietuvą (etnografine prasme) nuo prie jos prijungtų sričių. Jis troško supažindinti pasaulio visuomenę su Lietuvos valstybe, jos istorija. Pasak jo, kiekviena valstybė turi savo istoriją, savo požiūrį į praeitį. Knygoje mėginta pateikti Lietuvos viziją.

Autorius „Lietuvos istorijos" parašymo motyvus aiškina taip: „Svetimšaliai rašytojai dažniausiai nelabai rūpinasi kitų tautų reikalais; nors kartais jie ir tiksliau pažymi tai, kas sujungia įvykių eigą su pasirinkta medžiaga, tačiau protarpiais laikosi tos tariamos tiesos, kurią primetė žmonėse pasklidęs gandas, kaip paprastai daug ką iš piršto laužiantis. Taigi, jeigu jie, vienokios ar kitokios nuotaikos pagauti, ir sutiks imtis plunksnos, tai per neapykantą ir pavyduliavimą tiesiog dingsta bet kokia tiesa"[19].

[19] A. Vijūkas-Kojelavičius. Lietuvos istorija. V., 1988, p. 43–44.

A. Vijūkas-Kojelavičius nepritarė minčiai, esą Lietuvos valstybę įkūrė atvykėliai iš Italijos. Jo nuomone, lietuviai yra seniausi šio krašto gyventojai ir jiems, o ne įvairiems vėlesniųjų laikų atvykėliams priklauso visos teisės. Pasak knygos autoriaus, senieji krašto gyventojai gynė savo laisvę, o kryžiuočiai, prisidengdami krikščionybės platinimu, grobė kraštą. Jis perima kai kurias Erazmo Stelos mintis (Vaidevučio koncepciją). Pirmoje knygos dalyje pasakojama apie seniausius įvykius iki Lietuvos krikšto. Antroje dalyje aprašoma Lietuvos padėtis nuo krikšto iki Liublino unijos, ja ir užbaigiama Lietuvos istorija.

Įdėmiai skaitydami A. Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorijos" tekstą ir jo kreipimąsi į Kazimierą Leoną Sapiegą, galime įžvelgti ir autoriaus tikėjimą savo valstybės atgimimu, ypač žinant, kad Sapiegos* stengėsi išlaikyti Lietuvos valstybingumą, nors ir ne visas jų pastangas lydėjo sėkmė. K. L. Sapiega rūpinosi naujomis studijomis Vilniaus universitete. Būtent šiais motyvais vadovaudamasis A. Vijūkas-Kojelavičius ir užbaigia savo prakalbą-kreipimąsi žodžiais: „Juk neabejotinai Lietuvos istorijos globėju turi būti tas pats žmogus, kuris yra žymus Lietuvos valstybės gynėjas. <...>. Tavo Aukštybė, rodydama nepaprastą atsidavimą tėvynei, neįtikimas pastangas bei skirdama didžiules lėšas, šiais niūriais laikais labiausiai palaiko Lietuvos valstybę, tad nepaprasta tėvynės meilė bei rūpinimasis jos klestėjimu, rusenantys Sapiegų, o ypač Tavo širdyje, lengvai įtikins,

* Leonas Sapiega (1557–1633), Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas įkūrė LDK Vyriausiąjį tribunolą, parengė „Lietuvos statuto" III redakciją. Šis Statutas lenkams draudė Lietuvoje įgyti žemės, reikalavo, kad dvasininkai mokėtų lietuvių kalbą. Kazimieras Leonas Sapiega (1609–1656) rūpinosi Teisės ir Medicinos fakultetų steigimu Vilniaus universitete.

kad ši Lietuvos istorija atiduotina Tavo Aukštybei ne tik pasižiūrėti, bet ir ypatingai globoti"[20]. Tai nebuvo vien barokinė duoklė Lietuvos didikui.

A. Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorija" ištisą šimtmetį buvo vienintelis mūsų krašto praeities pažinimo šaltinis. Juo rėmėsi užsienio šalių istorikai ir politikai rašydami apie Lietuvą. Be to, ir pačioje Lietuvoje per tą laikotarpį nieko geresnio nebuvo išleista. A. Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorija" rėmėsi ir vėlesnių laikų mūsų istorikai. Analizuodami šį veikalą, pastebime du dalykus: pirma, autoriaus norą supažindinti skaitytoją su savo krašto istorija, antra, pateikti epochos dvasią atitinkančią valstybės kilmės koncepciją. Valstybės sukuria civilizaciją. Žmonės vaidijasi dėl turto, savinasi vieni kitų žemes, dėl to atsiranda tarpusavio nesutarimai. „O šie nesutarimai negalėjo baigtis kitaip, nei juos paprastai užbaigia laukiniai žmonės, gyvenantys be įstatymų ir be valdžios, būtent – abipusėmis žudynėmis"[21], – pastebi A. Vijūkas-Kojelavičius. Žmonės visada bijojo tokių suiručių. Dėl to jie pradėjo ieškoti tarpusavio susitarimo. „Svarstant, – rašo jis, – buvo prieita prie dviejų nuomonių. Pirma, kad būtų renkamas valdovas, kuris, tramdydamas atskirų žmonių godumą, leistų savo valia įstatymus, laukų ribas žymėtų, spręstų ginčus, turėtų aukščiausią teisę skelbti karą ar taiką. Antra, kad, išsiuntus keletą naujasėdžių būrių, pamažėtų valstybės gyventojų skaičius ir jai palengvėtų nelyginant kūnui, nuleidus kraujo perteklių"[22]. Bet žmonės nenorėjo nei vieno, nei kito. Jie ilgėjosi taikos, saugumo, tačiau

[20] A. Vijūkas-Kojelavičius. Lietuvos istorija. V., 1988, p. 40.

[21] Ten pat, p. 48.

[22] Ten pat, p. 49.

karti patirtis vertė juos suprasti, kad tai neįmanoma, kol nebus sukurtas vieningas organizmas – valstybė, kitais žodžiais tariant, *„jie suvokė, jog bendruomenėje visuotinė ramybė esti tada, kai laikomasi tų pačių įstatymų ir klausoma tos pačios valdžios“*[23]. Tačiau žmonėms rūpėjo sukurti tokią valdymo formą, kuri nepažeistų jų laisvės.

A. Vijūkas-Kojelavičius į legendinio kunigaikščio Vaidevučio lūpas įdeda tokius žodžius: „Paskelbkite vieną valdovą, kurio įsakymais būtų laiduojama laisvė. Tegu jis sprendžia ginčus, draudžia skriausti ir žudyti, tegu saugo, kas dievų nulemta ir teisėta, tegu rūpinasi visų saugumu“[24]. Šio veikalo analizė rodo, kad A. Vijūkui-Kojelavičiui geriausias valstybės modelis yra tas, kur piliečiai žino savo pareigas ir teises. Pasak jo, teisę gyventi turi tik tas, kas pajėgus dirbti ir siūlo vengti karų, nes „žmonės, paėmę į rankas ginklą, suįžūlėja ir nebeklauso įsakymų“[25]. Šis mūsų istoriko požiūris tam tikru aspektu siejasi su tuo metu Vakarų Europoje atsiradusia *visuomenės sutarties* koncepcija, kurios ryškiausias šalininkas buvo anglų mąstytojas T. Hobsas (Hobbes) (1588–1679).

Savo veikaluose „Prigimtinės teisės ir politinės teisės pagrindai“ (1640) ir „Leviatanas“ (1651) T. Hobsas suformulavo *visuomenės sutarties* koncepciją, pagal kurią valstybės atsirado dėl to, kad ikipilietinėje visuomenėje vyko karas visų prieš visus, toje visuomenėje visi žmonės buvo nesaugūs, todėl susitarė dėl valstybės įkūrimo: vieni įsipareigojo klausyti, kiti valdyti. A. Vijūkas-Kojelavičius niekur necituoja T. Hobso. Tad neaišku, ar savarankiškai priėjo prie panašių išvadų, ar ne. Jė-

23 Ten pat, p. 49.
24 Ten pat, p. 50.
25 Ten pat, p. 52.

zuitams T. Hobsas buvo absoliučiai nepriimtinas autorius. Tad Vilniaus profesorius, jeigu jam būtų buvusi žinoma anglų filosofo kūryba, vargu ar būtų rizikavęs ja remtis. Be to, tarp T. Hobso ir A. Vijūko-Kojelavičiaus koncepcijos esama ir principinio skirtumo: anglų mąstytojas buvo jokių įstatymų neribojamo absoliutaus valdovo šalininkas, o mūsų profesoriaus manymu, valstybė turi laiduoti piliečių laisves.

Daugiau negu šimtmečiui nutrūko Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėjimai, apmąstymai. Prislopo ir visa lituanistinė veikla (ji kiek ruseno Mažojoje Lietuvoje – Rytų Prūsijoje). Lietuvių kalba pasirodydavo vos viena kita maldaknygė (dauguma buvo leidžiama lenkiškai). A. Vijūkas-Kojelavičius, atiduodamas pirmenybę lotynų kalbai, siekė pristabdyti lenkiškumo skverbimąsi į mūsų šalį.

Lietuvos tautos praeitimi ir esamybe Universitete vėl susidomėta tik prasidėjus Šviečiamajam sąjūdžiui. Tada atsigręžta į senuosius laikus, prisiminti ir jau minėtų profesorių darbai. „Lietuvos istoriją" A. Vijūkas-Kojelavičius rašė lotyniškai dviem sumetimais: pirma, siekė, kad ją skaitytų Europos šalių mokslo visuomenė (čia autorius neklydo – Vakarų istorikai pradėjo ja remtis rašydami apie Lietuvą), antra, jis buvo įsitikinęs, kad paplitusi lotynų kalba bus atsvara lenkų kalbai.

Tuo metu, kai A. Vijūkas-Kojelavičius gilinosi į Lietuvos istorijos vingius, kitas Universiteto profesorius – Aronas Aleksandras Olizarovijus analizavo žmogaus teises, valstybės paskirtį. Jis išgarsėjo veikalu „Apie politinę žmonių sąjungą" (šis veikalas išleistas tais pačiais 1651 metais, kaip ir T. Hobso „Leviatanas"), kuriame nagrinėjami žmonių tarpusavio santykiai, įvairios nuosavybės formos, žmonių teisės ir pareigos*.

* Žr. A. A. Olizarovijus. Apie politinę žmonių sąjungą. V., 2003.

Dauguma Lietuvos gyventojų buvo valstiečiai, todėl ir A. A. Olizarovijaus dėmesio centre valstiečių santykiai su dvaru (valdančiąja mažuma). Filosofas įrodinėjo, kad valstiečiai pagal kilmę nėra vergai, todėl jiems netaikytina romėnų teisė. Pasak jo, valstiečiai nuomoja iš dvarininkų žemę, už kurią jie privalo mokėti nuomos mokestį, bet daugiau jokių teisių į juos dvarininkai neturi. Nuoma privalo būti griežtai aptarta sutartyje. Sudarydami sutartį, valstiečiai neišsižada asmeninės laisvės, jie moka tik už žemę. Savo teoriją A. A. Olizarovijus grindžia prigimtine teise ir teigia, kad ji nenumato feodalinių prievolių. Jis kritikavo Lenkijos ir Lietuvos valstybės politinę struktūrą. Pasak A. A. Olizarovijaus, neteisinga, kad bajorai siunčia savo atstovus į Seimą, o valstiečiai ten neturi jokio balso, nors sudaro gyventojų daugumą. Kaip matome, XVII a. viduryje Lietuvoje prabilta apie piliečių teises ir pareigas. A. A. Olizarovijus jas aptarė globaliniame, o A. Vijūkas-Kojelavičius lokaliniame kontekste (Lietuvos valstybės formavimosi procese)*.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima daryti šias išvadas: pirma, susidomėjimas Lietuvos valstybingumu lotyniškojoje poezijoje (Jonas Vislietis, Mikalojus Husovianas) netapatinamas su lietuviškumu; antra, pirmosios savasties paieškos pradėtos Renesanso epochoje („Bychovco kronika", Mykolas Lietuvis); trečia, raštijos gimtąja kalba (Abraomas Kulvietis, Martynas Mažvydas, Mikalojus Daukša, Konstantinas Sirvydas) atsiradimas padėjo Lietuvai patekti į tautinių Europos valstybių sąrašą, atskleidė jos savitumą (šią koncepciją vainikavo A. Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorija", kuri parodė lietuvių kovas už savo egzistenciją, vieningą tautos kilmę, jos vietą Europos istorijoje); ketvirta, Lietuvos istorija domėtasi nuo

* Žr. Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI–XVII a. V., 1976.

XVI a. pirmos pusės iki XVII a. vidurio, apogėjus buvo K. Sirvydo, Ž. Liauksmino, A. Vijūko-Kojelavičiaus veikla – po jų daugiau negu šimtmetį Vilniaus universitete dėmesys lietuvių kalbai ir literatūrai sumažėja.

Kodėl Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nepakilo iki tautinės valstybės, kaip tai atsitiko Lenkijoje, Rusijoje? Lenkijos Karalystei taip pat priklausė ukrainiečiai, gudai (baltarusiai). Ar tai lėmė vien subjektyvūs veiksniai? Į šį klausimą iki šiol nėra įtikinamo atsakymo. Tačiau akivaizdu, kad drauge su lietuvybės nykimu, valdančiųjų sluoksnių lenkėjimu prasidėjo ir valstybingumo nuosmukis. Tas laikotarpis sutapo su baroko įsigalėjimu Lietuvoje. Dėl tų įvykių kažin ar teisinga būtų kaltinti Liublino uniją. Kaip įvykiai būtų klostęsi be unijos, vargu ar įmanoma rasti atsakymą.

Vilniaus universitetas tarsi veidrodis atspindėjo krašto intelektualinio gyvenimo pakilimus ir nuosmukius. M. Daukšą nuo Ž. Liauksmino, A. Vijūko-Kojelavičiaus ir jų kolegų skyrė pusė šimtmečio, bet pirmojo iškeltos problemos (lietuvių kalbos vartojimas viešajame gyvenime) ne tik neišnyko, bet ir padidėjo. Ž. Liauksminas, A. Vijūkas-Kojelavičius sielojosi dėl lietuvių kalbos būklės, stengėsi palaikyti lietuviškumą, patys neretai tarpusavyje bendravo lietuviškai, tačiau rašė jau tik lotyniškai. Šiuo požiūriu tarsi nutolta nuo K. Sirvydo, kuris rašė lietuviškai. Ši problema susijusi ir su bendru mokslo lygio nuosmukiu Vilniaus universitete (ir Lietuvoje). Ž. Liauksminas ir A. Vijūkas-Kojelavičius buvo paskutiniai aukšti Universiteto ir Jėzuitų ordino pareigūnai, kuriems dar rūpėjo lietuvybė.

XVII a. pirmoje pusėje Universitetas prilygo geriausioms to laikotarpio mokslo įstaigoms, darė įtaką ne tik lietuvių, bet ir gretimų tautų kultūrai, tačiau to jau nepasakysi apie XVII a. antrą pusę. Lietuvybė liko už Universiteto sienų, nors jame

profesoriavo ir studijavo nemažai lietuvių. Šia prasme išryškėjo skirtumas nuo Lenkijos – ten pasaulietinė lyrika lenkų kalba formavosi XVI amžiuje, ta kalba kūrė ne vienas lenkų poetas. Prie lietuviškos tematikos grįžtama tik Švietimo epochoje.

Bręstant mūsų istorinei sąmonei, iš naujo imta domėtis senojo Vilniaus universiteto profesorių kūryba. Jų veikalai verčiami į lietuvių kalbą. Tada susidomėta ir Ž. Liauksmino veikla. Bene pirmas iš lietuvių autorių į Ž. Liauksminą atkreipė dėmesį L. Jucevičius knygoje „Mokyti žemaičiai" (1840), išvardijęs svarbiausius jam žinomus profesoriaus darbus[26]. Tačiau Ž. Liauksmino kūryba tyrinėti pradėta tik XX a. antroje pusėje (V. Jurkštas, J. Lebedys, J. Tijūnėlytė, E. Ulčinaitė). Tada lietuvių skaitytojas pirmą kartą supažindintas su šio iškilaus vyro kūryba. Dabar jau turime svarbiausius K. Sirvydo, A. Olizarovijaus, A. Vijūko-Kojelavičiaus ir – pagaliau – Ž. Liauksmino veikalus, apibūdinančius ryškiausius XVII a. vidurio mūsų kultūros veikėjus.

[26] L. Jucevičius. Mokyti žemaičiai. V., 1975, p. 89.

Prof. habil. dr.
EUGENIJA ULČINAITĖ

ŽYGIMANTAS LIAUKSMINAS:
humanitarinio mokymo tobulinimas*

Pagal jėzuitų kolegijų mokymo reikalavimus retorikos profesorius dažniausiai dėstydavo ir dialektikos kursą, būtiną studijuojantiesiems retoriką ir susiejantį kalbą su mąstymu. Toks kursas, pavadintas „Dialektikos branduoliu" (Medula dialecticae) pateikiamas ir prie Ž. Liauksmino retorikos vadovėlio. Šiame maždaug dvidešimties puslapių priede Ž. Liauksminas aiškina kai kurias logikos sąvokas (atskirumas, bendrumas, savybinis požymis, pažinimo modusas, apibrėžimas, silogizmas, įrodymas ir kt.), taip pat analizuoja patį mąstymo procesą, kurio esmė, jo manymu, yra žinoti, „kaip gali vykti mūsų mąstymas be klaidų"[1]. Pateikiamuose pavyzdžiuose atsispindi humanistinis Liauksmino išsilavinimas,

* Perspausdinta iš: Lietuvos pedagoginės minties raida XVI–XVII a. kultūros veikėjų raštuose. Kaunas: „Šviesa", 1991. (Straipsnis sutrumpintas, redaguotas.)

1 Ž. L i a u k s m i n a s. Dialektikos branduolys. // Problemos, 1974, t. 2(12), p. 113.

jo etinės nuostatos: „Tas, kas sugeba juoktis, yra žmogus"; „Kiekviena dorybė yra gėris"; „Kiekvienas mokytas žmogus yra vertas pagyrimo".

Kaip jau minėta, Ž. Liauksminas dar buvo parašęs graikų kalbos ir muzikos vadovėlius. „Trumpas graikų kalbos kursas" (Epitome linguae Graecae, 1655) neišliko, tačiau kai kurių istorikų teigimu, „šis veikalas turėjo tuo metu labai didelę vertę"[2]. Naujausi tyrinėjimai rodo, kad Ž. Liauksminas buvo labai didelis graikų kalbos entuziastas. Dirbdamas Vilniaus universiteto prokancleriu itin sunkiais karų su Švedija ir Rusija metais (1655–1656), Ž. Liauksminas buvo graikų kalbos akademijos (mokslinio būrelio) prefektas, steigė specialias premijas gerai graikų kalbą mokantiems studentams[3]. Galimas daiktas, kad ir idėja parašyti vadovėlį gimė per tuos fakultatyvinius graikų kalbos užsiėmimus. Jėzuitų kolegijose tuo metu buvo mokomasi iš N. Klenardo arba J. Gretserio graikų kalbos vadovėlių. Tai, kad Ž. Liauksminas ryžosi pats parašyti vadovėlį, rodo ne tik jo pedagoginį aktyvumą, mokslinę kompetenciją, bet, matyt, ir tam tikras tautines aspiracijas. Jo knyga – pirmas originalus graikų kalbos vadovėlis visoje Lietuvos–Lenkijos valstybėje.

Veikli Ž. Liauksmino prigimtis, puikus humanitarinis išsilavinimas davė jam galimybę reikštis įvairiuose mokslinio, pedagoginio, literatūrinio darbo baruose, jungti teoriją ir praktiką. Garsėjo ne tik kaip retorikos teoretikas, pedagogas, bet ir kaip oratorius, pamokslininkas, literatas. Bibliografai yra užfiksavę Ž. Liauksmino kalbą per Kauno stalininko padėjėjo

2 A. J o c h e r. Obraz bibliograficzno historyczny literatury i nauk w Polsce. Wilno, 1840, t. 1, p. 629.

3 L. P i e c h n i k. Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 3: Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach potopu i okres kryzysu 1655–1730. Rzym, 1987, p. 185.

Stanislovo Dzevaltovskio laidotuves (1653), kalbą, skirtą Lietuvos patronui šv. Kazimierui (1635), panegiriką karaliui Vladislovui IV (1634)[4]. Minima, kad ne tik gerai mokėjo graikų ir lotynų kalbas, bet ir rašė tomis kalbomis eilėraščius[5]. Priklausė XVII a. viduryje Universitete veikusiam literatų būreliui, kuriame diskutavo ir savo kūrybą skaitė žymūs to meto poetai M. K. Sarbievijus, J. Klagijus, J. Chondzinskis, M. Kmicičius. Pažymima, kad šiame būrelyje vyravo ypatingas antikos ir antikinės literatūros kultas[6].

Labai vertinama ir Ž. Liauksmino veikla muzikos baruose. Jo knyga „Muzikos teorija ir praktika" (Ars et praxis musica) Vilniaus akademijos (universiteto) spaustuvėje buvo išleista tris kartus: 1667, 1669, 1693 metais. Ž. Liauksminui priskiriamos ir anoniminės natų knygos – gradualas ir antifonalas, išleistos irgi po tris kartus. Pažymėtina, kad muzikos mokymui Ž. Liauksminas taiko tuos pačius metodinius principus, kaip ir mokydamas retorikos, t. y. reikalauja, kad pirmiausia būtų aiškinami paprasti, lengvai suprantami dalykai, palengva pereinant prie sunkesnių ir sudėtingesnių[7]. Ž. Liauksminas smerkia tuos pedagogus, kurie iš pat pradžių apkrauna mokinius sunkiomis temomis, o „klystančius spaudžia, pešioja, pasigailėtinai drasko"[8]. Tačiau tai neduoda laukiamų rezultatų.

4 K. Č e p i e n ė, I. P e t r a u s k i e n ė. Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805. Bibliografija. V., 1979, p. 92.

5 J. T i j ū n ė l y t ė. Žygimantas Liauksminas // Literatūra. LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. V., 1962, t. 5, p. 85.

6 L. P i e c h n i k. Dzieje Akademii Wileńskiej, t. 2; Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655. Rzym, 1983, p. 80, 84.

7 Ž. Liauksminas. Ars et praxis musica. V., 1977, p. 65.

8 Ten pat, p. 66.

Jis taip pat smerkia įsigalėjusią praktiką leisti dideles ir brangias bažnytines knygas, kurias ne kiekvienas gali įsigyti. Todėl Ž. Liauksminas siūlo lengvą mokymo metodą ir jį glaustai pateikia, kad „tie, kurie norės ir net patys vieni, kada panorės, galėtų pagiedoti"[9]. Manoma, kad Ž. Liauksminas buvo ir muzikos teoretikas, ir praktikas: chorų organizatorius, galbūt ir jų dirigentas. Ž. Liauksmino iniciatyva prie Vilniaus universiteto buvo įsteigti specialūs kursai mokyti berniukus grigalinio giedojimo. Spėjama, kad jis galėjęs kurti muziką Lietuvos jėzuitų mokyklinių teatrų spektakliams[10].

Tad Liauksmino indėlis į Lietuvos pedagogikos istoriją akivaizdus ir neginčijamas. Iš Ž. Liauksmino vadovėlių mokėsi lietuvių bajorų, miestiečių ir net valstiečių vaikai. Įgytas humanitarinis išsilavinimas neabejotinai darė įtaką jų privačiam gyvenimui ir praktinei veiklai. Yra pagrindo tvirtinti, kad humanitarinių mokyklų (kolegijų) absolventai, gerai išmokę lotynų kalbą, susipažinę su antikine literatūra bei kultūra, ne taip greitai pasidavė plintančiai polonizacijai, išlaikė vieną iš Renesanso žmogaus savybių – lygiagrečiai vartoti tris kalbas: lotynų, lietuvių, lenkų. Turime žinių, jog gausus būrys Lietuvos studentų, baigusių jėzuitų kolegijas ir Vilniaus universitetą, vėliau dirbo lietuvių pamokslininkais, prisidėjo prie lietuvių kalbos įtvirtinimo viešajame gyvenime. Taigi studijos nenutolino jų nuo liaudies, nuo gimtosios kalbos ir tautos tradicijų.

Ž. Liauksminas daug prisidėjo prie humanitarinių mokslų ugdymo Lietuvoje, prie antikinių tradicijų stiprinimo, mokyklinę to meto pedagogiką jis praturtino tautinės mokyklos elementais. Jo mokslinė ir pedagoginė veikla turėjo didelę reikšmę visai Lietuvos dvasinės kultūros raidai.

---

[9] Ten pat, p. 66.

[10] Ten pat, p. 33–34.

PRAXIS ORATORIA.

SIVE

Præcepta Artis Rhetoricæ, quæ ad componendam Orationem scitu necessaria sunt, tam separatim singula, quàm omnia simul exemplis expressa; & ad æmulationem Eloqventiæ Studiosis proposita.

à

P. SIGISMUNDO LAUXMIN, è Soc. Iesu. S. T. D.

Editio ...

Cum Præfatione & Indice ... necessario.

Cum Gratia & Privilegio Elect. Saxon.

FRANCOFURTI ... Impensis GEORGII HEINRICI FROMMANNI Bibl. Lipsiens.

ANNO M, DC. LXVI.

ŽYGIMANTAS LIAUKSMINAS

Oratorinė praktika, taip pat ir retorikos meno taisyklės, būtinos žinoti rengiant kalbą; kiekviena ir visos paaiškintos pavyzdžiais ir išdėstytos studentams, siekiantiems iškalbos

Naujas leidimas
su pratarme ir būtinu turiniu
Saksonijos elektoriui parodžius palankumą ir davus privilegiją

Frankfurte prie Maino,
Lipsko knygininko
Georgijaus Heinricho Fromano lėšomis
1666 metais

PRÆFATIO NOVA
AD
LECTOREM.

NOn ignoro equidem, B. L. Oratorias aliorum Inſtitutiones extare non-unas, easque inter in ſcholis propemodum omnibus hodiè præ cæteris regnare Vosſianas, utpote limatas admodùm, & utilitate ſuâ ſe ipſas ſic ſatis commendantes; non poſſum tamen non præſentem, quam vides, Lauxmini è Soc. Jeſu Oratoriam Praxin in Reipubl. literariæ, maximè juventutis ſcholaſticæ, emolumentum denuò nunc evulgare. Nec nullas hujusce inſtituti mei cauſas putes. Nimirum ut merx bona nunquam non exoptato deſtituitur emtore, ita libellus hic, utut iterum atque iterum publicatus, ob inſignem, quam præſtitit, utilitatem certatim hucusque quæſitus fuit, ut rareſcentibus ſic exemplaribus de novâ quâdam Editione omninò fuerit cogitandum. Accedit, quod in multis peculiare quid, quodque penes alios:

A 3 Rhe-

NAUJA PRATARMĖ SKAITYTOJUI

Neneigiu, palankusis skaitytojau, kad egzistuoja ir kitų autorių oratorystės pagrindai, tarp kurių mokyklose šiuo metu kitus pralenkia Vosijaus[1] [veikalas], itin gerai parengtas ir naudingumu pats save rekomenduojąs, tačiau negaliu iš naujo neišspausdinti šios, kurią matai, jėzuito Liauksmino „Oratorinės praktikos“, visiems literatams, o ypač mokykliniam jaunimui labai reikalingos. Nemanyk, kad neturiu [kitų]

[1] *Vosijus – Gerardus Joannes Vossius (1577–1649) – olandų mokslininkas, retorikos profesorius Amsterdame. Jo retorikos vadovėliai* (Elementa rhetorica, *Lugduni*, 1626; Rhetoricae contractae sive partitionum oratoriarum libri V, *Dantisci*, 1648) *buvo labai populiarūs protestantiškose mokyklose, tačiau ne kartą jais, kaip svarbiais retorikos mokslo šaltiniais, rėmėsi ir jėzuitų autoriai (J. Masenas, M. Radau, J. Kviatkevičius, Ž. Liauksminas).*

PRÆFATIO.

Rhetores fruſtrà quæras, in hac Praxi Compendioſâ docetur. Quamvis enim in aliis hac in parte deſiderare aliquid nec poſſim, nec velim, illud tamen extra dubium omne eſt conſtitutum, Lauxminum ſe ſe altiùs ad captum tyronum demiſiſſe, remque ab ovo, quod ajunt, ipſis ob oculos repræſentâſſe, quod & ipſum Autorem in præfatione diſertè fateri videas. Et primo quidem loco doctrinam de conquadrandis, & ut ſic loquar, concentrandis periodis proponit, quæ quàm neceſſaria ſit ad Eloquentiam germanam comparandam, pro me jam dudum Eruditiores fuerunt locuti. Plurimi certè ſe tum demum ad Eloquentiæ faſtigium adſpirâſſe opinantur, ſi orationem neſcio quibus phraſium purpuriſſatarum laciniis exornare ſciant; ſed ſtultulâ planè & puerili opinione, cum in id potius opera foret danda, ut harmonicum quendam Orationi numerum vel æquilibrium ingenerare diſcerent. Id verò ex doctrinâ de perio-

priežasčių šiam sumanymui. Visų pirma, gera prekė niekada nestokoja laukiamo pirkėjo. Taip ir ši knygelė, jau ne kartą leista, dėl nepaprasto savo naudingumo ligi šiol nuolatos buvo ieškoma, todėl, sumažėjus egzempliorių skaičiui, imta galvoti apie naują leidimą. Prisidėjo ir ta daugeliu atvejų svarbi aplinkybė, kad šiame oratorystės kompendiume aiškinami tie dalykai, kurių kitų retorių knygose veltui ieškotum. Nors iš kitų šiuo požiūriu nei galiu, nei noriu ko nors reikalauti, tačiau be jokios abejonės galima tvirtinti, kad Liauksminas giliausiai įžvelgė mokinių suvokimo [ypatumus] ir išdėstė, kaip sakoma, dalyką *nuo pradžios*, pateikdamas jiems prieš akis tai, apie ką jis pats pratarmėje plačiai kalba. Pirmiausia jis aiškina tinkamo periodų sudarymo ir, jei taip galima pasakyti, kaupimo mokslą, apie kurio būtinumą gerai iškalbai jau yra kalbėję labiau už mane išsilavinę žmonės. Iš tiesų daug kas mano, kad jie pasieks iškalbos viršūnę, jei prikaišios į savo kalbą nežinia

PRÆFATIO.

riodis formandis vel potiſſimè de-
promi debere quis ambigat? Deinde
nec illud tacendum erat, Lauxminum
in Elocutione facem vel lucidiſſimam
omnium præferre. Multi aliàs mul-
ta coacervant præcepta, de Confir-
matione, quæ primiceria Orationis
pars dicenda venit, egtegiè expolien-
dũ, qũæ argumenta & ex quibus quaſi
capſulis adhibenda, quibus coloribus
ſit utendum. At Lauxminus noſter,
præterquam quod in præceptis brevi-
ter & aptè proponendis tantum non
omnis eſt, practicè etiam in quibus-
dam oſtendit exemplis, quomodo ar-
gumenta velut in acie quadam locari,
& quàm facilè extendi queant atque
diduci; adeoque deſideratas ſuppetias,
fert juventuti quæ cũ in Orationibus ri-
tè componendis genuinos perrarò in-
veniat doctores, vel quidvis obvium
Orationi infarcit, aſſuit, ſcopum rectè
feriat an minus, juxta æſtimans, vel po-
tius non ſatis intelligens. Sed ego ...
libri laudes non excurram, quas ab a-
liis

kokių puošnių frazių, tarsi spalvotų lopinėlių. Tačiau tai visiškai kvaila ir vaikiška nuomonė, nes daugiausiai pastangų reikia dėti tam, kad išmoktume pasiekti kalboje harmoningo ir tolygaus periodų išdėstymo. Kas galėtų abejoti, kad šitų žinių reikia semtis iš periodų sudarymo mokslo? Tačiau nereikia abejoti, kad Liauksminas iškėlė šviesiausią už visus iškalbos fakelą. *Daugelis prirašo gausybę nurodymų* apie tinkamą argumentų suradimą ir jų pagrindimą (*confirmatio*) – ta dalis iškalboje yra viena svarbiausių: kokius argumentus ir iš kur reikia imti, kokiomis jų rūšimis naudotis. Tuo tarpu mūsų Liauksminas trumpai ir deramai išdėsto tik kai kuriuos dalykus, tačiau kiekvieną atvejį iliustruoja praktiniais pavyzdžiais, parodydamas, kokiu būdu argumentus tarsi karinėje rikiuotėje sudėlioti, kaip juos lengvai galima *pagausinti ir išsklaidyti*. Tokiu būdu teikia trokštamą paramą jaunimui, kuris, nors ir daug sutinka mokytų retorių, aiškinančių, kaip tinkamai

PRÆFATIO.

liis rerum harum gnarioribus ad ſatiem decantari ſcio. Decerpet, ſcio, quivis Praxin hanc Oratoriam ſtudioſiùs pervolvens incredibile quantum & fructus & delectamenti. Illud adhuc præmonere volebam Editionem hanc non ad Monachienſis, ſed Brunsbergenſis Editionis faciem adornatam, adeoque non Dialecticam tantùm perbrevem, memoriæ quàm commodè inſervientem, ſed & Orationem ad Regem Poloniæ habitam adjectam eſſe unà cum Indice libri totius nucleum quaſi in nuce offerente. Ita. B. L. Vale, & Praxin hanc feliciter exerce.

GEORGIUS HEINRICUS
FROMMAN Bibliopol.
Lipſienſis.

komponuoti kalbas, ir kiekvienas iš sutiktųjų ką nors kalbai prideda *ir prisiuva, tačiau esmę sunaikina* – ar dėl to, kad per mažai ją įvertina, ar, greičiau, kad nepakankamai supranta. Tačiau aš daugiau šios knygos nebeliaupsinsiu, nes žinau, kad iki soties ją liaupsina kiti šių dalykų žinovai. Tikiu, kad kiekvienas *stropiai peržiūrėjęs šį oratoriaus praktikumą pasisems* neįtikėtinai daug ir naudos, ir malonumo. Šią knygą nusprendžiau parengti ne pagal Miuncheno, bet pagal Braunsbergo leidimą[2], kuriame pateikiamas ne tik trumpas dialektikos kursas, nepaprastai naudingas atminčiai lavinti, bet ir kalba, skirta Lenkijos karaliui, o kartu visos knygos turinys, tarsi riešutas kevale. Taigi, palankusis skaitytojau, *lik sveikas ir šiuo* praktikumu laimingai naudokis.

GEORGIJUS
HEINRICHAS FROMANAS,
Lipsko knygininkas

2

Pirmasis Ž. Liauksmino retorikos leidimas (Braunsberge, 1648) buvo parengtas jo paskaitų, skaitytų Nesvyžiuje 1631–1635 m., pagrindu.

PRAEFATIO.

AD ELOQVENTIÆ CANDIDATOS.

QVemadmodum aliarum Artium Candidatis, ita illis, qui Eloquentiæ ſtudium nunc primùm auſpicantur, diligenter videndum eſt, ut naturæ ordinem in diſcendo ſequantur. Eò enim perfectior eſt Ars, quò propiùs ad naturam, quam imitatur, acceſſerit. Porrò Natura nihil repentè agit, ſed pedetentim, & ex intervallo. Nam exigua primò in rebus exordia ponit: tum eadem auget ſenſim: nec niſi cum tempore, unumquodque opus ad deſtinatam perfectionem perducit. Secùs ſi fieret, monſtra oriri, perturbariq; atque everti Vniverſum neceſſe eſſet. Similiter ratiocinandum eſt de Eloquendi Scientia. Siquidem etiam hic ſunt quædam magna: quædam minora. Nonnulla ad plenitudinem Doctrinæ ſpectant: Alia initijs magis accomodata ſunt. Requirunt quædam maturiores annos, & uſu atque ætate confirmatum judicium:

A 5 at

PRATARMĖ SIEKIANTIEMS IŠKALBOS

Tiek kitus mokslus studijuojantiesiems, tiek tiems, kurie dabar pirmą kartą ketina imtis iškalbos studijų, reikia stropiai žiūrėti, kad mokydamiesi sektų natūralią tvarką. Mat menas tuo tobulesnis, kuo arčiau gamtos, kurią imituoja. O gamta nieko nedaro staiga, bet pamažu ir nuosekliai. Pirmiausia ji padeda menkus dalykų pagrindus, paskui pamažu juos didina ir tik praėjus tam tikram laikui galutinai ištobulina savo darbą. Jei atsitiktų kitaip, neišvengiamai gimtų pabaisos, kurios sumaišytų ir sugriautų Visatą. Panašiai reikia galvoti ir apie iškalbos mokslą. Juk ir jame yra tam tikrų didelių ir mažesnių dalykų. Kai kuriems reikia išsamaus dėstymo, kitiems pakanka

Praefatio.

at alia Tyronum captum non excedunt: ſunt tamen ſcitu peropportuna. Hæc igitur univerſa, ſi perturbatè & ſine, ordine tractentur, ut neque tempori neque ætati congruant, fieri non, poteſt; quin plurimùm, & in diſcendo, & in docendo operæ inſumatur, exiguo tamen fructu. Ejusmodi me ratio permovit non paucis ab hinc annis, cùm ad erudiendos in Oratoria facultate Tyrones Societatis noſtræ deſtinatus eſſem, ut immutarem conſuetum docendi modum. Vſitatum enim eſt alijs, ab Inventione ordi iDoctrinam dicendi, quæ eſt pars intima & fundamentum Orationis: ego tamen à COMMATIS, MEMBRIS & PERIODIS, quæ in extima veluti facie Orationis apparent, initium docendi ſumpſi: quòd faciliùs, nec minùs fructuosè hac in parte Juvenes occupari poſſe animadverti. Alij de locis Dialecticis, modis inventionis, acumine argumentandi, & his ſimilibus copiosè diſſerunt: ego hæc paucis attigi propterea, quod pleraq; ex ijs ſubtilia magis, quàm utilia eſſe viderem. Præcepta alij

pačių pradmenų. Vieniems [suprasti] reikia brandesnio amžiaus, patirtimi ir metais paremtos nuovokos, kiti neviršija pradedančiųjų supratimo ir yra jiems labai naudingi. Taigi, jei visi šie dalykai būtų aiškinami sumišai ir be tvarkos, neatsižvelgiant nei į laiką, nei į amžių, kad ir kiek būtų įdėta darbo ir mokant, ir mokantis, vaisiai būtų menki. Kadangi jau daug metų mokau mūsų Draugijos studentus oratorystės meno, patirtis mane skatina keisti įprastą mokymo būdą. Kiti paprastai iškalbos mokslą pradeda nuo invencijos, kuri yra kalbos pradžia ir pagrindas, tačiau aš mokymą pradėjau nuo atkarpų, narių ir periodų, kurie paprastai aiškinami paskiausiame kalbos etape: pastebėjau, kad jaunuoliai lengviau ir ne mažiau sėkmingai išmoksta tuos dalykus toje [pirmoje] dalyje. Kiti plačiai aiškina dialektikos „vietas", invencijos būdus, argumentavimo „aštrumus"; aš tuos dalykus aptariau labai trumpai, nes mačiau, jog daugelis iš jų yra labiau subtilūs negu naudingi. Kiti savo ruožtu išsamiai aiškina [retorikos] taisykles ir tai, ką laiko svarbiausiu dalyku; aš surinkau ir nereikšmingus dalykus, savo aiškinimą sutvirtinau pavyzdžiais ir susiejau su praktika, kad vienu žingsniu

PRAEFATIO.

alij duntaxat, idque ea, quæ majoris momenti esse putant, scripto exponunt: ego minuta etiam collegi, exemplisque doctrinam confirmavi, ac ad Praxim deduxi, ut in uno conspectu & Doctrina & Usus doctrinæ appareret. Denique, ut verbo dicam, non pauci ita Rhetoricam Artem tractant, ut cum perfectis Oratoribus agere videantur: ego negotium mihi cum Tyronibus fore sciebam. Idcirco leniter principia temperavi: nève difficultatibus terrerentur, socium me laboris addixi. Non vanum verò consilium meum fuisse, eventus ostendit. Nam, ut nihil ampliùs dicam, saltem hoc assecutus sum, ut non Discipuli modò mei, verùm alij quoque Magistri & Professores, tum sibi ipsis, tum ijs, quos erudiebant, meam operam non leviter ad facilem profectum contulisse faterentur. Jam ab Arte Rhetorica ad alia studia revocatus, deposueram ferè prioris curæ memoriam, utpote non ampliùs eodem rediturus. Sed non ita pridem Aliqui, quorum authoritatem equidem semper maximi feci, non cogitanti mihi

būtų galima aprėpti ir mokslą, ir mokslo pritaikymą [t. y. ir teoriją, ir praktiką – *E. U.*]. Pagaliau, trumpai tariant, daugelis taip dėsto retorikos mokslą, kad atrodo, jog jie turi reikalą su žymiais oratoriais; aš žinojau, kad kalbu su pradedančiaisiais. Todėl šiek tiek sušvelninau pradinius nurodymus ir, kad neišsigąstų sunkumų, save paskyriau šio darbo bendrininku. Baigtis parodė, kad netuščias buvo mano sumanymas.

Vienu žodžiu, pasiekiau, kad ne tik mano mokiniai, bet ir kiti magistrai bei profesoriai, kaip pasakojama, pasinaudojo mano darbu tiek savo pačių, tiek tų, kuriuos mokė, labui bei pažangai. Atitrauktas nuo retorikos meno prie kitų darbų, beveik užmiršau ankstesnius rūpesčius neketindamas prie jų daugiau grįžti. Tačiau tie, kurių autoritetą visada vertinau, mane įtikino viešai paskelbti tai, ką anksčiau buvau parengęs keleto naudai. Vieno kito patartas, pasiėmiau užrašus, peržiūrėjau ir daviau išspausdinti. Taigi tai, kas yra šioje knygelėje, ypač noriu, kad būtų perduota jums, siekiantiems iškalbos meno; linkiu, kad kiekvienas iš jūsų smarkiai patobulintų savo

PRAEFATIO.

hi ſuggeſſerunt, poſſe ea in publicum produci, quæ antè pro paucorum uſu paraveram. Parui conſilio, reſumpſi Codicillos, inſpexi; & quoniam ita Superioribus viſum eſt, etiam prælo ſubjeci. Ceterùm quidquid illud eſt, quod hoc libello continetur, id vobis, Eloquentiæ Candidati, commendatum ſingulariter eſſe vellem: eo vel maximè nomine, quòd ſingulis veſtrûm quàm ampliſſimum in Eloquentia profectum ex animo voveo: quòd ſi ipſi vultis, etiam promitto: ſi modò alacriter hanc, quâ me præire videtis, viam ingredimini: id eſt, ſi principia ipſa, & elementa Eloquentiæ ſtudio & diligentia amplectimini. Polliceor, inquam, ſtipulata manu, futurum fore, ut laboris veſtri indies uberiorem opinione fructum feratis. Nihil autem eſt, quod formidetis. Principium enim ducetur, quemadmodum dictum eſt, à facilioribus: inde paulatim, ſine magno labore, ad ipſam Orationem pervenie-mus.

INDEX

iškalbą. Jeigu patys to norite, aš jums pažadu: jei stropiai eisite tuo keliu, kurį aš, kaip matote, nuėjau, t. y. jei stropiai ir nuodugniai perprasite iškalbos pagrindus ir atskirus dalykus, pažadu, sakau ir prisiekiu, kad diena po dienos pasieksite vis geresnių savo darbo rezultatų. Nėra nieko, ko turėtumėte bijoti. Pradėsime, kaip buvo sakyta, nuo lengviausių dalykų: *pamažu, be didelių pastangų, ateisime prie* pačios Iškalbos.

CAPUT VII.

DE GENERE SEU CHARACTERE DICENDI.

CHARACTER dicendi eſt cognoſcendus Oratori, ut dictionem rebus convenienter accomodare poſſit.

QVÆSTIO I.

Quidnam ſit Character dicendi?

DICO CHARACTER DICENDI eſt *Forma & Figura dictionis conveniens Cauſæ propoſitæ*. Eſt ergò *Character* in Oratione id, quod Symmetria in corpore, & proportio in imagine. Quemadmodum enim neque corpus congruum, neque concinna imago eſſe poteſt; niſi partes partibus & figura ſubjectæ rei legitimè reſpondeat: ita *Oratio* niſi

F 4 congruat

VII
DALIS

Apie iškalbos pobūdį, arba stilių

Oratorius turi išmanyti iškalbos stilių, kad savo žodžius galėtų deramai pritaikyti prie kalbos turinio.

PIRMAS KLAUSIMAS
Kas yra iškalbos stilius?

Tvirtinu, kad iškalbos stilius yra kalbos forma ir išraiška, atitinkanti pateiktą temą. Taigi stilius kalbai yra tai, kas simetrija kūnui ir proporcija paveikslui. Kaip negali būti normalaus kūno ir gražaus paveikslo, jeigu dalys kaip reikiant neatitinka dalių, o

congruat rebus, quas tractat, inepta & monstrosa sit, necesse est.

QVÆSTIO II.

Quot? &, Quid singuli sint characteres dicendi?

DICO I. FORMÆ, CHARACTERES seu GENERA dicendi tria sunt. Summum, Infimum, Mediocre.

DICO II. *Summum genus*, quod etiam dicitur sublime, grande, uber, magnificum, violentum; rapidum, vehemens, grave, copiosum, *est Ampla magnificaq; in rebus magnis Verborum & Sententiarum forma*, cùm Orator quasi regiam quandam induit Majestatem, ut verba ipsa dignitatem pompamque quandam præ se ferre videantur. Ad hoc genus spectant vehementissimæ quæque *Figuræ* & *Tropi* illustres. Exempla vide pro Rabirio, præsertim ab illo loco. *Quam ob rem si est boni Consuli &c.* Catilinaria.1. *Etenim si mecum Patria &c.* Philip. 2. *Quæ Charybdis tam vorax &c. & alibi.*

DICO

forma – turinio, taip kalba neišvengiamai bus nederama ir pasibaisėtina, jeigu neatitiks dalykų, apie kuriuos kalbama.

ANTRAS KLAUSIMAS

Kiek ir kokių yra stiliaus rūšių?

I. Iškalbos formos, stiliai, arba rūšys, yra trys: aukštasis, žemasis ir vidurinis.

II. Aukštasis stilius dar yra vadinamas: pakilus, iškilmingas, turtingas, didingas, audringas, veržlus, aistringas, rimtas, žodingas. Tai apimli ir didinga žodžių ir minčių išraiškos forma, [vartojama kalbant] apie reikšmingus dalykus, kai oratorius tarsi apsigaubia kažkokiu karališku didingumu, todėl atrodo, kad žodžiai patys įgauna tam tikrą vertę ir pakilumą. Ši stiliaus rūšis mėgsta veržlias figūras ir ryškius tropus. Pavyzdį žiūrėk [Cicerono kalboje] „Už Rabirijų“, ypač nuo tos vietos: „Dėl tos priežasties, jei geram konsului priklauso...“ ir t. t., taip pat pirmoje „Katilinarijoje“: „Net jeigu tėvynė su manimi...“ ir t. t., antroje „Filipikoje“: „Ši Charibdė tokia raji...“ ir kitur.

DICO III. *Infimum genus*, quod Humile, Tenue, Acutum, Subtile, Exile, Gracile etiam vocatur, est *tenuis & humilis Verborum & Sententiarum in rebus humilibus forma, à communi & vulgari sermone parùm distincta.* In eo genere esse debent *Verba* vulgo usitata, *Metaphoræ* communes, *Figuræ* obviæ & paucæ Tota dicendi figura propè vulgaris & consueta. Tales sunt Ciceronis Epistolæ. Divinatio in Q. Cæcil. Catilinaria 2. & 3. &c.

DICO IV. *Genus mediocre*, Medium inter summum, idem quod Temperatum, Æquabile, Floridum, *est æqualis & florida in rebus mediocribus Verborum & Sententiarum forma.* Hoc genus ex utroque aliquid participare debet. Atque ut *Quintilianus dicit*, Medius hic modus & *Translationibus* crebrior, & *Figuris* erit jucundior; *Egressionibus* amœnus, *Compositione* aptus, *Sententiis* dulcis; lenior tamen ut amnis lucidus quidam, & virentibus undique sylvis inumbratus. Exemplum hujus generis

F 5 est

III. Žemasis stilius dar turi tokius pavadinimus: paprastas, neįmantrus, įžvalgus, subtilus, skurdus, sausas. Tai paprasta ir neįmantri žodžių ir minčių raiškos forma, [vartojama kalbant] apie paprastus dalykus, nedaug besiskirianti nuo įprastos ir kasdieniškos kalbos. Šiai stiliaus rūšiai būdingi visuotinai vartojami žodžiai, paprastos metaforos, populiarios ir negausios [retorinės] figūros. Visas kalbėjimo būdas yra beveik kasdieniškas ir įprastas. Tokie yra Cicerono laiškai, kalba „Prieš Kvintą Ceciliją", antra ir trečia „Katilinarijos" ir t. t.

IV. Vidurinis stilius, tarpinis tarp aukštojo ir žemojo, yra dar [vadinamas]: santūrus, malonus, sodrus. Tai darni ir grąžbyli žodžių ir minčių raiškos forma, [vartojama kalbant] apie nereikšmingus dalykus. Ši iškalbos rūšis kai ką pasisavina iš abiejų [ankstesnių stiliaus rūšių]. Kaip sako Kvintilianas[3], šio, vidurinio, kalbėjimo būdo [vartotojai] mėgsta dažnas metaforas, malonias [retorines] figūras; jo žavios digresijos, tinkamas išdėstymas, patrauklios sentencijos. Tačiau jis lėtesnis, kaip skaidri upė, apsupta iš visur žaliuojančių medžių. Šio stiliaus pavyzdys yra [Cicerono] kalba „Už

3 Quintilianus. Institutio oratoria, XII, 10, 60.

ēſt Oratio pro M. Marcello. Pro lege Manilia &c. vide lib. 4. ad Henen. Vbi ſingulorum iſtorum generum exempla ſimul ponuntur.

QVÆSTIO III.

Quis ſit uſus iſtorum generum dicendi.

DICO I. *Summum genus* adhibendum eſt in rebus magnis. v. g. Cùm *de Deo, Cælo, Homine, Virtute, Republica & ſimilibus* agimus. Officium hîc præcipuum eſt *movere.*

DICO II. *Infimum genus* adhibendum eſt in rebus humilibus, in Controverſijs, in Epiſtolis: quo genere utuntur nunc Doctores, qui Philoſophicas & Theologicas quæſtiones tractant. *Officium* eſt *docere.* Fides enim paratur verbis ſimplicibus, & proprijs, ut Orator magis ſollicitus eſſe videatur de rebus, quam de verbis.

DICO III. *Mediocre genus* uſurpandū eſt in laudibus, Victorijs, Triumphis. rebus omnibus, quæ ad ſolam cognitionem

M. Marcelą". „Už Manilijaus įstatymą" ir t. t. žr. „Retorikos Herenijui"[4] IV knygą, kur pateikti visų šitų stiliaus rūšių pavyzdžiai.

TREČIAS KLAUSIMAS

Koks yra šių stiliaus rūšių vartojimas?

I. Aukštasis stilius yra vartotinas kalbant apie reikšmingus dalykus, pavyzdžiui, kai kalbame apie Dievą, dangų, žmogų, dorybę, respubliką ir pan. Jo pagrindinė paskirtis – sujaudinti.

II. Žemasis stilius yra vartotinas kalbant apie paprastus dalykus, disputuose, laiškuose. Jį dabar vartoja mokyti žmonės, kurie svarsto filosofinius arba teologinius klausimus. Jo paskirtis yra mokyti. Jo požymis – paprastų, tiesioginių žodžių vartojimas, todėl atrodo, jog oratorius labiau rūpinasi kalbos turiniu negu žodine raiška.

III. Vidurinis stilius vartotinas pagiriamosiose kalbose pergalės arba triumfo proga, taip pat tada, kai

[4] Rhetorica ad Herennium, IV, 8–11. Šis anoniminio autoriaus veikalas ilgą laiką buvo priskiriamas Ciceronui. Tai pats nuoseklausias išlikęs retorikos vadovėlis lotynų kalba, parašytas I a. pr. Kr.

nem & delectationem spectant. Cujusmodi sunt Orationes panegyricæ. *Officium* hic præcipuum est *Delectare*.

EX DICTIS COLLIGES I· Nullũ ex his Characteribus alteri absolutè præferendum esse. Parem enim laudẽ merentur singuli, si aptè in usum veniant; & similiter æquale vituperium, si ineptè usurpentur.

COLLIGES II. Cognosci posse, sitne conveniens Character rei, si Oratio comparetur cum causa, & hæc cum Fine; atque cum Circumstãtijs Loci, Tẽporis, Personæ & similibus. Eadem enim res diverso fine, & in alijs atque alijs circumstantijs ad dicendum assumpta, diversum exigit genus dicendi. Si *Docere* vult Orator, assumere debet *Infimum Characterem*, etiamsi de Deo loquatur. Contra in rebus parvis si necesse est, ut Auditor *flectatur*, *de summo* aliquid afferendum est. Par esto judicium de *Mediocri*, quod elevari aut submitti, pro necessitate debet. Rursus videndum est, *Ubi*, *A quibus*, *Coram quibus*-

F 6

oratorius siekia patikti ir suteikti klausytojams malonumą. Tokios yra panegirinės kalbos. Šio stiliaus svarbiausia paskirtis – džiuginti.

Iš to, kas pasakyta, gali padaryti tokias išvadas:

1. Nė viena iš šių stiliaus rūšių jokiu būdu nėra pranašesnė už kitą. Jos visos yra vienodai vertingos, jei vartojamos tinkamai, ir lygiai taip pat ydingos, jei vartojamos netinkamai.

2. Sužinoti, ar stilius atitinka turinį, galima išsiaiškinus, kiek jis dera su kalbos rūšimi, tikslu, vietos ir laiko aplinkybėmis, auditorija ir pan. Tas pats dalykas esant skirtingam tikslui, skirtingomis aplinkybėmis reikalauja skirtingo kalbėjimo stiliaus. Jei oratorius nori mokyti, turi vartoti žemąjį stilių, net jeigu kalbama apie Dievą. Priešingai, nereikšmingiems dalykams, jeigu būtina sujaudinti klausytoją, reikia vartoti aukštąjį stilių. Panašiai reikia galvoti ir apie vidurinį stilių, kuris prireikus gali būti aukštesnis arba žemesnis. Savo ruožtu reikia žiūrėti, kur, kieno ir kam

bus dicatur. Pro *ſuggeſtu in concurſu Populi* bene uſurpatur *Summum genus.* In *Comitijs* nobilium *Infimo genere* optimè uteris. In *Funeribus*, *Genethliacis*, *Nuptialibus*, *Floridum genus* locum habet. Præterea, ut primo capite monuimus; qui *vocem exilem & pectus anguſtum habet*, fruſtra ad ſummum genus aſpirat. Cui *debilis eſt memoria & tarda loquela*, non affectet cultum floridi Characteris. Infimum quoque genus *feſtivum* & *acutū* ingenium exigit. Sed optimi ea in re ſunt Magiſtri *Uſus* & *Judicium.*

COLLIGES III. Has dicendi *Figuras* in eandē Orationem interdum omnes concurrere: à potiori tamen parte judicandum erit, quem dicendi Characterem Orator ſequatur.

COLLIGES IV. Illum eſſe *excellentiſſimum Oratorem*, qui in omnibus his dicendi Figuris excellit, & qui *rebus Characterem* optimum conjungit. Ejuſmodi apud *Græcos* ſolus *Demoſthenes* eſt. Apud *Latinos* inter *Oratores* ſolus *Cicero:*

Inter

yra kalbama. Kalbant nuo pakylos, liaudies susirinkime, geriau vartoti aukštąjį stilių. Didikų susiėjime labiausiai tinka žemasis stilius, tuo tarpu kalbant per laidotuves, vestuves ar gimimo proga vartotinas gražbylus [vidurinis] stilius. Be to, kaip įspėjome pirmoje dalyje, kas turi menką balsą ir siaurą krūtinę, veltui galvoja apie aukštąjį stilių. Kuris turi silpną atmintį ir lėtą kalbą, tegu nesiekia įvaldyti gražbylaus [vidurinio] stiliaus. Savo ruožtu žemasis stilius reikalauja gyvo ir aštraus proto. Bet geriausi mokytojai šioje srityje yra patirtis ir asmeninė nuomonė.

3. Šie iškalbos būdai kartais pasitaiko toje pačioje kalboje, tačiau, remiantis pagrindine kalbos dalimi, reikia nuspręsti, kokį stilių oratorius pasirinks.

4. Tas yra žymiausias oratorius, kuris geba puikiai vartoti visus šiuos stilius ir kuris parenka temai geriausią žodinės išraiškos būdą. Toks tarp graikų buvo vienintelis Demostenas, tarp lotynų oratorių – vienintelis Ciceronas. Tarp poetų – Vergilijus. Kiti

Inter *Poëtas* ſolus *Virgilius* Alij in aliquo uno ex his generibus excellebant. Apud Græcos *ſublimis* Æſchines: *Tenuis* Lyſias, *Floridus* Iſocrates. Et juxta Homerum *Magnificus* Ulyſſes, *Subtilis* Menelaus, *Mixtus* & Moderatus Neſto:. Apud Latinos *Grandis* Livius, *Exilis* Terentius, *Æquabilis* Cæſar. Juxta Varronem, *Uber* Pacuvius. *Gracilis* Lucillius, *Mediocris* Terentius. COLLIGES V. Characterem non bene uſurpatum in vitium degenerare. Nam Ampla elocutio in rebus parvis non proportionata loco & alijs circumſtantijs *tumida eſt:* Exilijs in magnis *jejuna* cenſetur. In mediocri verò cauſa Character incōgruè declinans ad alterutrum extremorum aut *exanguem* aut *affectatam* efficit Orationem.

PRAXIS DOCTRINÆ.

Dictum eſt *in diverſis rebus*, ut plurimùm, has dicendi Figuras adhibendas eſſe: attamen *Doctrinæ Causâ* placet in

F 7 eadem

išsiskyrė kokiu nors vienu stiliumi. Iš graikų aukštuoju stiliumi pasižymėjo Eschinas, paprastu – Lisijas, puošniu – Isokratas. Anot Homero, Ulisas [kalbėjo] iškilmingai, Menelajas – subtiliai, Nestoras – įvairiai ir santūriai. Iš lotynų – Livijaus [stilius yra] iškilmingas, Terencijaus skurdus, Cezario vienodas. Anot Varono, Pakuvijus buvo daugiažodis, Lucilijus – sausas, Terencijus – santūrus.

5. Blogai pavartotas stilius virsta yda. Mat aukštasis stilius, kalbant apie paprastus dalykus, nepritaikytus vietai ir kitoms aplinkybėms, virsta pompastišku. Žemasis stilius, kalbant apie svarbius dalykus, atrodo lėkštas. Jeigu, kalbant apie ne itin reikšmingus dalykus, stilius nederamai įgauna aukštojo arba žemojo stiliaus bruožų, kalba tampa bekraujė arba nenatūrali.

Praktinis pavyzdys

Buvo sakyta, jog šie iškalbos būdai daugiausia vartotini kalbant apie skirtingus dalykus, tačiau, siekiant išmokyti, dera pateikti pavyzdį. Tas pats dalykas,

eadem re exemplum proponere. Res enim eadem,ut plura nomina & adjuncta habet, ita variè, id eſt exiliùs aut uberiùs, deſcribi poteſt.

Sit igitur Propoſitio hæc.

In Homine apparet Dei Liberalitas & potentia

Hæc propoſitio in Humili genere deſcribi poteſt.

Periodo, actu bimembri ſic.

Homo,qui à Deo animam atq́, corpus accepit, docet nos. ut Liberalem & Potentem eſſe Deum intelligamus.

In Mediocri ſic, Schinotene.

Hominem, rerum effector DEUS corpore veſtitum, atq́, vita officijs inſtructum ſpecimen ſuæ Potentiæ & Liberalitatis in terris eſſe voluit.

In ſublimi ſic, Pneumate.

Homo animal multiplex atq́, admirabile, à magno rerum Authore conditum, nervis colligatum, connexum membris, corpore toto admirabili quodam conſenſu partium inter

ſe

kadangi turi daug vardų ir apibūdinimų, gali būti įvairiai – skurdžiau arba žodingiau – aprašytas.

Taigi tebūnie tokia tema:

Žmoguje pasireiškia Dievo dosnumas ir galia.

Ši tema žemuoju stiliumi gali būti išsakyta vartojant dvinarį periodą: „Žmogus, kuris iš Dievo gauna dvasią ir kūną, moko mus suprasti, jog Dievas yra dosnus ir galingas".

Viduriniu stiliumi, vartojant schoinotenį*: „Daiktų kūrėjas Dievas panoro, kad žmogus, įvilktas į kūną ir parengtas gyvenimo pareigoms, būtų jo galybės ir dosnumo įrodymas žemėje".

Aukštuoju stiliumi, vartojant pneumą*: „Daugialypė ir nuostabi būtybė žmogus, sukurtas didžiojo daiktų kūrėjo Dievo, surištas gyslomis, sujungtas sąnariais, visu kūnu, kažkokiu nuostabiu atskirų dalių

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

ſe diſſimilem continnatum : ſpiritu intus vividum, mobile, an non ſempiternæ illius Majeſtatis Liberalitatem pariter teſtatur, atq; Potentiam deprædicat?

Hoc in una re, in diverſis erunt Exempla cap. 9.

CAPUT VIII.

DE DISPOSITIONE ORATIONIS.

COgnitis Partibus Orationis, tempus eſt, ut ad ipſam Orationem veniamus. Duo autem in Oratione diſtinguenda ſunt. Unum vocari poteſt *Materiale*, & eſt *Inventio* & *Diſpoſitio* rudis adhuc & incompta, ſine ornatu & veluti forma verborum. Alterum *Formale*. Eſtq; oratoria *Elocutio* facta verbis ſelectis, & adhibitis omnibus ijs, quæ ad cultum & ornatum Orationis requirũtur. De *Formali* agemus capite ſequenti: nunc de *Materiali*; potiſſimè de *Diſpoſi-*

darnumu papuoštas, viduje gyvas ir judrus dvasia – argi jis neliudija tos amžinos Didybės dosnumo, argi nerodo jo galios?"

Tai pavyzdys viena tema. Skirtingų temų pavyzdžiai bus pateikti IX dalyje.

VIII
DALIS

Apie kalbos išdėstymą

Susipažinus su kalbos dalimis, pats laikas pereiti prie pačios kalbos. O kalboje reikia skirti du dalykus. Vienas gali būti vadinamas materialiu: tai yra invencija* ir dispozicija*, visai paprasta ir nesutvarkyta, be pagražinimo ir tarsi be formos. Kitas – formalus: tai yra oratorinė elokucija*, kurią sudaro atrinkti žodžiai ir visa kita, kas teikia kalbai grakštumo ir puošnumo. Apie formaliuosius dalykus kalbėsime kitoje dalyje, o dabar apie materialiuosius, visų pirma

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

ſpoſitione. Nam de *Inventione* dictum eſt Cap. 2. quæſt. 2. Et cap. 6. de Exordijs.

QVÆSTIO I.

Quid imprimis cognoſcendum ſit ei, qui compoſiturus eſt Orationem?

DICO: CAUSA ET CRINOMENON, ante omnia, ponatur ob oculos, ut dictum eſt cap. 5. in fine.

QVÆSTIO II.

Quænam Partes Orationis primò providendæ & præparandæ ſint?

DICO: Poſita Propoſitione CONFIRMATIO priùs, quàm aliæ partes, præparãda eſt. Quia principalis eſt pars Orationis, & fons aliarum. Ac quemadmodum in Animantibus, teſte Ariſtotele, Cor ante omnia membra formatur: Ita *Propoſitio* cum ſua *Confirmatione* inprimis ab Oratore formanda eſt, ut juxta eam ceteræ partes oriãtur.

QVÆ-

apie dispoziciją, nes apie invenciją buvo kalbama aptariant II dalies 2 klausimą ir VI dalyje, aiškinant įžangą.

PIRMAS KLAUSIMAS

Ką pirmiausia reikia žinoti tam, kas ketina kurti kalbą?

Sakau: Pirmiausia reikia turėti prieš akis bylos turinį ir kaltinimą, kaip buvo sakyta V dalies pabaigoje.

ANTRAS KLAUSIMAS

Kokias kalbos dalis pirmiausia reikia numatyti ir parengti?

Sakau: Pateikus prielaidą, pirmiausia reikia parengti [jos] pagrindimą, kuris yra svarbiausia kalbos dalis ir kitų dalių šaltinis. Taip kaip gyvoms būtybėms, anot Aristotelio, visų kitų [kūno] dalių veiklą nulemia širdis, taip temą ir jos pagrindimą oratorius turi pateikti pirmiausia, nes iš jų atsiranda kitos [kalbos] dalys.

QVÆSTIO III.

Quomodo disponenda sit Materia Orationis?

QVod *Pictores* in depingendis imaginibus facere consueverunt, idem faciendum est *Oratori* in formanda Oratione. Illi *rudem* inprimis *Formam* ducunt; ita tamen ut singulis partibus suus Locus & figura, & proportio certa tribuatur, tametsi obscura & deformis. Deinde *Colores* applicant; quorum accessu non perit prima dispositio, sed ornatus & Lux quædam, & veluti vita membris accedit. Ita Oratori *Primò* rudi penicillo ducenda sunt *membra & partes Orationis*. Nimirum Argumenta suis constituenda sunt locis: apponēdæ Confirmationes; Amplificatiões & Digressiones pro necessitate assignandæ. *Tandem* ubi totius Dictionis series diligenter & ordinatè digesta fuerit, ad Elocutionem oratoriam veniendū erit. *Disponitur* autem sic materia Orationis.

I. Po-

TREČIAS KLAUSIMAS

Kaip reikia išdėstyti kalbos medžiagą?

Ką tapytojas paprastai daro tapydamas paveikslą, tą patį oratoriui reikia daryti kuriant kalbą. Anas pirmiausia padaro paprastą apmatą, tačiau taip, kad kiekvienai daliai būtų skirta sava vieta, pavidalas, tam tikros proporcijos, nors ir neaiškios, beformės. Tada pritaiko spalvas, kurioms atsiradus pirmasis išdėstymas nežūva, tiktai prisideda puošmenos ir kažkokia šviesa, tarsi gyvybė sąnariams. Taip ir oratoriui pirmiausia reikia paprastu stiliumi parengti kalbos dalis ir narius. Toliau reikia savo vietose išdėstyti argumentus, pateikti pagrindimus, įvesti, jei reikia, amplifikacijas* ir digresijas*. Pagaliau, kai visos kalbos dalys bus stropiai ir tvarkingai išdėstytos, reikia pereiti prie oratorinės elokucijos. Taigi kalbos medžiaga išdėstoma tokiu būdu:

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

I. Ponitur Cauſa, Propoſitio & Crinomenon.

II. Inveniuntur aliqua Majoris momenti *Argumenta*, quæ Propoſitionem ſeu Crinomenon in Syllogiſmo, vel Enthymemate immediatè inferre poſſin^t^.

III. Eadem ſigillatim diſponuntur in forma, ut appareat, quæ *Propoſitio* in Syllogiſmo indigeat probatione; & ſtatim recurrendum erit ad Argumentationum modos, de quibus cap. 2. dictũ eſt: ac juxta aliquem ex illis Argumentum ordinetur. Sic uno *Argumento* diſpoſito ad aliud progreſſus fiat.

1. Išdėstoma priežastis, prielaida ir kaltinimas.

2. Surandami kokie nors svaresni argumentai, kurie, remiantis prielaida arba kaltinimu, leidžia tuojau pat sudaryti silogizmą* arba entimemą*.

3. Jie visi nuosekliai išdėstomi taip, kad paaiškėtų, kokiai silogizmo prielaidai trūksta įrodymo; tada tuojau pat *pereinama prie argumentavimo* būdų, apie kuriuos buvo kalbama II dalyje, ir pagal kurį nors iš jų pateikiamas įrodymas. Išdėsčius vieną argumentą, pereinama prie kito [...].

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

Hæc ſunt exempla Diſpoſitionis Oratoriæ: Circa quam ADVERTENDUM eſt I. Quòd in Diſpoſitione ponuntur ea tantùm, quæ inferunt Propoſitionē ſeu *κοινόμενον*; *Aut* immediatè, ut ſint Argumenta principalia, *Aut* mediatè, quales ſunt Confirmationes & Amplificationes Argumentorum. *Digreſſiones* verò & *Tranſitiones*, quæ in contextu Orationis occurrunt, reductivè ad Propoſitionem ſpectant.

AD-

Tokie yra oratorinės dispozicijos pavyzdžiai. Čia reikia atkreipti dėmesį štai į ką:

1. Dispozicijoje yra išdėstomi tik tokie dalykai, kurie pateikia prielaidą ar kaltinimą – tiek tiesiogiai, jeigu pateikiami pagrindiniai argumentai, tiek netiesiogiai, per argumentų sutvirtinimą ir amplifikaciją. O kalboje pasitaikančios digresijos ir perėjimai savo ruožtu siejasi su prielaida.

ADVERTENDUM EST II. Quòd in ipſa Elocutione plures Rationes & Argumentorum Confirmationes occurrẽt, quæ in materiali Orationis Diſpoſitione non apparebãt. *Intellectus* enim poſito fundamento alicujus probabilis argumenti, ubi excitatus diſcurſu fuerit, facilè, quæ ad ejuſdem rei veritatem confirmandam pertinent, advertit; & in tempore ſuggerit. Itaque *Principalia* tantùm *Argumenta* cum Cõfirmationibus majoris momenti, tam in invenienda materia ad componendam Orationem ſeu Concionem, quàm in aliorum Orationibus & Concionibus legendis, cognoſcenda ſunt. Singulas enim *Rationes*, & *Confirmationum Confirmationes*, ſi notare vellemus, in immenſum labor creſceret, & ſine ullo fructu.

ADVERTENDUM EST III. Tyronibus hujuſmodi materiæ *Diſpoſitionem* ſummè eſſe neceſſariam, Nam ſine ea, *meo quidem judicio*, impoſſibile eſt ut *Aut* non aberrent á propoſito: *Aut* pro-

2. Elokucijoje atsiranda daug teiginių ir argumentų pagrindimų, kurių dalykinėje kalbos dispozicijoje nebuvo. Tuo tarpu protas, pateikus kokio nors tikėtino argumento pagrindus, lengvai pastebi, ko reikia to dalyko tikrumui įrodyti, ir laiku ateina į pagalbą. Taigi reikia žinoti tiktai pagrindinius argumentus, kurie kartu su svarbiausių dalykų įrodymu yra reikalingi tiek surandant medžiagą, skirtą kalbos arba pamokslo sukūrimui, tiek skaitant kitų kalbas ar pamokslus. O jeigu norėtume išvardyti visus teiginius ir argumentų pagrindimus, tai būtų milžiniškas ir beprasmiškas darbas.

3. [Retorikos] studentams šios medžiagos išdėstymas yra itin reikalingas. Nes be jos, mano nuomone, neįmanoma yra nenutolti nuo [prielaidos] arba daryti iškalbos pažangą. O jeigu stropiai suieškos ir išdėstys kalbos medžiagą, turės didelę naudą. Pirma, kas labiausiai kelia susižavėjimą, yra tai, kad jauni

profectum in Eloquẽtio facere possit. Quòd si diligẽter Orationis Materiam invenerint & disposuerint, commoda plurima consequantur. *Primò* enim id, *quod maximè admirandum est in Juvenibus*, discent ad propositum loqui. *Secundò* citiùs & alacriùs Orationem component. Argumẽta enim sola uni rei intentus Intellectus faciliùs invenit, inventa verò non operosè disponere potest, hoc simplici & inculto modo. Facta autem *Dispositione*, præsertim *seria & accurata*, quod superest, non ita sollicitat. *Tertiò* scient contrahere & dilatare Orationem. Nam secundùm nnmerum & Vim Argumẽtorum ampliorem, aut contractiorem in *Argumentationibus* adhibebunt modum. *Quartò* Assuetudine id assequẽntur, ut ad repentinos & subitos casus paratiores & expeditiores sint. *Quintò* Auditores quoque totã Istiusmodi Orationis seriem memoria retinebunt. Siquidem *ordine & aptè dispositta Argumenta* memoratu facilia sunt. Hæc omnino commoda affert diligens

žmonės išmoks kalbėti pagal pateiktą temą. Antra, geriau ir greičiau sukurs kalbą. Mat vienam dalykui atsidėjęs intelektas lengviau suranda tinkamiausius argumentus, o surastus nesunkiai gali išdėstyti, remdamasis šiuo paprastu ir nesudėtingu būdu. O užbaigęs išdėstymą, jei darė tai rimtai ir kruopščiai, kas itin svarbu, ne taip jaudinasi. Trečia, mokės kalbą sutraukti ir išplėsti. Mat argumentacija gali būti platesnė ir siauresnė priklausomai nuo argumentų skaičiaus ir stiprumo. Ketvirta, pratybomis pasiekia to, kad tampa labiau įgudę ir labiau pasirengę staigiems ir netikėtiems atvejams. Penkta, klausytojai [lengviau] išlaikys atmintyje visą tokios kalbos eigą: mat iš eilės ir tinkamai išdėstytus argumentus lengviau atsiminti. Visus šiuos naudingus pranašumus suteikia kruopšti ir tiksli dispozicija. Kadangi jos dažniausiai nepaisoma, daugelio oratorių ir pamokslininkų kalbos yra arba neaiškios, arba nutolsta nuo pagrindinės temos, arba [oratoriai] patiria didelių sunkumų rengdamiesi sakyti kalbą. Mat viską daro

ligens & accurrata *Dispositio* quæ quoniam communiter negligitur, idcircò plerique Oratores & Concionatores *Aut* obscuri sunt; *Aut* aberrant à Proposito: *Aut* gravem difficultatem patiuntur in parãda dictione. Omnia enim simul agunt; *quærũt*, *disponũt* & *eloqui tur*. Quæ cùm singula per se difficilia sint, tum longè difficiliora fiunt, dum permiscentur. Idem enim istis evenit quod illi, qui Oceanum jam ingressus, *gubernaculum tum primùm quærit*, *remos aptat*, *atque quà sit navigandum*, *deliberat*. Ut igitur huic multa contingere adversa necesse est in navigando: ita in dicendo *Orator fluctuabit*, *hæsitabit*, *hàc atque illàc temerè feretur*, nisi totam dicendi materiam priùs mente & scripto comprehenderit, aptèque dispofuerit.

ADVETENDUM IV. Quòd in *Gratulatorijs*, *Funebribus*, *Genethliacis*, & alijs hujusmodi *Orationibus*, sufficit plerumque invenire *unum Syllogismum*, qui totam Orationem efficiat. Ut si gratulari velles alicui *Dignitatem*; *Augmentum Familiæ*: *Aut quid simile*; posset accipere

vienu metu: ieško[temos], ją dėsto ir sako [kalbą]. Tie dalykai jau kiekvienas atskirai yra sunkūs, o sumaišyti tampa dar sunkesni. Taigi tokiems oratoriams atsitinka taip, kaip tam [jūrininkui], kuris, jau išplaukęs į jūrą, ima ieškoti vairininko, tvirtina irklus ir svarsto, kur reikia plaukti. Taigi kaip tokiam jūrininkui plaukiant tenka patirti daug sunkumų, taip ir oratorius kalbėdamas jaudinsis, mikčios, puldinės šen ir ten, jeigu visos kalbos pirmiau nebus apgalvojęs mintyse, pasirašęs ir tinkamai išdėstęs.

4. Sveikinamosioms, laidotuvių, gimtadienio ir kitoms panašioms kalboms dažniausiai pakanka rasti vieną silogizmą, kurio pagrindu galima sukurti visą kalbą. Pavyzdžiui, jeigu nori pasveikinti ką nors su garbingomis pareigomis, šeimos padidėjimu ar pan.,

cipere aliquam rationem, Aut internã, ut eſt *Amicitia*, *Conſanguinitas*, &c. Aut extrinſecam, ut eſt *Tempus*, *Occaſio*, *Eventus aliquis*. Item *Sententia* aliqua: *Exemplum*. Vel *Teſtimonium*. Tum ſic formandus eſſet Syllogiſmus.

Amicus lætari debet de fortuna Amici,
Ego ſum amicus tuus.
Ergò EGO debeo lætari de fortuna tua.

Hujus Syllogiſmi ſi ſingulæ Propoſitiones comprobentur, & aliquantùm amplificentur, ſatis magna & congrua evadet Oratio. Quanquam iſtiuſmodi Orationes *Actore* magis egent, quàm *Oratore*. Fiunt enim in circulis, coram rudibus plerumque Auditoribus, qui non tam quid, quám quomodo dicatur attendnnt. Brevitatē verò & παῤῥησίαν id eſt, *libertatem loquendi* potiſſimé laudant. *Memoria* igitur hîc maximé & *Actio* oſtentanda eſt. Nam *Materia dicendi* in promptu ſemper erit ei, qui eſt exercitatus in Argumentationum & Amplificationum generibus: ſi præſertim admoverit aurem aliorum dictis, & adverterit, *quàm pauco egeant Ingenio & Eloquentia*, quæ ibi dicuntur. AD.

gali paimti kokį nors motyvą – arba vidinį, kaip antai: draugystė, giminystė ir t. t., arba išorinį, tarkime, laikas, proga, koks nors įvykis ar kokia nors sentencija, pavyzdys, liudijimas. Tada reikia sudaryti silogizmą. Pavyzdžiui:

Draugas turi džiaugtis draugo laime.
Aš esu tavo draugas.
Taigi aš turiu džiaugtis tavo laime.

Jeigu atskiros šio silogizmo dalys būtų įrodinėjamos ir šiek tiek išplečiamos, atsirastų pakankamai didelė ir tinkama kalba. Tačiau šios rūšies kalboms sakyti labiau reikalingas aktorius negu oratorius. Mat dažniausiai yra sakomos susirinkimuose [ir skirtos] neišsilavinusiems klausytojams, kuriems ne tiek svarbu **kas**, o **kokiu būdu** sakoma. Jie labiausiai giria kalbos trumpumą ir παρρησίαν, t. y. laisvumą. Taigi čia itin praverčia atmintis ir mokėjimas kalbėti. Mat kalbėjimo medžiaga visada yra po ranka tam, kuris gerai žino argumentacijos ir amplifikacijos būdus, ypač jeigu savo žodžiais atkreipė klausytojų dėmesį ir parodė jiems, kiek nedaug talento ir iškalbos reikia tam, apie ką jis kalba.

ADVERTENDUM X. In Orationibus longioribus Panegyricis, si *una tantùm Virtus* laudatur, aut factum alicujus, tunc invenienda erunt principalia Argumenta dicto modo. Quòd si *totius vitæ series* referatur, tunc singulæ res nobiliores, additis Argumentis, breviter, vel nervosè amplificãdæ erũt.

CAPUT IX.

DE ELOCUTIONE ORATORIA.

ELOCUTIO culta & elegans, ita propria est Oratori, ut eâ *veluti Forma & specie* differat Orator ab alijs Scientijs. De hac Crassus apud Cic. lib. 3. de Oratore differens, *quatuor Res* Oratori, ut bene loquatur, necessarias esse dicit. *Quisnam* inquit, *dicendi est modus melior, quàm ut Latinè, ut Planè, ut Ornatè, ut ad id, quodcunque agetur, Aptè congruentérque dicamus?* Quæ tametsi ibidem

5. Ilgesnėse panegirinėse kalbose, jei giriama tik viena kokia dorybė ar įvykis, reikia jau minėtu būdu surasti pagrindinius argumentus. O jeigu yra pasakojama viso gyvenimo istorija, tada atskiri svarbesni dalykai, pridėjus argumentus, gali būti aiškinami trumpai ar energingai.

IX
DALIS

Apie oratorinę elokuciją

Sumaniai parengta ir puošni elokucija yra itin būdinga oratoriui, ir, pasinaudojęs ja kaip [stiliaus] forma ir išraiška, oratorius atskiria iškalbą nuo kitų mokslų. Apie ją Krasas Cicerono veikalo „Apie oratorių" 3 knygoje taip samprotauja: „Oratoriui yra būtini keturi dalykai. Ar yra koks kalbėjimo būdas geresnis negu tai, apie ką kalbame, pasakyti lotyniškai, aiškiai, puošniai ir tinkamai bei deramai?"[5] Nors ten tie dalykai plačiai ir mokslingai aiškinami, tačiau kai

[5] Cicero. De oratore, III, 10, 37–38.

bidem copiose & eruditè explicantur; attamen de ſingulis commonendi ſunt Tyrones. Illa enim ſi legerint, nondum planè intelligent, & ad *Praxim*, quam hîc ſpectamus, ægrè deducere poterunt.

QVÆSTIO I.

Quid ſit Latinè dicere?

UT Craſſus *Latinè dicere* modum dicendi eſſe optimum, ita Ariſtoteles lib. 1. Cap. 3. Rhet. ἑλληνίζειν, id eſt *Græcizare* principium Elocutionis eſſe docet. Vterq; decernit, ita unicuiq; Oratori dicendum eſſe, ut, *quacunq;* utatur *Lingua*, ejus morem patrium conſuetudinémque ſequatur. Quatuor autem ſunt in quavis lingua ſpectanda, *Verba ſingula*, *Conſtructio*, *Proprietas* ſeu nativus quidam veluti *Habitus* dictionis, Et *Pronunciatio* vocum.

DICO 1. In Latina Oratione *latinis tantùm verbis* utendum eſt: *Peregrinis* autem non niſi ijs, quæ uſus & conſue-
tudo

kuriuos iš jų reikia mokiniams priminti. Mat jei jie juos perskaitys, ne viską supras ir vargiai galės pritaikyti oratorinėje praktikoje, kuriai čia daugiausia skyrėme dėmesio.

PIRMAS KLAUSIMAS
Ką reiškia kalbėti lotyniškai?

Krasas sako, jog lotyniškai kalbėti yra geriausias kalbėjimo būdas, o Aristotelis „Retorikos“ I knygos 3 skyriuje aiškina, jog pirmasis elokucijos uždavinys yra ἑλληνίζειν, tai yra kalbėti graikiškai. Ir vienas, ir kitas teigia, jog kiekvienas oratorius, kad ir kokia kalba jis kalbėtų, turi atsižvelgti į tos kalbos prigimtines savybes. Taigi kiekvienoje kalboje svarbiausi yra keturi dalykai: atskiri žodžiai, jų sankloda, savitumas, arba tarsi kokia prigimta žodžio savybė, ir garsų tarimas.

I. Lotyniškoje kalboje reikia vartoti tik lotyniškus žodžius. O svetimus tik tuos, kurių vartojimas nuo seno yra lotynų kalboje priimtas. Tokie yra

tudo longa pro Latinis recepit. Iſtiusmodi ſunt *voces* quædam *Græca* præſertim Artium & Scientiarum, quæ ſimul cum Artibus & Scientijs à Græcis ad Latinos tranſierunt. Alia autem tam Græca, quàm cujuſcunque alterius Gentis vocabula, pro Latinis ſubſtitui ſine vitio non poſſunt. Id adeò veteres Romani vitabāt, ut Tyberius Princeps, *teſte Suetonio*, veniam à Senatu petierit, priuſquam *Monopolium* proferret. Idem in Decreto Patrum *Græcam vocem*, ut peregrinam eijci juſſit & Latinā quæri; aut efferri rem per Circumlocutionem. Atque quod de Latina dictum eſt, idem de *quavis alia lingua intellige*, ne videlicet externis vocibus infarciatur Oratio. Sed hoc vitiū in Vernacula noſtra uſque adeò ſerpit, ut jam ad elegantiā multùm facere plerique putent, *ſi Latina voces patrio ritu proferantur & inflectantur.* Origo & Cauſa erroris hujus duplex eſt. *Prima* promiſcuus & inordinatus uſus utriuſque linguæ. Nā inter colloquēdum hujus aut alterius linguæ ver-

graikiški žodžiai, ypač menų ir mokslų pavadinimai, kurie kartu su menais ir mokslais iš graikų perėjo pas romėnus. Tuo tarpu kiti tiek graikų, tiek kurios kitos tautos žodžiai negali pakeisti lotyniškų, nepadarydami [kalbai] žalos. Todėl senieji romėnai jų vengė, ir imperatorius Tiberijus, kaip liudija Svetonijus, prašė senato leidimo pavartoti žodį „monopolija". Senato dekrete jis taip pat liepė išimti graikišką žodį kaip svetimą ir ieškoti lotyniško arba pasakyti esmę nusakomuoju būdu. Tai, kas pasakyta dėl lotynų kalbos, tinka ir kiekvienai kitai kalbai, būtent, kad joje nebūtų prikaišiota svetimos kalbos žodžių. Tačiau mūsų gimtojoje kalboje ši yda taip išsikerojo, kad daugelis mano daug pridėsią kalbai gražumo, jei lotyniški žodžiai bus tariami ir iškraipomi pagal gimtosios kalbos normas. Šios klaidos atsiradimo yra dvi priežastys. Pirma, maišytas ir netvarkingas abiejų kalbų vartojimas. Mat kalbėdami vartojame vienos ar kitos kalbos žodžius kaip papuola, be jokio skirtumo ir pamažu įprantame maišyti lotyniškus žodžius su gimtaisiais taip, kad galų

verba, prout occurrũt, ſine diſcrimine uſurpamus, & ſenſim aſſueſcimus miſere Latina vernaculis; ut tandem ægrè alterutro ſermone puro & proprio uti poſſimus. *Altera* Cauſa eſt Oſtentatio quædam Eruditionis. Cùm enim ab imperitis pro docto habeatur, quicunque Latinam liguã callet, hinc fit ut plerique(*illi potiſſimè, qui nihil præter verba è ſcholis retulerunt*) hac ratione *Sapinetiæ famam* apud vulgus aucupentur. Ita paucorum à principio peccatum poſtquam æmulatione imperitorũ auctum & propagatum eſt, corrupit tandem judicium non modò eorum, *qui verborum tenus duntaxat ſapiunt*, ſed etiam *Eruditorum*, atque adeò eorum Virorum, *quos alioqui prudentes eſſe oportebat*. Audivimus enim & non ſine indignatione aliquãdo à CONCIONATORIBUS, nõ ſolùm Latinas voces data opera detorqueri *in patriũ morẽ*, ſed exterarũ quoq; Gentiũ vocabula & barbaras nomenclaturas exquiſitè collectas jactari ad Populum Cujus rei nõ aliũ eſſe *finem*

gale vargiai begalime kalbėti švaria ir gryna viena ar kita kalba. Kita priežastis – tai erudicijos demonstravimas. Mat neišmanėlių mokytu laikomas tas, kuris gerai moka lotynų kalbą, todėl daugelis (dažniausiai tie, kurie nieko, išskyrus žodžių mokėjimą, iš mokyklos neišsineša) mano, kad tokiu būdu jie įgis liaudyje išminčiaus šlovę. Taigi iš pradžių nedaugelio yda, neišmanėlių skatinama ir didinama, galiausiai pakeitė nuomonę ne tik tų, kurie vos šį tą nutuokia apie žodžių reikšmę, bet ir išsilavinusių žmonių, kuriuos, šiaip ar taip, reikėjo laikyti išmintingais. Juk girdėjome ne be apmaudo ne kartą, kaip pamokslininkai ne tik stengiasi lotyniškus žodžius pritempti prie gimtosios kalbos vartosenos, bet ir kitų tautų žodžius ir svetimų kalbų posakius, kruopščiai surinktus, svaido paprastiems žmonėms. Aš supratau, kad šio dalyko tikslas yra vienintelis – tuščios garbės troškimas, kuris šios profesijos žmonėms netinka. Taigi mokiniai tegu iš anksto save įtikina, kad yra klaida ir nemenkas nusižengimas be

finem colligere potui, præter *inanis gloria cupiditatem*, quæ iſtiusmodi homines mirùm quàm dedecet. Maturè igitur perſuadeant ſibi Tyrones *Errorem eſſ & Peccatum* non leve in Eloquentia, cuicunque linguæ *peregrinam*, ſine magna neceſſitate & judicio, admiſcere, *Derideant* autem hæc ſectantes, utpote *rudes* & *vera Eloquentia guſtu deſtitutos*, qui non intelligunt, aliquib9 verbis *Obſcurari Orationem*, & cultum nitorémque nativæ dictionis extingui.

DICO II. In Latina Oratione *Conſtructio Latina* ſervanda eſt; *Grajam* Poëtæ interdum uſurpant. Ut Horat. lib.3. Od. 13.

Fies nobilium tu quoque fontium.

Hiſtoricis *rariùs* licet uti græca cor ſtructione. Oratiõibus verò *vix aliqãd*

DICO III. In Oratione Latina ſp ctanda eſt maximè *proprietas lingua L. tina*. Nam ut quæque Natio inſtitu pecularia & mores patrios habet, qı bus qui deſtituitur, *barbarus & Pereg nus* habetur; ita unicuique Linguæ i

didelio ir būtino reikalo vartoti svetimos kalbos žodžius. Tegu juokiasi iš tų, kurie taip daro, kaip iš tamsių ir tikros iškalbos skonį praradusių, kurie nesupranta, kad svetimkalbiais žodžiais jie užtemdo prasmę ir sunaikina gimtosios kalbos spindesį bei grožį.

II. Kalbant lotyniškai reikia išsaugoti lotyniškas konstrukcijas, tuo tarpu poetai dažnai vartoja graikiškas, kaip sako Horacijus III knygos 13 odėje:

Fies nobilium tu quoque fontium.

(Tarp šaltinių kilnių būsi ir tu, kuomet...

Vertė H. Zabulis)*

Istorikams rečiau leidžiama vartoti graikiškas konstrukcijas, o oratoriams vos retkarčiais.

III. Kalbant lotyniškai reikia žiūrėti lotynų kalbos savitumo. Mat kaip kiekviena tauta turi savas nuostatas ir įgimtus įpročius, nuo kurių jeigu kas nutolsta, yra laikomas barbaru ir svetimšaliu, – taip ir kiekvienai kalbai būdingas savas išraiškos būdas

* Horacijus. Lyrika. V., 1977, p. 137.

est ſuus *Genus & proprius lepos*, qui ſi in externum ſermonem traducatur, non modò plerumq; *nullam gratiam*, ſed ſæpe etiam *riſum* meretur. Id verò conſiſtit nôn in ſola *Conſtructione Grammatica:* ſed potiſſimè in *Conjunctione quadam Vocum & Verborum.* Certo enim modo junctæ voces vim habent & elegantiam in una lingua, quam in alia, verba idem ſignificantia eodem juncta ordine, non habēt, etiamſi Conſtructio grammatica non violetur. Ut ſi hanc nitidam Sententiam latinam *Vultu ſæpe læditur pietas*, convertas voce patria, animadvertes *obſcuram eſſe*, *incultam & frigidam:* tametſi Conſtructio grammatica ſit bona.

Facile hîc non ſolùm *Juvenes* prolabuntur, qui *Phraſim Patriam* plerumque verbis latinis efferunt: verùm etiam *Eruditi viri* difficultatem experiuntur, propter continuum linguæ patriæ uſū: Ut jam hoc ævo noſtro *latine loqui* non minima ſit res, (ut dicit Craſſus) ſed inter magnas Oratoris laudes numerāda

ir savas grožis, kuris, perkeltas į kitą kalbą, dažniausiai ne tik nesuteikia jokio malonumo, bet netgi sukelia juoką. Tai nulemia ne tik [skirtingos] gramatinės konstrukcijos, bet dar labiau – skirtingas žodžių ir garsų jungimas. Vienoje kalboje tam tikru būdu sujungti garsai turi įtaigos ir grožio, o kitoje – ne; tą patį reiškiantys žodžiai, išdėstyti ta pačia tvarka [netinka kitai kalbai], net jeigu gramatinė konstrukcija nepažeidžiama. Pavyzdžiui, jei šią puikią lotynišką sentenciją „*Vultu saepe laeditur pietas*“ [pažodžiui] išversi į gimtąją kalbą [„Veidu dažnai įžeidžiamas padorumas“], pastebėsi, kad ji yra neaiški, nedaili ir negyva, nors gramatinė konstrukcija ir teisinga.

Lengvai čia suklumpa ne tik jaunuoliai, kurie gimtosios kalbos frazes perteikia lotyniškais žodžiais, bet ir mokyti žmonės, kurie nuolatos vartoja gimtąją kalbą, patiria tam tikrų sunkumų. Nors mūsų amžiuje lotyniškai kalbėti nėra lengva (kaip sako Krasas), bet, atrodo, jog tai daro didelę garbę oratoriui. Mokiniai turi gerai padirbėti, kad iš senųjų autorių įsisavintų

da videatur. Tyrones proinde in eo elaborare debent, ut potiſſime è veteribus Authoribus *latinæ linguæ* proprietatem & puritatem adſciſcant; annotent modos loquendi; mandent memoriæ; ſæpius ſcribant; & propriam ſuam gloriam in eo ſitam eſſe exiſtimēt, ſi quàm *plurimis lectiſſimiſq́;* (ut vocant) *Phraſibus* ſcripta ſua exornet.

DICO IV. *Pronunciatio* ſive prolatio vocum quoad vocales, commendata à Craſſo latinè loquentibus, apud nos regulam certam non habet. Propria enim *Latinæ linguæ Pronunciatio* interijt, ſed à diverſis Gentibus diversè pronũciatur. Servandus itaque *Patrius* unicuique Genti *mos* eſt in efferendis vocalibus. *Quantitas* verò *ſyllabarum*, quæ ſola communis eſt, Arte metrica & uſu comparatur.

QVÆSTIO II.

Quid ſit planè dicere?

DICO PLANE dicere idem eſt, quod *clarè:* nimirũ ut *facilè omnia*, quæ ab Oratore dicuntur, *cognoſcãtur ab*

H *Audito-*

lotynų kalbos savitumą ir grynumą, kad žinotų kalbėjimo būdus, kad juos įsimintų, kad dažnai rašytų, kad manytų, jog jie patys įgis šlovę tada, kai savo raštus papuoš gausiais rinktiniais [lotyniškais] posakiais.

IV. Dėl garsų tarimo arba perteikimo, kurį Krasas aiškina lotyniškai kalbantiesiems, mes nesame pateikę kokios nors taisyklės. Be abejo, lotynų kalba turi savitą tarimą, bet skirtingos tautos [lotyniškus žodžius] taria skirtingai. Taigi kiekviena tauta tardama garsus turi laikytis gimtajai kalbai būdingo įpročio. Skiemenų kiekis, kuris vienintelis yra bendras, lyginamas remiantis eilėdara ir praktika.

ANTRAS KLAUSIMAS

Ką reiškia kalbėti aiškiai?

Kalbėti aiškiai reiškia tą patį, ką ir suprantamai, būtent, kad visa, ką oratorius kalba, klausytojai lengvai pagautų ir suprastų. Nors šis bruožas yra bendras

ditoribus, & *intelligantur.* Quæ virtus tametsi omnibus Artibus cōmunis est; tamen peculiariter Oratori est necessaria. Ceteræ enim Scientiæ & Artes communiter inter Eruditos versantur: Eloquentia verò cum populo agit. Et Philosophus quidē aut Astrologus, si quid subtiliùs in Arte sua repererit, gaudere potest sensu suo, tametsi id alios celet; aut ita explicet mentem suam, ut non omninò intelligatur. Quis verò in Oratorum numero reponet eum, qui *aut* nihil dicit; *aut* ita dicit, ut propter obscuritatē *nihil dixisse* existimetur? Attamen reperiuntur *nonnulli*, qui huic manifesto vitio virtutis nomen tribuere non verentur. *Claram* enim & *apertam Orationem* existimant *rudem esse* & simplicem: *Eruditam* autem & ingeniosam talem debere esse censent, quæ habeat *sensus abstrusos*, qui non nisi à *Doctis* intelligantur. Ea verò Opinio pugnat *inprimis* cum lumine rationis. Irrationabile enim est, velle loqui cum aliquo, à quo intelligi *aut* nolis:

visiems menams, tačiau ypač būtinas oratoriui. Mat visi kiti mokslai ir menai paprastai skirti išsilavinusiems žmonėms, o iškalba yra susijusi su liaudimi. Ir filosofas, ir astrologas, jeigu ką nors subtilesnio savo srityje pastebi, gali džiaugtis savo atradimu, nors kitiems jis gal ir neaiškus, arba taip paaiškina jiems savo mintį, kad ji ne visai bus suprantama. Tuo tarpu kas laikys oratoriumi tą, kuris arba nieko nepasako, arba pasako taip, kad dėl neaiškumo atrodo, jog nepasakė nieko. Tačiau atsiranda tokių, kurie šios akivaizdžios ydos nesibijo vadinti dorybe, o aiškią ir suprantamą kalbą mano esant prastą ir neišlavintą. Tuo tarpu moksliška ir išradinga laiko tokią, kurios prasmė yra paslėpta ir kurią supranta tik mokyti žmonės. Tokia nuomonė visų pirma prieštarauja sveikam protui. Juk neprotinga yra norėti kalbėtis su kuo nors taip, kad nenorėtum ar negalėtum būti jo suprastas. Be to, tai prieštarauja nurodymams visų tų, kurie ką nors rašė apie iškalbos meną. Mat jie visi labiausiai vertina aiškią ir suprantamą kalbą. Pagaliau, tai menkina autoritetą senųjų vienos ar kitos kalbos [t. y.

nolis: *aut* non poſſis. *Deinde* adverſatur præceptis omnium eorum, qui de Arte dicendi aliquid ſcripſerunt. Hi enim omnes *dilucidam& planam* Orationem vehementer commendant. *Denique* imminuit Authoritatem veterum Oratorum & Poëtarum utriuſque linguæ, qui non minùs *clarè* quàm *ingenioſè* & *erudite* ſcripſerunt. *Itaque* nemo ſe unquam bene dicere exiſtimet, niſi *planè* & *perſpicuè* dicat. Id autem fiet, *ſi*, ut Craſſus docet, *verbis utetur uſitatis: Ambigua vitabit: mediocres ducet Ambitus, non diſcerpet ſententias, non turbabit ordinem.* Demum, quod caput eſt, ſi *Propoſitionem Orationis ſuæ directè confirmabit.*

QVÆSTIO III.

Quid ſit ornatè dicere?

ORNATUS, præcipua virtus Oratoris, non *in Verbis* ſolis conſiſtit; ſed *Rem* requirit. *Nam cùm omnis ex re atque verbis conſtet Oratio* (ait Craſſus)

H 2 *neque*

graikų ir lotynų – *E. U.*] oratorių ir poetų, kurie rašė aiškiai, o kartu išradingai bei mokytai. Taigi tegu niekas nemano, kad jis kalba gerai, jeigu jis nekalba aiškiai ir vaizdžiai. To jis pasieks, jeigu, kaip moko Krasas, naudosis įprastais žodžiais, vengs dviprasmybių, vartos vidutiniško ilgumo periodus, neišblaškys minčių, nesumaišys tvarkos. Galiausiai, o tai yra svarbiausia, – jeigu teisingai pagrįs savo kalbos temą.

TREČIAS KLAUSIMAS

Ką reiškia kalbėti puošniai?

Puošnumas yra ypatinga kalbos savybė, kuri priklauso ne tik nuo žodžių, bet ir nuo [aptariamojo] dalyko. Nes kiekviena kalba, kaip sako Krasas, susideda iš dalyko ir žodžių, ir jeigu atimsi dalyką, žodžiai neteks pagrindo, o jeigu atimsi žodžius, dalykas neteks aiškumo[6]. Jis [Krasas – *E. U.*] daugeliu

6 Cicero. De oratore, III, 5, 19–20.

neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris; neq; res lumen ſi verba ſemoveris. Idem multis argumentis oſtendit *Prudentiam* & omnem Philoſophorum Doctrinam *Oratorum* eſſe *Patrimonium.* Olim enim ijdem Oratores, qui Philoſophi, dicebantur: Neque diverſi erant Magiſtri Eloquentiæ & Sapientiæ, ſed omnino ijdem; donec à Socrate orti Sophiſtæ, *repudiatâ Eloquentiâ* ſolam rerum cognitionem ſibi vendicarent. Ab his, veluti *ſui Patrimonij Invaſoribus*, repetēdam dicit ille Oratori *Rerum copiam* ad ornādam & illuminādam Orationem. Nomine autem *Rei* tum *A gumenta* intelligenda ſunt, tum *vis qua lam* & modus in Argumētando. Ac Argumenta quidem ſine Philoſophia ſepe multa ab imperitis ad confirmandam cauſam inveniūtur; ut autem Orator advertat in Argumentis ſuis, *Quid debile* & *obſcurū*; quid rurſus ſit *robuſtum* & *evidens:* in quo potiſſimùm *ſiſtendum* ſit, & quid *breviter commemorandum:* In univerſum ut *Acutè*, *Conſequenter*

argumentų įrodo, jog oratoriai paveldėjo visą filosofų mokslą ir išmintį. Mat kitados oratoriais buvo vadinami tie patys žmonės, kurie buvo filosofai. Iškalbos ir išminties mokė ne skirtingi mokytojai, bet tie patys, kol Sokrato laikais atsiradę sofistai, paniekinę iškalbą, pasisavino vien tik dalykų supratimą. Iš jų, kaip savo palikimo pagrobėjų, sako [Krasas], oratorius turi susigrąžinti dalykų gausą, kad ja papuoštų ir pagražintų kalbą. Sakydami „dalykas“ turime galvoje tiek argumentus, tiek argumentavimo galią ir būdą. Kadangi kai kurie neprityrę [kalbėtojai], neturėdami jokio filosofijos supratimo, dažnai suranda gausybę argumentų dalykui pagrįsti, tegu toks oratorius atkreipia dėmesį į tai, kas jo argumentuose yra silpna ir neaišku, o kas, atvirkščiai, stipru ir aišku, prie ko reikia ilgiau sustoti, o ką trumpai paminėti. Apskritai kalbėti subtiliai, nuosekliai ir aštriai, nenukrypti nuo temos – viso to jis galės pasiekti tik tada, jeigu žinos dalykų prigimtį ir bus perpratęs dialektikos mokslą. Tačiau aš čia išsakiau klaidingą *nuomonę tų, kurie niekina nuodugnias studijas*, nes

quenter & *acriter dicat*, *propoſitumq́ teneat*, perficere non poteſt, niſi *Rerũ naturas cognoſcat & Preceptis Dialecticis inſtructus ſit*. Sed animadverti hîc *erroneum Judicium* plurimorum, qui *Altiora ſtudia* aſpernantur, propterea, quòd exiſtimant ſcholaſticis tantùm diſputationibus ea neceſſaria eſſe, nulli autẽ alteri uſui, *neq; privato*, *neq; publico*, inſervire poſſe. Ad confirmandam opinionem ſuam afferunt *inprimis* Quæſtiones nonnullas, quæ à Philoſophis magno verborum & rationum apparatu proponi & agitari ſolent; nihil tamẽ ad vitæ Civilis inſtitutionẽ conferunt; ut ſunt *pleraq; Dialectica Praceptiones*, *Entia rationis*, *Diſtinctiones*, *Puncta*, *Modi rerum* & ſimiles. *Deinde* exempla producunt quorundam Philoſophorum, quibus *nihil* à Philoſophia *Civilis prudentia* acceſſiſſe videtur. Imò vel eo nomine maximè deridẽtur ab alijs, quòd *cùm Philoſophi ſint*, *nihil tamẽ ſapiant*. Verùm his rationibus non magis *Philoſophia* Reipublicæ, quàm *Intellectus* naturæ hu-

H 3 manæ

mano, kad jos reikalingos tik scholastų disputams ir niekam kitam – nei privačiam, nei viešam reikalui – negali duoti naudos. Savo nuomonei pagrįsti jie pirmiausia pateikia kai kuriuos klausimus, kuriuos paprastai svarsto filosofai, pasitelkę didžiulį žodžių ir įrodymų aparatą, tačiau kurie niekuo neprisideda prie pilietinio gyvenimo sutvarkymo, o tokie yra: daugelis dialektikos taisyklių, protu vertinami dalykai, skirtumai, nuomonės, argumentavimo būdai ir pan. Toliau kaip pavyzdį nurodo kai kuriuos filosofus, kuriais [remiantis] atrodo, kad filosofija nieko neprisidėjo prie piliečių išmintingumo. Negana to, jie yra kitų smarkiai išjuokiami dėl to, kad, būdami filosofai, nieko nesupranta. Tačiau tais argumentais jie daugiau įrodo filosofijos nenaudingumą Respublikai, negu intelekto – žmogaus prigimčiai. Mat labai dažnai mūsų protas išgalvoja daugybę absurdiškų dalykų, kaip antai ožiaelnius, chimeras, aukso kalnus ir kt. Be to,

manæ inutilis esse ostenditur. Multa enim persæpe *Ratio nostra* comminiscitur absurda, ut *Hircocervos*, *Chimaras*, *montes aureos*. Præterea non pauci inveniuntur, qui sunt deridiculo alijs *propter stupiditatem*. Eadem ergò est Ratio Intellectûs & *Philosophiæ*. Jam si nemo sanus destitui *Intellectu* vult, propterea, quòd multi inveniuntur inter homines, qui malè Intellectu utuntur: certè nemo otiam prudens despicere potest *Philosophiam* propter eos, qui *nomen* quidem *Philosophiæ* usurpant; *reverà* autem *rudes* sunt & *stolidi*, sive sua desidia, sive naturæ hebetudine. *Quæstiones* verò & *Disputationes* Philosophicæ non ita sunt inutiles, ut apparent. *Oculi humani* si structuram spectes, existimabis pleraq; esse minuta & superflua: ut tot *humores*, *nervos*, *tunicas*, *membranulas*. Nihilominùs hæc Oculum constituunt, & videndi ficultatem præstant. Eadem ratione disserendū est de *Philosophia*. Hæc enim præterquam quòd PLURIMA

SCITU

nedaug atsiranda tokių, kurie dėl savo kvailumo būtų kitų pajuokos objektu. Nors nėra nė vieno protingo žmogaus, kuris norėtų netekti proto, bet vis dėlto galima rasti žmonių, kurie blogai savo protu naudojasi. Iš tiesų nė vienas protingas žmogus negali niekinti filosofijos vien dėl tų, kurie tik filosofų vardą teturi, o iš tikrųjų yra tamsūs ir kvaili ar dėl tingėjimo, ar dėl savo bukos prigimties. Tiesą sakant, filosofiniai klausimai ir disputai nėra tokie beprasmiai, kaip atrodo. Jeigu pažiūrėsi į žmogaus akies sandarą, tai pamatysi, kad joje yra daugybė mažyčių, judrių komponentų, pavyzdžiui, skystis, nervai, plėvelė, apvalkalas. Tačiau jie sudaro akį ir teikia gebėjimą matyti. Tokiu pat būdu reikia samprotauti ir apie filosofiją. Ji ne tik apima daugybę žinojimui būtinų dalykų, [aiškindama juos] po mažytį klausimėlį, bet ir aštrina žmogaus protą, kad jis tiek viešuose, tiek privačiuose dalykuose galėtų atskirti, kas

SCITU PERQVAM NECESSARIA continet *minutis* quoque *quaestiunculis* ita aciem Intellectûs humani exacuit, ut facilè deinde tam in publicis, quàm in privatis negotijs, quæ *vera* & *justa* sunt, perspicere possit. Quare miseret me illorum JUVENUM, qui postquam ad Classem Rhetoricæ pervenerint, scholis valedicunt. Nimirum, *ibi studere desinunt, ubi studia inchoare debebant*. Sola igitur Latinæ Linguæ aliquantula Notitia differunt ab *Idiotis*. Ceterà ipsis omnino pares. Neque multùm juvari possunt lectione librorum. Quæ enim legunt, non intelligunt. Ac veluti *Cæcus colores non discernit:* ita isti sine *Philosophia*, quæ *verissimum* Intellectûs nostri *lumen* est, neque *Acumen* Ingenij, neque Eruditionis *Elegantiam*, neque *genuinam* Sapientiæ *Formam* in aliorum Scriptis agnoscere possunt. Sed hæc obiter annotâsse satis sit. Jam ut ad institutum redeamus.

DICO I. ORNATUS Orationis spectatur *inprimis* in singulis verbis. Verba

H 4 singu-

yra tikra ir teisinga. Todėl man gaila tų jaunuolių, kurie, pasiekę retorikos klasę, atsisveikina su mokykla. Tai yra liaujasi studijuoti tada, kai turėtų pradėti studijas. Taigi vien tik šioks toks lotynų kalbos mokėjimas juos skiria nuo nemokšų. Visu kuo kitu yra su jais lygūs. Ir nedaug čia tegali padėti knygų skaitymas, nes to, ką skaito, nesupranta. Taip, kaip aklasis neskiria spalvų, taip jie ***be filosofijos, kuri yra tikroji mūsų intelekto šviesa,*** negali įžvelgti kitų raštuose nei proto aštrumo, nei išsilavinimo žavumo, nei tikrosios išminties apraiškų. Tačiau pakaks tai tarp kitko paminėti. O dabar grįžkime prie pagrindinių dalykų.

I. Kalbos *puošnumas pirmiausia slypi* žodžiuose. Pavieniai žodžiai turi arba tiesioginę prasmę, pavyzdžiui, ***žmogus vaikščioja***, arba perkeltinę, tarsi pasiimtą iš kitur, pavyzdžiui, ***pievos juokiasi***. Tarp

singula *vel* sunt propria, ut, *Homo ambulat*, *vel* assumpta, ac quasi advocata aliunde; ut, *Prata rident*. Ex propriis *vilia & obsoleta* fugienda sunt, *lecta & illustria* sumenda; in quibus plenum quiddam & sonans apparet. Ex assumptis *prisca & innovata* rarò usurpentur: *translata* sæpè. His enim fit res *interdum* clarior, ut, *cælum tonitru còntremit*; clariùs est, quàm, vehementer tonat. *Interdum* magis significatur, ut, *Consilium dictis cònvestit*, *sepit sedulò*, pro, Occultat. *Interdum* breviùs explicatur; ut *telum manu fugit*, pro, per impudentiam elapsum est.

DICO II. Spectatur rursus ORNATUS in verborum continuatione, quæ exigit. I. Collocationem. Hæc cavet, ne verba *asperè & biulcè* concurrant, sed *leniter & æqualiter* fluant. Vide Soar. lib. 3. C. 33. II. Exigit Modum & Formam. Hæc in *numero Oratorio* consistit. *Numerus* autem est *mensura & ordinatio* [illegible] *um*, *prout hæ longu brevibusve syllabu constant*, sive *ut habent certam quandam moram & spatium in pronunciatione*. Porrò Nu-

tiesioginės prasmės žodžių reikia vengti prastų ir pasenusių, o vartoti rinktinius ir žinomus, kurie daro kalbą aiškią ir skambią. Tarp perkeltinės prasmės žodžių reikia vengti vartoti senus ir atnaujintus, dažnai – metaforiškus. Dėl jų dalykas neretai tampa aiškesnis, pavyzdžiui, *dangus dreba nuo griaustinio*; taip aiškiau negu *smarkiai griaudėja*. Kartais daugiau išreiškiama pasakant *sumanymą apdengia žodžiais, stropiai aptveria* vietoj *paslepia*. Kartais paaiškinama trumpiau, pavyzdžiui, *ginklas iš rankos išsprūdo* vietoj *begėdiškai elgdamasis išsisuko*.

II. Puošnumo suteikia periodas. Jį sudaro: 1) žodžių išdėstymas, kur svarbu, kad žodžiai nesusidurtų aštriai ir šiurkščiai, bet plauktų švelniai ir lygiai (žr. Soarijų, III kn. 33 skyrių[7]); 2) ritmas ir [žodinės išraiškos] forma. Pastarąją sudaro oratorinis metras. O metras yra garsų kiekis ir tvarka, kurią

[7] Kiprijonas Soarijus (Soarius, 1524–1593) – ispanų jėzuitas, retorikos profesorius, kurio veikalas *De arte rhetorica libri tres ex Aristotele, Cicerone et Quintiliano deprompti* (Coimbrae, 1560) daugiau nei 200 metų buvo pagrindinis retorikos vadovėlis jėzuitų mokyklose. XVI–XVIII a. buvo išleistas 98 kartus (K. E s t r e i c h e r. Bibliografia Polska, t. XXVIII. Kraków, 1930, p. 341–343.

Numerus acceptus est à Poëtis (qui iidem olim erant cum Musicis) ad demulcendas *Primùm* aures; *Deinde* animos Auditorum. Ut enim *Canticum* & *Carmen* aptis numeris compositum delectat aures, & animos tenet: ita *Oratio* ea duntaxat jucunda esse potest, quæ ita verbis concluditur, ut cum aurium animorúmque sensu consentiat. Est enim naturalis quædam *Mensura* in animis nostris, quam vel Imperiti agnoscunt. Et quamvis causam ejus rei reddere non possint; si quid tamen *aptum* & *conclusum* & *lene*; aut rursus *curtum*, *prolixum* & *distortum* audierint, hoc *malè*, illud *bene* dictum, non ratione decernunt, sed sensu experiuntur. Ergò ut in carmine, ita hîc *Pedes* observandi sunt: sed in Carmine sunt certæ leges, quas transgredi non licet: In Oratione *Numerus est liberior*: Nec Rythmicorũ aùt Musicorũ acerrima norma, sed aurium animiq; judicio verba dirigenda sunt. Commendantur tamen ad inchoandã Periodum *Dactylus*, *Spondæus*, *Creticus*.

H 5 Ad.

lemia ilgų ir trumpų skiemenų kaita, jų ištarimo trukmė ir laikas. Metras yra paimtas iš poetų (o jie kitados buvo ir muzikai), pirmiausia tam, kad glostytų klausytojų ausis, o paskui – sielas. Taip kaip giesmė ir eilėraštis, parašytas tinkamu metru, džiugina ausis ir pavergia sielas, taip ir kalba tik tokia gali būti maloni, kurią sudarantys žodžiai vienodai patinka ir ausiai, ir širdžiai. Mat yra mūsų sielose kažkokia įgimta matuoklė, kurią turi net ir neišsilavinę žmonės. Nors jie negali paaiškinti priežasties, tačiau kai girdi tinkamą, ritmišką, ramią kalbą arba, atvirkščiai, prastai parengtą, ištęstą, padriką, – atskiria, ne tiek protu, kiek pojūčiais, kad ana yra gera, o šita bloga. Taigi kaip eilėraštyje, taip ir čia reikia paisyti pėdų; tačiau eilėraščiui yra privalomi tam tikri dėsniai, kurių negalima pažeisti, o kalboje metras žymiai laisvesnis. Žodžius reikia dėstyti ne tiek laikantis griežtų ritminių ar muzikinių normų, kiek kliaujantis klausa ir širdimi. Šiaip ar taip, periodo pradžioje rekomenduojamas daktilis, spondėjas ir

Ad terminandam Periodum *Dichoreus*, & qui similem ei pronunciationem habent. Item *Spondæus, Dactylus, duo Dactyli, Dochimus*. Ad numerosè loquendum plurimùm confert *Natura*; frequens & accurata *Scriptio*, *Lectio* præstantium Oratorum.

DICO III. Spectetur ORNATUS tertiò in Tropis & Figuris. De his vide Soar. lib. 3. à cap. 8.

DICO IV. Spectatur quartò ORNATUS in affectious. *Affectus* enim sunt veluti *Colores* quidam, quibus natura & habitus animorum depingitur. Eam ob rem statuas etiam atque imagines *eò elegantiores* esse judicamus, *quò meliùs affectus naturæ* in eis expressos videmus. Ad hæc quemadmodum omnis *Ornatus*, quòd delectat sensum, benevolentiam favorémque meretur: ita *Affectus* aptè tractati mirificè recreant animos Audientium, & in Sententiam dicentis etiam invitos trahunt. Atque hoc est, (ait Quinctil. libro 6. cap. 3.) quod *dominatur in judicijs*. Probatiores enim

kretikas, o pabaigoje dichorėjas ir į jį panašūs, taip pat spondėjas, daktilis, du daktiliai, dochmis. Metro vartojimą kalboje daug lemia prigimtis, dažnas ir stropus rašymas, žymių oratorių skaitymas.

III. Puošnumo teikia tropai ir figūros. Apie juos žr. Soarijaus III kn. nuo 8 skyriaus.

IV. Puošnumo suteikia afektai. Mat afektai yra tarsi kokios spalvos, kuriomis atvaizduojama prigimtis ir sielos būsena. Dėl tos priežasties manome, kad tos statulos ir paveikslai yra gražesni, kuriuose geriau išreikšti prigimties afektai. Taigi nors kiekvienas puošnumas, kuris džiugina jausmus, nusipelno palankumo ir pritarimo, tačiau tinkamai panaudoti afektai nepaprastai atgaivina klausytojų širdis ir net nenorinčius verčia pritarti kalbančiojo mintims. Kaip tik jie yra pagrindinis dalykas (sako Kvintilianas VI kn. 3 skyriuje)[8],

8 Quintilianus. Institutio oratoria, VI, 2, 3–12.

enim efficiunt ſanè, ut cauſam noſtram *meliorem* Judices *putent*; Affectus præſtant, ut etiam *velint*. Porrò duplex eſt genus Affectuum. *Alterum vocatur* ἦθος *quaſi moralis quidam Affectus*. Eſtque motus & affectus lenis & mitis. Cùm *aut* noſtri mores dicẽdo pellucidi fiũt; *aut* alieni Oratione exprimũtur. Nempe tum, cùm ſequimur dicẽdi modum, qui in familiari conſuetudine uſurpari ſolet. Ut eſt, *fingere, aut præ ſe ferre amorem erga Adverſarium. Deprecari hoſtem. Irridere argutè & jucundè. Acutè perſtringere. Simulare timorem. De ſe aliquid, vel de Adverſario narrare. Conſulere Auditores. Deſcribere mores aut ſingulorum, aut Gentium.* Et his ſimilia. Nihil hîc *ſuperbum* eſſe debet; ſed omnia *jucunda, probabilia*, & *credibilia* dicenda ſunt. Exempla vide pro Sex. Roſc. Ibi. *Quæſo*, Eruti, *ut hoc in bonam partem accipias* &c. Et, *Cum hoc modo accuſas*, Eruti, *Nonne hoc palàm dicis*, *Ego quid acceperim ſcio*, *quid dicam neſcio*. Et infrà deſcribit, quomodo ſe geſſerit Erutius in

H 6 accu-

kuris nulemia sprendimą. [Kalbėtojas] pateikia įrodymus, kad teisėjai laikytų mūsų bylą geresne, ir sužadina afektus, kad jie norėtų tai daryti. Taigi yra dvi afektų rūšys. Viena vadinasi ἤθη, t. y. tarsi koks moralinis nusiteikimas. Šis susijaudinimas, ar afektas, yra ramus ir švelnus: [jį pasitelkus] tiek mūsų įpročiai kalbant pasidaro aiškūs, tiek nusakomi kitų įpročiai. Taip atsitinka tada, kai kalboje vartojame tokį kalbėjimo būdą, kuris įprastas artimai bendraujant. Pavyzdžiui, vaizduoti arba rodyti meilę priešininkui. Maldauti priešą. Šmaikščiai ir linksmai juokauti. Aštriai peikti. Vaizduoti baimę. Ką nors pasakoti apie save arba priešininką. Patarti klausytojams. Pavaizduoti įvairių žmonių ar tautų papročius. Ir panašiai. Čia neturi būti demonstruojama puikybė, bet turi būti sakoma visa, kas malonu, tikėtina, įtikima. Pavyzdį žiūrėk [Cicerono kalboje] „Už Sekstą Roscijų". Ten sakoma: „Prašau, Erucijau, kad tai priimtum už gera". Ir t. t. Arba: „Šitaip kaltindamas, Erucijau, atrodo, atvirai pasakai: kokį užmokestį gavai, žinau, ką pasakyti, nežinau"[9].

[9] Cicero. Pro Sexto Roscio, XXI, p. 8. Žr. Markas Tulijus Ciceronas. Kalbos.V., 1997, p. 53; Cicero. De oratore, III, 30, 120.

accuſãdo, Item Divin. in Ver. Confert ſe cum Cæcilio: & Hortenſij agendi modũ exagitat. Et alibi frequẽter. Hoc genus *Comem* & *Prudentem* ac *bene moratum Virum exigit*. *Alterum* genus dicitur πάθος *Paſsio*: & eſt Affectus concitatus & vehemens, qui circa *Iram*, *Odium*, *Metum*, *Invidiam*, *miſerationem verſatur*. Huc pertinent *Amplificationes*, quæ maximè rem augent, & *Figuræ* ardentes, ut *Exclamatio*, *Interrogatio*. *Apoſtrophe* & ſimiles. Exempla apud Ciceronem multis in locis habentur, ut pro Quinct. ibi. *Nunc cauſa perrorata* &c. Pro P. Sylla ibi. *Quamobrem vos Dij Patrij* &c. In Catilinam. Et alibi. In *Affectibus tractandis* hæc obſervanda ſunt ex Quinctiliano.

1. *Totas Cauſæ vires Orator ante oculos ponat*, ut cùm viderit, quid invidioſum, favorabile, inviſum, aut ſit in rebus, aut videri poſſit[1], ea dicat, quibus, *ſi Judex ipſe eſſet*, maximè moveretur.
2. *In parvis rebus Affectus magnos non mo-*

Toliau aprašo, kaip elgėsi Erucijus kaltinimo metu. Panašiai kaltinamojoje kalboje „Prieš Verį“ lygina save su Cecilijum ir aptarinėja Hortenzijaus veikimo būdą. Ir kitur dažnai [galima rasti panašių pavyzdžių]. Ta [afektų] rūšis ugdo malonų, protingą, padorų žmogų.

Kita rūšis vadinasi πάθη – aistra, t. y. pakilus, aistringas jausmas, išreiškiantis pyktį, neapykantą, baimę, pavydą, gailestį. Jai priskirtina amplifikacija, kuri labai išplečia kalbos apimtį, ir uždegančios figūros, kaip antai: sušukimas, klausimas, apostrofa ir panašios. Cicerono kalbose galima rasti daugybę pavyzdžių, antai kalboje „Už Kvinkcijų“, kur sakoma: „Dabar byla aptarta...“ ir t. t.; „Už Publijų Sulą“: „Dėl šios priežasties jūs, dieviškieji senatoriai...“ ir t. t.; „Prieš Katiliną“ ir kitose. Sužadinant afektus, kaip nurodo Kvintilianas, reikia laikytis šių taisyklių:

1. Visas bylos aplinkybes oratorius tegu aiškiai išdėsto, kad būtų matyti, kokie dalykai kelia pavydą, palankumą, neapykantą, ir pasakytų apie juos taip, kad susijaudintų pats, jeigu būtų teisėjas.

2. Kalbant apie mažus dalykus, nereikia žadinti

movëat. Alioquin Perſonam & Cothurnum Herculis infanti aptabit.

3. *Cùm in omnibus rebus, tum in Affectu maximè creſcere debet Oratio.* Quia quidquid non adjicit prioribus, etiam detrahere videtur: & facilè deficit Affectus, qui deſcendit.

4. *Ad movendas lacymas non niſi ſummis ingenij viribus aggredi audeat.* Nihil habet iſta res medium; ſed aut *lachrymas* meretur, aut *riſum*.

5. *In Epilogo potiſſimè* (quod ferè ubique facit Cicero) *movendi ſunt Affectus.*

6. Summa circa movendos Affectus in hoc poſita eſt, *ut moveamur ipſi:* nec *vultum tantum*, ſed *animum accommodemus*. Movebitur autem facilè per *Phātaſias*, hoc eſt, ſi *rerum abſentium, vocum, actionum* ſecundúm veritatem *fingamus imagines*. Ut ſi *Hominem Occiſum* querar, conſiderabo *gemitum, clamorem, vulnera, ſanguinem*, & ſimilia. Vide Cicer. pro Roſc. Amer. ibi: *Nonne vobis hæc, quæ audiſtis, cernere oculis videmini?* Judices &c.

H 7 DICO

didelių afektų. Antraip atrodys lyg kūdikiui uždėtum Heraklio kaukę ir koturnus.

3. Tiek visur kitur, tiek vartojant afektus, kalba turi tolydžio stiprėti. Nes jeigu ko nors nepridedama prie anksčiau pasakytų dalykų, atrodo, kad kažkas atimama. Afektas, kuris nuslūgsta, lengvai išnyksta.

4. Norint sujaudinti iki ašarų, reikia pasitelkti visus gebėjimus. Vidurinio atvejo nėra: arba dalykas vertas ašarų, arba juoko.

5. Geriausia afektus sužadinti epiloge (taip beveik visur daro Ciceronas).

6. Sužadinant afektus, svarbiausias dalykas yra tas, kad susijaudintume patys: tai pasakytina ne tik apie veido išraišką, bet ir apie sielą. Lengvai sujaudinsime panaudodami išmonę, t. y. *nesančius dalykus, garsus, veiksmus vaizduodami tarsi tikrus.* Pavyzdžiui, jei gailisi nužudyto žmogaus, tegu primena dejones, šauksmus, žaizdas, kraują ir pan. Žr. Cicerono kalbą „Už [Sekstą] Roscijų iš Amerijos", kur sakoma: „Ar jums neatrodo [teisėjai], kad tai, ką girdėjote, regėjote savo akimis?" (XXXV, 98) ir t. t.

DICO V. Spectatur tandem ORNATUS in apta Hypotheseos ad Thesim translatione. *Nam* juxta Cicer. 3. de Orat. *Sunt ornatissima Orationes ea, qua latissimè vagantur; & à privata & singulari Controversia se ad Universi generis vim explicandam conferunt & convertunt.* Sed judicio est hîc opus. Cavenda enim est *Perissologia*: quæ facilé committitur, si de rebus alioqui claris prolixior instituatur *Ratiocinatio*. Vide quæ diximus de *Sententijs* Cap. 4. q. 1. Conclus. 1.

QVÆSTIO IV.

Quid sit aptè dicere?

DICO. Apté dicere, est convenienter Rebus personisqne dicere. Ita Crassus loco citato.

Considerandа igitur sunt hæc.

1. *Res sitnè Sublimis, Humilis, Mediocris?* Atque juxta rei naturam genus dicendi erit eligendum: de quo dictū est Cap. 7. Et in Praxi hîc ostẽdetur.

2. Per-

V. Pagaliau puošnumas tebūnie panaudotas tinkamai pakeičiant hipotezę į tezę. Nes Ciceronas veikale „Apie oratorių“ sako: „Puošniausios yra tos kalbos, kuriose oratorius aptaria daug temų ir nuo privačių bei atskirų klausimų pasuka ir pereina prie bendrų klausimų aiškinimo“[10]. Bet čia reikia elgtis apgalvotai: vengti ištęstumo, kuris lengvai atsiranda, jeigu apie aiškius dalykus sudaromas platesnis silogizmas. Žr., ką apie tai kalbėjome skyriuje „Apie sentencijas“ (4 dalies 1 klausimo I išvada).

KETVIRTAS KLAUSIMAS
Ką reiškia kalbėti tinkamai?

Sakau. Kalbėti tinkamai reiškia kalbėti taip, kad kalba pritiktų svarstomiems dalykams ir asmenims. Taip sako Krasas minėtoje vietoje.

Taigi čia reikia apgalvoti štai ką:

1. Ar svarstomieji dalykai priklauso aukštų, žemų ar vidutinių dalykų grupei? Ir, kaip reikalauja dalyko prigimtis, reikia parinkti [tinkamą] jam iškalbos stilių. Apie tai buvo kalbėta [šios knygos] 7 dalyje ir praktiškai bus parodyta čia.

10 Cicero. De oratore, III, 30, 120.

2. *Persona dicentis*, *sitnè vir Maturus*, *Eruditus*, *Religiosus?* An *Juvenis*, *Inexercitatus*, *Politicus*.

3. *Persona Auditorum*; in quibus similia occurrunt.

4. *Tempus & ordo rerum*, ut non permiſceantur promiſcuè priora cum ſequentibus.

5. Huc ſpectat, *apta Rebus Verba adjungere*; *Affectùsque convenientes asſignare*.

6. Hac virtute continetur *Decorum*, quod ubique ſpectādum Oratori eſt. Qua in re *poſſe quid deceat facere*, Artis & Naturæ eſt: *ſcire quid quandóq; deceat*, Prudentiæ. Hæc eſt Doctrina de *Elocutione* breviter collecta; quæ á Cicerõe & alijs copiosè tractatur.

PRAXIS DOCTRINÆ

Hoc loco non ea tantùm, quæ *iſto capite* dicta ſunt, *Exemplis* illuſtrabo; ſed etiam ea omnia, quæ ab initio libri ſigillatim *per diſtincta Capita* expoſui, *ſimul proponam*, & oſtendam *Quomodo* ſingu-

2. Ar kalbantis asmuo yra subrendęs žmogus, išsilavinęs, religingas? Ar jaunuolis, nemokytas, politikas?

3. Kas yra klausytojai? Jiems keliami panašūs klausimai.

4. Reikia paisyti laiko ir dalykų sekos, kad nesimaišytų ankstesni dalykai su paskesniais.

5. Reikia žiūrėti, kad dalykus atitiktų žodžiai, kad būtų žadinami atitinkami afektai.

6. Su šia savybe siejasi deramumas (*decorum*), į kurį oratorius visada turi atsižvelgti. Įgūdis ir prigimtis padeda visur kur daryti tai, kas dera. Žinojimą, kas ir kada dera, suteikia išmintis.

Toks yra trumpai išdėstytas mokymas apie elokuciją. Ciceronas ir kiti apie tai kalba plačiau.

Praktiniai nurodymai

Šioje vietoje iliustruosiu pavyzdžiais ne tik tai, kas buvo kalbėta šioje dalyje, bet ir visa tai, ką atskirose dalyse išdėsčiau nuo knygos pradžios, pateiksiu

ſingula in Oratione locum habeant. Materias ergò illas in triplici genere Cauſarũ, *quarum Capite octavo diſpoſitionem habes*, Oratione explicabo. *Moneo* autẽ maturè,ne cuiquam veniat in mẽtem, exiſtimare me, *Orationes*, quas afferam, *ſufficienter eſſe limatas & cultas*. Scio enim quantum ijs deſit ad perfectionem. Neque mens mihi unquam fuit, *Eloquentiam oſtentare*, quæ nulla eſt in me,ſed meis tantùmDiſcipulis *Exercitium Artis Rhetoricæ in Exemplo proponere*, & quaſi præmunire aliquatenus viam, qua rectiſſimè ad *Eloquẽtiam pervenire poſſe* exiſtimo. *Me*, quò minus pleno gradu eodem progrediar, *diſpares curæ prohibent:* quæ ſuperioribus etiam annis impedimento fuerunt.Attamen *nemo jure me reprehenderit*, quòd alijs bene velim: & maturior juvẽes ad certãdum, veluti in ſtudio, *etiam nunc* mecum invitem Si enim *præcurriſſe videbor*, nihil detrimenti patiar. Quòd ſi, id quod maxime deſidero, *in hoc curſu à Tyronibus vincar*, etiam gloriam merebor,

ir parodysiu, kaip tie dalykai pasireiškia kalboje. Šią medžiagą išdėstysiu pagal tris kalbų rūšis, kurias aptariau aštuntoje dalyje. Iš anksto įspėju, kad kam nors neateitų į galvą, jog kalbas, kurias čia pateikiu, aš laikau puikiai parengtomis ir nudailintomis. Žinau, kiek joms trūksta iki tobulumo. *Niekada man nekilo* mintis pademonstruoti iškalbą, kurios visai neturiu, bet tik mano mokiniams pateikti pavyzdžių retorikos meno pratyboms ir tarsi nutiesti kelią, kuriuo jie, manau, tiesiausiai gali pasiekti iškalbos viršūnę. Man pamažu ten pat eiti kliudo įvairūs rūpesčiai, kurie jau ir ankstesniais metais darė kliūčių. Tačiau niekas teisėtai negali man uždrausti, kad kitiems gero norėčiau, ir, būdamas vyresnis, kviečiu su savimi *jaunuolius į [iškalbos] varžybas tarsi į stadioną*. Ir jeigu pasirodys, kad mane pralenkė, jokio nuostolio nepatirsiu. O jeigu, ko labiausiai trokštu, šiose lenktynėse būsiu nugalėtas mokinių, pelnysiu šlovę, nes manysiu, kad savo pastangomis bent šiek tiek padėjau jiems pasiekti tą pergalę.

Toliau [pateikiamose] kalbose skaičiais pažymėsiu argumentus ir tuos dalykus, kurie turi didelę

bor, meâ enim operâ ad eam victoriã *aliquantum auxilij* attulisse existimabor.

Porrò in Orationibus notabo Numeris *Argumenta* & *res majoris momenti* ad Artificium spectantes. Alia verò quæ *vel* per se patent, *vel* minuta sunt, legentibus relinquam. Quis enim esset modus scribendi, si *singulas Figuras*, *Tropos*, *Periodos* & *similia*, enumerare vellemus. *Explicationem Numerorum* in finem rejiciam. Sic enim *aut* totam simul Orationē, sine interruptiōe, legere quisque poterit, *aut* si volet Artificium cognoscere, consulet numeros. Relegat interim ea, quæ monuimus Cap. 8. post Dispo. Orationum in Adver. 1.

IN GENERE DEMONSTRATIVO.

Causa, Propositio, & Κρινόμενον,

CHARACTER dicendi debet esse *Mediocris*. Agnosces autem *Mediocrem Characterem*, si adverteris *Periodos* esse neque prolixas, neque curtas; *Affectus*

reikšmę meniškumui pasiekti. O visa kita, kas arba savaime aišku, arba nėra taip reikšminga, paliksiu skaitantiesiems. Nes kaip turėčiau rašyti, jeigu norėčiau išvardyti atskiras figūras, tropus, periodus ir pan.? Skaičių paaiškinimą nukėliau į galą. Taigi, jei kas nors norės, galės perskaityti visą kalbą be pertraukimo, o jeigu norės sužinoti meniškumo principus, tegu pasižiūri į skaičius. Tuo tarpu tegu perskaito tai, dėl ko įspėjome aštuntos dalies pirmoje pastaboje po kalbų išdėstymo [aptarimo].

Vaizdingųjų kalbų rūšis

Tema, teiginys ir kaltinimas

Jų stilius turi būti vidurinis. Vidurinis stilius yra toks, kai vartojami nei ilgi, nei trumpi periodai, santūrūs afektai, ne veržlios, bet malonios ir ritmingos figūros, o tokios yra antitezės, ritminės periodo klauzulės, konversijos, palyginimai ir pan.; turi būti

fectus temperatos, *Figuras* non ardentes, sed suaves, & numerosas, ut sunt *Anthiteta, similiter cadētia & desinentia*, *Conversiones*, *Compar.* & *similes*, ipsa *Compositio* Artem præ se ferre debet, & de industria quæsitam *Concinnitatem* dictionis. Et quoniam juxta dicta de Affectibus n. 3. *crescere debet Oratio*, idcirco circa finem erunt & *longiores Periodi* & *Affectus major.*

ORATIO.

(1.) Multa persæpe in vita hominum usu veniunt, *Audit. Ornatiss.* quæ miseram & acerbam hominibus vitam reddunt. (2.) Ejus verò rei causam si investigare velitis, non aliam profectò esse deprehendetis, quâm *ipsorum hominum hebetudinem*, qui ea, quæ bene beatéque instituendam vitam spectant, providere nō possunt. Dixerim potiùs, nolunt. (3.) *Sæpius enim cæco animi impetu, non consilio, reguntur.* (4.) Ex eodem inscitiæ fonte manare credo illo-

akivaizdžiai matoma kompozicijos sąranga ir pastangomis pasiektas kalbos darnumas. Kadangi, kaip sakėme kalbėdami apie afektus (3 punktas), kalba privalo stiprėti, todėl pabaigoje turi būti ilgesni periodai ir stipresni afektai.

Kalba

[1]. Dažnai žmonių gyvenime, garbingiausieji klausytojai, įvyksta tokie dalykai, kurie padaro tą gyvenimą vargingą ir nemalonų. [2]. Jeigu norėtumėte sužinoti to priežastį, tai neabejotinai rastumėte, kad tai ne kas kita, kaip atbukimas pačių žmonių, kurie nepajėgia įžvelgti tų dalykų, kurie daro gyvenimą gerą ir laimingą. Geriau pasakyčiau, nenori. [3]. Mat dažnai vadovaujasi aklu širdies potraukiu, o ne protu. [4]. Iš to paties nežinojimo šaltinio, manau, plaukia taip pat tų žmonių tinginystė: kadangi nesupranta iškalbos būtinumo, niekina kalbos sudarymo meną

illorum quoque hominum ignaviam; qui cùm *Eloquentiæ* neceſſitatem ignorent, *Artem* etiam & ſtudium conformandæ Orationis deſpicatui habent. Eam ob rem mirari non debent, ſi plerumque publicè privatimque delinquunt; ſi multa agunt, multa ſuſtinent, quæ neque agere neque perpeti vellēt. (5.) *Eloquentia enim virtus quædam eſt & perfectio naturæ humanæ*, uſque adeò ad uſus & mores hominum accommodata, ut ſine ea non modò nihil rectè in Repub. fieri, ſed nec *ipſa* quoque *vita* commodè ſuſtineri poſſe videatur,(6.) Nolim exiſtimetis,hæc à me dici more illorum Oratorum, qui res parvas amplificando augent;verùm ita, ut res eſt. (7.) Quòd ſi vos mihi tantum modò temporis concedetis, quo animi mei ſenſum Argumentorum momētis confirmem, ſpero fore, ut ea, quæ à me afferri de *Eloquētiæ neceſſitate* audiveritis; ipſi veſtris judicijs atq; ſententijs comprobetis. (8.) Ac initium quidē de *Eloquentia* dicendi inde ducēdum eſt,unde & *prin-*

ir mokslą. Todėl neturi stebėtis, jei dažnai viešai ir privačiai suklysta, jeigu daro ir iškenčia tai, ko nei daryti, nei kęsti nenorėtų. [5]. Mat iškalba yra tam tikra dorybė ir žmogaus prigimties tobulumas, ji taip pritaikyta žmonių praktinei veiklai ir gyvenimo būdui, kad be jos ne tik nieko gero neįvyksta valstybėje, bet ir paties gyvenimo tinkamai nugyventi, atrodo, negalima. [6]. Nenorėčiau, kad manytumėte, jog aš tai pasakiau sekdamas tais oratoriais, kurie, pasitelkę amplifikaciją, mažus dalykus padidina, bet todėl, kad taip yra. [7]. Jeigu tiktai jūs man duosite laiko, kad aš savo mintis sutvirtinčiau argumentais, tikiu, atsitiks taip, kad tai, ką išgirsite iš manęs apie iškalbos būtinumą, patvirtinsite patys, remdamiesi savo sprendimu ir nuomone. [8]. Bet pradžia to, ką reikia pasakyti apie iškalbą, glūdi ten pat, kur prasideda bendro gyvenimo pagrindai ir egzistuoja

& *principium vitæ communis* extitit; & tota deinceps *ordinatè vivendi lex* conſtat. Nam colloquendo amicitias contraximus; Ac tandem ex agris & ſylvis in Civitates & Urbes devenimus. (9.) Hìc verò qua ratione ſubſiſtere ac omnino vivere poſſemus, niſi *oris & linguæ facultate* adjuvaremur; Hâc mutuos animorum ſenſus explicamus: hac in commune conſulimus: hac promulgamus leges: ab hac, quæ domi bellique agenda ſunt, proferuntur. Hujus denique adminiculo Divina Oracula cognoſcimus; & virtutis modum, & rationem docemur. (10.) *Quòd ſi* quis exiſtimat *naturæ hæc dona eſſe*, quæ unicuique ab ortu ſimul *cum vita vocem* dedit, ut non magnopere in ea re laborandũ ſit, is, inquã advertat, nõ omnes ita verba uſurpare, quemadmodum *homini loqui neceſſe eſt*. (11.) Etenim quemadmodũ in Muſica arte non ſatis eſt vocem edidiſſe; impuliſſe nervos; inflaviſſe tibias; ſed hæc omnia, *ut ſcitè fiant*, oportet. Adſit menſura certa vocis, Carmen ſit aptum,

teisingo gyvenimo įstatymas. Mat kalbos dėka užmezgėme draugystes, pagaliau, išėję iš laukų ir miškų, susibūrėme į valstybes ir miestus. [9]. Kaip būtume galėję čia apsistoti ir visiškai apsigyventi, jeigu mums nebūtų pagelbėjęs gebėjimas kalbėti. Kalba išsakome abipusius jausmus, ja visiems patariame, ja skelbiame įsakymus, ja nurodoma, ką reikia veikti karo ir taikos metu. Pagaliau per ją pažįstame Dievo žodį, esame mokomi dorybės ir protingumo. [10]. Jeigu kas nors mano, kad tai yra įgimta dovana ir kad kiekvienam nuo gimimo kartu su gyvybe duotas ir balsas, todėl čia nėra reikalo labai stengtis, tas, sakau, tegu atkreipia dėmesį, kad ne visi taip vartoja žodžius, kaip žmogui kalbėti būtina. [11]. Juk muzikoje nepakanka išleisti garsą, paliesti stygas, pūsti fleitą, bet reikia, kad visa tai būtų daroma sumaniai. [Reikia], kad būtų tam tikras balso stiprumas, kad

aptum, & canticum arte formatum: in ipso pulsu præsit quædam ratio, quæ discordes sonos ingeniosè compōat & jungat: ita in loquendo, satis nō est extulisse vocem; verùm magnoperè providendnm est, ut id, quod dicitur, *& jucundum sit, & aptum, & prudentiæ legibus conforme*. Ac vox quidem rebus congrua esse debet: verba verò ad aurium judicium directa: Rerum autem dicendarū is ordo & nexus, quem recta ratio suadet. (12.) *Enimvero animi indiciū est sermo*. Sermone & ipsi de nobis testificamur, & de alijs, quid sentiendum sit, discimus. Præclarè Diogenes *Olla* inquit, *non emitur, nisi tinnitum edat*: Neque de homine judicium fertur nisi vocis & sermonis testimonio.)13.) Quare divinus Syracides ad *stateræ momentum* expendi verba nostra vult; ne fortè *linguæ incuriâ detrimentum nostri* faciamus. Quandoquidem *tanti quisq; est hominum judicio, quanti cujusque sermo penditur*. (14.) Videte porrò; *Audit*. quanta inde jam *Artis eloquentiæ* necessitas

būtų tinkamai sudėta daina ir meniškai sukomponuota melodija; kad liečiant stygas būtų tam tikras apskaičiavimas, kuris nedarnius garsus talentingai sudėliotų ir sujungtų. Taip ir iškalboje nepakanka parodyti balsą, bet reikia labai stengtis, kad tai, kas sakoma, būtų malonu, tinkama, protinga. Kalba turi atitikti dalykus, žodžiai turi pasiekti teisėjų ausis, o sakomų dalykų turi būti tokia tvarka ir jungtis, kokios reikalauja teisinga nuovoka [12]. Iš tikro kalba yra sielos atspindys. Kalbos dėka ir patys apie save liudijame, ir apie kitus sužinome, ką reikia žinoti. Puikiai yra pasakęs Diogenas: „Tik tą puodą perka, kuris skamba". Ir apie žmogų sprendžiama ne kitaip, kaip tik iš kalbos ir žodžių. [13]. Todėl dieviškasis Sirakidas nori, kad mes savo žodžius svertume svarstyklėmis, kad neapgalvota kalba nepadarytume kartais sau žalos. Mat kiekvienas sulaukia tokios žmonių nuomonės apie save, kokio svarumo yra jo kalba. [14]. Žiūrėkite toliau, klausytojai, kokia iš to aiškėja

ſitas oſtenditur? (15.) Hæc enim eſt Scientia, quæ ſola Orationem format & humanam vocem ad rationis libram expendit. *Eloquentia* præceptionibus continetur, & quo quidque loco ad dicendum aſſumi; & quo ordine & tempore dici; & quibus verbis argumenta rerum exponi conveniat. Eadem metas dicendi definit, ne temerè vagetur & effluat Oratio: Et, qui ſit ad convertendas audientium mētes modus optimus, ediſſerit. (16.) Eam ob rem non aliud eſt *Eloquentia* viris ſapientiſſimis, quàm *copioſè loquens Sapientia*. Ex quo illud conſequi neceſſe eſt, ut qui ſunt *Eloquentes*; ſimul ſint & *Sapientes*; quique ita copiam verborumSapientiæ artibus inſtruunt, ut eorum omnia dicta Oracula eſſe credantur. (17.) Longè diſpar eorum eſt ratio, qui *Eloquentiæ* ſtudium deſpiciunt. Hos enim non tam verè loqui, quàm emortuā veræ vocis imaginē edere, non incongruè, *cum Quintiliano*, dixeris. (18.) Neceſſe enim eſt, ut eorum ſermo frequenter à rationis nor-

iškalbos meno būtinybė? [15]. Mat tai yra toks mokslas, kuris vienintelis padeda sudaryti kalbą ir žmogaus žodžius pasveria proto svarstyklėmis. Iškalbos meno taisyklės paaiškina, iš kur ką kalbai paimti, kokia tvarka bei kokiu laiku sakyti, kokiais žodžiais tinka išdėstyti argumentus. Jos nustato kalbėjimo ribas, kad oratorius kur papuola neklaidžiotų ir neplaukiotų. Jos smulkiai išaiškina, koks yra geriausias būdas klausytojų sieloms paveikti. [16]. Todėl iškalba protingiems žmonėms yra ne kas kita, kaip iškalbingai bylojanti išmintis. Iš čia būtinai darytina išvada, kad tie, kurie yra iškalbingi, kartu yra išmintingi; jie taip sutvarko žodžių gausą remdamiesi išminties menu, kad tuo, ką jie pasako, tikima tarsi orakulo žodžiais. [17]. Visai kitokia yra nuomonė tų, kurie niekina iškalbos mokslą. Galėtum pasakyti, pritardamas Kvintilianui, kad iš tikrųjų jie ne tiek demonstruoja iškalbos meną, kiek parodo tikrosios iškalbos negyvą pavidalą. [18]. Mat jų kalba neišvengiamai nutolsta nuo proto reikalavimų, nes,

norma descifcat; propterea, quòd cùm sint alieni ab *Eloquentia institutis*, nullas proinde bene dicendi leges; nullam conformandæ Orationis regulam; nullum aptè differēdi modum tenere possunt. (19.) Vereor, ne quis inducat in animum, *Eloquentia* Commendatione aliquantùm de justa laude *aliarum Scientiarum* detractum esse, è quibus neque modicas, neque perpaucas utilitates in humanum genus promanare, nemo est, qui ignoret. (20.) Est, inquit, *Philosophia*, quæ rerum naturas scrutatur. Est *Astrologia* quæ cœli conversiones notat & explicat. *Ethica* mores instruit; *Theologia* fidei mysteria interpretatur. Quid *medica Ars*? Quid *Juris peritia*? Earum altera ægris corporib9 medetur: altera æqua & iniqua discernit. An non hæ scientiæ magnæ sunt, & multùm proficuæ generi humano? Itane est? Ita omnino, magna harum disciplinarum dignitas est, magna utilitas, magna gloria. (21.) Verumtamen sine injuria cujusquam affirmo, quò illustri-ora

nežinodami iškalbos pagrindų, nepaiso jokių gero kalbėjimo dėsnių, jokių kalbos sudarymo taisyklių, jokių tinkamo kalbėjimo būdų. [19]. Bijau, kad kas nors nepagalvotų, jog šitaip aukštindami iškalbą atimame kažkiek teisėtos šlovės iš kitų mokslų, iš kurių – to niekas negali paneigti – žmonių giminė semiasi daug ir nemažos naudos. [20]. Štai, sako, yra filosofija, kuri tyrinėja daiktų prigimtį. Yra astrologija, kuri žymi ir aiškina dangaus [kūnų] judėjimą. Etika moko elgesio taisyklių. Teologija aiškina tikėjimo paslaptis. O kur dar gydymo menas? Kur teisės išmanymas? Vienas iš jų gydo sergančius kūnus, kitas aiškina, kas teisinga ir neteisinga. Ar šie mokslai nėra svarbūs, ar nėra labai naudingi žmonėms? Ar ne taip yra? Taip, iš tiesų, didelė yra šių mokslų vertė, didelė nauda ir didelė šlovė. [21]. Tačiau, niekam nedarydamas skriaudos, tvirtinu: kuo svarbesni šie

ora hæc ſunt, eò majorem *Eloquentiæ* eſſe neceſſitatem. (22.) Etenim ſunt hæc (*ut veteri verbo utar*) Deorum immortalium inventa; atqui Dij ipſi *Mercurio interprete* & ejus *Eloquentiâ* opus habent. (23.) Et profectò quòd *Mercurius* inter *Deos*, hoc *Eloquentia* eſt inter *Artes*. Ille è cœlo in terras deſcendere dicebatur: hæc ab altiſſimis rationis ſecretis ad humile vulgus progreditur. Ille Deûm jura & leges populis ferebat: hæc inſtituta bonarũ Artium omnibus enarrat. Et illius quidem operâ bonam fortunam, opes, quietem, vitam, cælitùs hominibus offerri, plerique falsò opinabantur: quicquid verò boni fructus eſt in ceteris Scientijs, quis neget ſolius ope *Eloquentiæ* in homines conferri poſſe? (24.) Ecquid utilitatis quæſo, nanciſceremur, ſi *aut* Philoſophi in palæſtra duntaxat de rerum natura diſputarent? *aut* Mathematici in pulvere aſtra deſcriberent? *Hi* jura juſtitiæ; *illi* remedia ſalutis domi decernerent? *Alij* intra privatos parietes diſſererẽt de moribus:

mokslai, tuo labiau jie parodo iškalbos būtinumą. [22]. Mat ji yra (pasinaudosiu senu posakiu) nemirtingųjų dievų išradimas, nes ir patys dievai naudojosi Merkurijaus tarpininkavimu ir jo iškalba. [23]. Taigi kas Merkurijus buvo tarp dievų, tas iškalba yra tarp kitų mokslų. Sakoma, kad anas iš dangaus nusileisdavo į žemę, o ši iš giliausių proto paslapčių eina pas paprastus žmones. Anas nešė žmonėms dievų įsakymus ir nurodymus, o ši visiems aiškina dailiųjų menų pagrindus. Daug kas klaidingai manė, kad, anam padedant, žmonėms iš dangaus buvo atnešta sėkmė, turtas, taika, gyvybė, tačiau kas galėtų paneigti, kad vien tik per iškalbą žmonėms buvo perduota tai, ką gero turi kiti mokslai? [24]. Kiek, klausiu, turėtume naudos, jeigu filosofai palestroje disputuotų apie daiktų prigimtį? Arba matematikai smėlyje aprašinėtų žvaigždes? Jeigu šie teisingumo nuostatas, o anie sveikatos priemones skirstytų namuose? Jeigu kiti tarp savo namų sienų šnekėtų apie

ribus? multa de fidei ſacramentis concluderent *nonnulli* inter diſputandum? Neque ſe univerſi ad populorum utilitates efferrent? Eccui tandem non inanes hæ curæ, & deſidiæ compendia eſſe viderentur?(25.)At ubi *Eloquentia* hiſce Artibus acceſſerit, omnia illa, quæ ardua, & remota ab intelligentia vulgi fuerunt, prona jam & aperta & opportuna fiunt. *Eloquentia* enim cauſas rerum ita populo enunciat, ut è tenebris ignorantiæ rude vulgus educat. Cœlorum converſiones ita docet, ut nihil temerè in mundo agi intelligatur. De morbis ita ratiocinatur, ut pariter animorum ægritudines detergat. Ita jura expēdit, ut injurias avertat. De virtutibus ita tractat, ut mores hominū ad rectam rationis normam componat. Ita ſcrutatur Divina myſteria, ut maximā Divinæ Majeſtatis reverentiam in animos audientium introducat.(26.)Quæ ſi talia ſunt, tantùmq; nobis cōmodant, quis jam non ſummè *neceſſariam Eloquentiā* eſſe fatebitur; per quam omnes

I Sci-

papročius, o dar kiti daugelį dalykų apie tikėjimo paslaptis apribotų tik disputu? Jeigu jie visi negalvotų apie naudingumą žmonėms? Ar neatrodytų kam nors šitie rūpesčiai tušti, vien tinginystės vaisius? [25]. Bet kai iškalba prieina prie jų su savo menu, visi šitie dalykai, kurie buvo sunkūs, tolimi ir žmonėms nesuprantami, pasidaro paprasti, aiškūs ir naudingi. Mat [oratorius], pasitelkęs iškalbos meną, taip išdėsto žmonėms dalykų priežastis, kad išveda nemokytą liaudį iš nežinojimo tamsybių. Taip paaiškina dangaus [kūnų] judėjimą, jog darosi suprantama, kad nieko pasaulyje neįvyksta atsitiktinai. Apie ligas taip samprotauja, kad kartu pašalina ir sielos negalavimus. Taip išdėsto teisės pagrindus, kad leidžia išvengti teisės pažeidimų. Taip kalba apie dorybes, kad žmonių elgesį suderina su teisingais proto reikalavimais. Taip analizuoja dieviškąsias paslaptis, kad sukelia klausytojų širdyse didžiulę pagarbą dieviškajai didybei. [26]. Kai šitaip yra ir kai tokią atneša mums naudą, kas nepasakys, kad iškalba yra

Scientiæ id consequuntur, quo proficuæ sint vitæ mortalium. (27.) *Verùm enim verò* sint hæc inter mediocres laudes, quæ hactenus vestra benevolentia, *Audit*, *ornatis*. de necessitate *Eloquentiæ* commemorare licuit. Illud jam qua ratione prosequar, quod Cœlestem quãdam & proximam Divinitati potestatem *Eloquentia* ostendit? (28.) *Nam quacunque tandem vitæ commoditates numerantur in bonis, vitâ certè ipsâ inferiores sunt.* Quantùm itaque vita rebus omnibus præstat, tantùm excellunt vitæ præsidia ceteris vivendi Ornamentis. (20.) Quid igitur magis certum est *necessariámne Eloquentiam? an salutarem* generi humano? (30.) Sed de utriusque rei veritate præjudicium fecisse jam olim videtur ingeniosa illa Antiquitas, cùm *Mercurij virgâ* ab inferis animas evocari commenta est. *Deũ* hunc *Eloquẽtiæ* esse voluerunt. Aut potiùs hoc commento divinam *Eloquentiæ* vim expresserunt, qua ò faucibus mortis, atque ab ipsis inferis homines eripi posse judi-

kuo labiausiai reikalinga, nes jos dėka visi mokslai tampa naudingi žmonėms. [27]. Tačiau iš tikrųjų visi tie dalykai, kuriuos jūsų, gerbiamieji klausytojai, palankumas leido priminti kalbant apie iškalbos būtinumą, tegu susilaukia kuklios šlovės. O kaip man kalbėti apie tai, kas parodo iškalbos dangiškumą ir jos galios artimumą dieviškajai? [28]. Nes kad ir kokie gyvenimo patogumai, suteikiami turtų, būtų vardijami, jie iš tikrųjų yra menkesni už patį gyvenimą. Taigi kiek gyvenimas yra aukščiau už visus kitus dalykus, tiek gyvenimą apsaugančios priemonės yra svarbiau už visas kitas gyvenimo puošmenas. [29]. Tad ar yra kas nors tikresnio negu tai, kad iškalba yra būtina ir gyvybiškai naudinga žmonėms? [30]. Abiejų šitų dalykų teisingumą jau senų senovėje, regis, įrodė protingoji Antika, kai sugalvojo, kad Merkurijus iškviestų iš požemio karalystės sielas. Tuo norėjo parodyti, kad iškalba yra dievų [nuosavybė]. O gal labiau tuo sumanymu išreiškė dievišką iškalbos jėgą, kuri, kaip manė, gali išplėšti žmones iš mirties nasrų

judicârunt. (31.) Neque ego ex hoc loco referam(nisi infinita hodie audire velitis) quot *Eloquentiæ* opera ab extremo lethi periculo educti, vitam salutémque receperunt.(32.) Meritò enim Demetrius Phalereus, quod *in bello ferrum*, hoc *in Rep. Orationem* esse dicebat. (33.) In bello milites nô privatam modò, sed etiam publicam securitatem in ferro côstitutam habent: ijsdem armis Hostes cædunt, & Patriam tuentur: ita in pace vices ferri *Eloquentia* excipit; quæ dum improbos insequitur,& innocentes defendit,universæ simul Reip.& singulorum propè Civium saluti & incolumitati succurrit (34.) Itaque sapientissimus Socrates non dubitavit *Eloquentiam* præferre *divitijs*. Quanquam enim auro abHostibus vita redimi possit: honestius tamen est, eandem ferrò defendi; pari ratione *Eloquentiæ*, quàm *opū*, præsidijs niti multò & ad gloriam illustriùs est, & certius ad securitatem. (35.) *Fallax enim & fluxa divitiarum; certa & immortalis Eloquentia est possessio*

I 2 illa

ir iš pačių požemių. [31]. Tačiau aš šioje vietoje nepasakosiu (nebent norite šiandien girdėti neužbaigtus dalykus), kiek iškalbos dėka išvaduotų iš mirtino pavojaus atgavo gyvybę ir išsigelbėjimą. [32]. Pagrįstai Demetrijas Falerietis[11] sakė: „Kas kare yra kardas, tas valstybėje yra iškalba". [33]. Kare kareiviai kardu gina ne tik asmeninį, bet ir visuotinį saugumą: tais pačiais ginklais žudo priešus ir saugo tėvynę. Šitaip taikos metu kardo funkcijas perima iškalba. Ji puola nedorus ir gina nekaltus, o kartu ji tarnauja visos valstybės ir atskirų piliečių gerovei ir neliečiamumui. [34]. Todėl išmintingasis Sokratas neabejojo, kad iškalba pranoksta turtus. Nors auksu galima išpirkti iš priešų savo gyvybę, tačiau garbingiau apginti ją kardu. Lygiai taip pat gražiau siekti šlovės ir patikimiau saugoti save remiantis iškalba, o ne turtais. [35]. Mat turtų galia yra apgaulinga ir netvirta, o iškalbos – patikima ir nemirtinga. Aniems trūksta to, kas vertinama, jie skirti tiems, kuriuos valdo nedora prigimtis

---

11 Demetrijas [Falerietis] – I a. graikų autorius, parašęs veikalą „Apie žodinę išraišką" (περί ἑρμηνείας), kuriame rėmėsi Aristotelio ir Teofrasto teiginiais.

Ibi quicquid expēditur, deeſt: Confertur autem in eos, in quorum fidē æque naturæ improbitas, ac inconſtātia fortunæ jus habent. Hîc animus ſapientia plenus ipſe ſui diſpenſator eſt, idèmque Dux & Miles. Idem ſocius conſiliorum, & fidus ſatelles. (36.) Quo factum eſſe reor, ut plùs unus quandoque *Orator*, quàm plures ſimul *Imperatores* Reip. opis attulerint. (37.) Referte enim oculos ad Principem Nationum Urbem: in ea non magis *Duces Exercituum*, quàm *Cauſarum Actores*, de Civitate inſigniter meritos invenietis. E multis ſolus interea ſatis eſt *M. Tullius*, locupletiſſimus & teſtis & actor cauſæ noſtræ. Quem tandem huic Oratori Imperatorē anteponetis, cui duo maximi Imperatores, *Pompejus & Cæſar*, eam laudem detulerunt, ut alter vitam Patriæ ei acceptam ferret: alter de nomine ac dignitate Populi Rom. præclarè meritum confiteretur. (38.) Quod quàm verè dictum ſit, ex eo intelligi poteſt, ex quo gloriæ materiæ deſumpta eſt. Si enim Cati-

ir likimo nepastovumas. O čia išminties pilna siela yra pati savęs valdytoja: ji ir vadas, ir karys. Ji sprendimų bendrininkė ir ištikima palydovė. [36]. Dėl tos priežasties, manau, atsitinka taip, kad vienas oratorius kai kada daugiau atneša naudos, negu daugybė valstybės valdytojų. [37]. Pažvelkite į svarbiausią visų tautų miestą: rasite jame ne tiek kariuomenės vadų, kiek oratorių, valstybės labui nepaprastai nusipelniusių. Iš daugelio pakanka paminėti vienintelį Marką Tulijų [Ciceroną], iškalbingiausią mūsų byloje liudininką ir advokatą. Kokį šiam oratoriui galite prilyginti imperatorių, jeigu du didžiausi imperatoriai – Pompėjus ir Cezaris – suteikia jam ypatingą šlovę: vienas leido [saugoti] Tėvynės gyvybę, o kitas pripažino jį puikiai pasitarnavusį romėnų tautos garbei ir orumui. [38]. Kiek tas pasakymas teisingas, galima suprasti pamačius, kur yra jo šlovės šaltinis. Mat jeigu palyginsime Katilinos planus su kaimynų karine grėsme ir imperatorių kovas su oratoriaus

Catilinæ consilia cum finitimorum armis, & *Imperatorum* prælia cùm *Oratoris* actionibus componamus, erit fortasse qui dicat par utrobique periculum Civitati fuisse: at nemo dixetit tantidem fuisse Romanis vincere Hostes, & Perduelles opprimere. *Magnis enim impensis bella geruntur:* quòque atroeiores inimici imminent, eò pluribus est opus viris, armis, stipendijs. Quid quòd illustriores quæque victoriæ non nisi cruore parantur? ut Romanorum bella recolenti dubitare veniat in mentem, luctúsne major ex morte militũ; an gaudium ex victoria Imperatorũ in Remp. redundârit? At hic noster verè Pallidius Imperator, neque vectigalia exegit; neque delectum instituit; neque stipendia numeravit; attamen omnium gravissimum bellum confecit: neque cuiquam vitam ademit, nisi nocẽti: omnibus autem dedit, à quorum jugulis imminentes Perduellium gladios nõ vi & pugna; sed sua solius authoritate & dicendi industria refutavit. (39.) O singulare.

I 3

veikla, ne vienas turbūt pasakys, kad ir ten, ir čia valstybei grėsė toks pat pavojus, bet niekas nepasakys, kad romėnams buvo tas pats, ar nugalėti priešus, ar sutriuškinti tėvynės išdaviką. Mat karai reikalauja didelių išlaidų: kuo aršesni priešai gresia, tuo daugiau reikia karių, ginklų, pinigų. Argi kokios nors žymesnės pergalės pasiekiamos be kraujo? Tegu tas, kuris atmena romėnų karus, pagalvoja, ar didesnis liūdesys kilo valstybėje dėl kareivių mirties, ar džiaugsmas dėl imperatorių pergalės? O šis mūsų paladiškasis imperatorius[12] nei mokesčius rinko, nei karius telkė, nei algas skirstė, tačiau užbaigė sunkiausią iš visų karą; ir niekam neatėmė gyvybės, išskyrus tą, kuris kenkė, tuo tarpu padėjo visiems, nuo kurių gerklės pašalino įremtus išdavikų kardus, padarydamas tai ne jėga ir kautynėmis, bet vien tik autoritetu ir mokėjimu kalbėti. [39]. O iškalba, ypatinga

12 Paladiškasis imperatorius – Paladė Atėnė graikų mitologijoje buvo išminties, teisingo karo deivė, menų globėja. Taigi Ciceronas čia metaforiškai vadinamas Paladės karvedžiu.

gularc DEI O. M. donum *Eloquentiam.* Donum enim est profectò & beneficiū admirabile ad salutem hominum cœlitùs demissum. [40.] *Radius quidam Divinæ mentis*, & propago Verbi illius, quod inhumanâ aliquādo carne in terras descēdens causam generis humani ad Tribunal Patris egit.[41.] Unde libertatem captivi, salutem ægri, vitam emortui, miseri & perditi perēnem beatitatem felicissimo eventu sortiti sumus. [42.] Atque ut tantæ pietatis & memoria & fructus in populis perpetuus esset, eadem illa *Divina Eloquentia* de SPIRITU suo linguas Discipulorum accendit.[43.] Quemadmodum igitur admirabilis illa DEI HOMINIS`q; conjunctio naturæ nostræ dignitatem ultra cœlos extulit; ita hæc sermonis cœlitùs immissi communio usque adeò linguæ nostræ facultatem nobilitavit, ut nihil usquam sit in orbe terrarum, quod ei vel dignitate vel agendi virtute conferri possit. [44.] Et Apostolorum quidem legationibus ad extremos usq; terra

Visagalio Dievo dovana! Dovana, o kartu ir nuostabi geradarybė, atsiųsta iš Dangaus žmonių gerovei. [40]. Tai dieviškojo proto spindulys ir Dievo žodžio vaisius, kuris, be žmogaus kūno nužengęs kitados į žemę, sprendė žmonių reikalus Tėvo teisme. [41]. Čia laimingiausios lemties dėka visi buvome apdalyti: belaisviai [gavo] laisvę, ligoniai – sveikatą, mirusieji – gyvenimą, vargšai ir nelaimingi – amžinąją laimę. [42]. Kad šitos meilės atminimas ir vaisius amžinai liktų žmonėms, ta pati dieviškoji iškalba savo DVASIOS dėka uždegė mokinius. [43]. Taigi kiek šita nuostabi Dievo ir žmogaus jungtis iškėlė mūsų prigimties vertingumą ligi Dangaus, tiek šis iš Dangaus atsiųstos kalbos bendrumas taip pagerino mūsų iškalbą, kad nėra nieko pasaulyje, kas galėtų jai prilygti verte ar veiklos pranašumais. [44]. Ir Apaštalų kelionėse į tolimiausius žemės pakraščius, po

terræ limites susceptis, qui deinde dies Orbi terrarum illuxerint, quid attinet dicere? Non enim ignorare potestis, quæ caligo olim insederit mentes mortalium, si mores gentium, si Civitatum leges, si consuetudines populorum, religionum sacrilegia, ad omnem petulantiam projectæ licentiæ dedecora animo recolitis. Huic tantæ, tam late patenti, tam inveteratæ generis humani calamitati, dicámne à paucorum hominū *Eloquētia* remedium afferri potuisse? [45.] Imò non nisi hoc potuisse afferri. Divinitatis testimonio comonemur. Nam cùm multa magni DEI Filiꝰ & egisset & tolerâsset nostri causa; hujꝰ tanti operis ex hominibus vicarios instituit. At noluit opulentos, qui ostendatione divitiarū: non gloriâ illustres, qui honoris comendatione virtutem suaderent: non qui terrerent armis, viros militari arte insignes, sed ejusmodi quibus, cum prompta fide, esset animus ad parendum alacer, & parata ad dicendum *eloquendi potestas*. His & tunc

I 4 à prim•

kurių nušvito pasauliui diena, kaip svarbu buvo [mokėti] kalbėti. Negalite nežinoti, kokia tamsa gaubė kitados mirtingųjų protus; [tai suprasite], jeigu pagalvosite apie tautų papročius, valstybių įstatymus, žmonių įpročius, religinių apeigų išniekinimus, nevaržomą pasidavimą paleistuvybei ir nepadorumui. Esant šitai didžiulei, plačiai paplitusiai ir įsisenėjusiai nelaimei, aš norėčiau paklausti, argi ne šitų kelių žmonių iškalba atnešė išsigelbėjimą? [45]. Maža to, tik ji ir galėjo atnešti. Tai mums primena dieviškasis paliudijimas. Mat daug nuveikęs ir iškentėjęs dėl mūsų, Visagalio Dievo sūnus šiam svarbiam dalykui iš žmonių paskyrė savo padėjėjus. Bet nepanorėjo turtingųjų, kurie garsūs ne šlove, o turtais; [išsirinko tuos], kurie, siūlydami garbę, lenktų į dorybę, o ne tuos, kurie baugina ginklais; ne kariniu menu žymius vyrus, bet tuos, kurių širdyse tvirtas tikėjimas, kurie greitai paklūsta ir kurių iškalbos galios skirtos

à principio, & deinceps sæculis omnibus erudiendæ plebis curam; ac totiùs legis Christianæ negotium omne imposuit.(46.)Ut intelligerent homines, *tantam propè sibi Eloquentiæ, quantam vitæ & salutis æviternæ unicuiq; esse necessitatem*,(47.) Hîc jam mihi sit terminus & meta dicendi, *Audit. Ornatiss.* ubi Cœlestibus testimoniis causæ veritas suadetur. Itaque revocabo me, & Orationis vela vobiscum pariter compendio recolligam(48.) Magnum est, *Audit. Ornatiss.* dicẽdi facultatem legibus prudentiæ adstringere: majus omnium Disciplinarum instituta ad usus hominum adjungere: maximũ, vitam corporis tueri: infinitum, animæ saluti succurrere.(49.) Quæ cùm ab *Eloquentia* præstari & me dicente, & vestrâ sponte exploratum habeatis, agite, vos præsertim; quos tempus & ætas adjuvat, ut eam *Scientiam* & vobis, & communi Patriæ, & universo generi humano perquam necessariam, & ipsi colatis; & quò propensiùs ceteri colant, exemplo & authoritate vestrâ commendetis.

EX-

kalbų sakymui. Jiems ir tada, nuo pradžių, ir vėliau per daugelį amžių pavedė rūpintis žmonių mokymu ir visos krikščionių religijos gyvavimu. [46]. Kad žmonės suprastų, jog kiekvienam tiek yra būtina iškalba, kiek būtinas gyvenimas ir amžinasis išganymas. [47]. Čia jau galėtų būti mano kalbėjimo ribos ir pabaiga, gerbiamieji klausytojai, prie kurios, remiantis dangiškais įrodymais, veda mus dalyko tiesa. Taigi sustabdysiu save ir kalbos bures kartu su jumis trumpam suvyniosiu. [48]. Didelis dalykas, gerbiamieji klausytojai, iškalbos įgūdžius suvaržyti išminties įstatymais; dar didesnis – visus mokslus padaryti naudingus žmonėms; didžiausias – saugoti žmogaus gyvybę; niekad nesibaigiantis – padėti sielos išganymui. [49]. Kai jau sužinosite ir iš mano kalbos, ir iš savo patirties, ką suteikia iškalba, veikite; ypač jūs, nes jums ir laikas, ir amžius padeda, kad šitą mokslą, būtiną ir jums, ir tėvynei, ir visai žmonių giminei, tiek patys puoselėtumėte, tiek savo pavyzdžiu bei autoritetu paskatintumėte kitus noriai puoselėti.

EXPLICATIO NUMERORUM.

EXORDIUM.

Juxta Secundam Exordiorum Formam.

1. *Exordii Propositiò Dicolos.*
2. *Ratio Propositionis Tricolos, cum adnexo schinotene.*
3. *Confirmatio Rationis.*
4. *Complexio continens Docilitatem.*
5. *Hic etiam est Docilitas & simul Attentio.*
6. *Itidem est Attentio.*

Propositio.

7. *Hic est Propositio Orationis simul cum Benevolentia, Attentione & Docilitate.*
8. *Accessus ad causam ex effectu generali loquendi, qui est* Communicatio inter se.

Primum Argumentum.

9. *Hic est prima pars* Ratiocinationis, *& primum ejus punctum expositum ex particula* Cur, *Estque membratim fusa dictio.*

I 5 *10 Al-*

SKAIČIŲ PAAIŠKINIMAS

Įžanga

Pagal antrąją įžangos formą

1. Dvinarė įžangos propozicija*.
2. Trinaris propozicijos pagrindimas, prijungus schoinotenį.
3. Pagrindimo sutvirtinimas.
4. Apibendrinimas, kuriame siekiama supratingumo.
5. Supratingumo ir dėmesio sužadinimas.
6. Taip pat ir dėmesio atkreipimas.

Propozicija

7. Čia pateikiama propozicija, išreiškianti palankumo, dėmesio ir supratingumo siekimą.
8. Perėjimas prie reikalo, remiantis svarbiausia kalbėjimo priemone, kuri yra t a r p u s a v i o b e n d r a v i m a s.

Pirmasis argumentas

9. Čia pateikiama pirmoji silogizmo dalis ir pirmasis jo punktas, paaiškintas remiantis žodeliu „kodėl". Taip pat dalimis suskirstyta kalba.

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

10. *Alterum punctum Majoris per* Occupationem, *quæ æquivalenter continet hunc sensum.* Non temerè est loquendum, sed prudenter.

11. *Confirmatio Majoris à Simili, tractatur per Amplificationem, quæ vocatur* Congeries, & Commoratio. *Hic sunt Figuræ florido Generi servientes.*

12. *Confirmatio ab effectu. Sententia aperta.*

13. *Confirmatio ab Authoritate. Sententia occulta & aperta.*

14. *Est Conclusio Syllogismi ante Minorem posita.*

15. *Minor Syllogismi exponitur per* Enumerationem, *quæ ad* Congeriem *spectat.*

16. *Confirmatiò Minoris à Definitione.*

17. *Altera Confirmatio à Contrario.*

18. *Amplificatio Contrarij ab Effectu & Causa.*

Secundum Argumentum.

19. *Est Prolepsis, seu Occupatio objectionis, quæ continet* Transitionem perfectâ, & primam partem Antecedentis.

20. *Singularum Scientiarum Definitiones.*

21. Con-

10. Antrasis didžiosios premisos* punktas, paremtas užbėgimu už akių priešininko argumentams; jo prasmė yra tokia: kalbėti reikia ne bet kaip, o protingai.

11. Didžiosios premisos sutvirtinimas remiantis panašumu ir amplifikacija, kuri vadinasi „gausinimu" (*congeries*) ir uždelsimu (*commoratio*). Tai figūros, tinkančios vaizdingam kalbėjimo būdui.

12. Sutvirtinimas remiantis pasekmėmis. Aiški nuomonė.

13. Sutvirtinimas remiantis autoritetu. Paslėpta ir atvira nuomonė.

14. Silogizmo išvada, pateikta pirmiau už mažesniąją premisą.

15. Mažesnioji silogizmo premisa, sudaryta remiantis išvardijimu, kuris siejasi su amplifikacija.

16. Mažesniosios premisos sutvirtinimas remiantis apibrėžimu.

17. Kitas sutvirtinimas remiantis priešingybe.

18. Priešingybės amplifikacija remiantis pasekme ir priežastimi.

Antrasis argumentas

19. Prolepsė*, arba užbėgimas už akių priešininko prieštaravimams; čia panaudotas tobulas perėjimas ir pirmoji antecedento* dalis.

20. Atskirų mokslų apibrėžimai.

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

21. *Conclusio seu Consequens Enthymematu ante secundam partem ejus positum.*
22. *Est altera pars Antecedentis, eademq;* Propositio Expolitionis *cum sua ratione allegoricè proposita.*
23 *Confirmatio ab Exemplo fabuloso, Tractatur per* Secundum genus Amplificationis.
24. *Exornatio à Contrario; per* Distributionem partium. *Totum* est Scientia. *Partes* Philosophia, Mathematica &c.
25. *Complexio Expolitionis amplificata ex particula* Quid, & Cur?
26. *Hic est totum Argumentum* Epichemate *comprehensum.* Vide pag. 43.

Tertium Argumentum.

27. *Transitio perfecta, in qua* Attentio *&* Benevolentia *renovatur.*
28. *Sontentia aperta, in qua* Major *Syllogismi continetur cum suis confirmationibus, quæ in plures Syllogismos evolvi possunt.* Vide pag. 31.
29. *Dilemma, quo comprehenditur &*

I 6 Minor

21. Išvada, arba entimemos konsekventas*, einantis pirmiau už antrąją jos dalį.

22. Antroji antecedento dalis, o kartu stilistinio dailinimo propozicija, pateikta alegoriškai.

23. Sutvirtinimas remiantis mitologiniu pavyzdžiu, panaudojant antrąją amplifikacijos rūšį.

24. [Kalbos] dailinimas remiantis priešybe ir dalių išdėstymu. Mokslas yra visuma, o dalys – filosofija, matematika ir t. t.

25. Dailinimo pabaiga, sudaryta žodelių „kas?" ir „kodėl?" pagrindu.

26. Čia pateikiamas visas argumentas, užbaigtas epicheirema*.

Trečiasis argumentas

27. Tobulas perėjimas, kuriame atnaujinamas dėmesio ir palankumo siekimas.

28. Aiški nuomonė, kurioje pateikiama didžioji silogizmo premisa su savais sutvirtinimais, kurie gali pavirsti į daug silogizmų.

29. Dilema*, kurioje pateikiama ir mažesnioji silogizmo premisa, ir kartu jos išvada.

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

Minor *Syllogismi*, *&* *simul* Conclusio *ejusdem*.

30. *Confirmatio Minoris ab Exemplo fabuloso*:

31. *Præterito & Transitio ad alteram Confirmationem*.

32. *Confirmatio altera Minoris à Testimonio*.

33. *Amplificatio Testimonij per* Comparationem.

34. *Aliud Testimonium cum simili Amplificatione*.

35. *Sententiosa Ratiocinatio idem confirmans*.

36. *Transitio ad Exemplum*.

37. *Confirmatio tertia Minoris ab Exemplo, firmata suis rationibus*.

38. *Amplificatio Exempli ex particula* Quid & Quomodo, *per* Comparationem.

39. *Epiphonema, quo repetitur* Minor *Syllogismi hactenus probata*.

40. Digressio *in laudes Eloquentiæ ab effectibus supernaturalibus*.

41. *Effectus VERBI incarnati*.

42. Mis-

30. Mažesniosios premisos sutvirtinimas remiantis mitologiniu pavyzdžiu.
31. Praleidimas ir perėjimas prie antrojo sutvirtinimo.
32. Antrasis mažesniosios premisos sutvirtinimas remiantis liudijimu.
33. Liudijimo amplifikacija remiantis palyginimu.
34. Antrasis liudijimas su panašia amplifikacija.
35. Sentenciškas silogizmas, tą patį teigiantis.
36. Perėjimas prie pavyzdžio.
37. Trečiasis mažosios premisos sutvirtinimas remiantis pavyzdžiu ir savais argumentais.
38. Pavyzdžio amplifikacija remiantis žodeliais „kas?“, „kodėl?“ ir palyginimu.
39. Epifonema*, kurioje pakartojama mažoji silogizmo premisa, anksčiau įrodyta.
40. Digresija iškalbai pašlovinti, kurioje remiamasi antgamtinėmis pasekmėmis.
41. Įsikūnijusio žodžio pasekmės.

* Žr. terminų paaiškinimą veikalo gale.

42. *Missio SPIRITUS S. in linguis igneis, explicata & dilatata ex particula* CUR?
43. *Idem applicatur Proposito à* Comparatione *similium.*
44. *Effectus Eloquentiæ Apostolorum, amplificati ex adjunctis potissimè* Ubi, Quando, Quomodo *per* Ratiocinationem, *tertium genus Amplificationis.*
45. *Idem confirmatur authoritate* CHRISTI D. *qui Eloquentibus commisit plebem erudiendam. Amplificatio est à* Partium Distributione, *& à* Causa finali.
46. *Conclusio Syllogismi & reditus Digressionis.*

PERORATIO.

47. *Transitio perfecta ad* Perorationem.
48. *Prima pars Perorationis* Recapitulatio.
49. *Altera Pars Perorationis continens brevem* adhortationem.

IN GENERE DELIBERATIVO.

Causa, Propositio, Κρινόμενον.

Religiosus *curam honoris Divini habere debet.*

I 7 Cha-

42. Šv. Dvasios atsiuntimas ugniniais liežuviais, išaiškintas ir išdėstytas remiantis žodeliu „kodėl?“
43. Čia pat prijungiama propozicija, paremta panašių dalykų lyginimu.
44. Apaštalų iškalbos rezultatai, išdėstyti remiantis daugiausia žodeliais „kur?“, „kada?“, „kokiu būdu?“, panaudojant silogizmą ir trečiąją amplifikacijos rūšį.
45. Tas pats sutvirtinta Kristaus autoritetu, kuris iškalbos žinovams pavedė mokyti žmones. Amplifikacija sudaryta remiantis dalių išdėstymu ir galutine priežastimi.
46. Silogizmo išvada ir digresijos užbaigimas.

Pabaiga

47. Tobulas perėjimas prie pabaigos.
48. Pirmoji pabaigos dalis – pagrindinių punktų pakartojimas.
49. Antroji pabaigos dalis – trumpas paraginimas.

Patariamųjų kalbų rūšis

Tema, propozicija, kaltinimas

Character dicendi debet esse *sublimis*. Id agnosces ex *Periodis*, *Figuris*, *Affectibus* & *Amplificationibus*. Nam Periodi in hoc genere majori ex parte solent esse *Pneumaticæ*: Figuræ *ardentes*: Affectus *incitati* : Amplificationes *densæ*. Quæ exprimere utcunq; conabor. Non debet autē hîc aparere cura exquisita circa *juncturam verborum* & *eloquendi elegantiam* quoad contextum dictionū. Sic enim ostentaretur *Ars*, quæ in de re magna imminuit Authoritatem dicentis.

Pamaldus žmogus turi rūpintis Dievo garbinimu

Kalbos stilius turi būti aukštasis. Jį pažinsi iš periodų, figūrų, afektų ir amplifikacijų. Šios kalbų rūšies periodai daugiausia būna sudaryti pneumos [įkvėpio] principu, figūros veržlios, afektai jaudinantys, amplifikacijos glaustos. Pabandysiu tai pavaizduoti. O dėl kalbos sandaros, tai čia nereikia ypatingai rūpintis žodžių jungimu ir kalbos gražumu. Taip yra pademonstruojamas [iškalbos] menas, kuris, kai kalbama apie didelius dalykus, sumažina kalbančiojo autoritetą. [...]. [Kalbos pavyzdys praleidžiamas.]

IN GENERE JUDICIALI.

Ex parte Actoris.

CAUSA & PROPOSITIO.

Aristodemus est puniendus.

Κοινόμενον.

Quia fugit è prælio.

CHARACTER dicendi propter dicta in Dispositione Cap. 8. debet esse. *Infimus.* Agnosces autem *Infimum & tenuem. Characterem* ex brevi ac ferè vulgari

Teisminė kalbų rūšis
Iš kaltintojo pusės
Tema ir propozicija
Aristodemą reikia nubausti
Kaltinimas
Kadangi pabėgo iš mūšio

Kalbos stilius, kaip buvo sakyta 8 dalyje apie dispoziciją, turi būti žemasis. Žemą ir subtilų stilių pažinsi iš glausto ir beveik liaudiško kalbėjimo būdo.

gari modo dicendi. In hac enim dicēdi Forma, Periodi, ut plurimùm, debent esse *breves*, Figuræ *obviæ*; Affectus *lenes*; Compositio Orationis *sine Ostentatione Artis*. Interdum tamen assurgere licet ad *Genus floridum*, & ad *aliquem Affectum*.

Mat čia periodai daugiausia turi būti trumpi, figūros paprastos, afektai ramūs, kalbos kompozicija tokia, kad nebūtų matomas iškalbos menas. Nors kai kada kalba turi pasiekti pakilios iškalbos lygį ir sužadinti tam tikrus afektus.

[Teisminių kalbų analizė praleidžiama. – *E. U.*]

Hisce quatuor Oratiunculis conatus sum ea omnia in Exercitium deducere, quæ antea sigillatim tam *Præceptis*, quàm *Exemplis* proposuerã. Ac, quod attinet ad alia superioribus Capitibus dicta, puto me assecutum id, quod intendebam. De *Ornatu* verò Oratorio hoc tantùm dico, quòd quamvis ad amussim elaboratus non sit; est tamen clarus, & ad captum Tyronum ac ad imitationem conformatus. Ceterùm ADVERTENDVM est, quòd sicut in aliis

Šiose keturiose kalbose pabandžiau praktiškai pademonstruoti tai, ką anksčiau atskirai buvau išdėstęs taisyklėse ir pavyzdžiuose. O dėl tų dalykų, kurie buvo išdėstyti ankstesnėse dalyse, manau, kad pasiekiau to, ko norėjau. Tuo tarpu apie kalbos puošnumą sakau tai, kas, nors ir nėra visiškai apdorota, tačiau yra aišku, suprantama mokiniams ir tinkama sekti. Be to, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad, tiek kituose dalykuose, tiek čia, žmonių sprendimai, ypač

lijs rebus, ita hîc quoque *iudicia hominum*, præsertim Adolescentium *errare contingit*. Solent enim plerique *Iuvenes* ornatissimos interdū Scriptores *simplicitatis* arguere, &aliorum inferioris notæ *Authorum* vitia, veluti eximias virtutes, pleno ore deprædicare. Ex eorum ergò numero sunt *nonnulli*, qui totam Oratoris gloriam *in Figuris* & *Tropis*, & *Formulis* dicendi sitam esse autumant. Vnde ubi adverterint non deesse sibi *Phrases*, ut vocant, & aliquam Latinè loquendi copiam, in *Oratorum* numerum jam se referre audent,& omissâ *poliendi Styli* curâ,quidquid præcipiti effuderint impetu.pulchrum &elegans esse sibi persuadent. *Alij acumina* & *Sententias* sectantur :nequè quicquam eloqui, nisi argutè,volunt. His *Loci communes* maximè placent. Hic enim hærent; & quò diutiùs hæserint, de universalissimis principijs disserendo, eò meliùs se *Officio Oratoris* functos opinantur.Tandem *plerią*, nimiùm Studiosi Eloquentiæ modū ea in re sibi statuere non

jaunų, kartais būna klaidingi. Daugelis jaunuolių yra įpratę kai kada geriausiems rašytojams prikaišioti paprastumą, o kitų, menkesnės vertės autorių ydas visa gerkle šlovinti kaip didžiausias dorybes. Tarp jų yra ir tokių, kurie mano, kad visa oratoriaus šlovė priklauso nuo figūrų, tropų, kalbos taisyklių. Todėl, kai pastebi, kad jau yra išmokę nemažai frazių, kaip jas vadina, ir tam tikrą kiekį lotyniškų žodžių, drįsta laikyti save oratoriais ir, nesirūpindami stiliaus dailinimu, [mano, jog tai] ką staigaus impulso paskatinti išpila, yra pasakyta gražiai ir puikiai. Kiti vaikosi šmaikštumų ir sentencijų ir mano, kad gerai kalba tik tas, kuris kalba šmaikščiai. Kitiems labiausiai patinka bendrosios vietos. Jie laikosi jų įsikibę, ir kuo ilgiau su jomis vargsta samprotaudami apie universaliausius dalykus, mano, jog tuo geriau atlieka oratoriaus pareigas. Pagaliau daugelis, per daug atsidavę iškalbai, negali rasti būdo kaip patiems joje reikštis. Jie neįvertina savo [sugebėjimų] ir kaltina kitų [iškalbą], kaip nuvalkiotą ir prastą; patys save dažnai

non possunt. *Despiciunt* enim *sua* & *damnant* omnia, ut protrita & vulgaria; atque se ipsos sæpe sine causa hostilem in modum *excruciant*. Vt igitur omnibus subveniatur, venit in mentem aliquid ea de re addere. Nam illa quæ ante retulimus de *Elocutione*, sunt causæ formales *Ornatus*, & quasi *Regulæ à Priori*. Sed videndũ est an aliquid clariùs à *Posteriori* deprehendere possimus.

QVÆRITVR.

Quæ esse possit Regula ad dijudicandum, utrum aliquid ornatè & aptè dicatur?

ANtequam respondeam, SUPPONO I Quod omnis *Ornatus* sive à *Natura* factus, sive ab *Arte* quæsitus, ad delectandos eos sensus & potentias refertur, à quibus sentiri percipique potest: ut *colores* ad recreandum *oculum*; voces & *soni* ad *aures* mulcendas; *sapores* ad

be jokios priežasties jie tarsi kokius priešus kankina. Taigi, kad būtų galima visiems padėti, atėjo į galvą mintis dar šį tą šiuo klausimu papildyti. Mat visa tai, ką anksčiau išdėstėme apie elokuciją, yra formalūs puošnumo dalykai ir tarsi taisyklės *a priori*. Bet reikia pažiūrėti, ar negalime ko nors aiškiau pasakyti *a posteriori*.

Klausiama
Kaip nuspręsti, ar kas nors sakoma puošniai ir tinkamai?

Pirmiau negu atsakysiu, tvirtinu:

1. Kiekvienas puošnumas, arba iš prigimties atsiradęs, arba per meną pasiektas, yra skiriamas pamaloninti tuos jausmus ir galias, kurie padeda jį pajusti ir suvokti: pavyzdžiui, spalvos – akims atgaivinti, balsai ir garsai – ausims glostyti, skanūs kvapai – skoniui pamaloninti. Panašiai reikia samprotauti apie kalbos puošnumą: oratorius turi kalbėti taip, kad

addeliniendum *gustum*. Similiter de *Ornatu Oratoris* differendum est; quòd nimirum ideò ab Oratoribus adhibeatur, ut delectet & mulceat aliquem sensum, seu potentiam cognoscitivam. Inter *Officia* enim Oratoris est *delectare*, quod fit *Ornatu*.

SVPPONO II. Quòd omnis *Enunciatio* seu Propositio perfecta, constans *Subjecto*, *Copula*, & *Prædicato*, quatuor effectus habere potest in audiente; seu qui eam audit, quadrifariam interiùs (de *exteriori interim Sensu, ut auditu & visu non agimus*) operatur. *Primò* enim, audiendo vel legendo, percipit juncturam vocum & sonum earum notat, etiam absque ulla prolatione verborum, animo tantùm, ut

Petrus est candidus

Singulæ hujus Propositionis Syllabæ resonant in animo: & quæ voce pronunciatæ numerum habent in auribus, eodē silentio lectæ, aut memoriâ repetitæ, habent in mente. *Secundò*, Rei significatæ per verba *imaginem fingit* per

Phan-

džiugintų ir glostytų jausmus ir [veiktų] kitas pažintines galias. Viena iš oratoriaus pareigų yra džiuginti, o tai pasiekiama puošnumu.

2. Kiekvienas pasakymas arba tobula propozicija, susidedanti iš veiksnio, jungtuko ir tarinio, gali klausytojui daryti ketveriopą poveikį; kitaip sakant, tas, kuris ją girdi, skaido viduje (apie išorinius pojūčius – girdėjimą ir regėjimą – nekalbame) į keturias dalis. Pirma, klausydamasis pagauna garsų sujungimą ir jų skambesį, ir tai daro netardamas žodžių, vien širdyje. Pavyzdžiui, *Petras yra šviesus.* Atskiri šio pasakymo skiemenys skamba širdyje, ir kiek jų, garsiai ištartų, girdi ausys, tiek, tylomis pakartotų ir išlikusių atmintyje, aidi širdyje. Antra, žodžiais išreikšto dalyko vaizdas sukuriamas pasitelkus fantaziją. Trečia, protas atskiria, ar tai, kas sakoma, yra tiesa ar melas, arba bent jau nori tai suprasti. Ketvirta, sužinojus esmę, širdyje atsiranda koks nors jausmas,

Phantasiam *Tertiò*. Intellectu discernit, sitne, id quod dicitur, *Verum*, an *Falsum*; aut saltem id cognoscere desiderat. *Quartò*. Cognita re *Affectus aliquis* in animo cooritur, conformis rei, de qua est sermo, Sit exemplo illud de matre Euryal. Æneid.9.

— — ac subitus miseræ calor ossa reliquit:

Excussi manib9 radij; revolutaque pensa. Qui hæc legit, notat I. Esse *celeres numeros* & præcipites; & ibi; *Excussi*, violentos *Molossus* enim subsistit: deinde Anapæsti quasi impulsi ab eo, resiliunt II. *Cernit* quasi *sedentem* Matronam; & subitò expallescentem; *radioq*, de manibus ejus *cadentes*. III. Intelligit id esse *Conforme Veritati*: ac his circumstantijs positis, debuisse hoc fieri. IV. Concipit aliquem *Affectum commiserationis* erga afflictam matrem ex morte unici filij. Hæc omnia. inquam fiunt in animo audientis directo, ut ajunt, actu, sine reflexo.

SVPPONO III. Quòd hæ singulæ interio-

atitinkantis dalyką, apie kurį kalbama. Pavyzdžiui, šis pasakymas apie Eurialo motiną (Eneida, IX, 475):

> *...ir šiluma jos kaulus paliko,*
> *Siūlas sutriko šeivoj, iškrito iš rankų šaudyklė.**
>
> (Vertė *A. Dambrauskas)*

Kas skaito šias eilutes:

1) pastebi greitą ir staigų metrą, nes žodis „excussi" (paž. „išmušti") sudaro veržlų molosą, o nuo jo, tarsi pastūmėti, atšoka anapestai;

2) tarsi mato sėdinčią moterį, kuri staiga išbąla ir šaudyklė iškrinta jai iš rankų;

3) supranta, kad tai panašu į tiesą ir, pridėjus šias aplinkybes, taip turėjo įvykti;

4) pajunta tam tikrą gailestį vienintelio sūnaus mirties pritrenktai motinai. Visa tai, sakau, įvyksta klausančiojo širdyje, taip sakant, tiesioginio poveikio dėka, be apmąstymo.

3. Šios pavienės vidinės žmogaus savybės (jų prigimtį

* Vergilius. Aeneis, IX, 475:
...At subitus miserae calor ossa reliquit,
excussi manibus radii revolutaque pensa.
Čia Eurialo motinai pranešama apie jos sūnaus mirtį *(E. U.)*.

interioris hominis virtutes (*Natram & distinctionem earum Philosophis relinquimus*) ut munia, seu, actus habent diversos, ita diversis causis delectantur, & offenduntur.

Primo Musica & mensuratrix illa Virtus circa *numeros vocum* versatur. Ex his aptis capitur, respuit ineptos. Nihil autẽ universim decerni potest, quinam sint numeri optimi, cùm plurimi suavissimi esse possint: ut patet ex *Canticis* & *Carminum* generibus, *Triplex* tamen *numerus* in Oratione multum jucunditatis habet. Est autem is, qui sono & vocũ concordiâ simlis est versui *Trochaico*; *Jambico*; *Anapæstico*. Hi enim secundùm sonum inveniuntur non raro in Orationibus, ut Philip. 2.

Te miror, Antoni *quorum facta imitere* Est sonus Carminis Trochaici similis illi Senecæ in Hypol.

Huc adeste monstra Ponti,

Sequitur. *Eorum exitus non perhorrescere*,

Est

ir skirstymą paliekame filosofams) turi skirtingas funkcijas ir veiklos formas, o sykiu skirtingų priežasčių yra džiuginamos ir veikiamos.

Pirma, *muzikinė* ir tarsi *matuoklinė* savybė pastebi garsų metrinius derinius. Iš jų tinkamus priima, netinkamus atmeta. Apskritai negalima nustatyti, kurie būtent metrai yra geriausi, nes daugybė gali būti labai malonių: tai matyti iš dainų ir eilėraščių metrų. Tačiau kalbai trys metrai labiausiai tinka: trochėjas, jambas ir anapestas. Dėl savo skambumo jie dažni kalbose, pavyzdžiui, [Cicerono] „Filipikose": „Stebiuosi, Antonijau, kieno žygius tu mėgdžioji". Yra trochėjinis metras, panašus į šitą, panaudotą Senekos „Hipolite": „čia yra pabaisos Ponto". Arba: „Jų mirties nebijok". Yra jambinis metras, panašus į šitą trimetrinį jambą Horacijaus 2 epodėje: „Laimingas tas, kuris toli nuo rūpesčių". [Cicerono] kalboje „Už

Eſt ſonus Jambici, ſimilis illi Trimetro Epod 2.

Beatus ille, qui procul negotijs.

Pro Sex. Roſcio Amer.

Quid vis amplius? Quid inſequeris? quid oppugnas?

Eſt ſonus Anapæſtici, ſimilis illi in Troad act 2, In Chor.

— — *Felix Priamus.*

Felix quisquis, omnia ſecum
Conſumpta videt.

Sed hæc non ſollicitè obſervanda. Vſus & natura, (*ut antè dixi*) ſunt optimi Magiſtri.

Secundò Imaginativa virtus tunc recreatur, cùm ſine difficultate exprimit vivâ quaſi *imaginem* rei ſignificatæ per voces. *Difficultas* autem eſſe ſolet in exprimendis ijs, quæ ſecundùm naturã eſſe non poſſunt, *ut Iuſtitiam loqui: ambulare Virtutem.* Aut quæ nullo ſenſu exteriori cognita ſunt: ut nobis, qui nunquam *Elephantum turritum* vidimus, aliquantùm difficilis eſt ejus imago. Ægrè enim poſſumus in animali turrim

Sekstą Roscijų iš Amerijos": „Ko nori daugiau? Ko sieki? Kur veržiesi?" Yra anapestinis metras, panašus į šitą, panaudotą [Senekos] „Trojietėse", 2 veiksmo choro partijoje:

...Laimingas Priamas,
Laimingas kiekvienas, kuris
Viską su savimi nusinešė.

Bet viso to nereikia labai kruopščiai analizuoti. Praktika ir prigimtis (kaip anksčiau sakiau) yra geriausi mokytojai.

Antra, *vaizdinė* savybė pasireiškia tada, kai nesunkiai atkuria tarsi gyvą paveikslą to, kas nusakoma žodžiais. Sunkumų paprastai kyla tada, kai reikia pavaizduoti tokius dalykus, kurių iš tikrųjų negali būti, pavyzdžiui, „teisingumas kalba", „dorybė vaikšto". Arba tokius, kurių mes nesame patyrę išoriniais pojūčiais. Pavyzdžiui, nelengva mums įsivaizduoti „bokštuotą" dramblį (*elephantem turritum*), jeigu niekada tokio nematėme. Mat sunku ant gyvulio pastatyti bokštą. Įsivaizdavimą sunkina, jei vienu metu

turrim ædificare. *Fatigatur* etiam imaginatio si multa simul ingerantur, *aut* diversa inter se: *aut* si circumstantia aliqua ex dictis defuisse intelligatur *Praeterea* offenditur *Imaginativa*, si imago est *turpis* & horrorem creans; ut si dicas *Iudæi* in CHRISTI *facie sputa appenderunt.*

Tertiò Intellectus delectatur *cognita veritate*, sive ea certa sit; sive probabilis: idque non solùm in *veris Narrationibus* exigit; sed etiam in *fabulis* hoc requirit. ut quæ finguntur, non *pugnent secum* saltem manifestè. Nam tametsi aliunde sciat rem fictam esse; tamen supposita hac fictione petit, ut congruæ affingantur circumstantiæ. Delectatur etiam Intellectus *inexspectatis* & *raris* & *particularibus* circumstantijs rerum. Ut est illa.

Excussi manibus radij, revolutàque pensa.

Et Æneid. 1 Vbi describitur pictus Troilus in Templo Carthaginensi.

Parte alia fugiens, amissis, Troilus armis, Infelix

pateikiama daug dalykų arba skirtingų. Arba jeigu iš žodžių aiškiai matyti, jog trūksta kokios nors aplinkybės. Be to, įsivaizdavimo galimybės apsunkinamos, jei vaizdas yra šlykštus arba keliantis siaubą. Pavyzdžiui, jeigu pasakyčiau: „Žydai Kristaus veidą nudrabstė spjaudalais“.

Trečia, intelektas džiaugiasi pažinęs tiesą: arba tikrą, arba tikėtiną. Ieško jos ne vien tikruose pasakojimuose, bet ir prasimanytuose, jeigu vaizduojamieji dalykai juose vienas kitam neprieštarauja. Net jeigu žino, kad dalykas yra išgalvotas, reikalauja, kad šitą išmonę atitiktų vaizduojamos aplinkybės. Intelektas taip pat džiaugiasi netikėtomis, retomis, dalinėmis aplinkybėmis. Pavyzdžiui, šita:

Siūlas sutriko šeivoj, iškrito iš rankų šaudyklė

[Eneida, IX, 476]

Arba „Eneidos“ I kn., kur aprašomas Kartaginos šventykloje pavaizduotas Troilas:

Infelix puer. atque impar congressus Achilli,
Fertur equis: curruque hæret resupinus inani:
Lora tenent tamen: huic cervixq; comaq; trahuntur
Per terram: & versâ pulvis inscribitur hastâ.

Hic particulares & inopinatæ Circumstantiæ mirè recreant Intellectum. *Offenditur* verò si *falsa* manifestè sint, & impossibilia, quæ dicuntur. *Aut* cùm enumerantur *usitatæ Circumstantiæ*, quæ facile ex re intelligi possunt, ut si quis dicat Matrem Euryali auditâ morte Filij *doluisse & flevisse*, ingrata erit narratio, Cui enim dubium est, Matrem auditâ morte unici filij flevisse; Debet ergò aliquid dici *insolitum Quartò. Appetitus Sensitivus* delectatur *Affectibus*, si aptè rebus tribuantur. Vnde *Matri* ob mortem unici filij tantùm *flere*; non est conveniens, *Soror* enim *idem*, aut *plus* facit. Exprimi ergò debet *vehemens consternatio* in Matre, *Deinde* delectatur, ut antè dictum est, si *crescat affectus*,

M Vt

Mato Enėjas, kaip ginklų netenka ir bėga Troilas,
Vargšas karys, kovon nelygion prieš Achilą išėjęs.
Lekia žirgai, jis ratuos dykuos aukštielninkas tįso,
Bet nepaleidžia vadžių, plaukai ir kaklas nusviręs
Velkas žeme, o ietis viršūne brūkšnį joj rašo
(478–482 eil. Vertė *A. Dambrauskas)*

Čia dalinės ir netikėtos aplinkybės nuostabiai gaivina intelektą. Jį žeidžia, jeigu kaltinamieji dalykai yra aiškiai melagingi ir negalimi. Arba jeigu išvardijamos nuvalkiotos aplinkybės, kurias lengvai galima suprasti iš pačios situacijos. Pavyzdžiui, jeigu kas nors pasakytų, kad Eurialo motina, išgirdusi apie sūnaus mirtį, kentėjo ir verkė. Toks pasakojimas bus nemalonus. Nes kas gi suabejos, kad motina, išgirdusi apie vienintelio sūnaus mirtį, verkė. Todėl reikia pasakyti ką nors neįprasto.

Ketvirta, jausminis potraukis džiaugiasi afektais, jeigu jie atitinka [aptariamuosius] dalykus. Štai motinai tiktai verkti dėl vienintelio sūnaus mirties yra netinkama: tą patį arba dar daugiau daro sesuo. Todėl motinos jausmuose reikia pavaizduoti staigų išgąstį.

Ut crescit apud Virgiliū. Sequitur enim
Evolat infelix, & fæmineo ululatu
Scissa comam, muros amens atq; agmina cursu
Prima petit; non illa virûm, non illa pericli,
Telorumq; memor: cælum dehinc questibus implet.
Hunc ego te Euryale aspicio. &c.
Quòd si dicas.
Evolat interea: Nati caput aspicit hastâ
Præfixum: lachrymis vultum perfusa profatur.
Hunc ego te fili cerno;
Ingratissima erit Oratio, *Affectus* enim concitatus primis illis versibus, repentè languescet. Vix enim alicujus *Amici affectum* sequentes versus exprimunt non *Matris*. Offenditur ergò Animus *Affectibus incongruis & deficientibus.*

SVPPONO quartò: Hæc omnia dicta non effici, nisi mediantibus verbis. In *verborum* ergò *delectum* & *usum* quàm plurimùm ingenij & Artis conferunt *Oratores* præstantes. Vestiunt enim omnia aptissimis *Epithetis*: & *voces* ita *rebus* accomodant, ut, non tam *narrare*, quàm

Toliau, jaučiame džiaugsmą, kaip buvo anksčiau pasakyta, jeigu afektas stiprėja. Taip daro Vergilijus. Tolesnės eilutės [apie Eurialo motiną] tokios:

Lekia vargšė laukan, suklykia klyksmu moteriškės,
Plaukus sau raudama, prie pylimo bėga pamišus
Ir pirmutinių gretų, jai nei be priešai, nei ietys,
Nei be pavojus galvoj, padangę skrodžia jos skundas:
Kokį tave, Eurialai, regiu?

(Eneida, IX, 477–481. Vertė *A. Dambrauskas)*

Jeigu tą patį nupasakotum taip: „Skubiai išbėga. Mato sūnaus galvą, pamautą ant ieties. Laistydama veidą ašaromis sako: „Štai matau tave, sūnau", – tai būtų nemaloni kalba, nes afektas, sužadintas anų pirmųjų žodžių, staiga ima silpti. Galbūt kokio nors draugo jausmus tos eilutės ir išreiškia, bet ne motinos. Taigi mūsų sielą įžeidžia netinkami ir nepakankamai stiprūs afektai.

4. Visa tai negali būti pasakyta kitaip, kaip tik pasitelkus žodžius. Taigi žymūs oratoriai savo gebėjimus ir meną labiausiai parodo parinkdami ir vartodami žodžius. Papuošia viską tinkamiausiais epitetais, taip pritaiko žodžius dalykams, kad atrodo, jog oratorius ne tiek pasakoja, kiek piešia ir tarsi pirštu parodo

quàm *pingere*, & veluti digito *feriem rerum* demonſtrare videantur. Sic Cic. Philip. 2. *Templum Concordiæ* appellavit *cellam concordiæ*, quò arctiorem concordiam indicaret. Virgilius verò *deformitatem* Polyphemi vel ſolâ *compoſitione vocum* apertiſſimè oſtendit, Æneid. 3.

Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum. Et currentem equum. Æneid, 8.

Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum. His ita ſupppoſitis ad quæſitum.

DICO, Illa Oratio, *ſive ſoluta ſive ligata*, eſt ornata & apta, cujus & *Numeri* implent menſuram animi; & *imago* rerum propoſitarum facilè formari poteſt, & *Veritas* probaliter Intellectui apparet; & *Affectus* cum naturâ rei congruit. E contrâ, Illa eſt *deformis & inepta*, quæ hoſce effectûs præſtare nō poteſt, nempe ſi *perturbata* eſt, ſine diſtinctione congruâ Commatum. Membrorum & Periodorum. *Si obſcura; ſi impoſſi-*

M 2

dalykų eigą. Antai Ciceronas antroje „Filipikoje“ Santarvės šventyklą pavadino Santarvės cele, kad šitaip parodytų glaudesnę santarvę. Vergilijus Polifemo bjaurumą arba laukiniškumą aiškiausiai pavaizdavo parinkdamas [tinkamus] žodžius:

Milžinas tas, šiurpu krečiąs ir šviesą praradęs.
(Eneida, III, 658. Vertė *A. Dambrauskas)*

O bėgantį žirgą taip aprašė:

Kerta kanopom žirgai, ir dunda dulkėdama žemė.
(Eneida, VIII, 596. Vertė *A. Dambrauskas)*

Taigi šitaip atsakęs į klausimą, pridursiu. Ta kalba, tiek poetinė, tiek prozinė, yra puošni ir tinkama, kurios ritmas pripildo sielą; kurioje dėstomus dalykus lengvai galima įsivaizduoti; kuri protui atrodo panaši į tiesą; kurios afektai atitinka dalykų prigimtį. Ir, priešingai, ta yra negraži ir netinkama, kuri tokių rezultatų pasiekti negali; jeigu yra padrika, tinkamai nepadalyta į atkarpas, narius ir periodus; jeigu neaiški; jeigu neįtikėtina ir nutolusi nuo propozicijos.

possibilis. & *aberrans à Proposito*. Si denique *caret affectibus* & languet veluti emortua. *Ratio* afferri patet ex Supponendis. Inde jam *colliges*, eam solâ esse rationem, cur inter Latinos Oratores CICERO, & inter Poëtas VIRGILIVS principem locum tenent. Hi enim duo vel maximè hisce rebus excellunt. Alij quoque *Classici Authores*, unusquisque in suo genere, proximâ ipsis laudem merentur.

Iam ad dissolvenda dubia, quæ hic etiam occurrere possunt

NOTANDVM EST I. *Numerum* oratorium elegantiorem interdum datâ operâ vitandum esse, ne *Artem ostentare Orator* videatur: quæ res in magnis & serijs rebus gratiam, præsertim apud prudentes & doctos viros, perdit: quod jam antè monuimus.

NOTANDVM EST II. Quòd *abstractæ voces* non facessunt *Imaginationi* difficultatem, si illæ actiones, quæ formis tribuuntur, conveniunt ipsi Subjecto, ratione illarum formarum. Tunc enim

Pagaliau, jeigu stokoja afektų ir yra silpna, tarsi mirusi. Šio pasakymo esmė paaiškinta anksčiau išdėstytuose [punktuose]. Taigi turbūt aišku, kad tos esmės atitikimas ir nulėmė, kodėl tarp lotynų oratorių pirmauja Ciceronas, o tarp poetų – Vergilijus. Juodviem labiausiai būdingos šios savybės. Kiti klasikiniai autoriai, kiekvienas savaip, nusipelno šalia jų panašios šlovės.

Dar reikia paaiškinti kai kuriuos abejotinus klausimus, kurie čia gali iškilti.

I pastaba. Reikia vengti ir stengtis nekurti sudėtingesnio oratorinio metro, kad neatrodytų, jog oratorius demonstruoja savo meną: tai, kalbant apie didžius ir rimtus dalykus, ypač protingų ir mokytų žmonių akyse, pražudo [kalbos] žavumą. Dėl to jau anksčiau įspėjome.

II pastaba. Abstraktūs žodžiai nesudaro sunkumų vaizduotei, jeigu tie veiksmai, kurie reikalauja [žodinės] išraiškos, atitinka patį subjektą ir tos raiškos reikalavimus. Mat tada gebėjimas įsivaizduoti priklauso nuo subjekto, ir tada protas mąsto apie tai, kas

enim *imaginativa* adhæret Subjecto: & *Intellectus* de eodem, quod dicitur, intelligit. Cicero Philip, 2. *Perfeci operis succisivis, ut meæ vigiliæ, meæq; literæ, & juventuti utilitatis, & nomini Romano laudis aliquid adferrent.* Hîc omnes *vigiliæ & literæ* cum Cicerone agnoſcuntur: aut potiùs ipſe *Cicero vigil & literatus.* Modus iſte eloquendi eſt frequentiſſimus apud Oratores & elegantiſſimus; imò neceſſarius. Vix enim aliquid diſertè dici poteſt ſine hujꝰmodi abſtractionibus. Quòd ſi *Formis à Subjecto ſejunctis* ea tribuantur, quæ nec *ipſis formis*, nec *Subjecto, ratione earum* Formarum verè congruunt; (Vt *lòqui Charitatem cum Tolerantiâ; aut ambulare & conqueri Virtutem*) tunc vix fieri poteſt, quin offendatur vis Imaginativa & intellectus. Ideò nec affectus concitari, nec quicquam ſingulare effici talibus figmentis poteſt. Intellige autem de *Solutâ Oratione, & de rebus ſerijs*, quæ ab Oratoribus tractantur. Poëtis enim id, (*ſi tamen adſit Prudentia*) interdum licet

M 3

kalbama. Pavyzdžiui, Ciceronas antroje „Filipikoje“ [sako]: „Pridėjęs papildomų pastangų, pasiekiau, kad mano budėjimai ir mano raštai atneštų kažkiek naudos jaunimui ir romėnų šlovei“. „Budėjimai“ ir „raštai“ čia yra suprantami kaip pats Ciceronas „budintis“ ir „rašantis“. Toks kalbėjimo būdas yra labai dažnas tarp oratorių ir labai puikus; dar daugiau – būtinas. Vargu ar galima ką nors gražiai pasakyti be šitokių abstrakcijų. O jeigu žodžiais išsakomi nutolę nuo subjekto dalykai, kurie neatitinka nei žodinės raiškos, nei subjekto pagal tai raiškai būtinus reikalavimus (kaip antai kalbėti apie meilę ir toleranciją, arba vaikščioti ir skųstis dėl dorybės), tada gali atsitikti taip, kad bus pažeista vaizduotės ir intelekto galia. Todėl nei sužadinti afektų, nei ko nors ypatingo pasiekti tokiais išsigalvojimais negalima. Taigi susižinok, kas oratorių yra kalbama apie prozinę kalbą ir apie rimtus dalykus. Tuo tarpu poetams tai leidžiama (jeigu tik neprarandama proto), ypač kai [žodine] forma pateikiama kas nors, kas siejasi su tikrais dalykais. Pavyzdžiui, pasakymas „Vainikuoti vasarą

licet; præſertim quando *formis nonnullis* aliqua tribuuntur propter connexionem earum cum rebus veris. Licet enim *Æſtatem* coronare *ſerto ſpiceo*. Intelligimus enim hîc homines, qui eo anni tempore ſic coronari ſolent, *Deinde* in rebus *ludicris*, ex quibus ſola delectatio & jocus quæritur, iſta locum habent. Inſuper in rebus *allegoricis* & *myſticis* ſolent hujuſmodi formæ induci. Pſ. 84. *Miſericordia* & *Veritas obviaverunt ſibi. Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt*. Hîc enim, quoniam cæleſte continetur myſterium, intellectus reveretur divinam authoritatem; & ad ſublimiora cognoſcenda erigitur. Alioqui, ſi id profanus proferret Orator, irrideretur. In vocibus verò *Collectivis* etiam Oratori ſimile quid afferre licet. Sic Catil. 1. *Patria* cum Cicerone *loquitur*; & *conqueritur Reſp*. Intelliguntur enim his nominibus *Cives*.

NOTANDVM EST III Quòd *intellectus* non de ſingulis, ut dicuntur, illicò fert judicium, ſitne *verum* vel *falſum*.

varpų vainiku". Čia turime galvoje žmones, kurie šiuo metų laiku paprastai šitaip yra vainikuojami. Tai pasitaiko pramoginiuose žanruose, kuriais siekiama vien tik malonumo ir juoko. Be to, šitoks kalbėjimo būdas dažnas alegoriniuose ir mistiniuose dalykuose. Pavyzdžiui, 84 psalmė: „Susitiks ten Gailestingumas ir Ištikimybė, pasibučiuos Taika su Teisybe". Kadangi čia kalbama apie Dangaus paslaptis, protas pajunta pagarbą dieviškajam autoritetui ir stengiasi suprasti aukštesnius dalykus. Kitu atveju, jeigu tai pasakytų bedieviškas oratorius, sukeltų juoką. Panašūs dalykai leidžiami oratoriui kuopiniuose vardažodžiuose. Taip pirmoje kalboje „Prieš Katiliną" su Ciceronu kalbasi Tėvynė ir skundžiasi Respublika. Šiais žodžiais čia suprantami piliečiai.

III pastaba. Intelektas dėl atskirų dalykų ne tuoj pat, kaip sakoma, nusprendžia, ar jie teisingi ar neteisingi, bet palaukia pasekmių ir apgalvoja, kokios buvo

falſum; ſed expectat ſequentia; & quæ præmiſſa ſunt, recolit. Itaque rerum nexum inter ſe, & earum firmamenta dijudicat; quæ in ſingulis Periodis non inveniuntur. *Deinde* in *ludicris* rebus patitur aliquid contra rationem dici: *in ſerijs* non item.

NOTANDVM EST IV. *Affectum vehementem* eſſe non poſſe, niſi in certâ & notabili Orationis portione. *Lenis* frequentius occurrit.

NOTANDVM EST V. Quòd, ſi fieri non poteſt, ut omnia, quæ ad *Ornatum* requiri diximus, adſint, *curandum eſt*, ut ſaltem *Intellectui ſatisfiat*. Niſi enim habeatis id, quod naturâ ſuâ requirit, *ingrata erit omnis dictio*. Et quamvis conabimur *excuſare & laudare*, quæ dicuntur, animum tamen *aridum & jejunum* ſentiemus. Experientia id quemvis docere poteſt, dũ *obſcuram* alicujus & *diſſolutam Orationem* aut *Concionem* audit. Si verò ſatisfit rationi, alii defectus utcunque *tolerabiles* erunt.

NOTANDVM EST VI. Quòd nonnulli

M 4

prielaidos. Taigi išsiaiškina dalykų tarpusavio ryšį ir jų pagrindus, kurių nepasitaiko atskiruose perioduose. Kita vertus, pramoginiuose dalykuose leidžiama pasakyti ir tai, kas prieštarauja protui, rimtuose – ne.

IV pastaba. Audringi afektai gali būti panaudoti tik tam tikrose ir ypatingose kalbos dalyse; dažniau sutinkami ramūs.

V pastaba. Jeigu negalima įgyti to, kas reikalinga puošnumui, reikia žiūrėti, kad būtų patenkintas intelektas. Jeigu neturėsite to, ką reikia turėti iš prigimties, visa kalba bus nemaloni. Ir nors bandysime kalbėdami kaltinti arba girti, mūsų dvasia bus sausa ir alkana. Tai gali patvirtinti iš patirties kiekvienas žmogus girdėdamas kieno nors neaiškią ir nerišlią kalbą ar pamokslą. Tačiau jei protas bus patenkintas, visi kiti trūkumai bus pakenčiami.

VI pastaba. Kai kas Ciceronui ar Vergilijui prikiša paprastumą ir priešina juos kitiems, kurie, jų

nulli *Ciceronem* aut *Virgilium* simplicitatis arguant, & postponant alijs, qui eorum judicio *sublimiùs* & *artificiosiùs* loqui videntur; *causa est*, vel quòd *malè ab initio Præceptis Rhetoricis instituti sunt*, & minus considerata aliorum asserta, veluti certissima *Eloquentiæ dogmata* arripuerunt: vel quòd, *cùm omnia facilè percipiant, nihil in eis Artis & Eloquentiæ esse suspicantur*. Contrà *tumidis* & *affectatis* delectantur, propterea quòd ut in omnibus rebus, ita in verbis *monstra & portenta* rapiunt ad se *oculos & animos curiosorum*. præsertim Iuvenum. *Deinde* quod cum solis attendāt verbis *de rerum veritate minus sunt solliciti*; & quæ ægrè intelligunt, *ea erudita & ingeniosa* esse putant, e. c. cùm illud Virgilij legunt Æneid. 5.

Olli caeruleus suprà caput adstitit imber
Noctem, Hyememq; ferens: & inhorruit
unda tenebris.

Quia *imbrem equitatem*, & *alatam noctem* non vident; sed omnia verba *plana* & *perspicua*, putant esse *simplicia*. Et apud

manymu, kalba pakiliau ir meniškiau. To priežastis yra ta, kad arba nuo pat pradžių blogai suprato retorikos taisykles ir menkai apgalvotas kitų mintis pasičiupo kaip kažkokias tikriausias iškalbos dogmas; arba, kadangi viską lengvai supranta, įtaria, kad [minėtų autorių veikaluose] nėra iškalbos meno. Savo ruožtu išpūstais ir afektingais dalykais džiaugiasi, kadangi, kaip visur, taip ir žodžiuose, baisūs ir išgalvoti dalykai patraukia akis ir sielas smalsių, o ypač jaunų. Kita vertus, kadangi visą dėmesį skiria žodžiams, dalykų tiesa mažai juos jaudina, ir tai, ką sunkiai supranta, laiko esant mokslinga ir protinga.

Taigi kai skaito tokias Vergilijaus eilutes (Eneida, V, 10–11 eil.):

Debesys tuosyk, virš jo galvos padūmavę, atvaro
Audrą ir naktį, pašiurpsta vilnim vandenynas aptemęs, –
(Vertė *A. Dambrauskas)*

nors skrendančios audros ir sparnuotos nakties nematyti, bet visi žodžiai yra aiškūs ir suprantami, tad mano, jog jie yra paprasti. Arba Cicerono kalba „Už

apud Ciceronem pro M. Marcello, *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni genere copiarum abundantes &c.* Mallent *calcatam* Galliam, *gementem* Germaniam, *procidentem ad genua* Britanniam; Orbem terrarum in *triumpho* à Cæsare *ductum* audire: atque hæc illis *summa Eloquentia* esse videretur, cùm revera stolida esset & puerilis jactantia, indignissima tanto viro. Tyrones igitur studeant inprimis *veram & genuinam* Eloquentiam *dignoscere*: deinde conentur *imitari*, sed non nimis solicitè. Ipsis enim ad comparandam verborum copiam ab initio *affectatio* necessaria est.

NOTANDVM EST VII. Quod *Affectus* vehementior, supposità veritate, sæpe *ornat* eleganter ea, quæ *alioquin incredibilia* viderentur, & ad efformandam imaginē difficilia: ut in illis Claudiani versibus in 3 Honor. Consul.

O nimium Dilecte DEO, cui fundit ab antris
Aeolus armatas Hyemes, cui militat æther;

M 5 Et

Marką Marcelą": „Sutramdėme tautas, barbariškas žiaurumu, nesuskaičiuojamas didumu, neaprėpiamas žemių platumu, klestinčias visokios rūšies ištekliais" ir t. t. Jie labiau norėtų girdėti „sumindyta Galija", „dejuojanti Germanija", „ant kelių puolanti Britanija", „pasaulis, Cezario pergalingai nukariautas"; jiems atrodo, kad tokiu būdu parodoma puikiausia iškalba, nors iš tikrųjų tai yra tik kvaila ir vaikiška savigyra, neverta šitokio vyro. Taigi pradedantys oratoriai tegu stengiasi pažinti tikrą ir natūralią iškalbą. Paskui tegu bando imituoti ją, bet ne per daug uoliai. Mat nuo pat pradžių jie turi jausti karštą troškimą sutelkti žodžių gausą.

VII pastaba. Stipresnis afektas, paremtas tiesa, dažnai puikiai puošia tuos dalykus, kurie kitu atveju atrodytų neįtikėtini ir sunkiai įsivaizduojami, kaip šiose Klaudiano konsulą Honorijų šlovinančiose eilutėse[13]:

O numylėtini Dievo, kuriam, olas atidaręs,
Siunčia Eolas ginkluotas audras, ir eteris gelbsti;

13 Klaudijus Klaudianas – IV/V a. poetas, rašęs mitologinius ir panegirinius kūrinius. Sekė Lukano, Stacijaus, Juvenalio kūryba. Cituojamos eilutės paimtos iš „Panegirikos Honorijui Augustui, trečiąkart išrinktam konsulu" (Panegyricus dictus Honorio Augusto tertium consuli). Žr. Claudii Claudiani Carmina. Edidit John Barrie Hall. Leipzig, Teubner, 1985, p. 56.

250 CAPUT IX.

Et conjurati veniunt ad Classica venti.
Est quidem difficile cogitare *armatas hyemes*, & audire *jurantes ventos*: attamen quia præcessit vera historia.

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit adversas acies, revolutaq; tela
Vertit in anthores; & turbine reppulit hastas.

Hâc veritate suppositâ, quod sequitur intellectus approbat; cùm videat non gratis fingi *fabulam*; sed argutè concludi *veritatem*. Antecedente deinde *vehementiore affectu* res mirificè placere.
Hæc mihi visa sunt de *Ornatu* Orationis

Ženklą tau davus, tuojau atvyksta vėjai prisiekę.
(96–98 eil. Vertė *E. Ulčinaitė)*

Iš tiesų sunku įsivaizduoti „ginkluotas audras" (*armatas hyemes*) ir „prisiekiančius vėjus" (*jurantes ventos*), tačiau anksčiau buvo minėtas tikras įvykis:

Tau į pagalbą audra ledine Akvilonas ateina,
Priešo užgriūva gretas ir strėles apgręžęs nukreipia
Vėl prieš siuntusius jas, ir sūkuriu ietis išmėto.
(93–95 eil. Vertė *E. Ulčinaitė)*

Priėmus šią tiesą, protas pateisina ir tai, kas eina toliau, kadangi mato, jog ne šiaip sau yra kuriama fabula, bet sąmojingai papasakojama tiesa. Taigi pasakojimas nepaprastai patinka, kai pirmiau eina stipresnis afektas. Tiek, man atrodo, reikia pasakyti apie kalbos puošnumą.

Vertė EUGENIJA ULČINAITĖ.

Versta iš: Sigismundus Lauxmin. Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae. Francofurti ad Maenum, 1666.

KAI KURIŲ Ž. LIAUKSMINO RETORIKOS TERMINŲ PAAIŠKINIMAS

AMPLIFIKACIJA – (lot. *amplificatio)* – kalbos plėtojimas, įtaigos didinimas naudojantis sinonimais, epitetais, palyginimais ir kt. retorinėmis figūromis.

ANTECEDENTAS – (lot. *antecedens)* – pirmasis loginės implikacijos narys, po kurio eina antrasis implikacijos narys konsekventas (lot. *consequens)* – išvada.

DIGRESIJA – (lot. *digressio)* – oratoriaus nukrypimas nuo pagrindinės temos, siekiant pateikti papildomų loginių ar emocinių kalbos argumentų.

DILEMA – (gr. *dilēmma)* – loginis išprotavimas, kurio viena prielaida yra sąlyginė, o kita – skirstytinė.

DISPOZICIJA – (lot. *dispositio)* – antroji retorinės kalbos dalis. Temos suskirstymas dalimis, išdėstymas.

EPICHEIREMA – (gr. *epicheirema)* – glaustas, trumpas loginis išprotavimas.

EPIFONEMA – (gr. *epiphonema)* – sušukimas, retorinė figūra.

EKSPOLICIJA – (lot. *expolitio)* – stilistinis kalbos dailinimas.

ELOKUCIJA – (lot. *elocutio)* – trečioji retorinės kalbos dalis. Stilistinis meninis kalbos parengimas.

ENTIMEMA – (gr. *enthymēma)* – nepilnas silogizmas, kurį sudaro viena prielaida ir išvada.

INVENCIJA – (lot. *inventio)* – pirmoji

retorinės kalbos dalis. Temos suradimas ir tinkamų įtikinimo būdų pasirinkimas.

KONSEKVENTAS – žr. antecedentas.

PNEUMA – (gr. *pneuma* – kvėpavimas, dvasia) – retorinio periodo rūšis, kuri remiasi oratoriaus fizinėmis galimybėmis: kalbėtojas tęsia periodą tol, kol užtenka kvapo.

ĮKVĖPTIEJI PERIODAI – taip vadinami todėl, kad suderinti su kalbančiojo kvėpavimu (įkvėpimu ir iškvėpimu).

PREMISA – prielaida, viena iš loginio silogizmo rūšių.

PROLEPSĖ – (gr. *prolēpsis)* – nuojauta, numatymas, kai oratorius aplenkia oponento argumentus ir iš anksto juos atremia.

PROPOZICIJA – (lot. *propositio)* – retorinės kalbos dalis, išplečianti, aiškinanti pagrindinę temą.

SCHOINOTENIS – (gr. *schoinotenes* – virvė, grandinė) – retorinio periodo rūšis, susidedanti iš daugelio trumpų atkarpų; „sakinys – virvė".

SILOGIZMAS – (gr. *syllogismos)* – dedukcinis loginis išprotavimas, kurį sudaro dvi prielaidos (didžioji bei mažoji) ir išvada.

Sudarė EUGENIJA ULČINAITĖ

Prof. habil. dr.
EUGENIJA ULČINAITĖ

Ž. LIAUKSMINO RETORIKA EUROPOS BAROKO ESTETINIŲ IDĖJŲ KONTEKSTE*

Žygimantas Liauksminas (gimė 1596/97 Žemaitijoje, mirė 1670 09 11 Vilniuje) – vienas žymiausių senojo Vilniaus universiteto profesorių. Kilęs iš Žemaitijos bajorų šeimos, jėzuitas (1616). Vilniaus universitete studijavo filosofiją (1619–1622), teologiją (1625–1629), vėliau įvairiose jėzuitų kolegijose (Polocke, Nesvyžiuje, Vilniuje) dėstė retoriką, filosofiją, teologiją, pačiu sudėtingiausiu Vilniaus universiteto laikotarpiu (1655–1657) buvo jo vicerektorius, Kražių kolegijos rektorius (1661–1665). Filosofijos (1638) ir teologijos (1642) daktaras, retorikos (1648), graikų kalbos (1655), muzikos (1667) vadovėlių autorius, pamokslininkas, administratorius, Lietuvos jėzuitų viceprovincijolas.

---

* Perspausdinta iš: Vilniaus universiteto sukaktis: 1579–1989. Mokslinės konferencijos, skirtos VU 410 metų sukakčiai pažymėti, medžiaga. V., 1989. Kalba taisyta.

Ž. Liauksmino veikla yra palyginti nemažai tyrinėta. Aptartos jo filosofinės ir teologinės pažiūros [13, p. 444; 21, p. 110–113], retorikos [20; p. 85–94; 23, p. 90–92] ir muzikos [7, p. 9–46] vadovėliai. Naują, platesnį ir išsamesnį, Ž. Liauksmino mokslinės bei pedagoginės veiklos įvertinimą yra davę lenkų mokslininkai Bronislovas Natonskis [9, p. 578–579] ir Liudvikas Piechnikas. Pastarasis „Vilniaus universiteto istorijoje" pažymi, jog Ž. Liauksminas kartu su kitais žymiais to meto profesoriais (prie jų priskiria Motiejų Kazimierą Sarbievijų, Joną Ryvockį, Tomą Klagijų, Joną Chondzinskį, Mikalojų Kmicičių) Vilniaus universitete susibūrė į humanistų būrelį, kuris „sukūrė ypatingą antikos ir antikinės literatūros kultą" [11, p. 80, p. 84], padėjo Vilniaus universitete stiprinti humanitarinius mokslus, ypač retorikos ir graikų kalbos mokymą, išvengti tokio nuosmukio, kurį XVII a. antroje pusėje patyrė kitos Lietuvos ir Lenkijos jėzuitų kolegijos [12, p. 185–186].

Vis dėlto Ž. Liauksmino mokslinis palikimas dar ne iki galo ištirtas, jo reikšmė XVII a. Lietuvos kultūriniam gyvenimui dar nevisiškai įvertinta. Šiame straipsnyje bandysime aptarti kai kuriuos Ž. Liauksmino retorikos vadovėlio struktūros, turinio bei recepcijos aspektus Europos baroko retorinių bei estetinių idėjų kontekste.

Ž. Liauksmino veikalas „Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae" (Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės) pirmą kartą buvo išleistas Braunsberge 1648 m. Jį sudaro 1631–1635 m. Nesvyžiuje skaitytas retorikos kursas. XVII–XVIII a. šios knygos buvo išleista dar 14 leidimų, ir visi už Lietuvos ribų: daugiausia – Vokietijoje, keletas – Čekijoje ir Austrijoje. Štai tų leidimų chronologija: I – 1648 Braunsberge, II – 1658 Miunchene, III – 1665 Frankfurte prie Maino, IV – 1666 ten pat, V – 1675 ten pat, VI – 1680 Kelne, VII – 1682 Frankfurte prie Maino, VIII – 1690 Viurcburge, IX – 1705

Kelne, X – 1707 ten pat, XI – 1710 Prahoje, XII – 1717 Kelne, XIII – 1720 Vienoje ir XIV – 1732 Košicėje. Tokius duomenis pateikia Karolis Estreicheris [6, p. 130], kuris, beje, nenurodė 1665 ir 1682 m. leidimų, šiuo metu žinomų *de visu*. Kita vertus, nežinia, ar visi K. Estreicherio nurodyti leidimai realiai egzistavo. Mums Lietuvos ir Lenkijos bibliotekose teko matyti tik penkių leidimų egzempliorius (1648, 1658, 1665, 1666, 1682).

Vis dėlto kas lėmė tokį lietuvių autoriaus knygos populiarumą? Tai nėra tuščias klausimas žinant, kad aptariamuoju laikotarpiu retorikos veikalų buvo leidžiama labai daug. Kiekvienas kraštas, kiekviena konfesija, netgi kiekviena mokykla turėjo savo retorikos mokslų autoritetų, kuriais rėmėsi ir sekė. Jėzuitų mokyklose žymiausi buvo: ispanas Kiprijonas Soarijus (Soarius), prancūzai Mikalojus Kausinas (Caussinus), Pranciškus Pomėjas (Pomey), Karolis Pajotas (Paiot), Juozapas Juvencijus, vokiečiai Jokūbas Masenas, Jokūbas Pontanas, Dominykas Dekolonija, Lietuvoje ir Lenkijoje (be Ž. Liauksmino) garsėjo M. K. Sarbievijus, Kazimieras Kojalavičius, Mykolas Radau, Jonas Kviatkevičius. Populiarūs buvo protestanto olandų mokslininko Gerardo Jono Vosijaus (Vos, Vossius) retorikos veikalai. Šių autorių knygos buvo leidžiamos po kelis ir keliolika kartų (pvz., K. Soarijaus retorikos vadovėlis buvo išleistas net 98 kartus!). Taigi kokios savybės leido Ž. Liauksmino vadovėliui atlaikyti kitų retorikos veikalų konkurenciją, kuo rėmėsi jo autoritetas, kurį buvus patvirtina ir rankraštiniai XVII–XVIII a. retorikos kursai: lietuvių teoretikas ten ne kartą minimas, cituojamas, patariama jį skaityti [22, p. 25, 181, 184].

Iš dalies į šį klausimą atsako leidėjas Georgijus Fromanas, 1665 m. Frankfurto prie Maino leidimo pratarmėje pažymėjęs, jog ypatingą Ž.Liauksmino knygos pranašumą bei

vertę sudaro tai, kad autorius joje išsamiai aiškina sintaksinių periodų rūšis, jų sudarymą ir vartojimą, nes būtent nuo sakinio sąrangos, anot Fromano, priklauso visa kalbos harmonija, grožis ir įtaiga. Tuo tarpu nesą nieko kvailesnio ir vaikiškesnio kaip manyti, o daugelis taip mano, kad „iškalbos viršūnę galima pasiekti prikaišiojus į kalbą gražių frazių, tarsi kokių spalvotų popierėlių" *(„ad eloquentiae fastigium adspirasse se opinantur, si orationem nescio quibus phrasium purpurisatarum laciniis exornare sciant")* [8, p. A_3].

Reikia pažymėti, jog nuo XVII a. vidurio oratorinėje praktikoje, iškalboje, ima ryškėti polinkis į žodinę ornamentiką, į perdėtą dėmesį formai, išoriniams efektams, į mokytumo demonstravimą prikaišiojant į kalbą svetimybių, žaidžiant žodžių prasmėmis ir t. t. Tai ir sudarė vadinamosios barokinės iškalbos esmę, kurią lenkų retorius J. Kviatkevičius įvardijo kaip *eloquentia reconditior* arba *eloquentia non vulgaris*, t. y. paslaptingoji, neįprastoji iškalba. Ž. Liauksminas priešinosi šitai krypčiai, jis stengėsi propaguoti klasikinės antikinės retorikos reikalavimus, nors, kita vertus, nesekė aklai nustatytais kanonais, daugelį tradicinių klausimų interpretavo labai originaliai ir savitai.

Pirmojo (1648) retorikos leidimo pratarmėje, skirtoje iškalbos studentams, arba, anot autoriaus, „kandidatams į iškalbą", Ž. Liauksminas glaustai išdėstė savo metodikos ir mokymo principus: siekti nuoseklumo, nuo lengvesnių dalykų eiti prie sunkesnių, atsižvelgti į mokinių amžių ir sugebėjimus, o svarbiausia – visur kur žiūrėti dalykų prigimties *(ut naturae ordinem sequantur)*, nes kiekvienas menas yra tuo tobulesnis, kuo labiau atitinka prigimtį tų dalykų, kuriuos imituoja *(eo enim perfectior est, quo propius ad naturam, quam imitatur, accesserit)* [8, p. A_5]. Tuos principus turėjo praktiškai realizuoti skaityto retorikos kurso – o vėliau

jo pagrindu parengto vadovėlio – struktūra, kuri gerokai skiriasi nuo kitų tuo metu paplitusių vadovėlių, kartu ir nuo tradicinio retorikos mokslo modelio, susiformavusio per kelis šimtmečius nuo antikos laikų.

Tas tradicinis modelis, trumpai tariant, buvo toks. Retorikos mokslas pradedamas aiškinti nuo retorikos apibrėžimo, jos objekto, funkcijų, tikslo nusakymo *(definitio, objectum, materia, officium, finis)*, toliau paeiliui aptariamos retorikos dalys, žymėjusios atskirus kalbos parengimo bei realizavimo etapus; invencija *(inventio)* – medžiagos arba temos suradimas; dispozicija *(dispositio)* – tinkamas jos išdėstymas; elokucija *(elocutio)* – stilistinis meninis kalbos parengimas; įsiminimas *(memoria)*; sakymas *(pronuntiatio, actio)*. Galiausiai buvo analizuojamos kalbų rūšys *(genera causarum)* ir jas atitinkančios stiliaus rūšys *(genera dicendi)*. Paprastai buvo skiriamos: vaizdingosios, arba parodomosios, kalbos *(genus demonstrativum)*, skirtos ką nors išaukštinti arba, atvirkščiai, – pažeminti, pasmerkti; svarstomosios, arba patariamosios *(genus deliberativum)*, skirtos visuomeniniams, valstybiniams klausimams analizuoti, ir teisminės kalbos *(genus judiciale)*, susijusios su konkrečiomis bylomis, vienokiais ar kitokiais nusikaltimais. Stiliaus rūšys taip pat buvo skiriamos trys: aukštasis *(gravis, sublimis)*, vidurinis *(mediocris, modicus)* ir žemasis *(humilis, tenuis)*.

Visas šis klausimų kompleksas bei terminologija susiformavo antikoje, pradedant sofistais Graikijoje (V a. pr. Kr.), baigiant helenizmo autoriais (III a.). Tokį sintetinį retorikos mokslo modelį randame žymiausių Renesanso humanistų – Johano Šturmo, Pilypo Melanchtono, K. Soarijaus vadovėliuose, kuriuose daugiausia remiamasi Aristotelio, Cicerono ir Kvintiliano, iš dalies – Dionisijo Halikarnasiečio ir Hermogeno retorikos veikalais.

Ž. Liauksminas, kaip minėjome, nesilaiko tos tradicinės struktūros – savo vadovėlį jis pradeda nuo sintaksės dalykų, nuo retorinio periodo aiškinimo, jo sudarymo būdų bei vartojimo galimybių aptarimo. Kitus retorikos klausimus jis glaustai aptaria vadovėlio pabaigoje. Tokį dėstymo būdo pasirinkimą Ž. Liauksminas motyvuoja tuo, kad mokiniams esą per sunkūs grynai teoriniai klausimai, nieko neduodantys praktiniam iškalbos menui. Todėl jis pradedąs savo kursą nuo tų dalykų, kurie naudingi ir būtini praktinėje oratoriaus veikloje *(esse necessariam oratori)*, nes, nesuprantant periodo struktūros ir esmės, nieko negalima gražiai bei rišliai *(culte et ordinate)* parašyti ar pasakyti [8, p. 1]. Galima spėti, jog ypatingą dėmesį retorinio periodo struktūrai ir sintaksės dalykams lėmė ne vien metodinės Ž. Liauksmino nuostatos, bet ir noras grąžinti iškalbą prie Cicerono oratorinės kalbos modelio, nuo kurio baroko epochoje ji buvo gerokai nutolusi.

Tiesa, jėzuitų mokyklose Cicerono autoritetas buvo neginčytinas. Mokymo nuostatos *(Ratio studiorum)* įsakmiai pabrėžė: „Stylus ex uno Cicerone sumendus est" (stiliaus reikia mokytis vien tik iš Cicerono). Remiantis Cicerono kūriniais, buvo mokomasi lotynų kalbos, Cicerono kūryba buvo visais aspektais analizuojama (nuo gramatikos iki retorikos klasės imtinai), gausiai leidžiami Cicerono laiškai, kalbos buvo pritaikyti mokykloms ir turėjo būti originalios kūrybos pavyzdys. Vien Vilniaus universiteto spaustuvėje XVII–XVIII a. nurodoma buvus 19 įvairių Cicerono veikalų leidimų [5, p. 48–49, 210–212].

Tačiau jau nuo XVI a. pabaigos ėmė formuotis vadinamasis anticiceroniškasis stilius, paremtas „sidabro amžiaus" romėnų autorių Tacito ir Senekos stiliaus kopijavimu. Jam būdingi trumpi sakiniai, sentenciškumas, šmaikštumas, antitezės, subtilios aliuzijos bei metaforos [10, p. 74–76]. Vieną

ankstyviausių teorinių šio stiliaus aptarimų bei įvertinimų randame prancūzų jėzuito Mikalojaus Kausino retorikoje „De eloquentia sacra et humana libri XVI" (Apie bažnytinę ir pasaulietinę iškalbą, I leid. Paryžiuje, 1619). Skyriuje, pavadintame „De acuta styli brevitate, sententiisque abruptis et suspiciosis" (Apie aštrų, glaustą stilių, suskaldytas ir neaiškias sentencijas), Kausinas pažymėjo, jog „šitas stilius, kuris turi daug globėjų, daug šalininkų ir dar daugiau mylėtojų, tinka ne kiekvienam talentui, ne kiekvienam laikui ir ne kiekvienai temai. Todėl jeigu kas nors per jėgą norėtų juo naudotis, tai tikriausiai sugadintų jį nebrandumu ir skonio stoka" [4, p. 80].

Maždaug tuo pačiu metu aštraus ir šmaikštaus stiliaus savybes ėmė tirti ir analizuoti M. K. Sarbievijus. Savo būsimos poetikos dalį, pavadintą „De acuto et arguto sive Seneca et Martialis" (Apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis), jis pirmą kartą perskaitė 1619 m., dėstydamas retoriką Polocko kolegijoje. Vėliau ją ilgai taisė, perrašinėjo ir antrą kartą paskelbė 1626 m., jau grįžęs iš Romos, toje pačioje Polocko kolegijoje, bet, atrodo, tobulino ir vėliau, dirbdamas Vilniaus universitete 1627–1633 m. [16, p. 40].

Ž. Liauksminas taip pat išsakė savo požiūrį į aštrų stilių. Priskyrė jį prie žemojo stiliaus rūšies *(infimum genus)*, kaip vieną iš jo atmainų, kurias jis išvardijo tokia seka: *humile, tenue,* ***acutum,*** *subtile, exile, gracile* [8, p. 68]. Šią savoką taip pat pavartojo aptardamas kalbos įžangą *(exordium)*, kuriai kėlė tokius reikalavimus: kad būtų apgalvota *(accuratum)*, aštri *(acutum)*, pritaikyta mintims ir žodžiams *(aptum sententiis et verbis)*, padedanti temos atskleidimui *(serviens causae)* [8, p. 62]. Aštrumas, anot Liauksmino, yra ir viena iš kalbos grožį *(ornatus)* lemiančių savybių. Kalbėti gražiai – tai reiškia kalbėti aštriai *(acute)*, nuosekliai *(consequenter)*, įžval-

giai *(acriter)*, laikytis temos, o to galima pasiekti tiktai pažįstant daiktų prigimtį ir vadovaujantis dialektikos dėsniais [8, p. 97].

Čia būtina pažymėti, kad aštraus ir šmaikštaus stiliaus teorija, kuriai pradžią davė retorikos mokslas, ilgainiui peržengė retorikos mokslo ribas ir virto baroko estetikos literatūriniu manifestu. Žymiausiais jo kūrėjais laikomi Ž. Liauksmino ir M. K. Sarbievijaus amžininkai: ispanų jėzuitas Baltazaras Grasianas (1601–1658) ir italų jėzuitas Emanuelis Tezauras (1591–1675).

B. Grasianas veikale „Proto sumanumas ir išmonės menas" („Agudeza y arte de ingenio", 1648) aptarė barokinio koncepto esmę, kurią sudaro proto subtilumas ir įžvalgumas, įvardytas žodžiu *agudeza* (lot. *acutum*). Tai – gebėjimas įžvelgti giluminį daiktų ir reiškinių ryšį, pastebėti jų panašumus ir skirtumus, atskleisti ir įvertinti jų tarpusavio sąveiką, pagaliau pačiam kurti subtilias idėjas, kurias galima realizuoti kaip tam tikrą rašymo, kalbėjimo ir netgi gyvenimo būdą [17, p. 248–249].

E. Tezauras veikale „Aristotelio teleskopas" („Il Cannochiale Aristotelico", 1654) taip pat akcentavo proto subtilumą, tačiau pripažino jo reikšmę tiktai kalbos dalykuose, kuriant išdailintas, subtilias, originalias, vidiniu ryšiu paremtas metaforas. Tezauro vartojama sąvoka *arguteza* (lot. *argutum*) reiškė „žodžio konceptą", gebėjimą suteikti žodžiui netikėtą, neįprastą prasmę ir tuo sukelti klausytojų arba skaitytojų nuostabą ir susižavėjimą [17, p. 251–253].

Mokyklinė retorika yra prisidėjusi ir prie kitų baroko estetikos teorinių formulavimų bei praktinio jų realizavimo. Pastebimą poveikį baroko epochos menui, architektūrai, muzikai ir literatūrai yra padariusi vadinamoji amplifikacijos, t. y. plėtojimo ir dailinimo, teorija. Antikinėje retorikoje amplifikacija reiškia oratoriaus gebėjimą surinkti, sukaupti ir deramai

pateikti argumentus, kurie įtikintų klausytojus. Baroko epochoje amplifikacija buvo traktuojama labiau kaip stilistinė priemonė, kuri, pasitelkus įvairias retorines figūras, galėjo išplėtoti, detalizuoti *(amplificare)* kalbą, suteikti jai pakilumo ir emocinio įtaigumo.

Ž. Liauksminas amplifikaciją tradiciškai sieja su argumentų pateikimu, apibrėžia ją kaip išplėstą silogizmą *(amplificatio est exaggerata ratiocinatio)*. Tačiau toliau jis patikslina tą apibrėžimą ir nurodo, jog tai gali būti išplėtojimas arba tarsi „įspaudimas" to dalyko, kurį oratorius nori klausytojui taip pateikti, kad jį sujaudintų ir palenktų ten, kur nori *(dilatatio aut quasi* ***inculcatio*** *quaedam eiusdem rei, quam orator vult auditori ita proponere, ut eum permoneat atque impellat, quo ipse collineat)* [8, p. 129]. Tą pačią mintį Liauksminas dar kartą pakartoja šiais žodžiais: amplifikacija, „sujaudindama sielas, sukelia pasitikėjimą" *(motu animorum conciliat fidem)*. Taigi akcentuojamas būtent emocinis amplifikacijos poveikis; jos paskirtis – sujaudinti klausytojus.

Čia vėlgi reikia pabrėžti, kad antikinėje retorikoje „sujaudinti" *(movēre)* buvo tik viena iš kalbos funkcijų – greta „mokyti" *(docēre)* „džiuginti" *(delectāre)*. Jos visos buvo lygiavertės ir buvo skirtos pagrindiniam tikslui – „įtikinti" *(persuadēre)*. Baroko retorika „sujaudinimą" iškėlė į pirmą vietą, laikydama tai svarbiausiu, o kartais ir vieninteliu kalbos tikslu. Ryšium su tuo buvo gerokai išplėstas amplifikacijos priemonių arsenalas: prie jų buvo priskiriamos beveik visos retorinės figūros bei retorinė topika.

Labai detaliai barokinę amplifikaciją aptarė jau minėtas prancūzų retorius M. Kausinas, kurio veikalu „Apie bažnytinę ir pasaulietinę iškalbą" Liauksminas nuolat rėmėsi ir citavo. Pats Liauksminas amplifikacijai tinkamomis retorinėmis figūromis laikė šias: klausimą, apostrofą, pakartojimą, sušu-

kimą, hipotipozę, laipsniavimą, dėmesio sulaikymą *(sustenatio)*, antitezę, etopėją, pokalbį *(communicato)*, prozopopėją.

Baigdamas amplifikacijos aptarimą, Liauksminas pavadina ją „kalbos siela" *(anima orationis)* ir pažymi, kad amplifikaciją tinka vartoti visose oratorinės kalbos dalyse. Kita vertus, tiek Kausinas, tiek Liauksminas smerkė tokį amplifikacijos taikymą, kuris veda į nemalonų tuščiažodžiavimą. Liauksminas ne kartą yra nurodęs, kad oratorius visada turi vadovautis protu *(curandum est, ut saltem intellectui satisfaciat)* ir numatyti kiekvieno dalyko pasekmes *(expectat sequentia)*.

Iš tiesų XVII a. retorikos mokslas buvo itin artimai susijęs su gyvenimu ir jame vykstančiais reiškiniais. Keitėsi daugelis klasikinių nuostatų bei reikalavimų, siaurėjo teorinė kurso dalis, gausėjo praktinių pavyzdžių. Griaunama tradiciškai susiklosčiusi penkių dalių retorikos mokslo sistema *(inventio – dispositio – elocutio – memoria – pronuntiatio)*, į pirmą vietą iškeliama elokucija, t. y. dalis, kurioje buvo analizuojamos žodinės išraiškos galimybės, retorinės figūros, stiliaus klausimai, ir tuo pabrėžiama, jog svarbiau yra ne **ką** kalbėti, o **kaip**. Būtent tai akcentuoja XVII a. retorius Vilniaus universiteto profesorius (1644–1646 m.) Mykolas Radau. Veikale „Improvizuojantis oratorius" (*„Orator extemporaneus"*, Vilnius, 1640) jis rašo: „Tarp penkių retorikos dalių svarbiausią vietą užima *elocutio*, nes nepakanka ką nors sąmojingai sumanyti ir deramai išdėstyti argumentus, visa tai turi būti perduota klausytojams tinkamais žodžiais, retorinėmis figūromis, sentencijomis" *(parum est acute invenisse, parum bene disposuisse argumenta, ni si eadem aptis et idoneis verbis, figuris et sententiis ad audientium aures devehas)* [15, p. 140]. Retorikos mokslo struktūrinį modelį papildo nauji klausimai, rodantys retorikos teorijos ryšį su bendromis literatūrinėmis ir estetinėmis baroko epochos tendencijomis –

tai mokymas apie akuminą *(acumen)*, arba konceptą, stiliaus rūšių ir funkcijų tipologija, afektų arba emocijų sužadinimo būdai, amplifikacijos teorija ir kt. [22, p. 101–144]. Iškalbos pliusais laikomi emocinis įtaigumas, metaforiškumas, konceptualumas, amplifikacija ir stilistinė įvairovė.

Retorikos mokslas ne kartą yra davęs teorinį pagrindą įvairioms XVII a. meno šakoms. Tai rodo ir šie meno istoriko Pilypo Baldinučio (Baldinucci) žodžiai, apibūdinantys dailininko, skulptoriaus, architekto, scenografo Džani Lorenco Berninio (Bernini, 1598–1680) kūrybą: „Iš pradžių – bendras sumanymas, toliau – dalių planavimas, pagaliau – jų tobulinimas, suteikiant didesnio žavesio, dailumo. Čia jis pamėgdžiojo oratorių, kuris pirmiausia apibrėžia, vėliau – išdėsto, dailina ir gražina" [19, p. 378].

Žymus baroko epochos dailininkas Nikola Pusenas (Poussin, 1594–1665) savo teorinius samprotavimus apie meną ne kartą grindžia Aristotelio, Horacijaus, Kvintiliano teiginiais, liečiančiais kalbą, iškalbos meną [19, p. 389–395].

XVII a. architektūros teoretikas Nikola Fransua Blondelis (Blondel, 1618–1686) pažymi: „... architektūrai ir abiem jos palydovėms [grafikai ir tapybai – *E. U.*], taip pat kaip ir iškalbai, poezijai, muzikai ir netgi šokiui, yra būdingi dalykai, kurie, turėdami tam tikrą sandarą ir proporcijas, siejančias dalis su visuma, visumą – su dalimis ir dalis tarpusavyje, sukuria tą harmoningą vienovę, kuri leidžia mūsų sielai vienu metu ir be pastangų suvokti skirtingus dalykus, kuo remiasi, kaip manau, tikrasis malonumas" [19, p. 490].

Retorikos poveikį XVII a. menui ir estetikai yra tyrinėję tokie literatūrologai bei meno istorikai kaip Karolis Borinskis [3], Džulijus Karlas Arganas [1, p. 9–14], Janas Bialostockis [2, p. 201–224] ir kiti. Svarbu konstatuoti, kad šitame Euro-

pos baroko retorinių bei estetinių idėjų procese pastebimą pėdsaką yra palikusi ir Ž. Liauksmino retorika.

Ji žymi tam tikrą ribą tarp klasikinės, t. y. racionalios, gražios, prasmingos, ir barokinės, t. y. neįprastos, rafinuotos, pakilios, iškalbos. Taip išreiškiama Jėzuitų ordino atstovams būdinga pozicija: laikytis klasikinių antikinės retorikos reikalavimų, tačiau neapeiti ir aktualių to meto visuomenei klausimų. Liauksminas daug kur pabrėžia oratoriaus galimybę pasirinkti, vartoti įvairius stilius, įvairius raiškos būdus, tačiau jis visur akcentuoja to pasirinkimo tikslingumą ir prasmę. Jis yra logiškos, protingos, santūrios iškalbos šalininkas, smerkia barokinės oratorystės pompastiką, dirbtinumą, išorinių efektų vaikymąsi, perdėtą puošnumą, dažnai buvusį skurdaus turinio priedanga. Daugelis Liauksmino principų skamba itin aktualiai ir šiuolaikiškai, pavyzdžiui, reikalavimas, kad kalba būtų aiški, taisyklinga, kad joje nebūtų tuščių, beprasmių frazių, kad žodžiai išreikštų tiesą. Reikia pažymėti, kad ir jo vadovėliui būdingas paprastas, aiškus, nuoseklus minčių dėstymas, metodiškumas: nuo lengvesnių dalykų einama prie sunkesnių, daroma svarbiausių dalykų atranka, neapkraunant klausytojo tuo, kas nebūtina, ir pan. Visa tai, matyt, ir lėmė Liauksmino retorikos populiarumą, atnešė jam šlovę.

Būdamas klasikinės retorikos teorijos šalininkas, Liauksminas darė didelį poveikį ir kitiems Vilniaus universiteto profesoriams. Net pačioje XVII a. pabaigoje skaitytuose retorikos kursuose Universiteto profesoriai Baltazaras Dankvartas, Kristupas Losievskis, Mykolas Sufčinskis propaguoja kalbos grynumą, aiškų, logišką minčių dėstymą, pataria vengti per didelio alegoriškumo, keistų, nenatūralių metaforų.

Ž. Liauksmino mokslinė, pedagoginė veikla, teoriniai darbai, asmens autoritetas daug prisidėjo prie to, kad Lietuvoje

neišpopuliarėjo įmantrioji, „nepaprastoji" iškalba, kurią Lenkijoje formaliai įteisino J. Kviatkevičiaus veikalai. Taigi ieškodami baroko epochos meno ir estetikos raidos specifikos Lietuvoje, neturime pamiršti ir Ž. Liauksmino retorikos.

Šaltiniai ir literatūra

1. Argan G. C. La Rettorica Aristotelica ed il Barocco. Il concetto di persuasione come fundamento della tematica figurativa barocca // Rettorica e Barocco. Atti del III Congresso Internazionale di Studi Umanistici. Roma, 1955. P. 9–14.
2. Białostocki J. Czy istniała barokowa teoria sztuki? // Wiek XVII._Kontrreformacja. Barok. Prace z historii kultury / Pod red. J. Pelca. Wrocław [i inni], 1970. P. 201–224.
3. Borinski K. Die Antike in Poetik und Kunsttheorie. T. 1. Leipzig, 1914.
4. Caussinus N. De eloquentia sacra et humana libri XVI. Ed. secunda. Coloniae Agrippinae, 1626.
5. Čepienė K., Petrauskienė I. Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805: Bibliografija. Vilnius, 1979.
6. Estreicher K. Bibliografja Polska: Wiek XVI–XVIII. T. 21. Kraków , 1906.
7. Jurkštas V. Liauksminas ir jo „Ars et praxis musica" // Ž. Liauksminas. Ars et praxis musica. Vilnius, 1977. P. 9–46.
8. Lauxmin S. Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae... Francofurti ad Maenum, 1666.
9. Natoński B. Lauxmin Zygmunt h. Dąmbrowa (1597–1670) // Polski słownik biograficzny. T. 16. Wrocław [i inni], 1971. P. 578–579.
10. Otwinowska B. Modele i style prozy w dyskusjach na przełomie XVI i XVII wieku. Wrocław [i inni], 1967.

11. P i e c h n i k L. Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655 // Piechnik L. Dzieje Akademii Wileńskiej. T. 2. Rzym,1983.
12. P i e c h n i k L. Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730 // Piechnik L. Dzieje Akademii Wileńskiej. T. 3. Rzym, 1987.
13. P l e č k a i t i s R. Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje. Filosofija Lietuvos mokyklose XVI–XVIII amžiais. Vilnius, 1975.
14. R a b e n P. Rhetorica civilis, ex optimis quibusque oratoribus antiquis pariter atque recentioribus comprehendiose collecta. Regiomonti et Lipsiae, 1704.
15. R a d a u M. Orator extemporaneus seu artis oratoriae breviarium bipartitum. Cracoviae, 1666.
16. R o č k a M. Apie Sarbievijaus poetiką // Senosios lietuvių literatūros baruose. Vilnius, 1971.
17. S o k o ł o w s k a J. Spory o barok w poszukiwaniu modelu epoki. Warszawa, 1971.
18. S p e n s e r J. R. Ut Rhetorica Pictura. A Study in Quattrocento Theory of Painting // Journal of the Warburg and Courtauld Institutes. T. 20. 1957.
19. T a t a r k i e w i c z W. Estetyka nowożytna // Tatarkiewicz W. Historia estetyki. T. 3. Wrocław [i inni], 1967.
20. T i j ū n ė l y t ė J. Žygimantas Liauksminas // Literatūra. T. 3. 1963. P. 85–94.
21. T i j ū n ė l y t ė J., G e n z e l i s B. Retorikos ir filosofijos profesorius Ž. Liauksminas // Problemos. T. 2(12). 1974.
22. U l č i n a i t ė E. Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku: Próba rekonstrukciji schematu retorycznego. Wrocław [i inni], 1984.
23. Vilniaus universiteto istorija (1579–1803). Vilnius, 1976.

MEDULLA DIALECTICÆ ad facilem captum in quæstiunculas digesta.

Q. 1. Quid sciendum est Dialectico?
R. Sciendum est *quomodo Operatio Intellectûs nostri rectè fieri possit*, nè erret.
2. Quotuplex est Operatio Intellectûs?
R. Triplex *Prima. Secunda. Tertia.*

De prima Operatione.

Q. 1. Quid est Operatio? R. Est *simplex*
O *Appre-*

DIALEKTIKOS BRANDUOLYS*

1. K[lausimas]. Ką turi žinoti dialektikas?[1]
   A[tsakymas]. Dialektikas privalo žinoti, *kaip gali vykti mūsų mąstymas be klaidų*.
2. Kiek yra mąstymo veiksmų?
   A. Jų yra trys: *pirmasis, antrasis, trečiasis*.

Apie pirmąjį veiksmą

1. K. Kas yra veiksmas?
   A. Tai yra *paprastas suvokimas daikto*, apie kurį

* Perspausdinta iš: „Problemos", 1974, t. 2(12).

1 „Dialektika" viduramžiais buvo vadinama mokyklinė logika, o „dialektiku" – šio mokslo žinovas, jo mokytojas. (Ši ir visos kitos išnašose pateiktos pastabos yra redakcijos.)

DIALECTICAE.

Apprehenſio, qua res cognoſcitur ita, ut nihil de ea affirmetur vel negetur, ut *Paries*, *Animal*, *Homo*.

2. Suntne aliqua ſcienda circa Primam Operationem? R. Sunt *Acceptiones terminorum*, & nonnullæ *Proprietates*. Sed *quædam* ex his in Logica explicantur: *quædam* verò meliùs uſu diſcuntur. Nunc ſatis erit agnoſcere *Particulare & Univerſale*.

3. Quid eſt Particulare? R. Eſt id, quod de uno tantùm intelligitur & dicitur, ut *Petrus*, *Bucephalus*.

4. Quid eſt Vniverſale? R. Eſt id quod poteſt ineſſe multis & prædicari de multis. ut *Animal*. *Homo*. Eſt enim *Homo* in *Petro*, *Paulo* &c. Et de ipſis prædicatur. Hinc vocatur etiam *Prædicabile*.

5. Quot ſunt Univerſalia ſeu Prædicabilia? R. Sunt quinque, *Genus*. *Species*. *Differentia*. *Proprium*. *Accidens*.

6. Quid eſt Genus? R. Eſt Univerſale, quod prædicatur de pluribus [redacted] differentibus in quid? ut *Animal* de *Homine*, *Equo*, *Leone*.

7. Quid

nieko neteigiame; pavyzdžiui, *siena, gyvulys, žmogus.*

2. Ar yra kas žinotina apie pirmąjį veiksmą?
   A. Yra. Tai terminų ir kai kurių *savybių supratimas. Kai kuriuos* iš tų veiksmų logika išdėsto, o *kai kuriuos* geriau išmokti praktiškai. Tuo tarpu pakaks susipažinti su *atskirybėmis* ir *bendrybėmis.*

3. Kas tai yra *atskirumas?*
   A. Tai, iš ko suvokiame ir kuo pasakome tiktai apie vieną [dalyką]; pavyzdžiui, *Petras, Bucefalas.*

4. Kas yra *bendrumas?*
   A. Tai, kas gali slypėti daugelyje ir kuo apibūdiname daugelį [dalykų]; pavyzdžiui, *gyvulys, žmogus.* Juk žmogus yra ir *Petras,* ir *Paulius,* ir t. t. Ir visiems jiems ta bendrybė yra taikoma, todėl ji vadinama taip pat ir *predikabilija.*

5. Kiek yra bendrybių, arba predikabilijų?
   A. Jos yra penkios: *giminė, rūšis, skiriamasis [požymis], savybinis [požymis]* ir *akcidencija.*

6. Kas yra giminė?
   A. Tai yra bendrybė, kuri gali būti daugelio skirtingų daiktų grupių predikatas; pavyzdžiui, *gyvūnas* tinka *žmogui, arkliui, liūtui.*

7. Quid eſt Species? R. Eſt Univerſale, quod prædicatur de pluribus numero differentibus in Quid. ut *Homo* de *Petro, Paulo, Iohanne.*

8. Quid eſt Differentia? R. Eſt Univerſale, quod prædicatur de pluribus ſpecie vel numero differentibus in quale eſſentiale. ut *Senſitivum* de *Homine, Equo, Leone*, Rationale de *Petro, Paulo, &c.*

9. Quare dicitur in *Quid*? & *Quale*? R. Quia ſi quæratur *Quid ſit Homo?* reſpõdebitur per Genus, dicendo. *Eſt Animal.* Si quæratur. *Quid ſit Petrus?* reſpondebitur per Speciem. *Eſt Homo.* Si quæratur, *Qualis eſt Petrus eſſentialiter?* reſpõdebitur per Differeniiam, dicendo. *Eſt Rationalis.*

10. Quid eſt Proprium? R. Proprium eſt univerſale, quod prædicatur in quale, ut Proprietas cum Eſſentia aliqua connexa. Sic *Riſibile* prædicatur de *Homine*: aut etiam *Petro, Paulo, &c.* Hinc dicitur *Convertibile cum Specie*, & *eſſe quarto modo Proprium*, id eſt, Quia

O 2 co-

7. Kas yra rūšis?
A. Tai yra bendrybė, tinkanti kaip predikatas daugeliui pavienių [daiktų], kurie vienas nuo kito skiriasi; pavyzdžiui, *žmogus* tinka *Petrui, Pauliui, Jonui.*

8. Kas yra skiriamasis požymis?
A. Tai yra bendrybė, galinti būti predikatas keletui rūšių arba pavienių [daiktų], kurie tarpusavyje skiriasi tam tikrais esminiais [bruožais]; pavyzdžiui, *jutimiškumas* tinka *žmogui, arkliui, liūtui; racionalumas – Petrui, Pauliui* ir t. t.

9. Kodėl sakoma *kas?* ir *koks?*
A. Jei klaustume, *kas yra žmogus,* tai atsakydami nurodytume giminę, sakytume: *tai yra gyvūnas.* Jei klaustume, *kas yra Petras,* atsakydami nurodytume rūšį: *jis yra žmogus.* Jei klaustume, *kokia yra Petro esminė savybė,* atsakydami nurodytume skiriamąjį požymį: *jis yra protaujantis.*

10. Kas yra savybinis požymis?
A. Savybinis požymis yra bendrybė, priskiriama tais atvejais, kai savybė kokiu nors būdu siejasi su esme. Pavyzdžiui, gebėjimas juoktis tinka žmogui. Bet jis tinka tiek *Petrui,* tiek *Pauliui* ir t. t. Todėl sakoma, kad ši savybė atstovauja rūšiai ir yra *ketvirtasis savybinio požymio modusas,* kadangi

convenit *omni*, *soli*, & *semper*, ut *Risibile Homini*.

11. Quid est Accidens? R. Est Universale, quod Prædicatur in quale, non ut Proprietas necessariò connexa cum Subjecto; Sic *Album* prædicatur *de Homine*. Ideò dicitur etiam *Accidens esse id, quod adest & abest sine Subjecti corruptione.*

12. Ubi quærenda sunt Universalia, seu Prædicabilia? R. In Prædicamentis.

13. Quid est Prædicamentum? R. Est Coordinatio Generum & Specierum ab uno summo genere.

14. Quot sunt Prædicamenta? R. Decem. *Substantia. Quantitas. Qualitas. Relatio. Actio. Passio. Ubi. Quando. Situs. Habitus.*

15. Quare ita dividuntur? R. Quia tot fere sunt Classes rerum. Appellãtur ab Aristotele *κατηγορίαι* quasi *Tribunalia*. Nam quævis res ad aliquod ex his revocatur. Dicuntur verò *Prædicamenta*: quia prædicantur de suis inferioribus, ut Substantia *de Homine*, *Bruto*, *Lapide*, Quantitas de *Linea* & *superficie*. *&c.*

16. Quid

jis tinka kiekvienam, tik tam tikram ir visada; pavyzdžiui, *gebėjimas juoktis – žmogui.*

11. Kas yra akcidencija?
A. Tai yra bendrybė, kuri tinka predikatui, norint išreikšti kokybę, bet ne tokią, kuri būtinai siejasi su subjektu; taip *baltas* gali tikti žmogui. Dėl to yra sakoma, kad akcidencija yra tai, kas gali priklausyti ir nepriklausyti subjektui nepakeisdamas jo esmės.

12. Kur yra bendrybės, arba predikabilijos?
A. Jos yra predikamentuose.

13. Kas yra predikamentas?
A. Tai yra giminių ir rūšių priklausomybė aukščiausiajai giminei.

14. Kiek yra predikamentų?
A. Jų yra dešimt: *substancija, kokybė, kiekybė, santykis, aktyvumas, pasyvumas, vieta, laikas, padėtis, pavidalas.*

15. Kodėl jie taip skirstomi?
A. Todėl, kad tiek yra daiktų klasių. Aristotelis jas vadina *kategorijomis,* tarsi *skyriais,* nes kiekvienas daiktas priklauso kuriai nors iš tų kategorijų, o jos vadinamos *predikamentais,* nes jos gali būti žemesnių rūšių predikatais; pavyzdžiui, substancija – *žmogaus, gyvulio, akmens;* kiekybė – *linijos, paviršiaus ir t. t.*

16. Quid eſt Subſtantia? R. Eſt Ens per ſe ſubſiſtens, ut *Terra*, *Ignis*, *Homo*.

17. Quomodo coordinandnm eſt Prædicamentum Subſtantiæ? R. Sic.

Subſtantia.

Corporea *Incorporea*

Corpus.

Animatum *Inanimatum.*

Vivens.

Senſitivum *Inſenſitivum.*

Animal.

Rationale, Homo. *Irrationale.*

Petrus, *Paulus*, *Iohannes.*

Subſtantia vocatur *ſummum Genus*: quia ſupra ſe non habet aliud. *Homo* eſt *Infima* ſeu *ſpecialisſima Species*; quia infra ſe non habct aliam Speciem. *Corpus*, *Vivens*, *Animal*, ſunt *Species ſubalternæ* & *Genera ſubalterna*: quia reſpectu ſuperiorum ſunt *ſpecies*; reſpectu inferiorum *genera*. *Adjectiva* Collateralia ſunt *Diſferentiæ*, *Petrus &c.* ſunt *Individua*.

18. Quid eſt Quantitas? R. Eſt ſecundùm quam aliquid quantum dicitur. ut *Longum*, *Latum*.

O 3 91. Quid

16. Kas yra substancija?

A. Tai yra būtis, esanti savimi; pavyzdžiui, *žemė, ugnis, žmogus.*

17. Kaip reikia priskirti predikamentą substancijai?

A. Taip:

substancija
kūniška *bekūnė*
kūnas
gyvas *negyvas*
gyvis
turintis jutimus *neturintis jutimų*
gyvūnas
protaujantis *neprotaujantis*
žmogus
Petras, Paulius, Jonas.

Substancija yra vadinama *aukščiausiąja gimine,* kadangi aukštesnės už save giminės ji neturi. *Žmogus* yra *žemiausioji,* arba *specifiškiausioji, rūšis,* kadangi ji jau neturi jokios kitos rūšies. *Kūnas, gyvis, gyvūnas* yra santykinės rūšys ir santykinės giminės, kadangi aukštesniųjų atžvilgiu jos yra *rūšys,* o žemesniųjų – *giminės.* Palyginamieji *būdvardžiai* išreiškia *skiriamuosius požymius, Petras ir t. t. – individus.*

18. Kas yra kiekybė?

A. Tai antras dalykas; jis lemia kieno nors kiekį; pavyzdžiui, *ilga, platu.*

19. Quid eſt Qualitas? R. Eſt Accidēs, à quo quales dicimur. ut *album*, *calidum*.

20. Quid eſt Relatio? R. Eſt cujus totū eſſe eſt eſſe ad aliud. ut *eſſe æqualem*, *ſimilem*, *Dominum*, *Servum*.

21. Quid eſt Actio? R. Eſt id per quod aliquid agere dicitur. ut *ambulare*, *calefacere*, *&c.*

22. Quid eſt Paſſio? R. Eſt id per quod aliquid pati dicitur, ut *calefieri*, *videri*.

23. Quid eſt Ubi? R. Eſt Præſentia rei in loco, ut *in Templo*, *Gymnaſio*, *Foro*.

24. Quid eſt Quando? R. Eſt Exiſtentia rei in tempore. ut *Hodie*, *Cras*, *Heri*.

25. Quid eſt Situs? R. Eſt Diſpoſitio partium totius in ordine ad locum. ut *ſedere*, *ſtare*.

26. Quid eſt Habitus? R. Eſt Indumēti vel ornamenti ad corpus applicatio. ut *eſſe veſtitum*, *calceatum*, *coronatum*.

27. Habentne omnia Prædicamenta ſuas Species & ſua genera? R. Habent: Sed res eſt *prolixa* & *parùm uſitata*.

28. Suntne aliqua ſcienda circa ſingula hæc Prædicamenta? R. Sunt non pau-

ca; quæ

19. Kas yra kokybė?

A. Tai yra akcidencija, pagal kurią mes nusakome, koks yra daiktas; pavyzdžiui, *balta, šilta.*

20. Kas yra santykis?

A. Tai, kieno visas buvimas priklauso nuo [ko nors] kito; pavyzdžiui, *būti lygiam, būti panašiam, būti ponu, būti tarnu.*

21. Kas yra aktyvumas?

A. Tai, kuo pasakome ką nors veikiant; pavyzdžiui, *vaikščioti, šildyti ir t. t.*

22. Kas yra pasyvumas?

A. Tai yra tas [dalykas], kuo išreiškiame kažką patiriantį veiksmą; pavyzdžiui, *būti šildomam, būti matomam.*

23. Kas yra vieta?

A. Tai yra daikto buvimas kur nors; pavyzdžiui, *šventykloje, gimnazijoje, aikštėje.*

24. Kas yra laikas?

A. Tai parodo, kada daiktas yra; pavyzdžiui, *šiandien, rytoj, vakar.*

25. Kas yra padėtis?

A. Tai visumos dalių eilės tvarka pagal vietą; pavyzdžiui, *sėdėti, stovėti.*

26. Kas yra pavidalas?

A. Tai yra aprangos bei papuošalo pritaikymas prie kūno; pavyzdžiui, *būti apsirengusiam, apsiavusiam, apsivainikavusiam.*

27. Ar visi predikamentai turi savas rūšis, savas gimines?

A. Turi. Bet tai yra *neaiškus* ir *mažai naudojamas* dalykas.

28. Ar dar kas nors yra žinotina apie šiuos atskirus predikamentus?

ca; quæ *partim* ad Logicum, *partim* ad Physicum spectant.

29. Ubi est usus Doctrinæ istorum Prædicamentorum? R. In omnibus Scientijs percipiendis. Nam *Modi sciendi* ex his constituuntur.

30. Quid est Modus sciendi? R. Est Norma certa *Intellectionis*, qua dum in cognitione rerum utimur, *scire* dicimur res illas.

31. Quot sunt modi sciendi? R. Tres. *Definitio*, *Divisio*, *Argumentatio*. Ex his primi duo ad hanc Primam Operationem spectant. Ultimus ad Tertiam.

32. Quid est Definitio? R. Est Oratio explicans naturam rei.

33. Quotuplex est Definitio? R. Duplex. Essentialis & Descriptiva.

34. Quomodo fit Definitio essentialis? R. Per *Genus* & *Differentiam*. Videndum ergo est in quo Prædicamento sit res definienda? tum sumendum est proximum Genus & ultima Differentia. v. g. sic. *Homo* est *animal rationale*. Hîc *Homo* est id quod definitur, *animal rationale*, est Definitio. 35. Quo-

A. Yra, ir nemažai. Ir tos žinios *iš dalies* siejasi su logine, *iš dalies* su fizine [žmogaus] puse.

29. Kur panaudojama tų predikamentų teorija?
A. Mokantis visokių mokslų. Mat iš jų susidaro pažinimo modusai.

30. Kas yra pažinimo modusas?
A. Tai yra tam tikra supratimo norma, kuria naudojamės pažindami daiktus ir išreiškiame apie tuos daiktus savo žinias.

31. Kiek yra pažinimo modusų?
A. Trys: *apibrėžimas, skirstymas, įrodymas.* Iš jų pirmieji du priklauso pirmajam veiksmui, paskutinis – trečiajam.

32. Kas yra apibrėžimas?
A. Tai yra teiginys, kuriuo atskleidžiama daikto prigimtis.

33. Kiek yra apibrėžimo rūšių?
A. Dvi: esminis [apibrėžimas] ir aprašomasis.

34. Kaip gauti esminį apibrėžimą?
A. Per *giminę* ir *skiriamąjį požymį.* Taigi reikia žiūrėti, koks predikamentas apibrėžia daiktą, o tada reikia imti artimiausią giminę ir tolimiausią skiriamąjį požymį. Pavyzdžiui, *žmogus* yra *protaujantis gyvūnas.* Čia *žmogus* yra tai, kas apibrėžiama, o *protaujantis gyvūnas* – apibrėžimas.

35. Quomodo fit Definitio descriptiva? R. Per aliquas proprietates rei definiendæ convenientes, ut si dicas. *Homo est is, qui dignitate præstat rebus omnibus, quæ in hoc mundo cernuntur.* Hac definitione communiter Oratores utuntur.

36. Quid est Divisio? R. Est Oratio totum in suas Partes distribuens, ut cùm dico. *Hominis* alia *est pars Corpus*, Alia *Anima*, facio Divisionem. Totum *Homo:* partes ejus sunt *Corpus* & *Anima.*

De Secunda Operatione.

1. Quid est Secunda Operatio? R. Est judicium Intellectûs affirmans vel negans aliquid de aliquo. ut cùm dico intra me.

Omnis Homo est Animal. ET
Nullus Homo est Brutum.

2. Quomodo aliter vocatur Secunda Operatio? R. *Propositio*, *Enunciatio*, *Affirmatio*, *Negatio.* Idque *mentalis* dicitur, quando sola mente fit. *Vocalis*, quando vòcibus profertur. *Scripta*, cùm describitur. De omnibus simul, quæ dicentur, intelligenda erunt, suo modo. 3. Habet-

35. Kaip gauti aprašomąjį apibrėžimą?
A. Nurodant kai kurias apibrėžiamajam dalykui tinkamas savybes; pavyzdžiui, jei pasakytume: *žmogus yra tas, kuris savo vertingumu pranoksta visus kitus šiame pasaulyje regimus daiktus.* Tokiu apibrėžimu paprastai naudojasi oratoriai.

36. Kas yra skirstymas?
A. Tai yra teiginys, išreiškiąs visumos skaidymą į dalis. Pavyzdžiui, sakydami: *viena žmogaus dalis yra kūnas,* kita – *siela,* atliekame *skirstymą:* visuma – tai *žmogus,* jo dalys – *kūnas* ir *siela.*

Apie antrąjį veiksmą

1. K. Kas gi tas antrasis veiksmas?
A. Tai intelekto sprendimas, ką nors teigiąs arba neigiąs. Pavyzdžiui:
Kiekvienas žmogus yra gyvūnas;
Nė vienas žmogus nėra gyvulys.

2. Kaip dar kitaip yra vadinamas antrasis veiksmas?
A. *Teiginys, sakinys, teigimas, neigimas.* Kai jis atliekamas mintyse, gali būti pavadintas *mintiniu,* kai išreiškiamas žodžiais – *žodiniu,* kai užrašomas – *rašytiniu.* Tačiau viską, kas bus sakoma, reikės suprasti savaip.

3. Habetne Propositio Partes suas? R. Habet. Componitur enim ex *Nomine* & *Verbo*. Per *Nomen* intellige id de quo aliud prædicatur. Per *Verbum* intellige vocem illam, qua esse vel non esse aliquid dicitur.

4. Quot ergo habet Partes Propositio? R. Tres. *Duo Nomina* utrinque, & *tertium* in medio *Verbum*. Idque Aliquãdo *expresse* & *explicitè*. ut *Petrus ambulat*. Sic enim explicatur. *Petrus est ambulans*.

5. Quomodo Nomina vocantur in Propositione? R. Vocantur imprimis *Termini*: quia utrinque terminant Propositionem. Deinde unum, quod ante Verbum ponitur, vocatur *Subjectum*. Alterum, quod est post verbum, vocatur *Prædicatum*. Ipsum verò Verbum appellatur *Copula*.

6. Semperne Termini sunt simplices voces? R. Non: Sed frequenter componuntur ex pluribus, & tunc vocantur termini *Complexi*. ut.

Quicunque DEUM timet, est *inimicus peccati*.

O 5 7. Illæ

3. Ar teiginys turi savo dalis?
   A. Turi. Juk jis susideda iš *vardažodžio* ir *veiksmažodžio. Vardažodžiu* laikome tai, apie ką kas nors pasakoma. *Veiksmažodžiu* vadiname tą žodį, kuriuo teigiama, kad kas nors yra arba ko nors nėra.

4. Taigi, kiek dalių turi teiginys?
   A. Tris: *du vardažodžius* iš abiejų pusių ir *trečią* viduryje *veiksmažodį*. Ir tai kartais išreiškiama aiškiai ir ryškiai; pavyzdžiui, *„Petras vaikšto"* gali būti išreiškiama *„Petras yra vaikščiojantis"*.

5. Kaip vadinami teiginio vardažodžiai?
   A. Pirmiausia, jie vadinami *terminais*, kadangi jie iš abiejų pusių apriboja teiginį. Be to, vienas, kuris yra prieš veiksmažodį, vadinamas *subjektu*, antrasis, kuris yra po veiksmažodžio, vadinamas *predikatu*. O pats veiksmažodis vadinamas *jungtimi*.

6. Ar visada terminai yra tik paprastieji žodžiai?
   A. Ne. Dažnai jie susideda iš kelių žodžių, ir tada jie vadinami *sudėtiniais* terminais. Pavyzdžiui, *kas tik bijo Dievo, yra nuodėmės priešas.*

7. Illæ voces, *Omnis*, *Nullus* *Quidam*, & his similes suntne Termini? R. Illæ voces propriè vocantur *signa*. Indicāt enim, utrum Propositio sit *Universalis*, an *Particularis*. Vocantur tamen *Termini Syncategorematici*, id est, *simul cum alijs significantes*. Alij verò vocantur *Categorematici*, qui per se significant rem certam, ut *Homo*.

8. Quæ sunt scienda circa Propositionem? R. Potissimè ista sex. *Suppositio*, *Quantitas*, *Qualitas*, *Oppositio*, *Æquipollentia*, *Conversio*.

9. Quid est Suppositio? R. Est Acceptio Termini in certa significatione. Nam v. g. hæc vox *Homo* aliquando sumi potest & supponi pro *ipsis literis*, aut *syllabis*, ut si dicas.

Homo est *dissyllabon*.

Aliquando pro *sua significatione ordinaria*, ut, *Homo est animal rationale*.

Aliquando *prout conceptum terminat Intellectûs* nostri, ut hic. *Homo est Species*.

10. Quotuplex est Suppositio? R. Est multiplex & varia. Verùm *quoad* rem

lumine

7. Tokie žodžiai, kaip *kiekvienas, nė vienas, kažkoks* ir kiti į juos panašūs, ar jie yra terminai?

A. Tokie žodžiai, tiesą sakant, vadinami *ženklais:* mat jie nurodo, ar teiginys yra *bendras,* ar *dalinis.* Jie vadinami *sinkategoriniais,* tai yra *kartu su kitais pažyminčiais,* o kiti vadinami kategoriniais, kurie patys žymi tam tikrą dalyką; pavyzdžiui, *žmogus.*

8. Ką gi reikia žinoti apie teiginį?

A. Bent šešis dalykus: *supoziciją, kiekybę, kokybę, priešpriešinimą, lygiavertiškumą* ir *sukeitimą.*

9. Kas yra supozicija?

A. Tai yra termino priskyrimas tam tikram daiktui. Sakykime, žodis *žmogus* kartais gali būti priimamas ir suprantamas tik kaip pačių raidžių arba skiemenų junginys; pavyzdžiui, jei pasakytume: *žmogus yra dviskiemenis.* Kartais gali būti suprantamas pagal savo įprastinę reikšmę; pavyzdžiui, *žmogus yra protaujantis gyvūnas.* Kartais suprantamas kaip terminas mūsų protavimo rezultatui išreikšti; pavyzdžiui, čia: *žmogus yra rūšis.*

10. Kelių rūšių yra supozicija?

A. Ji yra daugeriopa ir įvairi. Tačiau, jei kalbėsime apie daiktą, jis gali būti atpažįstamas prigimties

lumine naturæ dignosci potest: *quoad* appellationem habetur apud Logicos.

11. Quid est Quantitas Propositionis? R. Est esse Universalem, aut Particularem.

12. Quid est Qualitas in Propositione? R. Est esse Affirmativam vel negativam.

13. Cur ista scienda sunt? R. Ut possint formari boni Syllogismi: quod postea apparebit.

14. Quomodo Quantitas & Qualitas designatur à Dialecticis? R. Per quatuor has literas. A. E. I. O. quæ his versiculis explicantur.

Asserit A. negat E. Sunt universaliter ambo.
Asserit I. negat O. Sunt particulariter ambo.

Id est. A. designat universalem affirmativam. E. Universalem negativam. &c. Sic.

A	E
Omnis.	Nullus
I.	O.
Quidam.	*Quidam non*

O 6 Istæ

akimis, o, jei kalbėsime apie pavadinimą, jis išplaukia iš logikos.

11. Kas gi yra teiginio kiekybė?
A. Tai, kad yra bendrieji arba daliniai [teiginiai].

12. Kas tai yra teiginio kokybė?
A. Tai yra teigimas arba neigimas.

13. O kam gi šitai reikia žinoti?
A. Tam, kad galėtume sudaryti gerus silogizmus, o tai paaiškės vėliau.

14. Kaip kiekybę ir kokybę pažymi dialektikai?
A. Šitomis keturiomis raidėmis: A, E, I, O, kurios yra išreiškiamos šiomis eilutėmis:

Teigia A, *neigia* E, *– jie abu yra bendrieji;*
Teigia I, *neigia* O, *– jie abu yra daliniai.*

Tai yra: A pažymi bendrą teigimą, E – bendrą neigimą. Ir štai:

A	E
kiekvienas	nė vienas
I	O
kai kurie yra	*kai kurie nėra*

Iſtæ literæ diligenter mandandæ ſunt memoriæ ad ſequentia percipienda.

15. Quid eſt Oppoſitio Propoſitionū? R. Eſt repugnantia duarum Propoſitionum ſecundùm Quantitatem, vel Qualitatem, vel Utramque.

16. Quotupliciter opponuntur Propoſitiones? R. Quadrupliciter. Sic.

A E

Omnis Contrariæ *Nullus*

Subalternæ *Contra-di-ctoria* *Contra-di-ctoria* Subalternæ

Quidam Subcontrariæ *Quidam non.*

17. Quid eſt peculiare de Contradictorijs obſervandum? R. Hoc; quòd earum altera ſemper debet eſſe vera; altera falſa.

18. Quid eſt Æquipollentia? R. Eſt duarum Propoſiiionum, ſibi aliquo ex dictis

Šias raides reikia gerai įsiminti, kad suprastume toliau aiškinamus dalykus.

15. Kas yra teiginių priešpriešinimas?

A. Tai dviejų teiginių nesuderinamumas pagal kiekybę arba kokybę, arba pagal juos abu.

16. Kiek kartų priešpriešinami teiginiai?

A. Keturis kartus, būtent:

A		E
kiekvienas	priešingumo	*nė vienas*
priklausomybės	prieštaravimo prieštaravimo	priklausomybės
kai kurie yra	po priešingumo	*kai kurie nėra*[2]
[I]		[O]

17. Ką svarbiausia reikia pažymėti kalbant apie prieštaravimus?

A. Štai ką: vienas iš jų [t. y. teiginių] visada turi būti teisingas, o kitas – klaidingas.

18. Kas yra lygiavertiškumas?

A. Tai yra santykis tarp dviejų teiginių, kurie tarp

[2] Prieštaravimo santykį sudaro: A – [O]; E – [I].

dictis modo oppositarum, idem sensus, propter additam particulam *Non*.

19. Quotuplex est Æquipollentia? R. Triplex, quæ hoc versiculo indicatur. *Præ*, Contradic. *Post*, Contra. *Præ*, *Postq*;, Subalter. Sensus est. Si particula *Non* ponatur *ante Signum & Subjectum* alicujus Propositionis, tunc illa *Propositio* idem significabit, quod ipsius *Contradictoria*. ut si dicas.

Non *omnis Homo est doctus*.

Æquipollebit huic suæ Cōtradictoriæ.

Quidam Homo non est doctus.

Si verò *Non*, ponatur *post Subjectum* ante Copulam, idem significabit quod ipsius *Contraria*. ut

Omnis Homo non *est doctus*.

Idem significabit quod hæc.

Nullus Homo est doctus.

Tandem si *Non*, & *præponatur* Subjecto, & *postponatur*, tunc *Propositio* significabit idē quod ejus *Subalterna*. ut si dicas.

Non *omnis Homo* non *est doctus*.

Perinde est atque si diceres.

Quidam Homo est doctus.

20. Quid

savęs yra kokiu nors būdu priešingi, bet turi tą pačią prasmę dėl pridėtos dalelytės *ne*.

19. Keleriopas yra lygiavertiškumas?

A. Trejopas. Ir jis parodomas šiuo eilėraštuku:

Prae- Contradic. Post, Contra.: Prae Postquè[3].

Priklausomybės prasmė yra tokia: jeigu dalelytė *ne* dedama prieš kokio nors teiginio *ženklą* ir *subjektą*, tada tas teiginys išreiškia tą patį, ką ir jam *prieštaraujantis* teiginys. Pavyzdžiui, jei pasakysime [teiginį]: *Ne kiekvienas žmogus yra mokytas,* tai jis bus lygiareikšmis šitam sau prieštaraujančiam teiginiui: *Kai kurie žmonės nėra mokyti.* O jeigu *ne* dedama *po subjekto* prieš jungtį, tai tas teiginys išreiškia tą patį, ką ir jam priešingas teiginys. Pavyzdžiui:

Kiekvienas žmogus nėra mokytas išreiškia tą patį, ką ir *Joks žmogus nėra mokytas.*

Tačiau, jei *ne* būtų dedamas ir *prieš* subjektą, ir *po* subjekto, tada teiginys išreikštų tą patį, ką ir jam priklausomas teiginys. Pavyzdžiui, jei pasakytume: *Ne kiekvienas žmogus yra nemokytas,* tai būtų tas pats, kai sakytume: *Kai kurie žmonės yra mokyti.*

[3] „Prieš" – prieštaraujantis „po", priešingi – „prieš" ir „po".

20. Quid eſt Converſio Propoſitionū? R. Eſt Mutatio Subjecti in Prædicatū, & Prædicati in Subjectum, ut

Omnis Homo *eſt riſibilis.*
Omne riſibile eſt Homo.

21. Quotuplex eſt Converſio? R. Triplex hoc verſiculo expreſſa.
EccE tIbI, ſimp. ArmIgErOs. Ac. ArmA, bOnO, Contr.

Prima ergo Converſio vocatur *Simplex*, cùm manet eadem *Quantitas* & *Qualitas* Propoſitionis poſt Converſionem. Sic convertitur univerſalis negativa.

Ec Nullum Animal *eſt ſaxum*, *Ergo*
cE: Nullum ſaxum eſt Animal.

Et Particularis affirmativa.

tI. *Quidam* homo *eſt albus*, *Ergo*
bI. *Quoddam album* eſt homo.

Secunda Converſio fit *per accidens*, mutata *Quantitate* in Propoſitione cōverſa. Sic convertitur univerſalis affirmativa, ut,

Af Omnis Homo *eſt Animal.* Ergo
mI, *Quoddam Animal eſt* Homo.

Eodem

20. Kas yra teiginio sukeitimas?

A. Tai yra subjekto pakeitimas predikatu ir predikato – subjektu. Pavyzdžiui, [teiginys] *Kiekvienas žmogus geba juoktis* [pakeičiamas teiginiu] *Tas, kas geba juoktis, yra žmogus.*

21. Keleriopas būna sukeitimas?

A. Trejopas. Jis išreikštas šiuo eilėraštuku:

EccE TibI–simp.; ArmIgErOs.–Ac.; ArmA, bOnO,–Contra.

Taigi *pirmoji* sukeitimo rūšis vadinama paprastąja. Ją gauname, kai po sukeitimo pasilieka ta pati teiginio *kiekybė* ir *kokybė.*

Taip sukeičiamas bendras neigiamas teiginys:

Ec – *Joks gyvūnas nėra akmuo,* – vadinasi,
cE – *Joks akmuo nėra gyvūnas,*

ir daliniai teigiamieji teiginiai:

tI – *Kai kurie žmonės yra balti,* – vadinasi,
bI – *Kai kas balta yra žmonės.*

Antrąją sukeitimo rūšį gauname *per apribojimą* (per accidens), pakeisdami sukeičiamojo teiginio kiekybę. Šitaip yra sukeičiami bendri teiginiai. Pavyzdžiui:

Ar – *Kiekvienas žmogus yra gyvūnas,* – vadinasi,
mI – *Kai kurie gyvūnai yra žmonės.*

Eodem etiam modo poteſt converti univerſalis negativa, ut

gE. Nullum Animal eſt ſaxum, Ergo
rOS. Quoddam ſaxum non eſt Animal.

Tertia Converſio fit per Contrapoſitionem; quando converſis terminis adduntur negationes. Sic poteſt converti univerſalis affirmativa,

Ar. Omnis Homo *eſt Animal.* Ergo
mA. Omne non Animal eſt non Homo.

Et particularis negativa. ut.

bO. Quiddam Homo *non eſt doctus.* Ergo
nO. Quoddā non doctū non eſt non Homo.

Hæc ultima *Converſio*, utpote obſcura, non eſt in uſu. Ponitur tamen ad plenitudinem doctrinæ.

22. Quæ eſt neceſſitas Doctrinæ de Converſionibus? R. Neceſſitas Converſionis occurrit inter diſputandum. Valet enim ſic argumentari.

Omnis virtus eſt bona. Ergo
Quoddam bonum eſt virtus,

Non valet autem ſic inferre.

Omnis virtus eſt bona. Ergo
Omne bonum eſt virtus.

Nam

Tuo pačiu būdu gali būti sukeičiami bendrieji neigiamieji [teiginiai]. Pavyzdžiui:

gE – *Joks gyvūnas nėra akmuo,* – vadinasi,
rOs – *Kai kurie akmenys nėra gyvūnai.*

Trečiąjį sukeitimą gauname priešpriešindami; kai prie sukeistų terminų pridedami neiginiai. Taip gali būti sukeičiami bendri teiginiai:

Ar – *Kiekvienas žmogus yra gyvūnas,* – vadinasi,
mA – *Viskas, kas ne gyvūnas, nėra žmogus,*

ir daliniai neigimai, pavyzdžiui:

bO – *Kai kurie žmonės nėra mokyti,* – vadinasi,
nO – *Kai kas, kas nėra mokytas, nėra ne žmogus.*

Šis paskutinis sukeitimas, kaip neaiškus, yra nevartojamas. Tačiau čia jis pateikiamas dėl teorijos išsamumo.

22. Kuo yra svarbus sukeitimo mokslas?

A. Sukeitimas svarbus tuo, kad jis padeda disputuose. Galima juk šitaip įrodinėti:

Kiekviena dorybė yra gėris, – vadinasi,
Kai kas iš to, kas gera, yra dorybė.

Tačiau negalima šitaip pasakyti:

Kiekviena dorybė yra gėris, – vadinasi,
Visa, kas gera, yra dorybė.

Nam *Panis* etiam eſt bonus; non tamen eſt virtus.

De Tertia Operatione.

Q. 1. Quid eſt Tertia Operatio Intellectûs? R. Eſt judicium Intellectûs, quo aliquid ex alio infert: ut
Ex homine eſſe animal. Ex Bruto non eſſe hominem.

2. Quomodo aliter vocatur iſta Operatio? R. Vocatur *Argumentatio*, *Ratiocinatio*, *Diſcurſus.*

3. Quot ſunt Species Argumentationis? R. Potiſſimæ quinque. *Syllogiſmus*, *Enthymema*, *Dilemma*, *Exemplum*, *Inductio.* Differunt inter ſe quoad modum argumentandi; eſſentialiterne, an non, parùm refert.

4. Quid eſt Syllogiſmus? R. Eſt Argumentatio, in qua ex duabus Præmiſſis Propoſitionibus tertia infertur. ut

Omnis virtus eſt diligenda.
Sed Temperantia eſt virtus.
Ergo Temperantia eſt diligenda.

Prima Propoſitio vocatur *Major* Syllogiſmi.

Secunda

Juk *duona* yra taip pat geras dalykas, tačiau tai nėra dorybė.

Apie trečiąjį veiksmą

1. K. Koks yra trečiasis intelekto veiksmas?
   A. Tai yra intelekto sprendimas, kuriuo kai kas iš kito išvedama; pavyzdžiui, iš *žmogaus – būti gyvūnu*, iš *laukinio – nebūti žmogumi*.
2. Kaip kitaip šis veiksmas vadinamas?
   A. Vadinamas *įrodymu, samprotavimu, svarstymu* (discursus).
3. Kiek yra įrodymo rūšių?
   A. Svarbiausios penkios: *silogizmas, entimema, dilema, pavyzdys, indukcija.* Jos skiriasi viena nuo kitos pagal įrodinėjimo būdą. Šiuo atveju ne tiek svarbu, ar skirtumas tarp jų yra esminis, ar neesminis.
4. Kas yra silogizmas?
   A. Tai yra įrodymas, kai iš dviejų duotų premisų išvedama trečia. Pavyzdžiui:
   Kiekvieną dorybę reikia vertinti,
   O savitvarda yra dorybė, –
   Vadinasi, *savitvardą reikia vertinti.*

Secunda vocatur *Minor*. Tertia *Conclusio* & *Consequentia* & *Consequens*. Ab Oratoribus verò *Complexio*. Hæc Species argumentandi est perfectissima & clarissima. Ideo quæ ad eam spectant, diligenter cognoscenda sunt. Aliæ enim Species per hanc confirmari & probari debent.

5. Quot habet Terminos Syllogismus? R. Tres. Primus vocatur *Majus extremum*. Habet locum in *Majore* & *Conclusione*. Alter vocatur *Minus extremũ*. Habet locum in *Minore* & *Conclusione*. Tertius vocatur *Medium*, seu *Medius terminus*. Habet locum in *Majore* & *Minore*, Singuli ergo Termini ponuntur in Syllogismo *bis*; ut patet in Exemplo supra posito.

6. Unde cognoscam sitne bonus? R. Ex Forma Syllogismi & Modo.

7. Quid est *Forma* Syllogismi? R. Est Coordinatio Medii termini cum Extremis.

8. Quotuplex est Forma Syllogismorũ? R. Triplex. *Prima* est in qua *Medium* in Majo-

Pirmasis silogizmo teiginys yra vadinamas *didžiąja* (premisa), antrasis – *mažąja*, trečiasis – *užbaigimu* (conclusio), *išvada* (consequentio) ir *pasekme* (consequens).

Ši įrodymo rūšis yra tobuliausia ir aiškiausia. Todėl visa tai, kas su ja susiję, reikia gerai išnagrinėti. Šia rūšimi turi būti įtvirtinamos ir pagrindžiamos visos kitos.

5. Kiek terminų turi silogizmas?

   A. Tris. Pirmasis vadinasi *didysis kraštutinis*. Jis būna *didžiojoje premisoje* ir *išvadoje*. Antrasis vadinasi *mažasis kraštutinis*. Jis yra *mažojoje premisoje* ir *išvadoje*. Trečiasis vadinamas *viduriniu* arba *viduriniu terminu*. Jis būna *didžiojoje* ir *mažojoje* [premisoje]. Kiekvienas terminas, kaip matyti iš anksčiau pateikto pavyzdžio, silogizme kartojasi *du sykius*.

6. Iš ko galima sužinoti, ar silogizmas yra geras?

   A. Iš silogizmo formos ir moduso.

7. Kas yra silogizmo *forma?*

   A. Tai yra vidurinio termino suderinimas su kraštutiniais.

8. Kiek yra silogizmo *formų?*

   A. Trys. *Pirmoji* yra tokia, kurioje *vidurinis terminas*

in Majori ſubjicitur, prædicatur in Minori: ut.

Omne Animal *eſt ſenſitivum.*
Sed omnis homo eſt Animal.
Ergo omnis Homo eſt ſenſitivus.

Secunda Figura eſt, in qua *Medium* utrobique prædicatur. ut.

Omne ſenſitivum eſt Animal.
Nullum ſaxum eſt Animal.
Ergo nullum ſaxum eſt ſenſitivum.

Tertia eſt, in qua *Medium* utrobique ſubjicitur, ut.

Omne Animal *eſt ſenſitivum.*
Omne Animal *eſt vivens.*
Ergo quoddam vivens eſt ſenſitivum.

9. Quid eſt *Modus* in Forma Syllogiſticā? R. Eſt Coordinatio Propoſitionū inter ſe ſecundùm Quantitatem & Qualitatem.

10. Quot ſunt iſti Modi? R. Sunt univerſim 19. his verſiculis comprehenſi, qui perfectè mandandi ſunt memoriæ.

Bar*bara*. Ce*larent*. Darii. Ferio. Bara*lipton*.
Celan*tes*. Da*bitis*. Fap*eſmo*. Fri*ſeſomorum*. Ce*ſare*.

didžiojoje [premisoje] yra subjektas, mažojoje – predikatas. Pavyzdžiui:

Kiekvienas gyvūnas turi pojūčius;
O kiekvienas žmogus yra gyvūnas, –
Vadinasi, *kiekvienas žmogus turi pojūčius.*

Antroji figūra yra tokia, kurioje *vidurinis terminas* abiejose premisose yra predikatas. Pavyzdžiui:

Tai, kas turi pojūčius, yra gyvūnas;
Nė vienas akmuo nėra gyvūnas, –
Vadinasi, *nė vienas akmuo neturi pojūčių.*

Trečioji figūra yra tokia, kurioje *vidurinis* [terminas] abiejose premisose yra subjektas. Pavyzdžiui:

Kiekvienas gyvūnas turi pojūčius;
Kiekvienas gyvūnas yra gyvas, –
Vadinasi, *kai kas gyva turi pojūčius.*

9. Kas yra silogizmo formos modusas?

A. Tai yra teiginių derinimas pagal kiekybę ir kokybę.

10. Kiek yra modusų?

A. Iš viso yra devyniolika. Jie išreikšti eilutėse, kurias reikia gerai įsiminti:

Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum,

Cesare. *Camestres*. *Festino*. *Baroco*. *Darapti*.
Felapton. *Disamis*. *Datisi*. *Bocardo*. *Ferison*.

11. Quomodo secundùm hos Modos coordinandus est Syllogismus? R. In singulis Modis sunt tres *vocales priores*; quarum singulis respondere debent in Syllogismo singulæ Propositiones, eodem ordine, cum eadem Quantitate & Qualitate, quam indicat litera. v. g. In *Barbara*, debent esse omnes Propositiones Universales affirmativæ; quod indicāt tria A. In *Celarent*, sunt omnes universales; sed *Major* est negativa, *Minor* affirmativa, *Conclusio* negativa; quod indicant, E. A. E. sic de reliquis.

12. Omnesne isti Modi omnibus Figuris serviunt? R. Non.

13. Quot ergo *Modi* sunt *Primæ* Figuræ? R. Sunt primi quatuor directè concludentes: sequentes quinque indirectè.

14. Quid est directè concludere? Quid indirectè? R. Directè concludere est in Conclusione Syllogismi Majus Extremum

Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

11. Kaip reikia sudaryti silogizmą pagal šiuos modusus?

A. Kiekviename moduse yra trys *pirmosios balsės.* Kiekviena iš jų turi atitikti silogizmo teiginius ta tvarka, kad jų kiekybė ir kokybė būtų tokia, kaip nurodo raidė. Pavyzdžiui, [moduse] *Barbara* turi būti visi bendri teigiamieji teiginiai. Tai ir nurodo trys A [raidės]. Moduse *Celarent* yra visi bendrieji [teiginiai], bet didysis [teiginys] yra neigiamas, mažasis – teigiamas. Išvada neigiama. Tai nurodo [balsės] EAE. Panašiai būna ir su kitais [modusais].

12. Ar visi šie modusai tinka visoms figūroms?

A. Ne.

13. Kiek *modusų* turi *pirmoji* figūra?

A. Pirmieji keturi yra tiesiogiai išvedami, likusieji penki – netiesiogiai.

14. Ką reiškia tiesioginiu būdu išvesti ir ką – netiesioginiu?

A. Tiesioginiu būdu išvesti reiškia: silogizmo išvadoje *didįjį* terminą imti kaip *predikatą,* o *mažąjį*

tremum ponere in *Prædicato: Minus extremum* in *Subjecto*. Indirectè verò è contra. ut

Directè. { BAr- *Omne Animal eſt* ſentiens. / *b*A- Omnis Homo *eſt Animal.* / *r*A *Ergo* Omnis Homo *eſt* ſẽtiẽs. }

Indirectè. { BA. *Omne Animal eſt* ſentiens. / *r*A. Omnis Homo *eſt Animal.* / *lI. Ergo quoddã* ſẽtiens *eſt* Homo. }

15. Suntne iſti omnes Modi in uſu? R. Soli directi in uſu ſunt. Indirecti verò *Doctrinæ* causâ tantùm ponũtur.

16. Quot ſunt Modi *Secundæ* Figuræ? R. Sunt quatuor iſti, *Cæſare*, *Cameſtres*, *Feſtino*, *Baroco*.

17. Suntne iſti in uſũ? R. Sunt frequẽter.

18. Quot ſunt Modi *Tertiæ* Figuræ? R. Sunt ſex reliqui à *Darapti*.

19. Quomodo ergo cognoſcam ſitne aliquis Syllogiſmus in bona Forma? necne? R. Videbo Primò *Medium Terminum*, quomodo ſit diſpoſitus in Majori & Minori. Hinc agnoſcam ad quã Formam ſpectet. Secundò applicabo *Modos*

kraštutinį – kaip *subjektą*. O netiesioginiu būdu – atvirkščiai.

Tiesioginis:
- BAr – *Kiekvienas gyvūnas turi pojūčius;*
- bA – *Kiekvienas žmogus yra gyvūnas;*
- rA – Vadinasi, *kiekvienas žmogus turi pojūčius.*

Netiesioginis:
- BA – *Kiekvienas gyvūnas turi pojūčius;*
- rA – *Kiekvienas žmogus yra gyvūnas;*
- lI – Vadinasi, *kai kas, kas turi pojūčius, yra žmonės.*

15. Ar visi šie modusai yra vartojami?
A. Vartojami tik tiesioginiai, o netiesioginiai čia įtraukiami tik dėl teorijos išsamumo.

16. Kiek modusų turi *antroji* figūra?
A. Yra tokie keturi: *Cesare, Camestres, Festino, Baroko.*

17. Ar jie yra vartojami?
A. Vartojami dažnai.

18. Kiek modusų turi *trečioji* figūra?
A. Pradedant *Darapti* – šešis.

19. Kaip sužinoti, ar kokio nors silogizmo forma yra taisyklinga ar ne?
A. Pirma, žiūrima, kaip yra išdėstytas *vidurinis terminas* didžiajame ir mažajame teiginyje. Po to

Modos illius Formæ, utrum cum dispositi[illegible] Propositionum conveniaat. Ter[illegible] videbo utrum sint tantùm *Tres Termini*, singuli *bis* positi.

Exemplum in Prima Figura.

BAr	cE	DA	FE
bA	lA.	rI	rI
rA	rEnt	I	o

Omne brutum *est Animal.*
Nullus Homo est brutum.
Ergo Nullus Homo est Animal.

quia *in nullo Modo* esse potest; ideò est malus.

In Secunda Figura.

CE	CA	FE	BA
sA	mE	stI	rO
rE	strEs	nO	cO

Omne brutum est animal.
Omnis Homo est animal.
Ergo Omnis Homo est brutum.

In Tertia Figura.

DA	FE	Di	DA	BO	FE
rA	lA	sA	tI.	cAr	rI.
ptI.	ptOn	mIs	sI.	dO	sOn

Omnis

sužinoma, kuriai figūrai silogizmas priklauso. Antra, nustatomi *tos figūros modusai,* [nustatoma], ar jie atitinka teiginių išdėstymą. Trečia, pažiūrima, ar yra tik *trys terminai,* kurių kiekvienas kartojasi po *du* kartus.

Pirmosios figūros pavyzdys:

Bar	CE	DA	FE
bA	lA	rI	rI
rA	rEnt	I	O

Kiekvienas laukinis yra gyvūnas;

Joks žmogus nėra laukinis, –

Vadinasi, *joks žmogus nėra gyvūnas.*

Tokio derinio nėra jokiame moduse, dėl to šis silogizmas yra klaidingas.

Antrosios figūros [pavyzdys]:

CE	CA	FE	BA
sA	mE	stI	rO
rE	strEs	nO	cO

Kiekvienas gyvulys yra gyvūnas;

Kiekvienas žmogus yra gyvūnas, –

Vadinasi, *kiekvienas žmogus yra gyvulys.*

Trečiosios figūros [pavyzdys]:

DA	FE	DI	DA	BO	FE
rA	lA	sA	tI	cAr	rI
ptI	ptOn	mIs	sI	dO	sOn

Omnis homo *est substantia*.
Nullus homo *est brutum*,
Ergo nullum brutum est substantia. rò

Isti quoque Syllogismi videntur quidē pertinere ad *Formas*: sed quia cum *nullo Modo* coordinari possunt, ideò sunt vitiosi.

20. Quomòdo quatuor termini possunt esse in Syllogismo. R. Sic. v. g.

Omnis *doctus* est *laude dignus*.
Sed *Petrus* est *studiosus*.
Ergo Petrus est laude dignus.

Hîc sut quatuor termini, nempe, *doctus*, *dignus*, *Petrus*, *studiosus*. Ideò non valet Syllogismus.

21. Suntne ejusdem rationis omnes Syllogismi? R. Non. Sed distinguuntur variè: hinc variè appellantur. Nam 1mò. Est *Categoricus Syllogismus*, qui habet medium terminum distributivè (id est pro singulis suppositum, in utraque, aut altera Præmissa. ut

Bar. *Omnis* Homo *est Animal.*
ba. *Omne risibile est* Homo.
ra. *Ergo Omne risibile est Animal.*

2dò,

Kiekvienas žmogus yra substancija;
Joks žmogus nėra gyvulys, –
Vadinasi, *joks gyvulys nėra substancija.*

Tie silogizmai taip pat, atrodo, atitinka formas; bet, kadangi jie nesuderinami su *jokiu modusu,* todėl jie yra klaidingi.

20. Kaip silogizme gali pasitaikyti keturi terminai?

A. Pavyzdžiui, taip:

Kiekvienas *mokytas žmogus* yra *vertas pagyrimo;*
O Petras yra atsidėjęs mokslams, –
Vadinasi, *Petras yra vertas pagyrimo.*

Čia *yra* keturi terminai, būtent: *mokytas, vertas pagyrimo, Petras, atsidėjęs mokslams.* Todėl silogizmas yra netinkamas.

21. Ar visi silogizmai yra vienodi?

A. Ne. Jie yra įvairiai skirstomi ir įvairiai vadinami. Pirma. Yra *kategoriškas silogizmas,* kurio vidurinis terminas vienoje ir kitoje premisoje yra skirtingai susijęs su kitu terminu. Pavyzdžiui:

BAr – *Kiekvienas žmogus yra gyvūnas;*
bA – *Kiekvienas, kas geba juoktis, yra žmogus;*
rA – Vadinasi, *tas, kas geba juoktis, yra gyvūnas.*

2dò. Eſt *Syllogiſmus Expoſitorius*: qui habet medium ſingulare. Poteſt fieri in omnibus tribus Figuris, ſeu Formis. In prima ſic.

Petrus *eſt Muſicus.*
Quidam Philoſophus eſt Petrus.
Ergo *Quidam Philoſophus eſt Muſicus.*

Revocatur iſte Syllogiſmus ad Darii.

3tò. Eſt *Syllogiſmus compoſitus*; qui unam aut plures Propoſitiones habet compoſitas ex Categoricis. Eſtque duplex. Alter vocatur *Hypotheticus* ſeu *Conditionalis* & *Copulativus*, ut.

Si eſt Sol, eſt dies,
Sed eſt Sol,
Ergo eſt dies.

Alter vocatur *Disjunctivus*; qui habet præpoſitam Particulam Disjunctivam; ut. *Aut* eſt nunc dies, *aut* nox.

Sed non eſt nunc dies,
Ergo eſt nunc nox.

4tò. Eſt *Syllogiſmus Obliquus*; in quo aliqui termini ponuntur in caſibus obliquis. ut.

Contrariorum eſt oppoſita ratio

Sed

Antra, *aiškinamasis* (expositorius) *silogizmas*, kurio vidurinis terminas yra vieninis. Jis gali pasitaikyti visose trijose figūrose, arba formose. Pirmojoje jis atrodytų taip:

Petras yra muzikas;

Kažkoks filosofas yra Petras, –

Vadinasi, *kažkoks filosofas yra muzikas*[4].

Šis silogizmas primena Darii modusą.

Trečia, *sudėtinis* (compositus) *silogizmas*. Jis turi vieną ar daugiau premisų, sudarytų iš kategorinių [teiginių]. Jis būna dvejopas. Vienas vadinasi hipotetinis (hypotheticus), arba sąlyginis (conditionalis), ir jungtinis (copulativus). Pavyzdžiui:

Jei šviečia saulė, yra diena;

O saulė šviečia, –

Vadinasi, *yra diena*.

Antras vadinasi skirstytinis. Jame yra disjunktyvinė dalelytė „arba". Pavyzdžiui:

Dabar yra arba diena, arba naktis;

Bet dabar ne diena, –

Vadinasi, *dabar yra naktis*.

Ketvirta, *netiesioginis* (obliquus) *silogizmas*. Jame kai kurie terminai vartojami netiesioginiais atvejais. Pavyzdžiui:

---

[4] Šis silogizmas yra teisingas tik tuo atveju, jei „Petras" žymi tą patį žmogų.

Sed Albũ & nigrum ſunt *Contraria.*
Ergo *Albi & Nigri* eſt oppoſita ratio.
5tò. Eſt *Syllogiſmus modalis*, in quo m-dus aliquis prædicatur. ut.
Hominem currere eſt *contingens*,
Sed Petrus eſt Homo.
Ergo Petrum currere eſt *contingens.*
6tò. Eſt *Syllogiſmus de medio negativo*; in quo medium ponitur cum particula negativa. ut.
Qui *non habet oculos*, non videt.
Sed lapis *non habet oculos*,
Ergo lapis non videt:
Hujus Syllogiſmi *Minor* eſt *affirmativa.* Quia totum, quod fuit in Subjecto *Majoris*, ponitur pro Prædicato *Minoris*, & efficit hunc ſenſum, *Sed lapis eſt non habens oculos.* Hæc de Syllogiſmo.

22. Quid eſt Enthymema? R. Eſt Argumentatio, in qua ex una Propoſitione infertur altera. Itaque ſi detraxeris Syllogiſmo unam ex præmiſſis, quæ ſupererunt Propoſitiones, Enthymema efficient. ut.
Petrus eſt Homo,
Ergo Petrus eſt Animal. 23. Quid

Priešybėms yra būdingas priešpriešinimas;
O balta ir juoda yra priešybės, –
Vadinasi, *balta ir juoda yra priešpriešinimas.*

Penkta, modalinis silogizmas, kuriuo nusakomas koks nors modusas. Pavyzdžiui:

Žmogui *pasitaiko* pabėgioti;
O Petras yra žmogus, –
Vadinasi, Petrui *pasitaiko* pabėgioti.

Šešta, *silogizmas su neigiamu viduriniu* [terminu]. Jame vidurinis terminas naudojamas su neigiama dalelyte. Pavyzdžiui:

Kas neturi akių, tas nemato;
O akmuo *neturi akių,* –
Vadinasi, *akmuo nemato.*

Šio silogizmo mažoji premisa yra *teigiama,* nes visa tai, kas *didžiojoje* [premisoje] buvo subjektas, panaudojama kaip *mažosios* [premisos] predikatas ir įgauna tokią prasmę: *O akmuo yra tai, kas neturi akių.* Tai tiek apie silogizmą.

22. Kas yra entimema?

A. Tai yra įrodymas, kuriame iš vienos premisos daroma išvada. Taigi, jei iš silogizmo išmesite vieną premisą, likusieji teiginiai sudarys entimemą. Pavyzdžiui:

Petras yra žmogus, –
Vadinasi, *Petras yra gyvūnas.*

23. Quid eſt Dilemma? R. Eſt Argumentatio cornutat;in qua ex duabꝰ cõtrarijs Propoſitionibus infertur *Conſequens* utrinque coarguens reſpondentem. ut.

Aut fuiſti ſtudioſus Latinitatis, *aut non*,
Si fuiſti. *Ergo ſcire debes Latinitatem.*
Si non fuiſti. *Ergo fruſtra ſcholas adijſti.*

23. Quid eſt Exemplum? R. Eſt Argumentatio; in qua ex una vel pluribus ſingularibus aliquid ſingulare infertur. ut.

Decius Pater pro Patria ſe devovit.
Ergo & *Filium* idem facere decet.

25. Quid eſt Inductio? R. Eſt Argumentatio; in qua ex enumeratis ſufficienter ſingularibus infertur Concluſio univerſalis. ut

Petrus & Paulus & Ioannes, *& ſic de reliquis*, *ſunt riſibiles.*
Ergo *omnis Homo eſt riſibilis.*

26. Quid adhuc eſt de quo Dialectici differunt? R. Eſt *Modus* inveniendi Medium, qui *Pons aſininus* appellatur.

P *Reductio*

23. Kas tai yra dilema?
A. Tai yra sudėtingas įrodymas (argumentatio cornuta), kuriame iš dviejų priešingų teiginių daroma išvada, nepalanki abiem atvejais. Pavyzdžiui:
Arba tu mokeisi lotynų kalbos, arba ne.
Jei tu mokeisi, tai privalai mokėti lotynų kalbą;
Jei nesimokei, vadinasi, veltui lankei mokyklas.

24. Kas yra pavyzdys?
A. Tai yra įrodymas, kuriame iš vieno arba daugiau pavienių dalykų sprendžiama taip pat apie ką nors pavienį. Pavyzdžiui:
Tėvas Decijus pasiaukojo tėvynei, –
Vadinasi, *ir sūnui dera tą patį daryti.*

25. Kas yra indukcija?
A. Tai yra įrodymas, iš kurio, išvardijus pakankamai atskirų atvejų, padaroma bendra išvada. Pavyzdžiui:
Ir Petras, ir Paulius, ir Jonas, ir kt. geba juoktis, –
Vadinasi, *kiekvienas žmogus geba juoktis.*

26. Dėl ko dialektikai iki šiol nesutaria?
A. Dėl būdo, kaip surasti vidurinį terminą, o tai vadinama asilo tiltu (pons asininus), dėl netobulų

214. PANEGYRICUS.

Reductiones imperfectorum Syllogismorum ad perfectos. *Propositiones modales. Exponibiles. Fallacia Syllogismorũ*, & alia *non pauca*: quæ tamen *aut* nunquam inter disputandum occurrunt; *aut* dignoscuntur lumine naturæ & parvo usu. Qui ergo hactenus dicta scit, satis interim habet.

silogizmų suvedimo į tobulus, modalinių teiginių, išdėstomųjų (exponibiles), silogizmų klaidų (fallacia) ir dar dėl daug ko. Tačiau tokie dalykai dispute arba niekada nepasitaiko, arba jie atpažįstami prigimties šviesa ir mažai vartojami. O tuo tarpu pakanka, kas yra čia pasakyta.

Vertė JADVYGA TIJŪNĖLYTĖ.
Konsultavo *Kristina Rickevičiūtė* ir *Leonas Valkūnas.*

Versta iš: „Medulla dialecticae" – iš veikalo *„Praxis oratoria sive praecepta artis rethoricae a P. Sigismundo Lauxmin"* (Francofurti ad Maenum, MDCLXV).

ARS ET PRAXIS MVSICA

IN

Vſum Studioſæ Iuventutis
In Collegiis Societatis
IESV.

Permiſsu Superiorum
propoſita.

VILNÆ
Reimpreſſa
Typis Academicis

Anno Domini 1693.

MUZIKOS TEORIJA IR PRAKTIKA*

Jėzaus Draugijos kolegijose besimokančio
jaunimo naudojimui
Vyresniųjų leidimu paskelbta Vilniuje
Akademijos spaustuvėje
pakartotinai atspausdinta
1693
Viešpaties metais

* Veikalo originalo fotografinis tekstas ir jo vertimas į lietuvių kalbą buvo išleistas „Vagos" leidyklos 1977 m.
Žr. Žygimantas L i a u k s m i n a s. Ars et praxis musica. V. 1977 m.

AD PHILOMVSVM

MVſica, Ars inter liberales nobiliſſima, complectitur Cantum Planum ſeu æqualem, & Fractum ſeu inæqualem. Ille eſt, in quo voces æqualiter cantantur, nec habent certam portionem & moram temporis, ſed pro voluntate cantantis breviùs aut longiùs produci poſſunt. Fractus verò eſt, in quo voces habent determinatam menſuram temporis in cantando, aliquæ breviorem, longiorem aliquæ.

Agendum eſt primò de cantu plano, qui etiam Choralis & Gregorianus vocatur. In eo enim principia muſicæ faciliùs proponuntur & exercentur, & ab eo, velut à fundamento aſcendendum eſt ad Fractum, qui plus Artis habet. Præterea neceſſitas cantus Choralis & uſus eſt quotidianus in Eccleſijs tàm Cathedralibus, quàm Religioſis ad decantandas laudes divinas. Eam ob rem Concilium Tridentinum de Seminariſtis educandis dicit, (Barbos in collect. in Seſſ. 23.) Grammatices, Cantûs, aliarumque bonarum Artium diſciplinam diſcent: ut deinde Eccleſiaſtica munia convenienter obire poſſint. Sicut enim abſona & diſtorta vox, ſi præſertim à ſacerdote ad altare proferatur, offendit audientes, & quandoq; contemptum meretur: ita è contra, ſi ea quæ à Præſidibus Eccleſiæ inſtituta ſunt, ſcitè & ordinatè decantentur, excitandæ pietati in populo multum conducunt. Expertum ſe id dicit D. Auguſtinus in primordijs ſuæ converſionis, dum ita alloquitur D. DEVM.

Conf.

MUZIKOS MĖGĖJUI

Muzika, tarp laisvųjų menų kilniausias menas, apima *cantus planus*, arba *cantus aequalis*, ir *cantus fractus*, arba *cantus inaequalis*. Pirmasis yra toks, kurio žodžiai lygiai giedami ir nedalijami nustatyto ilgumo dalimis ir laiko tarpais, bet kada pagal norą giedodamas trumpiau ar ilgiau žodžius gali tęsti. *Cantus fractus* yra toks, kurio žodžiai giedant turi apribotą laiko matavimą, vieni trumpesnį, kiti ilgesnį.

Pirmiausia reikia pakalbėti apie *cantus planus*, kuris vadinamas dar choraliniu arba grigaliniu. Todėl, kad jame muzikos pradai lengviau išdėstomi ir išmokstami ir nuo jo, lyg nuo pagrindo, reikia eiti prie *cantus fractus*, kuris yra meniškesnis (sudėtingesnis). Be to, *cantus choralis* reikalingas ir naudojamas kasdien, tiek katedrų, tiek vienuolynų bažnyčiose, Dievo šlovei apgiedoti. Tuo reikalu Tridento Susirinkimas apie seminaristų mokymą sako (Barbos in collect. in Sess. 23): „Gramatikos, giedojimo ir kitų gerųjų menų disciplinų išmoks, kad vėliau bažnytines pareigas galėtų tinkamai atlikti. Mat, jei nedarnus ir iškreiptas žodis, tuo labiau jei kunigo prie altoriaus tariamas, užgauna klausytojų ausis, o kartais paniekos nusipelno; taip pat priešingai, jeigu tai gražiai ir

Conf. l. 9. 16. Quantum flevi in Hymnis & canticis tuis, suave sonantibus Ecclesiæ tuæ vocibus, commotus. Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum; & æstuabat indè affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat in eis. *Hunc effectum habet cantus sacer bene ordinatus.*

Ac ars quidem musica non est difficilis, & labor discendi non onerosus; sed duo sunt, quæ desideria multorum ab eo studio avertunt. Primum *est, quòd pauci sint, qui possint, aut velint, artem breviter & dilucidè explicare. Nam sicut aliarum artium magistri, nescio quo errore, plerumque difficilioribus à principio propositionibus occupant Discipulos; ità Phonasci nostri statim fractum cantum obtrudunt, & observationes subtilioris melodiæ inculcant. Ideò errantes pueros affligunt, vellicant, miserum in modum laniant: Et tamen, post unius aut alterius etiam anni decursum, non multus apparet profectus.* Alterum *impedimentum est defectus librorum. Libri enim Ecclesiastici magni & preciosi ad docendum commodè proponi non possunt: describere verò in tabula est labor immensus, & privatim singulis vix possibilis.*

Ad ea impedimenta amovenda nobis in Crosensi Collegio obtulit occasionem unius è Societate Patris nostri liberalitas, qui de patrimonio suo deposuit flor. 800. *ex quibus census cederet in Minerval docenti, & ex parte in libros discentibus. Ostendimus autem hunc facilem modum docendi: & ne deesset copia li-*

A2 *bro*

tvarkingai bus pagiedama, tai daug prisidės, kad pažadintume žmonių pamaldumą, kas Bažnyčios vadovų buvo nustatyta. Šv. Augustinas sakosi, kad tai patyręs savo atsivertimo pradžioje, taip kreipdamasis į Viešpatį Dievą (Išpaž. I, 9, 16): „Kaip pravirkau sujaudintas, skambant maloniai tavo bažnyčioje himnų ir giesmių žodžiams. Tie žodžiai tekėjo į mano ausis, ir tavo tiesa liejosi į mano širdį; ir dėl to užsidegė pamaldumo jausmai, ir tekėjo ašaros, ir gera man buvo nuo jų". Tokį poveikį turi gerai sutvarkytas giedojimas.

Ir muzikos teorija nėra sunki, ir mokymosi darbas nėra našta, bet yra du dalykai, kurie daugelį nuo troškimo mokytis atbaido. Pirmas dalykas – kad nedaug tėra tokių, kurie gali, kaip kad nori, trumpai ir suprantamai išaiškinti. Nes, kaip ir kitų menų mokytojai, kurie, kažin kaip klausdami, dažnai sunkesnėmis temomis mokinius apkrauna pradžioje, taip ir mūsų giedojimo mokytojai tuojau *cantus fractus* pradžioje įgrūda ir pastabas dėl subtilios melodijos įspraudžia. Todėl klystančius mokinius spaudžia, pešioja, pasigailėtinai drasko. Tačiau ir po vienerių, net ir po dvejų metų darbo ne ką tepasiekia. Antroji kliūtis yra knygų trūkumas. Mat bažnytinės knygos yra didelės ir brangios ir negalima jų siūlyti, kad tinkamai

brevium, minoribus formis volumus ſubjicere ea, quæ in S. Ecclesiæ decantari ſolent; ut & diſcerent in his, qui vellent; & vel ipſi ſoli, quando vellent, cantare poſſent.

Eccli: 47 *V.* 10 *De S· David Rege.*

De omni corde ſuo laudavit Dominum & dilexit DEVM qui fecit illum: & dedit illi contra inimicos potentiam: & ſtare fecit Cantores contra altare, & in ſono eorum dulces fecit modos.

mokytųsi iš jų, o viską nurašyti ant lentelės yra milžiniškas darbas, atskiriems žmonėms namie vargu ar įmanomas.

Kad tas kliūtis pašalintume, Kražių kolegijoje vieno Draugijos mūsų tėvo dosnumas mums suteikė progą. Jis iš savo palikimo mokymo reikalams paskyrė 800 florinų, kurių procentai atiteko mokytojo priemonių rengimui ir iš dalies besimokančiųjų knygoms. O mes parodėme mokymo lengvą metodą ir, kad netrūktų knygų, norime glaustai pateikti tai, kas paprastai giedama šventoje bažnyčioje, kad iš jų pasimokytų tie, kurie norės, ir net patys vieni, kada panorės, galėtų pagiedoti.

Eklesinė Sir 47, 10. Apie karalių Dovydą:

Visa savo širdimi jis šlovino Viešpatį
Ir mylėjo Dievą, kuris jį sukūrė
Ir davė jam stiprybės prieš neprietelius.
Jis pastatė giesmininkų ties altoriumi
Ir iš jų balsų padarė gražių melodijų.

(Vertė *J. J. Skvireckas*)

RVDIMENTA COMMVNIA
CANTVI CHORALI ET FRACTO

PRimó ſciendæ ſunt ſex ſyllabæ ſeu voces, quæ ſunt velut Alphabetum Cantûs. Inventæ enim ſunt ad elevandum & demittendum Cantum. Sunt autem. **ut. re. mi. fa. ſol. la.** Iſto ordine ſe conſequentes, recto & inverſo gradu. Quemadmodum enim ab **ut** pervenitur ad **la.** per **re. mi.** &c. ſic retrogradu deſcendendum eſt à **la.** ad **ut**/ per **ſol. fa.** &c.

Secundò. Bene notanda eſt, & uſu ediſcenda, diſtantia earum vocum inter ſe. Nam **mi.** longiùs diſtat ab **ut**, quàm **re**: & adhuc longiùs **fa** & ſic conſequenter. Hinc in cantando ſicut elevatur vox ab **ut** ad **fa.** per **re. mi.** ita etiam elevanda eſt vox ab eodem **ut** ad **fa.** tacitè prætermiſſis **ut** & **mi**/ Quod de alijs intelligendum ſimiliter eſt, ut patebit in exemplis. Qui verò didicerit has voces ſurſum & deorſum ſine errore, juxta diſtantias, efferre, poterit facilè applicare ſyllabas cujuſq; textûs ijſdem notis conformiter.

Tertiò. Agnoſcenda eſt ſcala muſica, quæ conſtat quatuor vel quinque lineis. In his enim & earum ſpatijs ponuntur notæ vocũ. In cantu Fracto ſunt plures notæ. In chorali verò iſtæ communiter in libris nigræ .

Quartò. Diſpoſitis notis per ſcalam, ut ſciatur quænam vox in quâvis nota proferenda ſit, videnda erit clavis, quæ à principio ſcalæ ponitur: ſunt enim claves in ſcala muſica, de quibus infra dicetur. Ab initio enim difficilè poſſunt apprehendi ab his, qui nondum habent aliquem uſum cantûs. Satis eſt à principio in exemplo particulari oſtendere voces expreſſè.

Para

CANTUS CHORALIS IR CANTUS FRACTUS

Bendrieji pradmenys

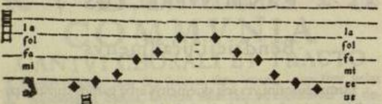
Pirma, žinotini yra šeši skiemenys arba gamos laipsnių pavadinimai, kurie yra kaip ir giedojimo abėcėlė. Išrasti jie yra pažymėti balso skambesio pakėlimui ir nuleidimui. Jie yra šitokie: *ut, re, mi, fa, sol, la*. Einama nuosekliai aukštyn ir žemyn. Kaip nuo *ut* iki *la* per *re, mi* ir t. t. pakylama, taip nuo *la* iki *ut* per *sol, fa* ir t. t. atgal nusileidžiama.

Antra, reikia gerai įsidėmėti ir per pratybas išmokti tų tonų atstumus. Nes *mi* yra toliau nuo *ut* negu *re*, dar toliau yra *fa* ir t. t. Todėl giedant balsas kaip ir pakyla nuo *ut* ligi *la* per *re, mi;* dar tokiu pat būdu reikia kelti nuo to paties *ut* prie *fa*, tylomis praleidžiant *ut* ir *mi*. Ir kitus pavadinimus reikia vartoti panašiai, kaip paaiškės iš pavyzdžių. Kas išmoks juos aukštyn ir žemyn kiloti, taip pat ir jų atstumus, teisingai, be klaidos, tas lengvai galės prie jų prikabinėti visokio teksto skiemenį, priderinant prie jų pačių natų tekstą.

Trečia, reikia įsidėmėti linijų sistemą, kurią sudaro keturios arba penkios. Ant jų ir tarp jų rašomos natos. *Cantus fractus* turi daugiau natų, o *cantus choralis* tik juodas .

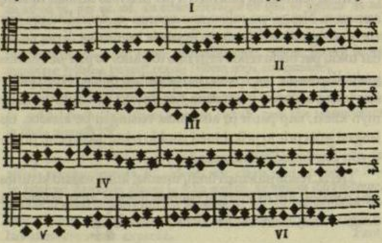
Ketvirta. Išdėsčius natas iš eilės, kad žinotum, kuris pavadinimas kuriai natai priklauso, reikia žiūrėti rakto, kuris linijų pradžioje rašomas; mat linijų sistema turi raktų, bet apie juos vėliau bus sakoma. Iš pradžių sunkiai gali būti aprėpiama tai, kas dar nepanaudojama. Gana iš pradžių atskiru pavyzdžiu ryškiai parodyti pavadinimus.

Paradigma notarum in dimidio scalæ positarum.

Signum illud [clavis] est clavis, quæ vocatur C. Hoc figno pofito à principio cantus, ubique in dimidio ejus fcalæ efferendæ voces funt fcriptæ hic tantùm & non aliæ; cùm non afcendat cantus ultra **la**, nec defcendat infra **ut**. Primum ergò exercitium difcentium erit, progredi canendo per has notas furfum & deorfum, & notare fedem cujufque vocis diligenter.

Poft alterum aut tertium diem exerceantur in fequentibus exemplis

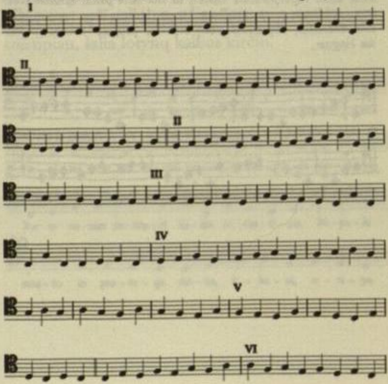

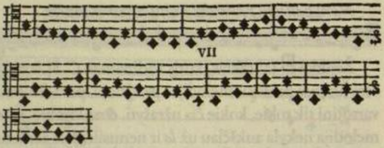
Natų padėčių pavyzdys linijų sistemos pusėje

Ženklas tai raktas, kuris vadinamas *C*. Šį ženklą tose linijose parašius melodijos pradžioje, pavadinimai vartotini tik tokie, kokie čia užrašyti, o ne kitokie; mat melodija nekyla aukščiau už *la* ir nenusileidžia žemiau už *ut*. Taigi pirmas pratimas besimokantiesiems bus giedoti iš šių natų aukštyn ir žemyn ir rūpestingai įsidėmėti kiekvieno pavadinimo vietą.

Po antros ir trečios dienos tesilavina šiais pavyzdžiais:

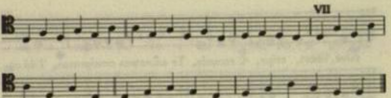

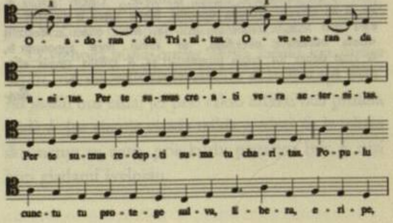
Addatur deinde cum textu quod sequitur: advertendum autem est, quòd in cantando textu, syllabæ textus Choralis pronunciandæ sunt supra notas non caudatas; per caudatas verò promovenda est syllaba immediatè pronuntiata. Signum hoc ^ quod alicui notæ superponitur, monet, ut illa nota paulò diutiùs teneatur. Additum autem punctum ˙ notæ, indicat istam notam diutiùs tenendam, sequentem verò breviùs, propter accentum latinæ linguæ.

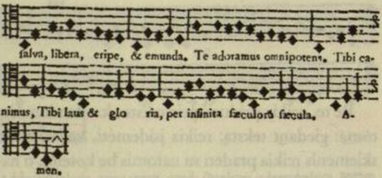

sal

Be to, reikia pridurti prie teksto, kas žemiau dėstoma: giedant tekstą, reikia įsidėmėti, kad choralo skiemenis reikia pradėti su natomis be kotelių, o natomis su koteliais tęsti ištariamą skiemenį. Ženklas ^ primena, kad ta nata, virš kurios jis parašytas, truputį ilgiau tęstina. Pridėtas prie kurios natos taškas · rodo, kad tą natą reikia ilgiau tęsti, o po jos einančią trumpiau, šalia lotynų kalbos kirčio.

Poſt exercitium in dimidio ſcalæ veniendum erit ad diſpoſitionem notarum per totam ſcalam: in qua apparebit permutatio vocum aliquarum, neceſſaria ad progrediendum ſurſum vel deorſum. Cùm enim voces tantùm ſint ſex, non poſſunt toti ſcalæ ſufficere, niſi geminentur permutatis aliquibus vocibus, ſed ſcitè & artificioſè.

Eſt autem cantus alter *durus* alter *mollis*: ideò eſt paulùm diverſa permutatio vocum utriuſque. Cantus *mollis* erit, ſi ad clavim ſignatam appoſita fuerit litera **b** expreſſè. In ejus loco ſemper canendum erit **fa**. Solet etiam in decurſu cantûs occurrere neceſſitas, ut alicui notæ apponatur **b**, & tunc debet ibi etiam pronuntiari **fa**, & ſyllaba textûs efferenda erit molliter in ea nota, cui appoſitum erit **b**.

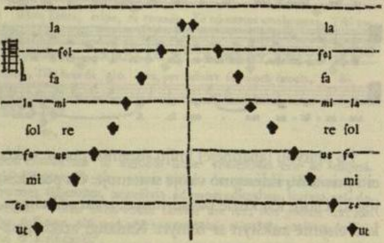
Sca-

Po pratybų [apatinėje] linijų sistemos pusėje reikės eiti prie tonų išdėstymo visoje sistemoje: čia paaiškės, jog keičiami kai kurie pavadinimai, o tai reikalinga, kad eitume aukštyn ar žemyn. Kadangi atskirų pavadinimų yra tik šeši, jų negali užtekti visai linijų sistemai, jeigu nebus sudvigubinti kai kurie iš jų, juos keičiant, bet apgalvotai ir sumaniai.

O vienoks būna *cantus durus,* kitoks yra *cantus mollis,* mat vieno ir kito tonai šiek tiek skirtingi. *Cantus mollis* bus tada, jei prie rakto aiškiai bus pridėta raidė *b.* Jos vietoje visada reikia giedoti *fa,* ir teksto skiemenys tų natų, prie kurių prirašyta bus *b,* turi būti giedami švelniau.

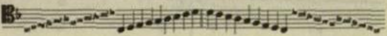
Scala cantûs mollis.

IN linea ſecunda & tertia & in ſpatio earum poſitæ ſunt duæ voces, propterea, ut ſi incipiendo ab Infima nota veniatur ad lineam ſecundam, & appareant notæ ſequentes proceſſuræ ultra **la**, tunc in linea dicta pro **fa** accipiendum erit **ut**, eodem tono prolatum, & ſic ab ut pervenietur ad **la** ſuperius. Similiter ſi à **la** deſcenditur, & notæ apparent infra **ut**, tunc in linea media locò **mi** ſumendum eſt **la**, & ſic per **ſol** & ſequentes voces pervenietur ad ultimam notam. Hæc de molli cantu.

Cantus durus eſt, in quo non ponitur b expreſſè, ſed penitùs omittitur: aut ponitur hoc ſignum ♮ quod vocatur b quadratum. In eo autem loco ubi hoc ſignum ♮ apponitur: vel ſi ad clavim ſignatam non apparet b poſitum, cantabitur **mi** ſemper.

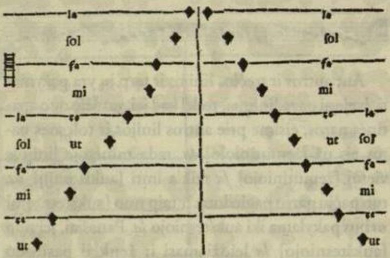
Cantus mollis sistema

Ant antros ir trečios linijos ir tarp jų yra pažymėti dvejopi pavadinimai, todėl kad jei pradėję nuo apatinės natos, eisime prie antros linijos ir tolesnės natos eis už [žemutiniojo] *la*, tada minėtoje linijoje vietoj [žemutiniojo] *fa* reikia imti [aukštesnįjį] *ut*, tuo pačiu garsu pagiedotą: ir taip nuo [aukštesniojo] *ut* bus pakylama iki aukštesniojo *la*. Panašiai, jei nuo [aukštesniojo] *la* leidžiamasi ir ženklai pasirodo žemiau [aukštesniojo] *ut*, tada vidurinėje linijoje vietoj [aukštesniojo] *mi* imtina [žemesnysis] *la*, ir taip per [žemesniąją] *sol* ir tolesnius pavadinimus nusileidžiama prie apatinės natos. Šitai reikia žinoti apie *cantus mollis*.

Cantus durus yra toks, kuriame *b* pabrėžtinai nededama, bet visiškai praleidžiama arba dedamas šis ženklas ♮ , kuris vadinamas kvadratiniu *b*. Toje vietoje, kur šį ženklą parašo, net jei prie pažymėto rakto nematyti pridėto *b*, visada bus giedama *mi*.

Scala Cantus Duri.

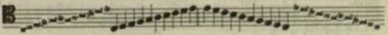
IN hac quoque ſcala ſunt Poſitæ binæ voces in linea media & in ſpatio eius inferiore. In his enim permutatio vocum fieri debet, attendendo, ut in ſpatio ſub ſecunda linea, ubi in cantu molli cantabatur fa, in hoc cantetur **mi**.

Quodſi ultra lineam ſupremam apparebunt notæ, tunc in clavi , ac, cipiendum erit **ut**. & inde agnoſcentur voces quæ illis notis ſignatæ fuerint.

His cognitis veniendum erit ad exercitium, quod fiet decantando textus aliquos uſitatos. Et quidem *prius* voces cantentur per notas ſignatæ: deinde notis applicetur textus. v. g. *ſol mi fa re Veni Sancte.* In notis non caudatis exprimantur ſyllabæ textus; per caudatas, verò promoveatur ſyllaba præcedens, ut dictum eſt ante.

Exer-

Cantus durus sistema

Taip pat šioje sistemoje parašyta po du pavadinimus ant vidurinės linijos ir tarpe po ja. Mat čia turi būti pakeičiami pavadinimai taip, kad tarpe po antrąja linija [iš viršaus], kur *cantus mollis* būdavo giedamas [aukštesnysis] *fa*, čia turi būti [aukštesnysis] *mi*. O jei ir už aukštutinės linijos pasirodys natos, tada ant raktu 𝄡 pažymėtos linijos reikės suvokti *ut* ir iš to bus atpažįstami [kiti] pavadinimai, kurie tomis natomis bus pažymėti.

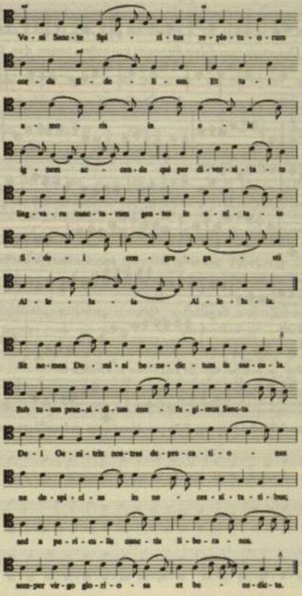
Šitai sužinojus, reikės imtis pratimo, kurį sudarys kai kurių įprastinių tekstų pagiedojimas. Ir pirmiausia reikia giedoti pavadinimus, pažymėtus natomis; o po to turi būti pridėtas ir tekstas, pavyzdžiui, *sol mi fa re Veni Sancte*. Natomis be kotelių teksto skiemenys turi būti pradedami, o natomis su koteliais pratęsiami, kaip buvo pasakyta anksčiau.

Exercitium.

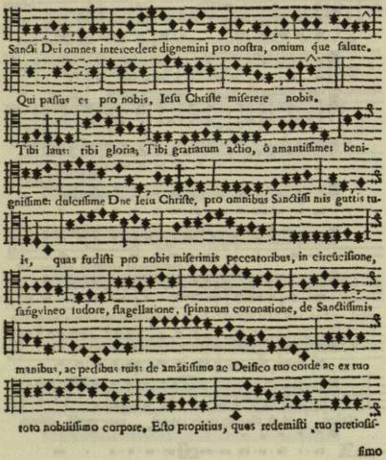

sol
ut
sol
Veni Sancte Spi ritus reple tuorum corda fidelium, & tui amo ris
in e is ignem accende, qui per diversitate linguarum cuncta-
rum gentes in unitate fide i congreg a sti Alle lu
ia alleluia.

Sit nomen Domini benedictum in sæcula.
Sub tuum præsidium confugimus Sancta Dei GENITRix nostras depre-
catio nes ne despicias in ne cessitatibus; sed à periculis
cunctis libera nos semper virgo gloriosa & be nedicta.

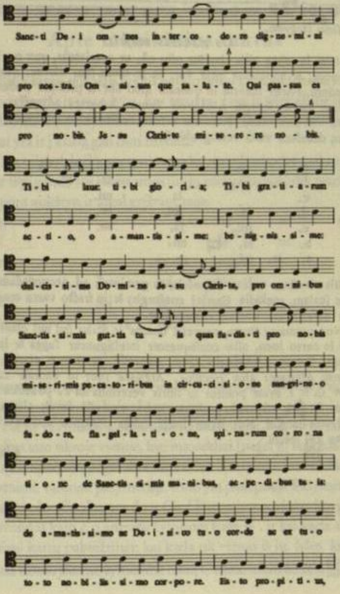
Pratimas

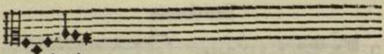

Ve - ni Sanc - te Spi - ri - tus re - ple - tu - o - rum
cor - da fi - de - li - um. Et tu - i
a - mo - ris in e - is
ig - nem ac - cen - de qui per di - ver - si - ta - te
lin - gu - a - rum cunc - ta - rum gen - tes in u - ni - ta - te
fi - de - i con - gre - ga - sti
Al - le - lu - ia Al - le - lu - ia.
Sit no - men Do - mi - ni be - ne - dic - tum in sae - cu - la.
Sub tu - um prae - si - di - um con - fu - gi - mus Sanc - ta
De - i Ge - ni - trix nos - tras de - pre - ca - ti - o - nes
ne de - spi - ci - as in ne - ces - si - ta - ti - bus;
sed a pe - ri - cu - lis cunc - tis li - be - ra - nos.
sem - per vir - go glo - ri - o - sa et be - ne - dic - ta.

Exercitium.

Sanči Dei omnes interceedere dignemini pro noſtra, omium que ſalute.
Qui paſſus es pro nobis, Ieſu Chriſte miſerere nobis.
Tibi laus: tibi gloria; Tibi gratiarum actio, ô amantiſſime: beni-
gniſſime: dulciſſime Dne Ieſu Chriſte, pro omnibus Sanctiſſi mis guttis tu-
is, quas fudiſti pro nobis miſerimis peccatoribus, in circūciſione,
ſaṅgvineo ſudore, flagellatione, ſpinarum coronatione, de Sanctiſſimis
manibus, ac pedibus tuis: de amātiſſimo ac Deifico tuo corde ac ex tuo
toto nobiliſſimo corpore. Eſto propitius, quos redemiſti tuo pretioſiſ-
ſimo

Pratimas

Sanc - ti De - i om - nes in - ter - ce - de - re dig - ne - mi - ni
pro nos - tra. Om - ni - um que sa - lu - te. Qui pas - sus es
pro no - bis. Je - su Chris - te mi - se - re - re no - bis.
Ti - bi laus: ti - bi glo - ri - a; Ti - bi gra - ti - a - rum
ac - ti - o, o a - man - tis - si - me: be - nig - nis - si - me:
dul - cis - si - me Do - mi - ne Je - su Chris - te, pro om - ni - bus
Sanc - tis - si - mis gut - tis tu - is quas fu - dis - ti pro no - bis
mi - se - ri - mis pe - ca - to - ri - bus in cir - cu - ci - si - o - ne san - gui - ne - o
fu - do - re, fla - gel - la - ti - o - ne, spi - na - rum co - ro - na
ti - o - ne de Sanc - tis - si - mis ma - ni - bus, ac - pe - di - bus tu - is:
de a - ma - tis - si - mo ac De - i - fi - co tu - o cor - de ac ex tu - o
to - to no - bi - lis - si - mo cor - po - re. Es - to pro - pi - ti - us,

fimo fangvine.

De clavibus muficis.

Sicut in rebus alijs clavium ufus eft, ut aperiantur, quæ occlufa erant, & appareant quid fint: ita in cantu funt claves, quæ oftendunt voces muficas in quonam loco fint & proferri poffint.

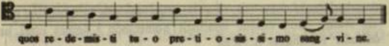
Sunt autem feptem Alphabeti literæ, habentes adjunctas fibi duas vel tres voces. Ponuntur in fcala ordine recto Alphabeti furfum; deorfum verò retrogradè, fic.

g.				fol.	re.	ut.
f.				fa.	ut.	
e.			la	mi.		
d.		la.	fol.	re.		
c.		fol.	fa.	ut.		
b.		fa. ♮	mi.			
a.	la.	mi.	re.			

His clavibus ordine difpofitis, & geminatis ad occupandam totam fcalam, melodia Cantici confurgit; & in fracto cantu concordia diverfarum vocum componitur.

Non ponuntur autem expreffè omnes in fcala; fed unâ clavi pofitâ in certo loco, aliæ confequenter intelliguntur fupra & infra, juxta literas Alphabeti. Quæ expreffè ponuntur claves, vocantur *Signatæ:* aliæ occultæ. *Signatæ* funt in chorali cantu duæ C. & f. Prior ponitur in libris veteribus ita c. pofterior ponitur fic & aliquando ponuntur ambæ expreffè fimul; aliquando altera tantùm. Nos more fracti cantûs ponemus clavim C hoc figno folam.

OC-

Apie muzikinius raktus

Kaip kitais reikalais raktas naudojamas tam, kad atidarytų, kas uždaryta, ir parodytų, kas ten yra, taip ir melodijos turi raktus, kurie parodo, kurioje būtent vietoje [kokie] muzikiniai garsai yra ir į kurią gali būti nukelti.

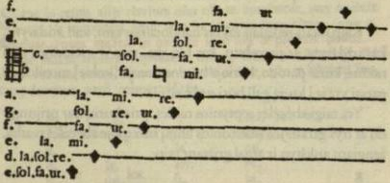
Yra taigi abėcėlės septynios raidės, prie kurių dar prijungti du ar trys garsai. Jos išdėstomos linijų sistemoje abėcėlės tvarka, žengiant aukštyn ir atgal grįžtant taip:

g					sol	re	ut
f					fa	ut	
e				la	mi		
d		la		sol	re		
c		sol		fa	ut		
b		fa	♮	mi			
a	la	mi		re			

Šiuos raktus iš eilės sudėsčius ir sudvigubinus, kad visą linijų sistemą užimtų, atsiranda vienbalsė melodija, o *cantus fractus* sukuriama skirtingų balsų harmonija.

Tik ne visi [raktai] aiškiai teužrašomi linijose, bet, vieną raktą užrašius tam tikroje vietoje, kiti nuosekliai [pagal jį] suvokiami viršuje ir apačioje, pagal abėcėlės raides. Tie raktai, kurie aiškiai pažymimi, vadinasi pažymėtieji, o kiti yra paslėptieji. Pažymėtųjų *cantus choralis* raktų yra du – *C* ir *f*. Pirmasis senovinėse knygose žymimas kaip *c*, o antrasis žymimas kaip 𝄢, ir kai kada abu žymimi kartu pabrėžtinai: kai kada tik vienas iš jų. Mes, kaip įprasta *cantus fractus*, žymėsime raktą C tiktai tokiu ženklu 𝄡.

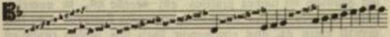
occultæ claves sunt illæ, quæ intelliguntur esse in linea, vel spatio scalæ, quod cuique contingit numerando à signata clavi, ut ostendit Paradigma sequens.

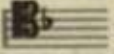
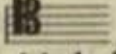

Ea est dispositio clavium in omni scala cantûs: unicum tamen C. signo suo notatum, in cantu molli sic In cantu verò duro sic sufficit, ut cognoscatur quam quævis clavis sedem habeat; & quam suggerat vocem ad ascendendum vel descendendum ordinatè & regulariter. Advertendum autem est, aliquando ita cantum ascendere, aut descendere; ut pro notis scribendis requirantur plures lineæ supra vel infra scalam. Idcircò ne multiplicentur lineæ, solet clavis signata demitti, vel elevari; ut sit locus notis intra easdem lineas scalæ.

Sic

Paslėptieji raktai yra tie, kurie suvokiami esą ant linijų arba tarp jų, kokia vieta kokiam tenka, skaičiuojant nuo [pabrėžtinai] pažymėto rakto, kaip rodo šis pavyzdys:

Toks yra raktų išdėstymas visoje linijų sistemoje; tik vienintelis C žymimas savo ženklu: *cantus mollis* taip . O *cantus durus* pakanka taip , kad būtų aišku, kuris raktas kurią vietą turi ir kokį toną prideda, tvarkingai ir reguliariai keliant ir nuleidžiant. Bet reikia įsidėmėti, jog kai kada, norint natas parašyti, reikalinga daugiau linijų viršuje ir apačioje. Todėl, kad nereikėtų dauginti linijų, paprastai pažymėtas raktas yra nuleidžiamas ar pakeliamas, kad būtų vietos natoms tarp tų pačių linijų.

Taip

Ką iki šiol pasakėme, yra būtinai reikalinga teorijai pažinti, bet kadangi muzikos menas yra praktinis, tai reikia, kad giedojimo įprotis atsirastų per kruopščias pratybas. *Cantus choralis* būdu reikia giedoti tai, kas sudėta tose knygose, kurių pavadinimai yra šie: „Gradualas“, „Antifonalas“, „Procesionalas“

Sic

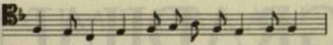
Quæ hactenus diximus, ad cognitionem artis neceſſaria ſunt: ſed quoniam ars muſica practica eſt; neceſſe eſt, ut exercitatione accurata habitus canendi comparetur. Cantanda ergo ſunt chorali cantu ea, quæ continentur libris illis, quibus titulus eſt Graduale, Antiphonale, Proceſſionale &c. Eorum aliqua tranſumpta minutioribus iſtis notis expreſſa dabimus.

DE CANTV FRACTO

CAntus Fractus ſuperaddit Chorali *Tactum*, quo determinatur tempus ſeu mora prolatæ & cantandæ vocis. Eſt autem *Tactus* Demiſſio & elevatio manus in eo, qui dirigit cantum. Habet ergo duas partes tactus, nimirum, demiſſionem, quæ à græcis vocatur *Theſis* & elevationem, quæ dicitur *Arſis*. Integer tactus utramque partem habet; alterutra verò pars eſt dimidium tactûs. Dividitur quoque in plures partes; pro voluntate ejus, qui canticum aliquod componit. Hinc notæ cantûs fracti plures ſunt, ut conſtet, quænam citiùs vel tardiùs finienda ſit cantando, quod alibi oſtendemus.

Claves fracti cantûs eædem ſunt; quæ Choralis: ſed quia quatuor diverſæ voces pertinent ad fractum cantum, neceſſariæ ad aliquid harmonicè decantandum, ideo ſingulæ ſuas claves ſignatas diverſè diſpoſitas habent. Hæc de re dicetur alio loco.

Interim hæc dicta ſint, Ad Maiorem DEI O. M. *gloriam; nec non Reginæ Cælorum: & Cælitum. divinas Laudes perpetim canentium, honorem.*

ir t. t. Vieną kitą dalyką iš tos medžiagos paėmę, duosime atspaudę mažutėmis natomis.

Apie cantus fractus

Cantus fractus prie choralo dar prideda taktą, kuriuo apribojama giedamojo balso trukmė, arba trūkis. Taktas yra to, kuris vadovauja giedojimui, rankos nuleidimas ir pakėlimas. Taigi takto yra dvi dalys, t. y. nuleidimas, kuris iš graikų kalbos vadinamas *Thesis*, ir pakėlimas, kuris vadinamas *Arsis*. Visas taktas turi dvi dalis, viena ar kita dalis yra pusė takto. Jis yra dar dalijamas į daugiau dalių, pagal norą to, kuris komponuoja kokią giesmę. Dėl to *cantus fractus* turi daugiau natų, kad būtų žinoma, kurią begiedant reikia anksčiau ar vėliau baigti. Bet tai kitoje vietoje parodysime.

Cantus fractus raktai yra tie patys, kaip ir *cantus choralis*, bet kadangi *cantus fractus* priklauso keturi skirtingi balsai, kurie būtini norint ką nors harmoningai sugiedoti, todėl jie turi ir savo atskirus žymėtus raktus, įvairiai išdėstytus. Apie tą dalyką bus pasakyta kitoje vietoje.

Tuo tarpu tegu būna tiek pasakyta Galingiausiojo Dievo didesnei garbei*, taip pat Dangaus Karalienės ir kitų Dangaus gyventojų, nuolatos giedančių dievišką šlovę, pagarbai.

* Pagrindinis jėzuitų šūkis – „Omnia ad majorem Dei gloriam".

GRADUALE

PRO

EXERCITA
TIONE
STVDENTI-
VM.

Vilnæ in Typographio Academico
Societatis I E S V.
Anno Domini 1693.

GRADUALAS,
SKIRTAS LAVINTIS STUDENTAMS

Vilniuje,
Jėzuitų akademijos spaustuvėje
1693 Viešpaties metais

Occurret hîc aliquid fracto cantu, ſed vna voce cantandum cum tactu.

Notæ eius cantus ſunt hæ. Integrum tactum exigit hæc. ✡. Dividium hæc ⸸. Quartam partẽ hæc ‡ & ſic conſequenter. Additum verò punctum alicui ex his ſuperaddit dimidium adhuc valoris ei notæ, cui additur.

Čia pasitaikys kai kas iš **cantus fractus,** bet giedotino vienu balsu, pagal taktą. Natų ženklai yra tokie. Viso takto reikalauja 𝆹. Pusės 𝆹𝅥. Ketvirtos dalies 𝆹𝅥𝅮 ir taip toliau. Prie kurio nors iš jų padėtas taškas prideda pusę reikšmės tai natai, prie kurios jis padėtas.

Vertė LEONAS VALKŪNAS

ANTIPHONALE
AD
PSALMOS, IVXTA
RITVM
S. ROMANÆ ECCLE-
SIÆ,
DECANTANDOS,
NECESSARIVM

VILNÆ.

Typis Academiæ Societatis IESV 1694.

ANTIFONALAS, REIKALINGAS GIEDOTI PSALMĖMS, PAGAL ŠV. ROMOS BAŽNYČIOS APEIGAS

Vilniuje,
Jėzuitų akademijos spaustuvėje.
1694

ADVERTENDVM.

IN *decantandis Psalmis Cantu Chorali observandus est Tonus. Post quamlibet enim Antiphonam apponitur Tonus, quo finiendus est Psalmus designatus. Exprimitur Tonus his literis* Evovae: *quæ sunt vocales duarum istarum vocum*, Se cu lorum Amen. *His enim verbis terminatur quilibet Psalmus. Quo igitur Tono clausula Psalmi finitur, eodem quilibet versus ejusdem Psalmi terminandus est. Sunt autem usitati octo Toni: qui tamen junctas habent adhuc suas differentias ob modica in fine additamenta. Nonus Tonus vocatur Peregrinus, quod eum solus fere Psalmus.* In Exitu Israël, *usurpet.*

Ad memoriam Tonorum juvandam addiderunt veteres Magistri non incongruos textus.

Toni

ĮSIDĖMĖTINA

Giedant psalmes **cantus choralis** būdu, reikia laikytis jų tonų. Būtent po kiekvienos antifonos pažymimas tonas, kuriuo reikia užbaigti nurodytąją psalmę. Tonas išreiškiamas šiomis raidėmis: Evovae; tai yra balsės šių dviejų žodžių: Se cu lo rum. Amen. Mat šiais žodžiais baigiasi kiekviena psalmė. Kuriuo tad tonu baigiama psalmės klauzulė, tuo pačiu turi būti baigiamas kiekvienas tos psalmės posmelis. Iš viso vartojami aštuoni tonai, tačiau jie dar turi prijungtus skirtumus pagal nedidelius priedus gale. Devintasis tonas vadinamas keliaujančiu, nes jis vartojamas bemaž tik vienai psalmei „Išeinant izraelitams“*.

Norėdami pagelbėti įsiminti tonus, senovės mokytojai pridėjo atitinkamus tekstus.

Vertė LEONAS VALKŪNAS

* Turima galvoje 113 psalmė „In exitu Israhel de Aegypto" (Izraelitų išvadavimas iš Egipto). Žr. Psalmynas. Vilnius–Kaunas, 1973, p. 188

MUZIKOS TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Antiphōnē (gr.) – antifona: 1) ištraukos iš bažnytinių (religinių) raštų, giedamos prieš ar po psalmės ar giesmės. Šitokių grigalinio choralo antifonų yra apie tūkstantį, o jų melodijų – apie keturiasdešimt; 2) kai kurių bažnytinių švenčių, pavyzdžiui, Verbų sekmadienio, taip pat procesijų giesmės, be to, keturios giesmės Marijai pagerbti („Alma redemptoris mater“, „Ave Regina coelorum“, „Regina coeli laetere“ ir „Salve Regina“). Kartais jos vadinamos ir pseudoantifonomis; 3) šiuolaikinių mišių kintamųjų dalių „Introitus“, „Offertorium“ ir „Communia“ giesmės. Pagrindą terminui atsirasti davė specifinis atlikimo būdas: berniukų

choras pakartodavo oktava aukščiau tai, ką anksčiau atlikdavo vyrų choras.

Antiphonale (lot.) – antifonalas, „Liber antiphonarius", arba „Antiphonarium": antifonų rinkinys. Seniausia liturginė knyga, į kurią sudėti visi lotyniškojo „Officium" antifonų ir responsorijų giedojimai. Iš pradžių antifonalas buvo skirstomas į tris dalis – „Graduale vel Cantatorium", „Responsoriale" ir „Antiphonarium". Vėliau skirstyta šitaip – „Antiphonarium officii", t. y. visos bažnytinės pamaldos (išskyrus mišias), ir „Antiphonarium missarum", t. y. mišių giedojimai, dažniausiai vadinami „Graduale". Antifonalo originalas žuvo. Pagal tradiciją jis turėjo būti grandine prirakintas prie Šv. Petro bazilikos (Romoje) altoriaus. Teišliko vėlesnių laikų nuorašai.

Ars musica (lot.) – muzikos teorija viduramžių menų ir mokslų sistemoje.

Cantus (lot.) – melodija, viršutinis balsas.

Cantus aequalis (lot.) – *cantus planus* sinonimas.

Cantus choralis (lot.) – grigalinio choralo melodija, *cantus liguratus (fractus)* priešingybė.

Cantus durus (lot.) – Gvido d'Areco (Guido d'Arezzo, apie 990–1050) solmizacijos teorijoje – aukštąjį garso „b" variantą („b durum", dabartinį „h") turinti šešių garsų grupė (G-A-H-c-d-e, g-a-h-c^1-d^1-e^1 arba g^1-a^1-h^1-c^2-d^2-e^2), taip pat iš tų garsų sudaryta melodija. Grupė išvesta iš pagrindinės gamos *naturalis* (c-d-e-f-g-a), transponuojant ją kvarta žemyn arba kvinta aukštyn.

Cantus figuratus (lot.) – melodija, užrašyta menzūrinėmis natomis (*figurae*).

Cantus fractus (lot.) – menzūrinėmis natomis užrašyta melodija. *Fractus* (lot. – *laužytas, dalytas*) čia turi didesnės reikšmės natų dalijimo į smulkesnes prasmę.

Cantus inaequalis (lot.) – *cantus fractus* sinonimas.

Cantus mollis (lot.) – Gvido d'Areco solmizacijos teorijoje – žemąjį garso „b" variantą („b molle", dabartinį „b") turinti šešių garsų grupė (f-g-a-b-c^1-d^1 arba f^1-g^1-ar-b^1-C^1-d^2), taip pat iš tų garsų sudaryta melodija. Grupė išvesta iš pagrindinės gamos *naturalis* (c-d-e-f-g-a) , transponuojant ją kvarta aukštyn.

Cantus naturalis (lot.) – Gvido d'Areco solmizacijos teorijoje – pagrindinė gama, sudaryta iš garsų c-d-e-f-g-a, pavadintų ut, re, mi, fa, sol, la.

Cantus planus (lot. *lygi melodija*) – maždaug iš vienodos trukmės garsų sudaryta grigalinio choralo melodija.

Cauda (lot.) – natos kotelis, „uodega".

Choralis gregorianus (lot.) – popiežiaus Grigaliaus sudarytas ir VIII–IX amžiais papildytas Romos katalikų bažnytinių giesmių rinkinys, apimantis maždaug tris tūkstančius vienbalsių melodijų.

Clausula (lot.) – melodijos arba jos dalies baigiamoji atkarpa.

Clavis (lot. *raktas*) – ženklas, nurodantis, kurioje linijoje rašomos natos „c" *(cantus naturalis)*, „g" (žr. *cantus durus*) ir „f" (žr. *cantus mollis*).

Graduale (lot.) – 1) antroji kintamoji mišių dalis; 2) responsorinė (atsakinėjamojo pobūdžio) puošnios melodijos giesmė, vedama diakono nuo laiptelių prie altoriaus; 3) liturginė knyga–gradualas, sudaranti antifonalo dalį ir apimanti mišių giedojimus – „Introitus, „Gradualia", „Offertorium", „Communiae", „Alleluia", „Tractus" ir „Sequentiae", skirtus visiems bažnytiniams metams. Gradualo melodijos giedamos vieno diakono (gradualai aleliuja, traktai), tuo tarpu antifonalo melodijos atliekamos choro.

Hymnus (gr., lot.) – himnas: iškilminga bažnytinė giesmė.

Offertorium (lot. *tarnyba*) – anksčiau – mišių, dabar – liturginiai giedojimai, atliekami

ne mišių metu (pavyzdžiui, *horae diurnales)*. Sudaryti iš psalmių, antifonų, responsorijų ir himnų. *Officium* skirstomi į *matutinum (laudes)*, arba dienos, *officium (prima, tertia, sexta, nona)*, *officium vespertinum*, arba mišparus, ir *completorium*. Be to, yra *officium defunctorum*, arba maldos ir giedojimai už mirusiuosius.

Processionale (lot.) – rinkinys giesmių, atliekamų prieš mišias procesijų metu. Daugiausia – tai responsorijos ir antifonos.

Psalmos (gr.) – psalmės: hebrajų giesmės, priskiriamos karaliui Dovydui. Krikščionybės laikais psalmėms buvo kuriamos naujos melodijos.

Responsorium (lot.) – liturginių giesmių melodijos su būdingomis puošmenomis – melizmomis. Viena iš grigalinio choralo formų.

Scala musica (lot.) – natų linijų sistema.

Tonos (gr.) – dermė. Ž. Liauksminas mini aštuonių dermių sistemą. X a. ji buvusi šitokia:

primus tonus (protus authentus, dorinė) – d-d^1 *(finalis* d, *tenor* a); *secundus tonus (protus plagalis,* hipodorinė) – A-a *(finalis* d, *tenor* f); *tertius tonus (deulerus authentus,* friginė) – e-e^1 *(finalis* e, *tenor* c^1), *quartus tonus (deuterus plagalis,* hipofriginė) – H-h *(finalis* e, *tenor* a); *quintus tonus (tritus authentus,* lidinė) – f-f^1 *(finalis* f, *tenor* c^1); *sextus tonus (tritus plagalis,* hipolidinė) – c-c^1 *(finalis* f, *tenor* a); *septimus tonus (tetrardus authentus,* miksolidinė) – g-g^1 *(finalis* g, *tenor* d^1); *octavus tonus (tetrardus, plagalis,* hipomiksolidinė) – d-d^1 *(finalis* g, *tenor* c^1).
Pastaba. *Finalis* – tai baigiamasis tonas, arba dabartinė tonika, o *tenor* – tai recitacinis, kartojamasis tonas.

Tractus (lot. *ištęsimas)* – gradualo išplėtimas šv. Mišių metu įterpiant skaitinius iš Šventojo Rašto.

Voces (lot.) – 1) *cantus planus (choralis)* atveju – gamos laipsnių skiemeniniai pavadinimai ut, re, mi, fa, sol, la paimti iš viduramžių giesmės – himno šv. Jono garbei pirmųjų eilučių *(versus memorialis)* (žr. pavyzdį); 2) *cantus fractus* atveju – daugiabalsio kūrinio balsai.

VYTAUTAS POVILAS JURKŠTAS*

Ž. LIAUKSMINAS IR JO „ARS ET PRAXIS MUSICA"**

Garsi visoje Rytų Europoje Vilniaus akademija *(Academia et Universitas Vilnensis)*, įsteigta 1579 m., buvo vienintelė aukštoji mokykla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje <...>. Mokymas čia vyko lotynų kalba. Lietuvių kalba <...> jėzuitams buvo reikalinga žodinei ir rašytinei katalikybės propagandai už Akademijos ir Ordino vienuolynų sienų. Tuo tikslu XVII a. Akademija išleido jėzuito Konstantino Sirvydo lotynų, lenkų ir lietuvių kalbų žodyną *(Dictionarium trium lingvarum*, 1629), sulaukusį senajai lietuviškajai knygai neįprasto populiarumo: per nepilną šimtmetį buvo išleisti net penki jo leidimai.

* V. P. Jurkštas (1928–1992) – muzikologas, LDK kultūrinio (ir muzikinio) paveldo tyrėjas. Parengė spaudai Ž. Liauksmino veikalą „Ars et praxis musica".

** Perspausdinta iš: Žygimantas L i a u k s m i n a s. Ars et praxis musica. V., 1977. Straipsnis trumpintas, redaguotas ir papildytas.

„Trijų kalbų žodynas" nebuvo vienintelis XVII a. Vilniaus akademijos leidinys, kelis kartus pakartotinai išleistas ir išpopuliarėjęs. Taip atsitiko ir veikalui „Ars et praxis musica", kurį parengė vienas iš nedaugelio lietuvių kilmės to meto Lietuvos kultūros veikėjų – Žygimantas Liauksminas.

❖ ❖ ❖

Jėzuitų ordinas ilgą laiką neskyrė muzikai dėmesio. Tiesa, regulos nedraudė vienuolijų nariams muzikuoti laisvalaikiu „savo malonumui", nors Ordino steigėjas Ignotas Lojola šnairomis žiūrėjo į Ordino narių domėjimąsi muzika. Ypač griežtai regulos draudė diriguoti chorams ir viešai atlikinėti muzikos kūrinius – tai buvo laikoma pasauliečių privilegija[1]. Tačiau ilgainiui Ordino požiūris į muziką pakito: XVII a. tarp Lietuvos jėzuitų jau buvo kompozitorių, muzikos teoretikų, chorų dirigentų, vargonininkų. Tai – Žygimantas Liauksminas, Simonas Berentas (1585–1649), Martynas Krečmeris (1631–1696) ir kiti. Pastarieji du kompozitoriai, kilę iš Rytų Prūsijos, savo veiklą į gyvenimo pabaigą susiejo su Varmijos jėzuitų kolegija Braunsberge (Brunsbergas, Brodnica, Branevas), priklausiusia Lietuvos jėzuitų provincijai.

Mokyklinis jaunimas tuo metu pradinių muzikos žinių gaudavo bažnyčių išlaikomose parapijų mokyklose. Vidurinėse mokyklose – kolegijose *(collegium)* – kartais buvo mokoma grigalinio giedojimo. Muzikos mokymas turėjo aiškų tikslą – mokiniai, atsidėkodami už mokslą, privalėjo giedoti per bažnytines apeigas. XVII a. parapijų mokyklos neišlaikė jėzuitinės švietimo sistemos konkurencijos, jų vaidmuo

[1] Žr. M. W i t t w e r. Die Musikpflege in Jesuitenorden unter besonderer Berücksichtung der Länder deutschen Zunge. Greifswald, 1934.

krašto muzikiniame gyvenime blėso ir galiausiai užgeso, ypač po to, kai prie Vilniaus akademijos buvo įsteigti giedojimo kursai.

Jėzuitų mokyklose muzikos mokymas buvo iš esmės kitoks. Mokyklų istorijos tyrėjas J. Lukaševičius, turėdamas galvoje bažnytinį chorinį giedojimą, rašo: „Kai pas jėzuitus pradėsi mokytis, atsisakysi muzikos, kurios jie nemoko ir ja nesižavi, negieda choru"[2]. Jėzuitų kolegijų jaunimas nebuvo įpareigojamas dalyvauti liturginėse apeigose. Jų mokyklose religinė praktika tebuvo auklėjimo priemonė, kur kas didesnį dėmesį jėzuitai kreipė į populiarias apeigas. Choralinių melodijų mokymo procesą jie čia taip sujaukė, kad Ž. Liauksminas, tradicinį choralą *cantus planus* laikydamas įžanga į nuoseklaus ritminio giedojimo mokymą, savo veikale teigia, kad muzikos mokytojai pamiršta tokį giedojimą ir jaunimą, deramai jo neparengę, verčia mokytis sudėtingesnio figūrinio giedojimo *cantus fractus*. Ši pastaba – argumentas, leidžiantis teigti, kad būtent toks giedojimo stilius tuo metu ir buvo paplitęs Lietuvoje.

Tačiau tai tik viena iš sričių, kur jėzuitai naudojo giedojimą.

Chorinis giedojimas – tai neatskiriamas viešų jėzuitų mokyklų pasirodymų atributas. XVII a. didesniuose miestuose itin paplito įvairios masinės iškilmės: karalių ir didikų pasveikinimai, seimų atidarymai, iškilmingos sutuoktuvės bei laidotuvės. Jėzuitai organizuodavo iškilmingas šventines procesijas *(sacrae pompae)*, kurių programose XVII a. antroje pusėje, šalia religinio turinio reginių, buvo ir pasaulietiškų elementų.

[2] Žr. J. Lukaszewicz. Krótki opis historyczny kościołów parochialnych. Poznań, 1858.

Tuo metu klestėjusi panegirika, aišku, negalėjo išsiversti be vienokių ar kitokių muzikavimo formų. Istorija išsaugojo nemažai užuominų apie jėzuitų kolegijų ir Vilniaus akademijos auklėtinių viešus iškilmingus giedojimus, vykusius įvairiausiomis progomis. 1611 m. Vilniuje buvo iškilmingai pasveikintas Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas III Vaza. Giedojimų tekstai 1611 ir 1618 metais išspausdinti jėzuito Valentino Bartoševskio „Linksmuose vaikų giedojimuose, skirtuose Jo Didenybės karaliaus, senato bei riterijos atvykimui Į Vilnių"[3]. 1664 m., kai Vilniuje apsilankė karalius Jonas Kazimieras Vaza, Akademijos studentai, vadovaujami dėstytojų, jį sutiko su vaidinimais, dainomis ir muzika. Ta proga Akademijos teologijos profesorius Baltazaras Dankvartas (1694–1697 metais Vilniaus akademijos rektorius) parašė ir išspausdino karaliui panegiriką[4].

XVI–XVIII amžiais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikė net vienuolika jėzuitų mokyklinių teatrų.

Pirmasis teatras atsirado 1570 m. prie Vilniaus kolegijos (įsteigta 1569 m.). Kolegijos kieme 1570 m. spalio 18 d. buvo suvaidinta italo S. Tučio (S. Tucci) antikinio mito siužetu lotynų kalba parašyta komedija „Herkulis", skirta iškilmingai mokslo metų pradžiai ir gausiai paįvairinta instrumentine bei chorine muzika[5].

3

W. B a r t o s z e w s k i. Pienia wesołe dziatek na przyjazd do Wilna Króla JMści, Senatu i Rycerstwa. W Wilnie, 1611 ir 1618. Žr. XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos. Kontrolinis sąrašas. V., 1998, p. 31.

4

J. J u r g i n i s. Aukštosios mokyklos įsteigimas Vilniuje. – Kn. „Vilniaus universitetas". V., 1966, p. 42 ir 305.

5

V. Z a b o r s k a i t ė. 400 metų pirmam mokykliniam spektakliui Vilniuje // Tiesa, 1970, spalio 18. Plg. V. Z a b o r s k a i t ė. Prie Lietuvos teatro ištakų. XVI–XVIII a. mokyklinis teatras. V., 1981, p. 22, 28.

Kiti jėzuitų kolegijų teatrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjo veikti vėliau: Kražiuose – 1618, Pinske – 1632, Naugarduke – 1681, Kaune – 1690, Minske – 1692, Slucke – 1715, Nesvyžiuje – 1723, Polocke – 1723, Vitebske –1766, Slonime – 1769 metais; vaidinimai buvo rengiami ir Pašiaušės kolegijoje[6].

Jėzuitų mokyklinis teatras (Lietuvoje buvo suvaidinta apie 100 įvairių dialogų bei dramų, iš jų 70 – Vilniuje) <...> formavo istorinio savitumo suvokimą, ugdė kultūros ir dvasinės jėgos vertingumo nuovoką. Toks teatras – būdinga baroko epochos apraiška, veiksmingi jo komponentai – pastatymų puošnumas bei dekoratyvumas, išmoninga scenos mašinerija, šviesos ir muzikos efektai, gyvieji paveikslai ir šokis. Nors vaidinta ne visiems žiūrovams suprantama lotynų kalba, bet tai iš esmės netrukdė suvokti vaidinimo turinio, nes barokinis teatras visų pirma – reginys. Ko nepajėgdavo perteikti žodis, pasakydavo dekoracijos, kostiumai, gestai, kaukės, mimika, papildydavo šokiai ir muzika. Dėl to mokyklinio teatro auditorija buvo labai plati ir gana demokratiška: vaidinimus žiūrėjo ne tik karaliai ir didikai, bet ir platūs smulkios bajorijos bei miestiečių sluoksniai. Vilniaus teatre, kaip, beje, ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokykliniuose teatruose, stengtasi žiūrovams atskleisti antikinės kultūros bei literatūros turtus, todėl spektakliuose vyravo antikinio pasaulio oratorinės bei poetinės priemonės, graikų bei romėnų istorijos ir mitologijos siužetai. XVII a. raštuose, o kartais ir gyvenime vartojama lotynų kalba buvo

[6] Žr. S. Windakiewicz. Teatr Kolegijów jezuickich w dawnej Polsce. W Krakowie, 1921; M. Brensztejn. Teatr szkolny w Krożach. Wilno, 1926; V. Zaborskaitė. Mokyklinis teatras Lietuvoje, min. veik., p. 22–23, 174–204.

barokiškai pompastiška, gerokai nutolusi nuo klasikinės kalbos. Jėzuitų teatras dėjo pastangas kovoti prieš barokinių stilizatorių peršamas kalbos puošmenas, puoselėti klasikinės kalbos elementus. Manoma, kad didelę reikšmę šiuo atžvilgiu turėjo Ž. Liauksmino skelbiami klasikinės iškalbos normų principai[7].

Spektakliai būdavo dažnai rengiami mokyklose, pavyzdžiui, per mokslo metų užbaigimo iškilmes. Didelį vaidmenį čia vaidindavo muzika, sukurta retorinio turinio tekstams ir atliekama chorų. 1697 m. Vilniuje buvo parengtos dvi tragedijos – keturių veiksmų „Clypeus principis“ (Valdovo skydas) – su chorais ir interliudija ir „Dionisius Syracusanus princeps“ (Sirakūzų valdovas Dionisijus), kurioje dalyvavo šokantis choras[8].

Atrodo, kad visiems be išimties mokyklinių teatrų pasirodymams jėzuitai stengdavosi panaudoti daugiabalsius chorus, kurie jaunimą patraukdavo homoritmiškumu ir teksto prieinamumu. Tokiu giedojimu paprastai ir būdavo baigiamas kolegijų mokinių muzikinis lavinimas.

Jėzuitai kolegijose nemokė instrumentinio grojimo, kur kas sudėtingesnio nei chorinis dainavimas ir atimančio daugiau laiko. Susirūpinti instrumentalistų rengimu juos privertė naujos muzikos formos, atsiradusios baroko epochoje. Tokių formų atlikimui neužteko vadinamųjų uzualistų, iš kurių nebuvo reikalaujama mokėjimo skaityti natas, kurie grojo „iš klausos“ (lotyniškai – *ex usu).* Kai muzikoje įsivyravo

[7] T. Grabowski. Ze studiów nad teatrem jezuickim we Francji i w Polsce w wiekach XVI–XVIII // Prace Komisji filologicznej, t. XXI, sąs. 3, Poznań, 1963, p. 17.

[8] Ten pat, p. 26. Plg. V. Zaborskaitė, min. veik., p. 185.

vokalinis ir instrumentinis repertuaras, mokėjimas groti iš natų tapo būtinybe. Jėzuitai šį klausimą išsprendė savaip – pradėję instrumentinio muzikavimo mokyti bendrabučiuose, vadinamosiose bursose, gyvenančius neturtingus mokinius. Šitokiu būdu jau XVII a. pirmoje pusėje jėzuitai išsiugdė savo instrumentalistų. Jų orkestrai ir kapelos, sujungtos su kolegijų bei mokyklų chorais, sėkmingai atlikdavo vokalinių ir instrumentinių formų kūrinius.

Gyvenimo bruožai

Žygimantas Liauksminas[9] gimė 1596 m. bajorų šeimoje[10], Žemaitijoje. Tikriausiai dėl to prie jo pavardės kartais pridedama lotynizuota pravardė *Samogita* (Zemaitis). Ž. Liauksmino senelis Andrius Liauksminas čia gyveno Žygimanto Augusto laikais. Jurgis Liauksminas, Žygimanto tėvas, pasižymėjęs Polocko mūšyje, priklausė privilegijuotų žemaičių didikų sluoksniams: jis ėjo Žemaitijos kamarninko *(komornik żmudski)* pareigas[11]. Ž. Liauksminas turėjo du brolius: Jonas

9

Lotyniškai pasirašydavo *Sigismundus Lauxmin (Lavxmin)*. Randame ir kitų variantų: fonetiškai tikslių – *Lawxmin, Lauksmin, Łauksmin* ir iškraipytų – *Lauxman, Lawxman.*

10

Liauksminų šeimos herbas – „Dąbrawa": mėlyname skyde – balta pasaga, virš jos – auksinės spalvos kryžius, kiti du – prie pasagos galų. Viršutinėje herbo dalyje, virš šalmo, – strėlės pervertas vanago sparnas. – „Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J., Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza", t. III. W Lipsku, 1839, p. 282.

11

Ten pat, t. VI. W Lipsku, 1841, p. 51.

pasirinko kariškio profesiją, tarnavo Zigmanto III kariuomenėje ir žuvo Lietuvos–Rusijos karo metu; Mikalojus, taip pat kariškis, Lietuvos didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus vedamos kariuomenės sudėtyje 1605 m. rugsėjo 27 d. dalyvavo Kircholmo (Salaspilio) mūšyje su švedais[12].

Ž. Liauksmino gimimo datos nerandame nė viename su juo susijusiame dokumente. Išlikusiuose dviejuose nekrologuose[13] rašoma, kad jis mirė 1670 m., būdamas 74-erių. Tokiu atveju gimimo data laikytini 1596 m.[14]. Šiuos metus ir nurodo kai kurie žodynai ir enciklopedijos[15].

Tiksli Ž. Liauksmino gimimo vieta nežinoma. Nieko nepaaiškėja ir iš šios žemaitiškos pavardės arealo, nes jis apima bemaž visą Žemaitiją. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Liauksminai gyveno Kalniškiuose, Kaltinėnuose, Laižuvoje, Mažeikių apylinkėse, Papilėje, Plateliuose, Rietave, Tryškiuose, Vainute, Varniuose, Viekšniuose[16].

12 Ten pat, t. VI. W Lipsku, 1841, p. 51.

13 J. Poszakowski. De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J., p. 499; L. Janowski. Żywoty jezuitów Wileńskich, p. 5.

14 1597 metus pateikia – J. Lebedys kn.: „S. M. Slavočinskis. Giesmės tikėjimui katalickam priderančios. 1646". V., 1958, p. 48; J. Tijūnėlytė. Žygimantas Liauksminas // Literatūra, t. V, V., 1962, p. 55; J. Tijūnėlytė ir B. Genzelis. Retorikos ir filosofijos profesorius Ž. Liauksminas // Problemos, 1973-2(12), V., 1974, p. 110.

15 A. Sowiński. Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych. Paryż, 1874, p. 222; A. Chybiński. Słownik muzyków dawnej Polski do roku 1800. Kraków, 1949, p. 69 ir 157; Encyklopedya powszechna, t. XVI. Warszawa, 1864, p. 759; Słownik muzyków polskich, t. I. Warszawa, 1964, p. 320.

16 LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Žodynų sektoriaus žodinė informacija, 1974, balandžio 25. Pavardė gana plačiai paplitusi ir mūsų laikais.

Pradinius mokslus Ž. Liauksminas, matyt, ėjo vienoje iš parapinių mokyklų. Žemaitijoje XVII a. jų buvo net keliolika: Varnių mokykla (įsteigta XV a.), Joniškio (1530), Žagarės (1600), Skuodo (1614), be to, Kražių, Akmenės, Šeduvos, Joniškėlio, Vainuto ir kitos[17]. Deja, kol kas nežinome, kurioje iš šių mokyklų mokėsi rašto Ž. Liauksminas. Aišku viena – jam neteko mokytis pagrindiniame Žemaitijos švietimo židinyje – Kražių kolegijoje *(Collegium Crosense)*, nes jos įkūrimo metais (1616) Ž. Liauksminas jau gyveno Vilniuje.

Vilniaus akademijoje – šalia Filosofijos ir Teologijos fakultetų *(scholae superiores)* – veikė ir kolegija, kurioje buvo išeinamas vidurinis mokslas *(scholae inferiores)*. Vidurinio mokslo kursą sudarė penkios klasės: žemiausioji, arba *infima*, gramatika *(grammatica)*, sintaksė *(syntaxis)*, aukštesniosios – poetika *(poesis)*, arba *humanitas*, ir retorika *(rhetorica)*. 1616 m. žemiausiose ir aukštesniosiose klasėse mokėsi apie 1200 mokinių ir studentų. Kolegijoje mokytasi paprastai 5 ar 6 metus. Ž. Liauksminas, 1616–1618 metais mokęsis poetikos klasėje, į Vilnių galėjo atvykti anksčiau, jau mokėdamas skaityti, rašyti ir skaičiuoti, nes to buvo reikalaujama iš stojančiųjų į kolegiją. Antra vertus, kai kurių kolegijos kurso disciplinų jis prieš tai galėjo klausytis ir kitose Lietuvos jėzuitų provincijos kolegijose.

1616 m. liepos 31 d. Ž. Liauksminas įstojo į Jėzuitų ordiną Vilniuje[18]. Viename iš nekrologų pažymėta, kad „...devyniolikos metų (eidamas dvidešimtuosius – *V. J.*) įstojo į Draugiją 1616 Išganymo metais, davęs keturis įžadus"[19]. Ši data

[17] M. Valančius. Raštai, t. II. V., 1972, p. 73; 232, 268–269.

[18] B. Natoński. Lauksmin // Polski słownik biograficzny, t. XVI. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1971, p. 578.

[19] J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

pakartota ir kitame nekrologe[20]. Tačiau ir viename, ir kitame šaltinyje rašoma, kad Ž. Liauksminas mirė (1670 m.), Ordino nariu išbuvęs penkiasdešimt šešerius metus, taigi į Ordiną būtų turėjęs įstoti dvejais metais anksčiau – 1614 m., būdamas septyniolikos ar aštuoniolikos metų. Galimas dalykas, abu nekrologų autoriai šiuo atveju suklydo.

Kandidatai į Ordiną turėjo atlaikyti kelias išbandymo pakopas: iš pradžių pirmąją ir antrąją *(primae et secundae probationis)*, vėliau – trečiąją *(tertiae probationis)* ir pagaliau – ketvirtąją *(professa)*. Naujokai, arba novicai, po pirmojo įžado privalėjo apsigyventi noviciate. Vilniaus jėzuitų noviciatas *(domus probationis Vilnensis* arba *domus primae et secundae probationis Vilnensis)* buvo įkurtas 1604 m. prie buvusių Totorių vartų, kur Ordinas tam reikalui nupirko mūrinius namus, dar ir dabar tebestovinčius Šv. Ignoto gatvėje šalia Šv. Ignoto bažnyčios, kurią pradėta statyti vėliau – 1622 m. Reikia manyti, kad čia atliko noviciatą 1616–1618 metais ir Ž. Liauksminas.

Trečiąjį išbandymą būsimieji jėzuitai vienerius metus eidavo terciate. Lietuvos provincijos terciato namai *(domus tertiae probationis)* buvo 1608 m. įsteigti Nesvyžiuje ir tik 1730-aisiais perkelti į Vilnių.

Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma Vilniaus akademijos studentų ir jėzuitų kolegijų moksleivių egzaminų registracijos knyga liudija, kad trečiąjį įžadą Ž. Liauksminas davė Vilniuje, be to, gana vėlai, praėjus net vienuolikai metų po pirmojo ir antrojo, t. y. 1629 m., – tada tėvas Laurynas Bartilijus (Laurentius Bartilius), tuo metu dirbęs Vilniaus profesų namuose, padarė apie tai knygoje atitinkamą įrašą, atskleidžiantį keletą „tėvo tercijono"

[20] L. Janowski, min. veik., p. 8.

Ž. Liauksmino būdo ypatybių: „Tėvas Žygimantas Liauksminas buvo rimtai pradėjęs domėtis savo dvasine pažanga <...>, kai kurias netobulas ir juokingas savo būdo ypatybes nevisiškai sutramdė, bet gerokai jas apmalšino; šiaip <...> jis linkęs prie <...> iškalbingumo, prie kantrybės ir kitų aukštųjų dorybių <...>; pokalbiuose jis rodėsi malonus. Jį dažnai galėjai matyti su tėvu Olševskiu[21] leidžiantį laiką <...>, linkęs juokauti net iki apalpimo; kartais laikydavosi savo nuomonės ir trokšdavo nugalėti, tačiau mokėdavo išklausyti, priimdavo įspėjimus ir pakęsdavo sudraudimą"[22]. Būtent nuo tada Ž. Liauksminą, kaip visateisį Ordino narį, rankraštiniuose dokumentuose pradėta vadinti tėvu (Patre)[23]. Vadinasi, 1629 m. jis gyveno ne Nesvyžiaus terciate, bet Vilniuje.

Įstojęs į Ordiną, Ž. Liauksminas to meto Žemaičių bajorijos papročiu rengėsi tapti kunigu. Jam turbūt parankiausia būtų buvę mokytis Žemaičių vyskupystės dvasinėje seminarijoje, kurią įsteigti įpareigojo Tridento bažnytinis suvažiavimas (1545–1563 m.), sušauktas kovos su protestantizmu metais[24], tačiau Žemaičių vyskupystės dvasinė seminarija, įsteigta gerokai vėliau ir neilgai tegyvavusi (iki 1614 m.)[25], buvo atkurta po 1616 m., kai Ž. Liauksminas Žemaitijoje jau nebegyveno.

21
J o k ū b a s O l š e v s k i s (Jacobus Olszewski, 1587–1624) – Vilniaus akademijos filosofijos profesorius, teologijos daktaras.

22
LIBER EXTRAORDINARIVS PROVINCIALIS (Jėzuitų provincijos kolegijų ypatingoji knyga). Joje pateikiama žinių apie trečiųjų metų tėvų, davusių trečiąjį įžadą, elgesį ir jų mokymąsi. VUB RS F 13-35, l. 124.

23
Ten pat, TERTIAE PARTIS Pars secunda, l. 72.

24
M. V a l a n č i u s, min. veik., p. 238.

25
Ten pat, p. 238.

1618–1619 metais Ž. Liauksminas Polocko kolegijoje klausė retorikos, kurią skaitė žymus pedagogas ir helenistas Valentas iš Kolno (Walenty z Kolna), daręs savo mokiniui didelę įtaką tuo metu, kai formavosi Ž. Liauksmino retoriniai bei filologiniai polinkiai[26].

Dvidešimt trejų metų jis įstojo (1619 m.) į Vilniaus akademijos aukštesniąsias studijas *(scholae superiores),* kur trejus metus (iki 1622 m.) studijavo filosofiją. Tuo pat metu labai domėjosi ir filologija, gerai pramoko klasikinių – graikų ir lotynų – kalbų, šiomis kalbomis rašė eilėraščius[27], tačiau nė vieno iš jų neišliko[28].

Minėta egzaminų registracijos knyga leidžia kiek plačiau susipažinti su Ž. Liauksmino studijų Vilniaus akademijoje eiga bei jo laikytais egzaminais. 1620 m. birželio 13 d., dalyvaujant rektoriui Jonui Gruževskiui (Joannes Grużewski), Ž. Liauksminas išlaikė paskutinių logikos dalykų egzaminą ir „parodė daugiau negu vidutinišką pažangą"[29]. Po to Filosofijos studijų klausytojas Ž. Liauksminas buvo egzaminuojamas dar du kartus: 1621 m. gegužės 6 d. – iš fizikos („įvertintas kaip <...> parodęs daugiau negu vidutinišką pažangą")[30]; 1622 m. balandžio 29 d. – iš metafizikos; egzaminatoriai knygoje pažymėjo, kad „vertas klausyti teologijos

26 B. Natoński, min. veik., p. 578.

27 H. Juszyński. Dykcjonarz poetów polskich, t. I. Kraków. 1820, p. 242.

28 F. Siarczyński. Obraz wieku panowania Zygmunta Augusta, t. I. Lwów, 1826, p. 268.

29 LIBER EXTRAORDINARIVS PROVINCIALIS. SECVNDA PARS, l. 19.

30 Ten pat., l. 30.

kurso ir ginti filosofijos daktaratą, nors pasirodė, kad kartais neaiškiai išsako savo mintis"[31]. Beje, studentas, negavęs įvertinimo „vidutiniškai", nebuvo keliamas į aukštesnį kursą.

Baigęs Filosofijos fakultetą, Ž. Liauksminas 1622–1625 metais jėzuitų mokyklose atliko trimetę pedagoginę praktiką eidamas sintaksės, poetikos ir retorikos mokytojo pareigas[32]. Po praktikos grįžo į Vilniaus akademiją ir čia 1625–1629 metais mokėsi Teologijos fakultete[33] – studijavo apologetinę (kontroversinę), pozityviąją (egzegezinę) ir scholastinę teologiją, asketiką, hebrajų kalbą bei iškalbos teoriją, kurią skaitė M. K. Sarbievijus.

Pirmų metų teologijos kurso egzaminas įvyko 1626 m. gegužės 11 d., dalyvaujant Akademijos rektoriui ir trims egzaminatoriams: „Vieno nuomone, jis viršijo vidutinį sugebėjimą, kito – parodė daugiau negu vidutinį sugebėjimą ir žinojimą <...>. Yra žinoma, kad jis labai rūpestingai mokėsi..."[34]. Po metų, 1627 m. gegužės 11 d., Ž. Liauksminas išlaikė antrų metų teologijos kurso egzaminą ir, „visų penkių [egzaminatorių] nuomone, parodė didesnį nei vidutinišką žinojimą"[35]. 1628 m. balandžio 3 d., dalyvaujant Lietuvos provincijolui Jonui Jamelkovskiui (Joannes Jamełkowski), dviem teisėjams ir trims egzaminatoriams, Ž. Liauksminas sėkmin-

[31] Ten pat., l. 31.

[32] B. N a t o ń s k i, min. veik., p. 578.

[33] Ten pat., p. 578.

[34] LIBER EXTRAORDINARIVS PROVINCIALIS. Examina Theologiae p.ⁱ 2.ⁱ et 3.ⁱⁱ Anni, l. 51.

[35] Ten pat., l. 52.

gai išlaikė ir trečių metų teologijos kurso egzaminą: „...visų penkių nuomone, jis parodė didesnį negu vidutinį pažangumą, ir nuspręsta, kad jis yra vertas paskatinimo ypatingai veiklai"[36]. Galop minėtos knygos 1629 m. įrašuose randame pastabą, kad Ž. Liauksminas, išklausęs keturmetį teologijos kursą ir jo tezes apgynęs viešų egzaminų metu, „visų keturių egzaminatorių nuomone, gali <...> pats mokyti filosofijos ir teologijos"[37].

Bažnytinės teisės studijomis užbaigęs Akademijos mokymo kursą, Ž. Liauksminas pradėjo dėstyti Ordino klierikams retoriką pedagoginėse seminarijose, iš pradžių – Polocke (1629–1631), o 1631–1635 metais – Nesvyžiuje[38].

Ordino generolo Mucijaus Viteleskaus (Mutius Vitelescus) dekretu, išleistu Romoje 1635 m. liepos 14 d., Ž. Liauksminas buvo įpareigotas duoti ketvirtąjį jėzuitų įžadą[39]. Tų pat metų rudenį iš Nesvyžiaus jis pakviečiamas profesoriumi į Vilniaus akademiją[40], kur vėliau skaitė filosofijos ir retorikos kursą[41].

XVII a. pirmoje pusėje Vilniaus akademijoje dirbo – be rektoriaus, ekonomo ir kitų administracinių pareigūnų – vos

36 Ten pat., l. 52.

37 Ten pat., TERTIAE PARTIS Pars secunda, l. 72.

38 B. Natoński, min. veik., p. 578.

39 DECRETORIAE ADm. R. P. Nr. de GRADuandis ab anno 1616, p. 17: „Tėvas Žygimantas Liauksminas turi duoti ketvirtąjį įžadą kartu su savo vienmečiais".

40 B. Natoński, min. veik., p. 578.

41 Akademijos laurai arba laipsnių teikimo knyga... (Laureae academicae seu liber continens ritum promovendi...). V., 1997, p. 85.

14–15 profesorių. Vėliau, įsteigus Teisės fakultetą, padaugėjo ir profesorių – iki 18. Studentų Akademijoje mokėsi paprastai keli šimtai (pavyzdžiui, 1655 m. jų čia buvo apie 800). Filosofijos ir Teologijos fakultetų studentų daugumą sudarė jėzuitai ir būsimieji kunigai – Vilniaus diecezinės ir popiežiaus dvasinių seminarijų auklėtiniai. <...>

1638 m. už Aristotelio fizikos aiškinimus Ž. Liauksminui buvo suteiktas laisvųjų menų ir filosofijos magistro laipsnis[42] – aukščiausias filosofijos mokslinis titulas. 1647 m. vasario 27 d. Vilniuje jam suteiktas teologijos daktaro laipsnis. Nominacijos iškilmėse Vilniaus priemiesčio – Lukiškių – palivarko rūmuose dalyvavo iš Romos atsiųstas Ordino vizitatorius Fabricijus Bamfis (Fabricio Bamfi)[43]. 1638 m. Ž. Liauksminas, perskaitęs trejų metų filosofijos kursą, perėjo profesoriauti į Akademijos Teologijos skyrių[44].

Nuo 1642 iki 1644 metų jis dėstė teologiją Braunsbergo jėzuitų kolegijoje *(Liceum Hosianum)*, kurią 1565 m. įkūrė Varmijos vyskupas kardinolas S. Hozijus[45], o 1644–1646 metais buvo Plocko kolegijos rektorius[46].

Iš Plocko Ž. Liauksminas grįžo į Braunsbergą ir čia ėjo teologijos profesoriaus pareigas[47]. Po to, maždaug 1649–1650 metais, buvo Polocko ir Nesvyžiaus (įkurta 1582 m.

42 Akademijos laurai, min. veik., p. 190–191. S. Z a ł ę s k i. Jezuici w Polsce, t. II. Lwów, p. 642.

43 Akademijos laurai, p. 85.

44 B. N a t o ń s k i, min. veik., p. 579.

45 S. Z a ł ę s k i, min. veik., t. IV, d. II. Kraków, 1905, p. 1009.

46 S. R o s t o w s k i, min. veik., p. 437.

47 B. N a t o ń s k i, min. veik., p. 578.

Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio) kolegijų prefektas (auklėtojas prižiūrėtojas, mokinių dvasinis ganytojas) ir retorikos dėstytojas[48]. 1650 m. Ž. Liauksminas paskiriamas Polocko kolegijos rektoriumi[49].

Kolegijų rektorius paprastai skirdavo jėzuitų provincijolas arba ir pats generolas. Po trejų metų kolegijos rektorius būdavo skiriamas profesoriumi bei administratoriumi kitoje kolegijoje, irgi trejiems metams, po to jis galėdavo grįžti į Akademiją. Iš tikrųjų 1653 m. Ž. Liauksminas pradėjo profesoriauti Vilniaus akademijoje[50].

Prasidėjus Abiejų Tautų Respublikos karui su Rusijos valstybe, Ž. Liauksminas nuo 1655 m. įvairiose mokymo įstaigose ėjo administratoriaus ir pedagogo pareigas, buvo Braunsbergo kolegijos teologijos profesorius. Pinsko kolegijos (1632 m. įkurta kanclerio Albrechto Stanislovo Radvilos) bažnytinės teisės dėstytojas[51].

1655 m. beveik visas Vilniaus miestas buvo nuniokotas ir išplėštas, daugelis pastatų, tarp jų ir Akademijos patalpos, paverstos griuvėsiais. Šiuo sunkiu metu Ž. Liauksminas paskiriamas Vilniaus akademijos vicerektoriumi. Šias pareigas jis ėjo 1655–1657 m.

Akademijos rektorius skirdavo Jėzuitų ordino vadovybė Romoje. Apie kandidatus į šį postą informuodavo Lietuvos provincijolas ir jo patarėjai. Ž. Liauksmino vicerektoriavimo laikotarpiu (1655–1657 m.) rektoriaus postas Vilniaus

48 S. Rostowski, min. veik., p. 451.

49 B. Natoński, min. veik., p. 578.

50 Archivum Romanum Societatis Jesu. Catalogus personarum. Provinciae Lithuaniae Societatis Jesu. Lithuania 56.

51 B. Natoński, min. veik., p. 578.

akademijoje nebuvo užimtas. Kodėl jo nerekomendavo į šį postą, nežinome. Faktiškai tuo metu ant jo pečių gulė visi rektoriaus kompetencijos rūpesčiai.

1661 m. Ž. Liauksminas paskiriamas Kražių kolegijos pamokslininku[52]. Tų pat metų gruodžio 3 d. iš Ordino generolo Romoje jis gavo Kražių kolegijos rektoriaus diplomą[53] ir čia dėstė poetiką bei retoriką. Pastarąją discipliną įvairiose kolegijose dėstė septynerius metus[54].

1665 m. Ž. Liauksminas grįžo į Vilniaus akademiją ir iki mirties čia ėjo pakanclerio *(procancellarius)* pareigas[55], jo žinioje buvo Akademijos priežiūros bei švietimo vadovybės *nurodymų vykdymo reglamentavimas*, be to, dėstė graikų kalbą *(praefectus graecae)*, buvo dvasios tėvas *(praefectus spiritus confessarius monitor)*[56]. Pagal to meto Akademijos statutą pakancleris kartu su dviem *žemesniųjų ir aukštesniųjų* studijų prefektais, fakultetų dekanais, Akademijos turtų prokuratoriumi (ekonomu) ir kitais pareigūnais padėdavo rektoriui tvarkyti administravimo, mokymo ir drausmės klausimus. Į kanclerį – Vilniaus vyskupą – būdavo kreipiamasi tik ypatingais atvejais, kai reikalas išeidavo už Akademijos ribų.

Kaip mokslininkas, Ž. Liauksminas garsėjo didele erudicija ir plačiais polėkiais. Tai vienas pirmųjų Vilniaus akade-

52 B. Natoński, min. veik., p. 578.

53 *Ten pat., p. 578; S. Rostowski, min. veik., p. 441;* S. Załęski, min. veik., t. IV, d. II, p. 1009.

54 J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

55 Ten pat., p. 498.

56 Archivum Romanum Societatis Jesu. Catalogus personarum... Lithuania 56. (1665–1666 mokslo metai).

mijos profesorių lietuvių. Čia jis trejus metus skaitė filosofijos, vienerius metus – moralinės teologijos ir penkerius metus – scholastinės teologijos kursą[57].

❖ ❖ ❖

Ž. Liauksminas sparčiai kilo Jėzuitų ordino hierarchijos laiptais. Kaip Plocko diecezijos teologas, jis dalyvavo Vladislovo IV Vazos iniciatyva 1645 m. Torunėje surengtame kongrese „colloqium charitativum"[58], kur bergždžiai buvo stengiamasi disidentus – liuteronus, kalvinistus ir „čekų brolius" – sutaikyti su Katalikų Bažnyčia.

Ilgą laiką Ž. Liauksminas ėjo Lietuvos jėzuitų provincijos viceprovincijolo pareigas. 1645–1646 metais jis pavadavo į Romą išvykusį Lietuvos provincijolą[59] ir administravo provinciją devintosios generalinės kongregacijos laikotarpiu[60]. Kai 1651 m. birželio 17 d. mirė Ordino generolas F. Pikolominis (Piccolomini), Ž. Liauksminas rugsėjo mėnesį Vilniaus profesų namuose, dalyvaujant provincijolui Jonui Rivockiui (Joannes Rywocki), buvo išrinktas Lietuvos jėzuitų generaliniu elektoriumi[61] ir delegatu į dešimtąją Romos kongregaciją[62], kur 1652 m. sausio 21 d. dalyvavo Ordino generolo

57 S. Rostowski, min. veik., p. 461.

58 B. Natoński, min. veik., p. 578.

59 Ten pat., p. 578.

60 S. Rostowski, min. veik., p. 443.

61 S. Rostowski, min. veik., p. 443.

62 J. Poszakowski, min. veik., p. 498; Encyklopedya powszechna, t. XVI, p. 759–760.

Aleksandro Gotifredžio (Alessandro Gottifredi) rinkimuose. Kai šis, beje, kongregacijai dar nepasibaigus, mirė, Ž. Liauksminas 1652 m. kovo 17 d. Romoje rinko jo įpėdinį Gosviną Nikelį (Nickel)[63].

1661 m. pavasarį Lietuvos provincijos kongregacijoje Ž. Liauksminas antrą kartą išrenkamas delegatu į Romą, kur tų pat metų birželio 7 d. rinko Povilą Olivą generolo G. Nikelio vikaru iki gyvos galvos[64].

Į Lietuvą sugrįžo 1661 m. pabaigoje ir išvyko į Kražius užimti kolegijos rektoriaus posto.

Paskutinius penkerius gyvenimo metus, 1665-aisiais sugrįžęs iš Kražių, Ž. Liauksminas praleido Vilniuje. Spėjama, kad tuo metu, beje, sunkiai sirgdamas, jis gyveno profesų namuose *(domus professa Vilnensis)*, kur paprastai leido dienas keliasdešimt jėzuitų kunigų ir eilinių brolių. Šis pastatas, prisišliejęs prie Šv. Kazimiero bažnyčios, tebestovi ir šiandien.

Paralyžiaus ištiktas, Ž. Liauksminas mirė Vilniaus akademijos profesų namuose 1670 m. rugsėjo 11 d., sulaukęs, kaip jau esame minėję, 74 metų[65]. Palaidotas Vilniuje. Jo kapo vieta nežinoma.

63 B. Natoński, min. veik., p. 578.

64 Ten pat., p. 578.

65 J. Poszakowski, min. veik., p. 499; L. Janowski, min. veik., p. 8; B. Natoński, min. veik., p. 579.

Asmenybė. Mokslinė veikla

Ž. Liauksminas buvo visapusiškai išsilavinęs žmogus. Jis gilinosi į filosofijos, teologijos, filologijos, retorikos, muzikos mokslus, garsėjo kaip geras pamokslininkas, oratorius[66] ir sumanus administratorius, renkamas atsakingoms pareigoms kolegijose, Vilniaus akademijoje, Jėzuitų ordino organizacijoje. Abiejuose mūsų minėtuose nekrologuose jis apibūdinamas kaip asmenybė, pasižyminti paprastumu, santūrumu ne tik asmeniniame, bet ir viešajame gyvenime: „...pasižymėjo jis, greta didžiausio mokytumo, ypatingu kuklumu bei mandagumu, dėl kurio <...> per visą savo gyvenimą <...> buvo visų mylimas. Todėl lietuviai, darydami aliuziją į jo pavardę, paprastai jį vadindavo Linksmuoju tėvu (Tewas Link[s]mas)"[67]. Šaltiniuose sakoma, kad buvo geras savo mokinių bei studentų draugas, palankiai žiūrėjęs į neturtingus Akademijos studentus, kuo galėdamas stengęsis jiems padėti, sudaryti sąlygas sėkmingai mokytis. Jo santykiai su žmonėmis buvo natūralūs, draugiški, malonūs, gerbė žmones ir buvo jų gerbiamas[68]. „Niekas niekada negirdėjo, kad jis, net suerzintas, būtų pasakęs kokį šiurkštesnį žodį arba kad jo veidas būtų užsidegęs arba kad pasirodytų, jog sudrumsta jo širdies ramybė. Tiek jis amžinai būdavo geriausios nuotaikos ir ramybę rodydavo, net nuolatos keičiantis laikams ir padėtims. <...> Jeigu kaltindavo ką, kaip vertą papeikimo, tai

66 F. Siarczyński, min. veik., t. I. Lwów, 1826, p. 11; t. II, Lwów, 1828, p. 268.

67 J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

68 L. Janowski, min. veik., p. 6.

greta teisingo griežtumo parodydavo ir nuolaidų meilumą, tramdydavo rūstumą paguodos malone, jeigu kas gailėdavosi."[69] <...>

Ž. Liauksmino pasaulėžiūra formavosi aštrios politinės ir idėjinės kovos sąlygomis. Jam teko gyventi keturių Abiejų Tautų Respublikos karalių valdymo laikais: Zigmanto III (1587–1632), Vladislovo IV (1632–1648), Jono Kazimiero (1648–1668) ir Mykolo Višnioveckio (1669–1674). Tuo laikotarpiu Respublika nesėkmingai kariavo su Švedija ir Rusija, šalies viduje buvo slopinamas reformacijos sąjūdis, galutinai palaužtas XVII a. antroje pusėje, krašte klestėjo ekonominė suirutė. Lietuva ką tik buvo susijungusi su Lenkija į vieną valstybę, nors „...Liublino unija Lietuvos valstybė turėjo padaryti nuolaidų, dėl kurių nukentėjo jos suverenitetas."[70] Unijai priešinosi dalis Lietuvos bajorų, ypač Žemaitijos bajorija, kurią mažiausiai buvo paveikusi Lenkijos įtaka. Žymiausi unijos priešininkai – tai įtakingi ir turtingi didikai Radvilos, su kuriais, kaip rodo kai kurie netiesioginiai šaltiniai, santykius palaikė ir Ž. Liauksminas.

Tokiomis istorinėmis sąlygomis Ž. Liauksminas parašė ir išleido nemažai retorinių, teologinių ir filologinių veikalų. Dalis jų buvo išleista pakartotinai. Plačiai paplito „Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae" (Iškalbos praktika, arba retorikos meno taisyklės)[71], veikalas, išgarsinęs autorių visoje

[69] J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

[70] B. Dundulis. Lietuvos užsienio politika XVI a. V., 1971, p. 272.

[71] S. Rostowski, min. veik., p. 451: „Lauxmin Sigismundus, edidit Lib: ...Procepta Artis Rhetoricae et Praxis Oratoria, primum edidit Brunsb: deinde Vilnae."

Europoje. Pirmą kartą jis buvo išleistas Braunsberge (čia *1589–1773 m. veikė jėzuitų spaustuvė) 1648 m.*, **tačiau** tituliniame puslapyje nurodoma netiksli 1618 m. data[72]. *Tai* Ž. Liauksmino retorikos paskaitos, kurias jis skaitė Nesvyžiuje. Vienas leidinio egzempliorius buvo Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje. K. Estreicherio bibliografijoje teigiama, kad veikalas 1648 m. lapkričio 5 d. buvęs dedikuotas Lietuvos didžiojo maršalkos Mykolo Radvilos sūnui[73]. Dedikacijoje Ž. Liauksmino pažymėta, kad veikalas parašytas Nesvyžiaus kolegijai. Deja, neišliko nė vieno šio leidimo egzemplioriaus. Spėjama, kad „Praxis oratoria" buvo išleista ir Vilniuje.

Tuo metu šis veikalas buvo labai vertinamas retorikos specialistų, tiek katalikų, tiek protestantų. Todėl užsienyje jis *išleistas net keliolika kartų*[74]. *Pirmas „Praxis oratoria" leidimas* užsienyje pasirodė Miunchene 1658 m.[75], tačiau jis *aprobuotas Vilniuje 1648-aisiais.* Vėliau veikalas buvo leidžiamas bemaž visuose svarbiausiuose Europos kultūros centruose: Frankfurte prie Maino (1665, 1666, 1675, 1682 m.), Kelne (1680, 1705, 1707, 1717 m.), Viurcburge (1690 m.),

72 J. Tijūnėlytė, min. veik., p. 86–87; J. Tijūnėlytė ir B. Genzelis, min. veik., p. 111.

73 K. Estreicher. Bibliografia Polska, d. III, t. X. Kraków, 1906, p. 130.

74 J. Tijūnėlytė, min. veik., p. 87.

75 Praxis oratoria sive Praecepta Artis Rhetoricae, quae ad componendam orationem scitu necessaria sunt, tam separatim singula, quam omnia *simul exemplis expressa; et ad aemulationem eloquentrae studiosis* proposita a P. Sigismundo Lauxmin... Monachii Typis Lucae Straub Sumptibus Joannis Wagneri Anno M.DC.LVIII. Approbat. Sim. Blonensis *Vilnae1648.*

Prahoje (1710 m.), Vienoje (1720 m.), Košicuose (1732 m.), vadinasi, nenustojo populiarumo ir XVIII a. Paskutinis „Praxis oratoria" leidimas išėjo Braunsberge, bet išleidimo metai jame nepažymėti[76].

Šiuo veikalu Ž. Liauksminas – M. K. Sarbievijaus mokinys – pasireiškė kaip pažangiųjų retorikos principų gynėjas. Jis sukūrė naują originalų iškalbos mokymo metodą, atitinkantį tikrąją iškalbos prigimtį. To meto Europoje, įsigalint visose meno šakose, iš jų ir literatūroje, barokui, kai kurios šio stiliaus ypatybės, ypač barokinės iškalbos pompastiškumas, dirbtinumas, polinkis į išorinius efektus, į perdėtą formos puošnumą, įsigalėjo ir retorikoje (kaip žodžio menas ji buvo dėstoma Vilniaus akademijoje). <...> Tuo tarpu senoji humanizmo mokykla, propagavusi apgalvotą, santūrią sakomąją kalbą, teigė, kad iškalba tėra priemonė, įrankis mokyti ir įtikinti, kad išorinis efektyvumas – antraeilis dalykas.

Barokinės iškalbos priemonės pirmiausia ėmė skverbtis į pasaulietinę literatūrą. Bažnytiniuose <...> raštuose jie atsiranda vėlėliau. Modernioji (kartkartėmis ji dar vadinama sugadintąja) iškalba galutinai Lietuvoje įsigalėjo XVII a. paskutiniame trisdešimtmetyje. Veikalu „Iškalbos praktika" Ž. Liauksminas, remdamasis Aristotelio, Cicerono ir Kvintiliano tradicijomis, gynė humanistinės retorikos principus, kovojo prieš „sugadintąją" barokinę iškalbą, jos polinkį į atitrūkimą nuo turinio, į formalizmą. Savo mintis ir išvadas jis grindžia pavyzdžiais iš Demosteno, Cicerono ir Vergilijaus raštų, be to, propaguodamas retorinės kalbos aiškumą, sklandumą, nuoseklumą, skatindamas oratorius remtis blaiviu mąstymu, logišku minties dėstymu, Ž. Liauksminas vei-

[76] J. Tijūnėlytė, min. veik., p. 87.

kalo pabaigoje pridėjo skyrelį „Medulla dialecticae" (Dialektikos branduolys)[77]. Šis priedas – pirmas logikos vadovėlis, parašytas ir išspausdintas Lietuvoje[78].

„Iškalbos praktikoje" juntama Renesanso epochos dvasia, čia kritikuojami formalistiški scholastinės argumentacijos principai: „Tegul iš anksto žino tie, kurie be reikalo teršia savo kalbą svetimais žodžiais ir posakiais, kad tai yra labai didelė yda. Tegu visi žino, kad tokios kalbos šalininkai yra bešloviai, neišprusėliai ir netekę tikrojo skonio, nesuprantą, jog jie tokiu būdu aptemdo kalbą ir gadina jos įgimtą grožį ir žavesį"[79]. Ž. Liauksminas rekomenduoja oratoriams studijuoti filosofiją, pabrėždamas, kad pagrindinis iškalbos požymis – išmintingumas.

Ž. Liauksminas griežtai smerkė tuos, kurie teršė makaronizmais savo kalbą ir gadino jos „įgimtą grožį ir žavesį". Jis galvojo apie žmones, iš mokyklos suolo nieko daugiau neišsinešusius, kaip atskirus lotynų kalbos žodžius ir lotyniškas frazes, jas visur kaišiojančius ir tuo būdu demonstruojančius savo mokytumą. Aiški ir sklandi kalba jiems atrodžiusi žemesnės kategorijos, o neaiškų ir painų minčių reiškimą laikė mokytumo požymiu. Pasak Ž. Liauksmino, puošniai kalbėti apie menkus dalykus, neatsižvelgiant į aplinkybes, – tas

77 S. Lauxmin. Praxis oratoria... Francofurti ad Maenum, 1666.

78 Jo vertimas į lietuvių kalbą paskelbtas leidinyje „Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Problemos", 1973. Nr. 2(12), V., 1974, p. 113–124.

79 Ten pat., p. 141–142.

80 J. Jurginis. Renesansas ir humanizmas Lietuvoje. V., 1965, p. 264–265; J. Jurginis. Aukštosios mokyklos įsteigimas Vilniuje. – Vilniaus universitetas. V., 1966, p. 40.

pat, *kas kalbėti bergždžiai, o miglotai kalbėti apie didelius* dalykus – kalbėti veltui[81]. Jo skelbiami retorikos principai rodo, kad jis atstovavo ankstesnėms – renesansinėms – humanizmo normoms: paprastumui, aiškumui. Vienas iš Ž. Liauksmino argumentų, neigiančių barokinę retoriką, buvo tas, kad miglota ir nesaikingai puošmenomis perkrauta kalba tesuprantama mokytiems, tuo tarpu oratorius negali kalbėti vien išrinktiesiems, – jis kalba visiems.

Iškalbos vadovėlius tuo metu rašė ir kiti autoriai – K. Kojelavičius, M. Radau, B. Dankvartas, tačiau jų veikalai kur kas mažiau paplito negu Ž. Liauksmino „Praxis oratoria".

Be retorikos vadovėlio, išgarsinusio Ž. Liauksmino vardą visuose Europos kultūrinio gyvenimo centruose, jis parašė ir išleido keletą knygų, kurios galėtų mums atskleisti jo *paties – kaip oratoriaus* – talentą. 1634 m. Vilniuje lotynų kalba išleistas pagiriamasis žodis Vladislovui IV Vazai[82]. Šią nedidelę knygelę ir pats Ž. Liauksminas laikė iškalbos praktiško *pritaikymo pavyzdžiu, savotišku „Praxis oratoria"* priedu. Po autoriaus mirties ji buvo dar kartą išleista 1746 m.[83]. 1635 m. Vilniuje pasirodė Ž. Liauksmino pamokslas apie šv. Kazimierą[84], o 1653-iaisiais buvo išspausdintas pamokslas, pasakytas per Stanislovo Dzevaltovskio, Kauno stalininko,

81 Г. Вайткунас. Очерк развития эстетической мысли в Литве. M., 1972, p. 64.

82 Panegyricus Vladislao IV Regi Poloniae ex bello Moschovitico redeunti. Vilnae, 1634.

83 Panegyricus Vladislao IV Regi Poloniae, reduci ex bello Moschovitico *anno* M.DC.XXXIV. Scriptvs nomine collegii academici Vilnensis. R. P. Sigism. Lauxmin... Reimpressus Anno 1746.

84 Oratio de S. Casimiro Regni Pol. et MD. Lit. patrono. Authore *Sigismundo Lauxmin. Vilnae typis academ.* 1635.

laidotuves[85]. Po dvejų metų Vilniuje pasirodė antras šio pamokslo leidimas[86].

Būdamas dvasininkų luomo atstovas, Ž. Liauksminas rašė ir religinio turinio veikalų. Žinomi du išspausdinti darbai – „Katalikų Bažnyčios vaizdas" (specialiai parengtas Torunės kongresui)[87] ir „Bažnytinė teologija"[88]. Pastaroji knyga skirta kunigams. Iš penkių sumanytų dalių, atitinkančių penkerių metų katekizmo aiškinimo ciklą, išspausdinta tebuvo pirmoji. Kai kurie šaltiniai[89] mini dar vieną Ž. Liauksmino teologinį veikalą – „Controversiae de fide", kurio nė vieno egzemplioriaus neišliko.

Be knygų, išliko dviejų teologinių traktatų lotynų kalba rankraščiai – „Apie Vienatinį Dievą"[90] ir „Teologinis traktatas apie teisę ir teisingumą"[91].

XVII a. kolegijų dėstytojai paskaitas paprastai diktuodavo,

85 Kazanie na pogrzebie Stanisława Dziewałtowskiego, stolnika Kowieńskiego. Wilna, 1653.

86 S. Rostowski, min. veik., p. 451: „...Oratio, quam ipse habuit Lingva Polon: in funere Stanislai Dziewałtowski, Dapiferi Caunensis. Viln: en. 1653. vel. 1655."

87 Demonstratio Catholicae Ecclesiae ex certis a prima sui origine notis. Vilnae, I – 1643[?], II – 1645, III – 1648.

88 Theologia ecclesiastica, in qua materiae omnes, quae in Ecclesia a Contionatoribus et Catechetis tractari solent <...> succinate explicantur. Vilnae, I – 1665, II – 1675.

89 Herbarz Polski, t. IV, p. 51.

90 TRACTATVS DE DEO UNO. Be titulinio puslapio, p. 102.

91 TRACTATVS THEOLOGICVS DE JVRE ET JVSTITIA. Ad 2dam 2da D: THOMAE Summae Theologicae partem a Questione 57 Anno salutis Supra Millesimum Sexcentesimum Quadragesimo Septimo (1647).

nes knygos buvo retos ir brangios. Be to, dėstomosiose disciplinose pasitaikydavo nemažai lotyniškų daugiareikšmių terminų, painūs būdavo ir silogistiniai įrodinėjimai. Dėl to ištisinis diktavimas anuo metu buvo neišvengiamas. Tokio dėstymo būdo savo pedagoginėje veikloje laikėsi ir Ž. Liauksminas. Minėti teologiniai traktatai ir yra jo paskaitos, pažodiškai užrašytos anoniminio klausytojo – Braunsbergo kolegijos mokinio. Tai patvirtina įrašas paskutiniame puslapyje: „Baigiau birželio 20, šeštadienį, tuoj po pusryčių, dėstant tėvui Žygimantui Liauksminui, šventosios teologijos daktarui, Braunsberge".

Abu rankraščiai labai tvarkingi. Tokie mokinių surašyti paskaitų kursai buvo labai vertinami, jie eidavo iš rankų į rankas, būdavo dovanojami liudytojų akivaizdoje. Vėlesnis įrašas Ž. Liauksmino paskaitų užrašuose rodo, kad abu traktatai buvo naudojami Paparčių dominikonų vienuolyne: „Applicat[ur] Noviciat[ui] Poporcensi O[rdini] P[raedicatorum]". Šio vienuolyno mokykloje XVII–XVIII a. buvo dėstoma filosofija ir teologija.

Kaip žymus Lietuvos helenistas, Ž. Liauksminas atidavė tam tikrą duoklę nuo pat jaunumės pamėgtai graikų kalbai. Tai rodo jo graikų kalbos gramatika „Graikų kalbos pagrindai"[92], išleista 1655 m. Vilniuje, pirmas ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Abiejų Tautų Respublikoje originalus graikų kalbos vadovėlis, nes anksčiau Lietuvos–Lenkijos valstybėje buvo

103–201 p. Paskutiniame puslapyje įrašyta: Finivi 20 Iunii in Sabbatho a prandis Sub. P. Sigismundo Laux[m]in S. J. D. Bru[n]sb. Rašyta rašalu, šiuo metu rašmenys išblukę, šviesiai rudi, popierius – storas, grubus, gelsvos spalvos. – Už šią vertingą informaciją autorius dėkingas profesoriui, daktarui Romanui Plečkaičiui.

92 Epitome institutionum linguae graecae Vilnae, 1655. Žr. S. Rostowski, min. veik., p. 451.

spausdinamos tik užsienio autorių gramatikos. „Epitome institutionum" pasirodė tuo metu, kai domėjimasis graikų kalba buvo gerokai sumažėjęs. Gal todėl Ž. Liauksminas Vilniaus akademijoje skaitė fakultatyvinį graikų kalbos kursą ir – kaip Akademijos vicerektorius – buvo įsteigęs skatinamąsias premijas geriausiems studentams. Mūsų laikų nepasiekė nė vienas „Epitome institutionum" egzempliorius. A. Jocherio teigimu, šis veikalas seniau turėjo labai didelę vertę[93].

K. Estreicherio bibliografijoje pateikiama žinių, kad apie 1754 m. buvo išleistas Ž. Liauksmino kalbų (arba prakalbų) rinkinys „Mowy wyborne" (Rinktinės kalbos)[94]. Šis leidinys kol kas nėra žinomas.

Ž. Liauksminas visą gyvenimą rūpinosi „žemojo luomo" žmonėmis, jų švietimu, neturtingųjų studentų gyvenimo sąlygų gerinimu, todėl, kaip „garsus Vilniuje ir apylinkėse lietuvių liaudies apaštalas"[95], jis daug nusipelnė švietimo srityje. Lietuviškų raštų jis, rodos, nėra palikęs, bet žinome, kad savo praktinėje veikloje Ž. Liauksminas vartojo lietuvių kalbą, tai liudija J. Pošakovskis: „...nuolatos sėdėdavo klausykloje, klausydamas lietuvių žemdirbių išpažinčių, taip uoliai dirbdamas, kad einančių išpažinties skaičius pasiekdavo daug tūkstančių žmonių per metus, net jeigu jam trukdydavo valdymo pareigos."[96]

93 A. J o c h e r. Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, t. I. Wilno, 1840, p. 629.

94 K. E s t r e i c h e r, min. veik., d. III, t. X, p. 130. Bibliografijoje remiamasi – H. J u s z y ń s k i. Dykcjonarz poetów polskich, t. I. Kraków, 1820, p. 242.

95 S. B e d n a r s k i. Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. Kraków, 1933, p. 192.

96 J. P o s z a k o w s k i, min. veik., p. 499.

Domėtis lietuvių kalba jėzuitus vertė kova prieš reformacijos šalininkus, prieš jų platinamą lietuvišką tikybinę literatūrą. Todėl jau nuo 1581 m. Vilniaus akademijos bažnyčioje sekmadieniais ir šventadieniais pamokslai buvo sakomi lietuvių kalba, lietuviškai aiškinami religiniai dalykai. 1582 m. dviejose Vilniaus aikštėse pradėta lietuviškai aiškinti katekizmą. 1655 m. Vilniaus akademijos bažnyčioje buvo net keli jėzuitų pamokslininkai, sakantys pamokslus lietuvių kalba. Vienas iš jų – Ž. Liauksminas.

Būdamas plačių kultūrinių interesų žmogus, Ž. Liauksminas reiškėsi ir grožinės literatūros srityje. Jau esame minėję, kad, mokydamasis Vilniaus akademijoje, jis rašė eilėraščius graikų kalba. Deja, nė vienas jų nepasiekė mūsų dienų. Toks pat likimas ištiko ir scenos veikalus, kuriuos, kaip ir kiti Vilniaus akademijos profesoriai, skaitę poetikos ir retorikos kursus, – Danielius Butvilas, Vladislovas Daukša, Jokūbas Gralevskis, Vaclovas Narmuntas, M. K. Sarbievijus, Gabrielius Šimkevičius, Lukas Zaluskis ir kt. – Ž. Liauksminas rašė lotynų kalba Vilniaus mokykliniam teatrui[97]. Turima žinių, kad šio teatro repertuare buvo pjesių ir Lietuvos istorijos tematika.

Ž. Liauksmino pedagoginė ir mokslinė veikla turėjo teigiamos įtakos Lietuvos dvasinės kultūros raidai. Jis nemažai prisidėjo prie humanitarinių mokslų ugdymo Lietuvoje ir tuo nusipelnė garbingą vietą mūsų krašto kultūros istorijoje – kaip vienas mokyčiausių ir principingiausių jos veikėjų. Dėl savo nuopelnų Ž. Liauksminas statomas greta kitų žymių to meto Lietuvos humanistų.

97 V. M a k n y s. Lietuvos teatro raidos bruožai, t. I. V., 1972, p. 39.

Muzikos baruose

Istoriniu požiūriu svarbiausias ir mums reikšmingiausias Ž. Liauksmino kultūrinės veiklos baras – muzika, pasak jo, „...tarp laisvųjų menų kilniausias menas" *(ars inter liberales nobilissima)*[98], kurį jis su atsidėjimu tyrinėjo, propagavo, kurio pasiaukojamai mokė jaunimą.

Pradinių muzikos žinių jis tikriausiai gavo Žemaitijoje, vienoje ar kitoje parapinėje ar aukštesnio tipo mokykloje, kur XVI–XVII amžiais buvo supažindinama su muzikos teorijos ir choralinio giedojimo pradmenimis. J. Pošakovskis sako, kad „...choralinės muzikos, arba grigalinio giedojimo, <...> jis pats savarankiškai per savo stropumą buvo išmokęs"[99], L. Janovskis teigia, kad Ž. Liauksminas „...melodijų derinimo meno pats atsidavusiu stropumu išmokęs"[100]. Abu teiginiai gana kategoriški, tačiau neatsako į klausimą, kur Ž. Liauksminas susipažino su muzikos teorijos pradmenimis, kur ir kokiu būdu jis sukaupė palyginti gausių muzikos teorijos žinių. Spėjama, kad muzikinį išsilavinimą jis galėjo gauti Vilniaus kolegijos poetikos klasėje, kur tuo metu buvo mokoma muzikos ir giedojimo.

Tiesioginių šaltinių, rodančių, kad Vilniaus akademijos auklėtiniai turėjo galimybę nuodugniai susipažinti su muzikos teorija bei jos praktiniu pritaikymu, neturime. Tačiau pagrįstai galime manyti, kad muzikinis auklėjimas šioje

98 Cituojamą teksto eilutę kompozitorius Bronius Kutavičius panaudojo simfonijoje, 1973 m. sukurtoje Vilniaus įkūrimo 650-osioms metinėms, kur šią frazę dainuoja vyrų choras.

99 J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

100 Janowski, min. veik., p. 5.

aukštojoje mokykloje buvo deramo lygio, kad kai kurie Akademijos studentai čia gaudavo gerą teorinį parengimą, kaip, pavyzdžiui, Ž. Liauksmino bendraamžis, Akademijos auklėtinis Mikalojus (Nikalojus) Dileckis (apie 1630–apie 1690)[101], Vilniuje parašęs teorinį veikalą „Muzikos gramatika“[102], kuriame išdėstė tam laikotarpiui gana brandžias muzikos teorijos žinias. Vėliau, iš Lietuvos išvykęs į Maskvą, M. Dileckis ten pagarsėjo kaip rusų cerkvinio ir pasaulietinio giedojimo reformatorius[103].

Šiaip ar taip, kol kas užmaršties dulkės gaubia vardus tų asmenų, kurie Ž. Liauksminui dėstė muziką, nežinoma ir literatūra, kuria jis naudojosi studijuodamas grigalinio choralo teoriją.

❖ ❖ ❖

Grigalinis choralas, arba vadinamasis *cantus gregorianus (cantus planus, cantus aequalis, cantus choralis)*, susiformavo iš esmės Rytų tautų religinių giesmių pagrindu. 1921 m. Vidu-

101

Plg. K. Estreicher. Bibliografia polska, d. III. t. IV. Kraków, 1897. p. 207. „Toga złota w nowey świata metamorphosi, szlachetnemu magistratowi Wileńskiemu na nowy rok przez Mikołaja Dileckiego, akademika Wileńskiego ogłoszona w Wilnie. Typis Franciscanis anno 1675. w 4ce, kart 7 nlb.“

102

Грамматика пения мусикийского, или известнаго правила в слозе мусикийском <...>. Изладеся в Смоленску в лето [...] 1677 Николаем Дилецким; Идея грамматики мусикийской, составленная прежде Николаем Дилецким в Вильне, послежде переведена на словенский диалект в царствующем граде Москве лет от создания мира 7197 [1679].

103

Н. Финдейзен. Очерки по истории музыки в России, т. I. М., 1928, p. 293–294.

rio Egipte surastas III amžiaus pabaigos papirusas su krikščionių himno „Oxyrhynchos" tekstu ir melodija – seniausias šiuo metu žinomas ankstyvojo laikotarpio bažnytinės muzikos paminklas[104]. Šiame himne matome Bizantijos ir Artimųjų Rytų muzikos pagrindinių elementų derinį. Iš pradžių krikščionybė ritualiniam giedojimui iš Rytų kultinės muzikos tepaėmė chromatiką, diatonika tik vėliau tapo viena pagrindinių bažnytinės muzikos ypatybių. Instrumentinė muzika iš krikščioniškosios liturgijos buvo pašalinta, dėl to grigalinis choralas išsaugojo grynos vokalinės muzikos pobūdį. Iš judaizmo kultinės muzikos į krikščionių liturgines apeigas atėjo psalmės (gr. *psalmos)* ir giesmės (lot. *canticum).* Kiek vėliau Milano arkivyskupas Ambraziejus (397 m.) į liturgiją įvedė himnus (gr. *hymnos).*

Grigalinio choralo pagrindą sudaro liturginių melodijų (vadinamųjų antifonų) rinkinys „Liber antiphonarius", griežtai susisteminta melodijų visuma. Galutinai bažnytinės melodijos buvo baigtos tvarkyti popiežiaus Grigaliaus I Didžiojo (590–604 m.), kurio vardu ir imtas vadinti choralo melodijų susistemintas rinkinys, kuriame senosios giesmės buvo ne tik surinktos į vieną vietą, bet ir perredaguotos bei supaprastintos, išlaikant vieną bendrą stilių.

Ne visi muzikos istorikai bažnytinio choralo reformatoriumi laiko Grigalių I. Ilgainiui į šią reformą imta žiūrėti gana prieštaringai. Tradicionalistai, pavyzdžiui, Grigaliui I tepriskiria antifonalo redagavimo nuopelnus. Atkakliai šią nuomonę propagavo Solezmo vienuoliai benediktinai. XVII a. choralo reformos autoriumi imta laikyti Sabinijoną, Romos Katalikų Bažnyčią valdžiusį po Grigaliaus I. Kilęs iš Rytų, šis popiežius buvo geriau susipažinęs su autentiškomis liturginių

[104] W. A p e l. Harvard Dictionary of Music. Cambridge, 1972, p. 636.

melodijų formomis. Taip vėl buvo sugrįžta prie tradicionalistų nuomonės, kad Grigalius I atliko tik galutinę melodijų redakciją ir suvienodino bažnytinio giedojimo praktiką, kurios etalonu buvo Grigaliaus I iniciatyva Romoje įkurta giedotojų mokykla „Schola cantorum". Bažnytinės muzikos istorikai vieningai teigia, kad grigalinio choralo klestėjimo laikotarpis tęsėsi nuo bažnytinės muzikos reformos VI–VII amžiais iki XVII amžiaus, vadinasi, apie tūkstantį metų.

Grigalinis choralas nuolatos buvo turtinamas senųjų giesmių melodijomis, tokiomis kaip senoji aklamacija[105] „Kyrie eleison". Jame ilgainiui atsirado naujų formų. Viena iš jų – sekvencijos. Šios naujovės rodo liaudies muzikos įtaką grigaliniam choralui.

Vėliau domėjimasis grigaliniu choralu atslūgo, ypač tuo metu, kai pradėjo įsigalėti daugiabalsė muzika. Tiesa, 1614–1615 metais kardinolo Medičio (Medici) pastangomis Romoje išleistas iš naujo peržiūrėto grigalinio choralo melodijų rinkinys, kurio bažnytinė liturgija privalėjo laikytis ištisus keturis šimtmečius, tačiau įvestos pataisos nuskurdino choralo meninį išraiškingumą. Nepaisant pastangų kanonizuoti choralą, jo rinkiniai ir vėliau buvo daugiau ar mažiau reformuojami. Polifoninės muzikos raida privertė į notaciją įvesti nustatytos vertės vadinamąsias menzūrines natas ir taktavimą. Taip grigaliniame chorale šalia ramiojo, lygiojo *cantus planus* atsirado laužytas, taktuotas *cantus fractus*.

Ilgainiui grigalinį choralą imta vadinti ir kitais vardais: šalia mūsų minėto *cantus planus* – lygių ritminių verčių giedojimo – atsirado visiškai priešingas, įvairios ritmikos *cantus mensuratus, cantus figuratus, cantus inaequalis*. Pastarojo

105 Poezijos ir muzikos žanras, pasitaiko IX–X a. Bizantijos dvaro ceremoniale, kuriuo sveikinta imperatorių arba patriarchą.

stiliaus melodijas atlikdavo klierikų choras bažnyčios presbiterijoje. Buvo paplitęs ir *cantus traditionalis* – priešpriešа XVI a. pabaigoje reformuotam choralui, kurį rekomendavo Tridento bažnytinis susirinkimas. Per gyvąją muziką į choralą patekę melodijų plėtojimai bei pakeitimai ir puošmenos, pavyzdžiui, tropai ir sekvencijos, Susirinkimo nutarimu iš grigalinio choralo buvo pašalinti.

Vienbalsės grigalinio choralo melodijos bažnyčiose būdavo atliekamos įvairiai – arba vyrų ir berniukų chorų unisonu, arba kelių giedotojų (kantorių), arba vieno kantoriaus (celebranto).

Praktiškai ir teoriškai susistemintas į darnią organinę visumą grigalinis choralas – aukščiausia bažnytinės muzikinės kultūros apraiška ne tik viduramžiais, bet ir gerokai vėliau. Katalikų Bažnyčia tuo choralu nepaprastai rūpinosi ir jį visokeriopai puoselėjo.

❖ ❖ ❖

Ne visi Ž. Liauksmino muzikinės veiklos barai kol kas vienodai gerai mums žinomi. Šaltiniuose randame užuominų, kad jis buvo muzikos teoretikas ir praktikas – chorų organizatorius ir galbūt jų dirigentas: „Būdamas ypatingai nusižeminęs, nors visų akyse turėjo didelį autoritetą dėl mokytumo ir eitų pareigų, bet nesvyruodamas ėmėsi mokyti neturtingus mokinius choralinės muzikos, arba grigalinio giedojimo <...>. Šitą savo meilės ir nusižeminimo paslaugą rodė vargšams, kad jie šiuo būdu, reikalo prispausti, įsigytų priemonę, leidžiančią tęsti mokslus, ir kada nors, jau išmokę, būtų Bažnyčiai parama"[106]; „...melodijų

[106] J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

derinimo meno pats atsidėjusiu stropumu išmokęs, neturtingų mokinių naudai ir norėdamas paskleisti bažnytinį giedojimą diecezinėse seminarijose <...> žemesnės kilmės jaunuolius sutelkė, surinktuosius mokęs vadinamojo choralinio giedojimo per mišias ir mišparus, kad tuo būdu jaunuoliai susidarytų paramos mokslui ir atremtų spaudžiantį neturtą, kada nors Bažnyčios didesnei naudai parodytų išmoktą meną"[107].

Ten pat rašoma, kad muzikos menui jis skyrė didelę gyvenimo ir veiklos dalį – „...kasmet švenčių dienomis <...> daugiausia ateiviams svečiams giedodavo <...>, likimo nuskriaustiems stengėsi padėti muzika..."[108]

Ž. Liauksmino iniciatyva prie Vilniaus akademijos buvo įsteigti specialūs kursai, kur jis „...nedvejodamas ėmėsi mokyti berniukus grigalinio giedojimo..."[109], kad neturtingieji jaunuoliai, giedodami bažnyčiose, galėtų užsidirbti pinigų mokslui[110] ir sėkmingai užbaigtų studijas Akademijoje. L. Janovskis teigia, kad Ž. Liauksminas jaunuolius mokęs giedoti būdamas Akademijos pakancleriu[111], taigi ne anksčiau kaip 1665 m. Po dvejų metų – 1667 m. – buvo išspausdintas pirmas „Ars et praxis musica" leidimas. Tad galima daryti prielaidą, kad, rašydamas vadovė-

107 L. Janowski, min. veik., p. 5–6.

108 Ten pat, min. veik., p. 7–8.

109 N. Sotvellus. Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu. Romae, 1676, p. 740.

110 J. Brown. Biblioteka pisarzów Asystencji polskiej Towarzystwa Jezusowego. Poznań, 1852–1855, p. 1569.

111 L. Janowski, min. veik., p. 6.

lį, Ž. Liauksminas naudojosi kursuose įgytu teoriniu ir praktiniu patyrimu.

Kursai galėjo būti pravedami tik dviejuose objektuose – arba Šv. Kazimiero, arba akademinėje Šv. Jonų bažnyčiose[112], – abi jos priklausė Ordinui, abiejose buvo įrengti vargonai ir vietos chorui.

J. Lebedys daro prielaidą, kad Ž. Liauksminas, kaip giedojimo specialistas, galėjo prisidėti prie Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmyno, išleisto Vilniuje 1646 m., rengimo[113], tačiau patikimų duomenų šiam teiginiui pagrįsti nėra. Galima daryti analogišką, deja, irgi hipotetišką prielaidą, kad Ž. Liauksminas galėjęs kurti muziką Lietuvos jėzuitų mokyklinių teatrų spektakliams.

„Ars et praxis musica"

Kol kas vienintelis Ž. Liauksmino muzikinės veiklos dokumentas – „Ars et praxis musica", veikalas, išspausdintas Vilniaus akademijos spaustuvėje[114]. Kaip mokymo priemonė, knyga buvo skirta ne tik jėzuitų kolegijų mokiniams, bet ir Vilniaus akademijos giedojimo kursų klausytojams. Nei knygos tituliniame puslapyje, nei tekste autoriaus pavardė nėra

112 1571 m. kovo 10 d. Šv. Jonų bažnyčia buvo perduota Vilniaus kolegijai, vėliau ji atiteko Akademijai ir buvo perstatyta.

113 J. L e b e d y s. Lituanistikos baruose, t. I. V., 1972, p. 151.

114 Ją iš Nesvyžiaus į Vilnių perkėlė Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, kuris 1575 m. ją atidavė Akademijai, pasilikdamas nominaliniu savininku, o 1582 m. – Jėzuitų ordinui.

pažymėta, tačiau, Jėzuitų ordino istorikų žiniomis, traktatą parašė Ž. Liauksminas[115].

Pirmas „Ars et praxis musica" leidimas buvo išleistas 1667 m., greičiausiai labai nedideliu tiražu. Šiuo metu yra žinoma vos keletas šio leidinio egzempliorių.

Apie Ž. Liauksmino veikalą plačiau imta kalbėti XVII ir XVIII amžių sandūroje. To meto ir vėlesniuose leidiniuose, spausdintuose užsienyje, pateikiama ir Ž. Liauksmino biografijos duomenų[116].

Kuklūs enciklopedijų bei muzikos žodynų straipsneliai, pakartojami jų naujesniuose leidimuose, papildomi vos vienu kitu nauju Ž. Liauksmino biografijos faktu, paprastai minėjo vieną „Ars et praxis musica" išleidimo datą – 1667 m., juose net nebuvo bandoma kiek plačiau aptarti pačią knygą bei jos reikšmę. Išsamiau Ž. Liauksmino veikalas buvo aptartas tik pokario metais vienoje kitoje didesnėje publikacijoje, pasirodžiusioje lietuvių ir lenkų spaudoje[117].

115

Plg. N. S o t v e l l u s, min. veik., p. 740: „Edidit latine <...> Artem et praxim Musicam. Typis ijsdem [Vilnae typis Academiae] 1667"; S. R o s t o w s k i, min. veik., p. 451: „...Lauxmin Sigismundus, edidit Lib: <...> Ars et praxis Musica. 1667".

116

de B r o s s a r d. Dictionaire de musique. Paris, 1703; F. S i a r c z y ń s k i, min. veik., t. I, p. 268.

117

V. J u r k š t a s. Pirmasis lietuvis muzikos teoretikas // Mokslas ir gyvenimas, 1963, Nr. 5; V. J u r k š t a s. Senieji lietuvių muzikai // Kultūros barai, 1966, Nr. 6; V. J u r k š t a s. XVII amžiaus lietuvių muzikos teoretikas // Tarybinis mokytojas, 1966, birželio 4; V. J u r k š t a s. Pirmasis muzikologinis veikalas // Literatūra ir menas, 1969, balandžio 12; V. J u r k š t a s. Ž. Liauksminas ir jo „Ars et praxis musica" // Literatūra ir menas, 1969, rugpiūčio 30; Z. M. S z w e y k o w s k i. Nieznana twórczość Marcina Kreczmera (1631–1696). – Kn.: „Z dziejów muzyki Polskiej. 9". Bydgoszcz, 1965, p. 55–56.

Jau esame sakę, kad „Ars et praxis musica" 1667 m. išleista nedideliu tiražu. Nedideli tiražai būdingi ir kitoms anuo metu Lietuvoje leidžiamoms knygoms. XVI a. knygos būdavo spausdinamos paprastai ne didesniu kaip 500 egzempliorių tiražu, XVII a. tiražas išaugo iki vieno arba dviejų tūkstančių vienetų. Tiražą ribojo palyginti brangios medžiagos – popierius, dažai, taip pat spausdinimo technikos galimybės. Dažnai knygų tiražą nulemdavo lėšos, tam tikslui skiriamos kokio mecenato. Ar „Ars et praxis musica" išleidimas buvo finansuojamas kokio mecenato, nežinome, tačiau viena veikalo pratarmės vieta rodo, kad tais laikais net ir jėzuitams knygų leidybos mecenavimo momentas turėjo nemažos reikšmės: „...kliūtis yra knygų trūkumas <...>. Kad tas kliūtis pašalintume, Kražių kolegijoje vieno Draugijos nario dosnumas mums suteikė progą. Jis iš savo palikimo mokymo reikalams paskyrė 800 florinų[118], kurių procentai atiteko mokytojo priemonių rengimui ir iš dalies besimokančiųjų knygoms".

„Ars et praxis musica" puslapiai nenumeruojami skaitmenimis. Čia vartojami kustodai, t. y. puslapio pabaigoje įdėtas kito puslapio teksto pirmas skiemuo. Leidinio formatas – *in quarto* (1/4 popieriaus lapo). Tokios knygos matmenys neviršydavo 25 centimetrų („Ars et praxis musica" formatas 19 x 16 cm), ja patogu naudotis.

Ž. Liauksmino „Ars et praxis musica" priklauso specifinei muzikos spaudinių kategorijai, poligrafinio atlikimo ypatybėmis ryškiai besiskiriančiai nuo kitos knyginės produkcijos.

118 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atsiskaitymų dokumentuose florinas (ir guldenas) vadinamas raudonojo aukso moneta. Savo verte prilygo lietuviškam dukatui. Ši 3,4–3,5 gramo svorio auksinė moneta XVII a. buvo kaldinama Vilniuje.

Pirmieji natų leidiniai – mišiolai *(Missale)* būdavo spausdinami kombinuotąja technika: iš pradžių atskirai spausdino linijas, po to – natų ženklus ir tekstą. Spaudos metodai buvo dvejopi: pagal vieną vartojo atskirai surenkamus medinius natų ženklus, pagal kitą – medžio lentas su išraižytomis natomis. Antruoju būdu pagamintuose atspauduose gaudavo baltas natas juodame fone. XVI a. pradžioje atsirado varinės raižytos lentos, netrukus, 1525 m., prancūzas P. Gotenas sukūrė atskirai renkamą šriftą, susidedantį iš atskirų natų ženklų su natų linijų atkarpomis. Šiuos ženklus jungė su linijomis ir spausdino kartu. Tokio būdo pakako vienbalsių melodijų spausdinimui, ir jis buvo plačiai vartojamas visoje Europoje. Šitokia technika ir išspaudinta Ž. Liauksmino knyga „Ars et praxis musica".

Šis vadovėlis, matyt, buvo toks reikalingas jėzuitų kolegijoms ir Akademijai, o autoriaus metodiniai nurodymai tokie suprantami, kad 1669 ir 1693 metais Vilniuje pasirodė dar du „Ars et praxis musica" leidimai[119]. Tačiau šiuo metu nė vieno 1669 m. leidimo nežinome. Lietuvos ir Lenkijos bibliotekose teišliko keliolika trečio – 1693 m. – leidimo egzempliorių.

XVI ir XVII amžiais Abiejų Tautų Respublikos gyvenime netrūko nei karų, nei šiaip visokių suiručių, jų liepsnoje žuvo daug kultūrinių vertybių, iš jų – ir knygų, žodžiu, pakartotinių „Ars et praxis musica" leidimų priežastis galėjo būti ne tik vartotojų poreikiai, bet ir politinės aplinkybės. Taigi aplinkybėmis ir nedideliais tiražais galima paaiškinti, kodėl išliko taip mažai šio veikalo egzempliorių.

119 K. Estreicher. Bibliografia polska, d. III, t. X, p. 130: „Ars et praxis musica Vilnae 1667, 1669, 1693"; J. Bieliński. Uniwersytet Wileński (1579–1831), t. III, Kraków, 1899–1900, p. 241 pateikta netiksli data –1668 m.

Ilgą laiką buvo manoma, kad „Ars et praxis musica" – savarankiškas, spaustuvės atskirai subrošiūruotas leidinys. Atidžiau ištyrus Vilniaus universiteto Mokslinėje bibliotekoje saugomą „Ars et praxis musica" egzempliorių, įrištą kartu su tokio pat formato (in 4°) toje pat Vilniaus akademijos spaustuvėje išspausdintomis knygomis – gradualu ir antifonalu, paaiškėjo, kad šie trys leidiniai iš esmės glaudžiai tarp savęs susiję[120]. Ir gradualo, ir antifonalo trumpi metodiniai nurodymai stiliaus lakoniškumu artimi „Ars et praxis musica" tekstui[121]. Nors abi šios natų knygos anoniminės, tačiau šiuo metu neabejojama, kad jas parengė tas pats autorius – Ž. Liauksminas.

Šį klausimą išspręsti padėjo kai kurios Ž. Liauksmino mintys knygoje „Ars et praxis musica" ir J. Pošakovskio bei L. Janovskio nekrologų tekstai. Ž. Liauksminas rašo: „*Cantus choralis* būdu reikia giedoti tai, kas sudėta tose knygose, kurių pavadinimai yra šitie: „Gradualas", „Antifonalas", „Procesionalas" ir t. t. Vieną kitą dalyką iš tos medžiagos paėmę, duosime atspaudę mažutėmis natomis". Kad gradualo ir antifonalo parengėjas Ž. Liauksminas, patvirtina ir abu išlikę nekrologai: „...kad šitas <...> mėginimas po jo mirties būtų naudingas ir didesniam skaičiui žmonių, jis savo ranka perrašė didįjį gradualą ir, išmaldavęs tam reikalui lėšų, atspausdino ir paskelbė mažuoju leidimu"[122]; „...kad <...> užmojis net po jo mirties daugumą jaunuolių pasiektų, teikdamas naudą, jis savo ranka perrašė didįjį

120 Plg. V. Jurkštas. Ž. Liauksminas ir jo „Ars et praxis musica" // Literatūra ir menas, 1969, rugpjūčio 30.

121 Žr. knygoje pateikiamus metodinių nurodymų vertimus.

122 J. Poszakowski, min. veik., p. 498.

gradualą ir, kaip mažąjį leidinį, surinkęs tam reikalui lėšų, atspausdino"[123].

„Graduale" ir „Antiphonale ad Psalmos" melodijos Ž. Liauksmino nurašytos iš analogiškų rankraščių ar knygų – jų tuo metu jau buvo bemaž kiekvienoje bažnyčioje – ir parengtos spaudai. Todėl gradualo ir antifonalo tituliniuose puslapiuose jis neskelbė savo pavardės – mat manė, kad trumpų metodinių nurodymų sudarymas yra per menkas pretekstas knygos autorystei. Visiškai nesuprantama, kodėl Ž. Liauksminas anonimiškai išleido pirmąją traktato dalį – „Ars et praxis musica". Gal šitaip atsitiko dėl to, kad muziko specialybė tarp jėzuitų nebuvo populiari?

Abu vienbalsių giesmių rinkiniai – gradualas ir antifonalas – turėjo dvejopą paskirtį: mokyti skaityti natas ir išmokyti pačių giesmių. Kaip matome, tai grynai praktinio pobūdžio leidiniai. Kartu su „Ars et praxis musica" jie sudaro savotišką trilogiją, kur muzikos teorijai skirta pirmoji knyga – „Ars et praxis musica", o muzikos praktikai – melodijų rinkiniai.

Ir teorinio, ir praktinio pobūdžio knygų buvo išleista po tris leidimus: „Ars et praxis musica" – 1667, 1669, 1693 metais, „Graduale"– 1667, 1693, 1742 metais, „Antiphonale" – 1667, 1694, 1742 metais. Kaip matome, ne visų trijų leidimų metai sutampa. Tai gali būti paaiškinama ir nevienoda knygų paklausa, ir lėšų, reikalingų knygų leidybai, stoka. Ranka rašyti ar išspausdinti gradualai bei antifonalai tuo metu buvo kur kas labiau paplitusios knygos nei grynai teorinio ar pedagoginio pobūdžio knyga. Ko gero, jie būdavo leidžiami didesniais tiražais. Galimas daiktas, todėl „Ars et pra-

123 L. Janowski, min. veik., p. 6.

xis musica" egzempliorių išliko kur kas mažiau iki mūsų dienų nei graduało bei antifonalo.

Ž. Liauksmino gyvenamuoju metu Krokuvoje buvo išleisti didelio formato pilni bažnytinių giesmių natų rinkiniai – antifonalas (1645 m.)[124] ir gradualas (1651 m.)[125]. Tais leidimais, didžiausiais ir pilniausiais tuo metu Lietuvos–Lenkijos valstybėje, galėjo naudotis ir Ž. Liauksminas, rengdamas spaudai vilniškius gradualus ir antifonalus. Abu Krokuvos leidiniai pasižymėjo nemažu formatu ir palyginti dideliu svoriu, jie buvo skirti lokaliniam naudojimui bažnyčiose liturginių apeigų metu. Tokios knygos XVII a. buvo nepaprastai brangios, todėl jos visai netiko mokymo tikslams. Tokius gradualus ir antifonalus, matyt, turėjo galvoje Ž. Liauksminas, kai „Ars et praxis musica" įžangoje rašė: „...bažnytinės knygos yra didelės ir brangios ir negalima jų siūlyti, kad tinkamai mokytųsi iš jų, o viską nurašyti ant [mokyklinės] lentelės yra milžiniškas darbas, atskiriems žmonėms namie vargu ar įmanomas".

124
ANTIPHONARIVM Iuxta ritum Breviarij Romani, ex Decreti sacrosancti Concilij Tridentini restituti, Pij V. Pontificis Maximi in su, editi; Ad uniformem Ecclesiarum, per Vniuer as Reghi Poloniae Provincias, v um congestum, accomodatum... CRACOVIAE, In Officina Haeredum Viduae, Andreae Petriconij S. R. M. Typogr. Anno D. M.DC.XLV [1645]. VUB Retų sp. sk., sign. III 6633.

125
GRADVALE ROMANVM DE TEMPORE ET SANCTIS. Olim iussu Sacrae Recordationis Pii V. Pontif. Max. Ex decreto Sacrosancti Concilij Tridentini Ad ritum Missalis editum. Et Clementis VIII. Pont. Max. auctoritate recognitum. Tum voluntate Pavli V. Gregori XV. Vrbani VIII. Summorum Pontificum PRAETER OFFICIA PATRONARVM REGNI POLONIAE. Missis, ac Officijs Sanctorum, Calendario Romano adscriptorum; nouiter adauctum. Iterato ad Ecclesiarum vsum, per omnes Prouincias Regni Poloniae porrectum... CRACOVIAE In Officina Vidue et Haeredum Andrea Petriconij, I. V. D. S. R: M. Typographi. ANNO A PARTV VIRGINIS, M.DC.LI [1651]. VUB Retų sp. sk., sign. III 6623.

Šuo metu abu liturginių melodijų rinkiniai, kaip ir „Ars et praxis musica", laikomi bibliografinėmis retenybėmis. Tačiau mokslinėse Lietuvos bibliotekose randame po vieną ar net po kelis visų trijų „Graduale" ir „Antiphonale" leidimų egzempliorius. Patys vertingiausi ir rečiausi, aišku, pirmo leidimo – 1667 m. – egzemplioriai. Šio leidimo „Antiphonale ad Psalmos" paskutiniame puslapyje pateikiama įdomi istoriografinė žinutė (jos, beje, nėra kitų leidimų egzemplioriuose): „Vario spaudai lėšų davė didžiai gerbiamas Joniškio dekanas Marijonas Kazimieras Liauksminas, Šiaulių klebonas Žemaitijoje"[126]. Galimas daiktas, tai Ž. Liauksmino giminaitis. Žinutė paaiškina, kas finansavo knygos leidimą, plg. pirmiau cituotą L. Janovskio nekrologo vietą: „...ir, kaip mažąjį leidinį, surinkęs tam reikalui lėšų, atspausdino".

Kitokių žinių apie Ž. Liauksmino kultūrinę veiklą kol kas neturime. Kazimierą Laukominą (Liauksminą?), Žemaičių vyskupo Petro Parčevskio įpareigojimu 1658 m. sausio 14 d. kartu su dviem dekanais nuvykusį į Ugionius, prie Dubysos, tirti stebuklo, mini „Žemaičių vyskupystėje" M. Valančius[127].

❖ ❖ ❖

Vertingiausia Ž. Liauksmino trilogijos dalis – „Ars et praxis musica". Jos pagrindą sudaro Gvido d'Areco (Guido d'Arezzo) XI a. išrastos reliatyvinės solmizacijos sistemos dėstymas. Sistemos pagrindas – šešių laipsnių garsų eilė –

[126] „Impensam fecit in chalcographos Adm. R. D. Mari[a]nus Casimirus Lauxmin Decanus Janiscensis, Parochus Szaulensis. In Samogitia."

[127] M. Valančius, min. veik., p. 133.

heksachordas, žymimas skiemenimis ut–re–mi–fa–sol–la. Muzikinių garsų sistemoje heksachordas gali užimti tris padėtis. *Cantus naturalis* padėtis esti tada, kai heksachordas apima *c, d, e, f, g, a* garsus, *cantus mollis* padėtis – kvarta aukščiau arba kvinta žemiau – *f, g, a, b, c*^{1}, *d*^{1} garsai, o *cantus durus* padėtis – kvinta aukščiau arba kvarta žemiau – *g, a, h, c*^{1}, *d*^{1}, *e*^{1} garsai:

	c	d	e	f	g	a	b	h	c^1	d^1	e^1
1. *Cantus naturalis*	ut	re	mi	fa	sol	la					
2. *Cantus mollis*				ut	re	mi	fa	–	sol	la	
3. *Cantus durus*					ut	re	–	mi	fa	sol	la

Garsų eilė nuo *c* iki *a* – sveikų tonų gama, išskyrus pusės tono intervalą *e–f.* Norint padainuoti skiemenimis (t. y. pasolmizuoti) didesnės apimties (*ambitus)* melodijas, išeinančias už garso *a* ribų, reikia heksachordo laipsnių pavadinimus perkelti į kitą vietą, mat grigaliniame chorale nemažai melodijų, kurių *ambitus* – decimos apimties. Pereinant į kitą heksachordą, būtina išsaugoti natūralaus heksachordo *(cantus naturalis)* garsų diatoninį santykį ir tuos pačius skiemenų pavadinimus. Pavyzdžiui, „kietajame" heksachorde – *cantus durus* – skiemenimis *mi–fa* intonuojamas pustonis *h–c*^{1}. Garsas *h* solmizacijos sistemoje vadinamas *b-quadratum,* arba *b-durum.* Norint pasolmizuoti „minkštojo" heksachordo – *cantus mollis* – pustonį *mi–fa,* reikia garsą *h* alteruoti į *b.* Garsas *b* solmizacijos sistemoje vadinamas *b-rotundum,* arba *b-molle.*

Taip atsirado galimybė natų linijų sistemoje pažymėti garsų *h* ir *b* vietą. Pusės tono intervalas, arba diatoninis pustonis *mi–fa,* buvo visuotinai pripažintas nepaprastai dainingu: *„Mi–fa est coelestis harmonia" (Mi–fa* – tai dangiškoji harmonija).

Heksachordo kilnojimas – tai prieštaravimo tarp jo mažos apimties ir didesnės melodijų apimties panaikinimas, įveikimas. Vienas ir tas pats garsas skirtinguose heksachorduose būna vis kitoje vietoje ir solmizuojamas kitu skiemeniu. Toks savotiškas garsų kaitaliojimas, arba transponavimas, vadinamas mutacija *(mutatio)*.

Heksachordų sistema paprastai apima garsus nuo *G* iki e^2. To visiškai pakanka vienbalsei vokalinei muzikai, nes tokia sistema sutalpina vyrų ir berniukų balsų diapazonus. Grigalinio choralo tradicijos griežtai draudė tiek *cantus planus*, tiek *cantus fractus* melodijas atlikti moterims.

Solmizacija – be galo sudėtinga mokymo sistema, nes teoriškai susidaro net keliasdešimt mutacijų variantų. Be to, besimokantieji muzikos turėjo vengti draudžiamos – „nemelodingos" padidintos kvartos (tritonis *f–h)*, kuri atsiranda pereinant iš *cantus naturalis* į *cantus durus*. Giedojimo mokytojai nuolatos kartodavo mokiniams – *„Mi contra fa est diabolus in musica" (Mi* prieš *fa* – tai velnias muzikoje).

Kad būsimieji giedotojai lengviau suvoktų solmizacijos intervalų santykį, viduramžiais ir vėliau buvo vartojama savotiška mechaninė mokymo priemonė, arba schema, grindžiama kairės rankos pirštų slanksteliais, vadinama „Gvido ranka" arba „mechanine ranka". Ž. Liauksmino traktate tokia schema visiškai neminima. Šitokia mechaninė priemonė ugdė grynai teorinę, o ne praktinę choralinio giedojimo sampratą.

Solmizacija, kaip mokymo metodas, plačiai vartota ne tik viduramžiais, bet ir vėliau, iki XVIII a., kai gama buvo papildyta skiemeniu *si* ir heksachordas virto nūdiene aštuonių garsų eile – oktava. Ją sudaryti ir įvesti į mokymo sistemą bandyta jau XVI–XVII amžiais. Pavyzdžiui, flamandų kompozitorius ir teoretikas Hubertas Valrantas (Hubert Waelrant,

1517–1595) sukūrė solmizacijos pakaitalą, vadinamąją bocedizaciją *(bocedisatio)* ir pasiūlė naujus jau septynių skiemenų pavadinimus *(Voces belgicae): bo–ce–di–ga–lo–ma–ni.* Solmizacijos reformos srityje dirbo ir Ž. Liauksmino amžininkas, Krokuvos akademijos matematikos profesorius Jonas Broscijus-Brožekas (Jan Broscius-Brożek, 1585–1652). Jis parašė akustinį traktatą „Dissertatio an diapason salvo harmonico concentu per aequalia septem intervalla dividi possit vel non", kurio rankraštis saugomas Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje. Deja, nežinome, ar Ž. Liauksminas buvo susipažinęs su šiomis muzikos teorijos naujovėmis.

XVII a. pirmojoje pusėje italų muzikos teoretikas ir pedagogas Džovanis Batistas Donis (Giovanni Battista Doni, 1593–1647) duslokai skambantį skiemenį *ut* pakeitė sklandesniu pavadinimu *do,* tuo tikslu paėmęs savo pavardės pirmą skiemenį. Tuo tarpu, kaip žinome, Ž. Liauksminas „Ars et praxis musica" dar vartoja senąjį pavadinimą *ut.*

❖ ❖ ❖

Knygoje dėstomą medžiagą Ž. Liauksminas suskirstė griežtai metodiškai – skyriais, kur teorijos pagrindai aiškinami kuo suprantamiausiai. Tokie skyriai – tai pratarmė, skirta muzikos mėgėjui *(Ad philomvsvm),* bendrieji *cantus choralis* ir *cantus fractus* pradmenys *(Rvdimenta commvnia cantvi chorali et fracto),* apie muzikinius raktus *(De clavibus musicis),* apie *cantus fractus (De cantv fracto).*

Skyriuje De *cantv fracto* Ž. Liauksminas kalba apie daugiabalsę muziką. Tai rodo, kad šalia vienbalsio grigalinio choralo tuo metu Lietuvoje buvo žinoma ir daugiabalsė (iš esmės – keturbalsė) muzika, kad ji čia, galimas daiktas, buvo

plačiai vartojama. Šiame skyriuje randame užuominą, kad knygos autorius ketinęs apie daugiabalsės muzikos natas bei raktus parašyti atskirą darbą: „*Cantus fractus* raktai yra tie patys, kaip ir *cantus choralis*, bet kadangi *cantus fractus* priklauso keturi skirtingi balsai, kurie būtini, kad ką nors harmoningai sugiedotume, todėl jie turi ir savo atskirus žymėtus raktus, įvairiai išdėstytus. Apie tą dalyką bus pasakyta kitoje vietoje". Deja, kol kas nežinome, ar Ž. Liauksminas yra tuo klausimu kur kalbėjęs.

Ž. Liauksminas muzikiniais raktais vadina garsų absoliutinio aukščio ženklus – abėcėlės raides *a, b, c, d, e, f, g*. Ši sistema, paveldėta iš viduramžių muzikos mokslo, buvo vartojama ir XVII a. Iš šių raktų mūsų laikais tevartojami trys: *c, f* ir *g*.

Ž. Liauksmino laikais profesinė muzika Lietuvoje buvo tiesioginėje Bažnyčios žinioje. Suprantama, Ž. Liauksminas, religinės ideologijos atstovas, „Ars et praxis musica" pratimams naudojo grigalinio choralo vienbalses melodijas, pasaulietinės muzikos pavyzdžių čia nematome. Vadovėlio tikslas – rengti bažnytinių chorų giedotojus, o ne pasaulietinės muzikos atlikėjus, todėl apie instrumentinę muziką čia net neužsimenama.

Knygoje „Ars et praxis musica" melodijos žymimos juodaisiais menzūrinės notacijos dviejų verčių natų ženklais: *minima* (minimali, mažiausia) ir *semiminima* (pusiau minimali, pusiau mažiausia). Šiandieninėje natų rašyboje pirmasis ženklas atitinka ketvirtinę (teoriškai – pusinę), antrasis – aštuntinę (teoriškai – ketvirtinę) natą. Tuo tarpu graduale ir antifonale, be *semiminima*, vartojami dar du vadinamieji baltieji ženklai: *semibrevis* (pusiau trumpa), atitinkanti šių dienų pusinę (teoriškai – sveiką) natą, ir *minima* (minimali, pati mažiausia), atitinkanti šių dienų ketvirtinę (teoriškai – pusinę) natą.

Juodosios notacijos sistema įvesta XII a., XV a. juodosios natos buvo papildytos baltosiomis, bet tada juodosios įgavo mažesnės vertės prasmę. Menzūrinės sistemos kvadratiniai natų ženklai ilgainiui notacijos palengvinimo sumetimais buvo suapvalinti ir įgavo nūdienes natų formas.

Visose trilogijos knygose melodijos parašytos penkiose linijose, kaip įprasta rašyti ir mūsų laikais.

❖ ❖ ❖

XVII a. Vakarų Europoje jau formavosi naujoviškesnės teorinės sistemos, labiau atitinkančios to meto muzikos – ypač instrumentinės – poreikius. Kaip matome, Ž. Liauksminas laikosi senos, XI a. suformuotos teorijos, ir tai, matyt, atitiko bendrą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tuometinės muzikinės kultūros lygį. Lietuva buvo gana toli nuo Europos muzikinės kultūros centrų, tokių, kokius matome to meto Italijoje ar Prancūzijoje, todėl ir muzikinė teorija Lietuvoje tebesilaikė senesnių koncepcijų.

Nereikia pamiršti ir to, kad „Ars et praxis musica" priklauso kryptingų, vadinamųjų empirinių muzikos vadovėlių kategorijai. Teorinės žinios čia pateikiamos didaktiniais tikslais, viskas čia pajungta pagrindiniam tikslui – grigalinio choralo melodijų mokymui. Didaktinis knygos kryptingumas ir lėmė joje dėstomą choralinės muzikos teoriją, jau, matyt, turėjusią šiokias tokias savitas – lietuviškas – tradicijas, bet iš esmės kuo glaudžiausiai susijusią su bendra – europine – grigalinio choralo mokymo samprata. Todėl, savaime aišku, teorijos srityje Ž. Liauksminas negalėjo rodyti savarankiškumo, subjektyvumo, o kartu ir įnešti ką nors nauja į XVII a. muzikos mokslą. „Ars et praxis musica" autoriaus novatoriškumu laikytinas veikiausiai teorinių dalykų dėstymo

nuoseklumas ir racionalumas, retas tuo metu muzikinėje literatūroje metodiškumas.

Svarstant „Ars et praxis musica" novatoriškumo klausimą, daug ką atskleistų nuodugnesnis susipažinimas su tais muzikos teorijos veikalais, kuriais Ž. Liauksminas naudojosi rengdamas spaudai savo knygą, tačiau konkrečios informacijos tuo klausimu neturime. Šį bei tą apie tai gali pasakyti retrospektyvi to meto muzikinės teorijos apžvalga. Galima spėlioti, kad teorinės muzikinės literatūros Ž. Liauksminas galėjęs atsigabenti į Lietuvą iš Italijos, kur jis 1651 m. ir vėliau lankėsi. Tiesa, Vakarų Europoje XVII a. muzikos teorijos disciplinomis domėtasi kur kas mažiau nei anksčiau. Išskyrus prancūzų teoretiko Mareno Merseno (Marin Mersenne) 1636–1637 metais išleistą dviejų tomų veikalą „Harmonie universelle" (Bendroji harmonija), šiame amžiuje nebuvo paskelbtas joks reikšmingesnis muzikos teorijos veikalas.

Didžiausią įtaką Ž. Liauksminui galėjo daryti Lenkijoje išleisti muzikos veikalai. Grigalinio choralo tradicijos XVI–XVII amžiais davė Lenkijoje akstiną atsirasti keliolikai muzikos teorijos traktatų. Juose buvo bandoma ne tik apibendrinti ligšiolinį grigalinio choralo mokymo patyrimą, bet ir nubrėžti naujus jo ugdymo ir populiarinimo principus. Šiuo požiūriu ypač įdomūs muzikos teoretiko, pedagogo ir kompozitoriaus Sebastijono iš Felštino (Sebastian z Felsztyna, apie 1490–apie 1544 m.) traktatai. Tai penkių leidimų (1515, 1519, 1522, 1534, 1539 m.) sulaukęs „Opusculum utriusque musicae, tam choralis quam etiam mensuralis" (Veikalėlis apie abi muzikos rūšis, ir choralinę, ir menzūrinę), „Opusculum musicae compilatum noviter per dominum Sebastianum presbiterum de Felstin. Pro institutione adolescentium in cantu simplici seu gregoriano" (Muzikos veikalėlis, neseniai sudarytas pono Sebastijono, Felštino kunigo,

jaunimui mokyti paprasto ir grigalinio choralo), be to, knyga, išleista 1518 ir 1525 metais ir skirta liturginėms apeigoms – „Modus regulariter accentuandi lectiones matutinalis, prophetias necnon epistolas et evangelia" (Būdas pastoviai giedoti per rytmetinius skaitymus, pamokslus, taip pat laiškus ir evangelijas).

Be šių veikalų, Lenkijoje buvo plačiai naudojamas Stepono Monetarijaus (Stefan Monetarius) vadovėlis „Epithome utriusque musices practicae" (Abiejų muzikos rūšių trumpas praktikumas), išleistas 1517 m., ir dvi Martyno Kromerio (Marcin Kromer) knygos – „Musicae elementa" (Muzikos elementai), 1532 m., bei „De musica figurativa" (Apie figūracinę muziką), 1534 m.

Vertas dėmesio istoriko, publicisto bei muzikos teoretiko Simono Starovolskio (Simon Starovolscius, Szymon Starowolski, 1588–1656 m.) veikalas „Musices practicae erotemata in usum studiosae juventutis breviter collecta" (Praktiškosios muzikos klausimai mokslus einančio jaunimo naudai trumpai surinkti), kuris Krokuvoje buvo išleistas 1650 m., tada, kai Ž. Liauksminas labiausiai domėjosi muzika.

S. Starovolskio darbas – būdingas to meto muzikos sampratai leidinys. Tai kompiliacinis muzikos pagrindų vadovėlis, beje, labai tolimas Ž. Liauksmino „Ars et praxis musica" dėstymo racionalumui bei logikai. Iš esmės S. Starovolskis, šis, pasak J. Kšižanovskio, „mokyčiausias diletantas XVII a. Lenkijoje", surašė šioje knygoje iš viduramžiškų traktatų paimtus, kartais beverčius teiginius. Muzikos teorijos žinios čia išdėstytos labai miglotai, „virtuvine" lotynų kalba (aiški priešingybė Ž. Liauksrnino klasikinės iškalbos principams). Kaip priešingybę „žemiškajai muzikai" S. Starovolskis iškelia „dangiškąją muziką", kurią angelai atlieka „dangaus sferose". Šitokie sugretinimai, pateikiami ir kituose to meto lenkų

muzikos teoretikų traktatuose, buvo artimi jėzuitų švietimo praktikai, – tuo metu net iš Krokuvos akademijos katedrų buvo liaupsinama „sferinė muzika" ir visokeriopai smerkiama „žemiškoji".

Visa tai leidžia padaryti išvadą, kad Ž. Liauksminas, racionalesnio mąstymo ir blaivesnių estetinių įsitikinimų žmogus, vargu ar naudojosi Lenkijos muzikos teoretikų veikalais. Jis ėjo savo keliu rašydamas logišką, konkretų, metodikos požiūriu aiškiai apibrėžtą vadovėlį, nekartojo savo amžininkų klaidų, atsiribojo nuo jų miglotumo, ištęstumo.

„Ars et praxis musica" – ypatingai svarbus veikalas XVII a. Lietuvos kultūriniame bei muzikiniame gyvenime ir apskritai – Lietuvos raštijos raidoje <...>. Per visą pirmąjį lietuviškosios knygos istorijos šimtmetį (nuo 1547 m., kai pasirodė Martyno Mažvydo „Katekizmas") Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Prūsų Lietuvoje tebuvo išleista vos keliolika knygų, kurias su tam tikromis išlygomis galima priskirti prie muzikinės literatūros, nes jose tepateikiama vienos ar kitos religinės giesmės melodijos natos. Tuo tarpu „Ars et praxis musica" – visai kitokio pobūdžio knyga, tai tikras muzikos teorijos veikalas, įpėdinių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sulaukęs tik XVIII a. Trilogija „Ars et praxis musica", „Graduale", „Antiphonale ad Psalmos" pagrįstai laikoma Lietuvos muzikos teorinės literatūros pradininke, o jos autorius Ž. Liauksminas – pirmuoju lietuvių muzikos teoretiku.

<...> „Ars et praxis musica" – įdomus mūsų muzikinės literatūros dokumentas, pateikiantis vertingų žinių Lietuvos muzikinės kultūros istorijai: muzikinės minties, muzikos dėstymo metodikos raidai. Šie dalykai, mūsų nuomone, ir lemia Žygimanto Liauksmino veikalo istorinę bei pažintinę reikšmę ir vertę.

PANEGYRICUS VLADISLAO VI REGI POLONIÆ REDUCI

ex Bello Moſchouitico Anno 1634.

Scriptus nomine Academici Vilnenſis.

PRæcluſerat nobis vocem fama Victoriæ TVÆ, REX Inuictiſſime. Atque ut in magno gaudio uſu venit, diuturniore ſilentio defixos tenuiſſet, niſi effuſi in occurſum TVVM Ciuitatũ & Populorum plauſus linguam quoque noſtram

ŽYGIMANTAS LIAUKSMINAS

PANEGIRIKA LENKIJOS KARALIUI VLADISLOVUI IV[1], 1634 METAIS GRĮŽUSIAM IŠ KARO SU MASKVA[2]

Vilniaus Akademijos vardu parašyta

Nenugalimasis Karaliau, gandas apie Tavo pergalę[3] atėmė mums žadą. Tačiau, kaip paprastai esant

1

Vladislovas IV – Vladislovas IV Vaza (1595–1648), Lenkijos karaliaus ir LDK didžiojo kunigaikščio Zigmanto III Vazos ir Onos Habsburgaitės vyriausias sūnus. 1610 m. buvo išrinktas Maskvos caru, 1632–1648 m. Lenkijos karalius ir LDK didysis kunigaikštis. Originale parašyta klaidingai: Vladislovas VI.

2

Maskvos karas – karas su Maskva dėl Smolensko, vykęs 1632–1634 m. Maskva pasinaudojo po Zigmanto III mirties prasidėjusiu tarpuvaldžiu ir apgulė Smolenską, nutraukusi Deulino taikos paliaubas. Dėl susidariusios politinės situacijos ir kylančios karo grėsmės valdovu skubiai buvo išrinktas Vladislovas IV Vaza. Maskvos kariuomenę nesėkmingai bandė sustabdyti Lietuvos lauko etmonas Kristupas Radvila, tačiau tik 1634 m. jungtinei lietuvių ir lenkų kariuomenei pavyko nutraukti Smolensko apgultį.

3

Pergalė prie Smolensko; puolama jungtinės lietuvių ir lenkų kariuomenės, Maskvos kariuomenė buvo priversta pasiduoti 1634 m. vasario 25 d.

nostram adhuc hæsitantem, ad laudes TVAS maturiùs evocassent. Itaque tametsi Victoria, quam de hostibus tulisti, major est, quàm ut à disertissimis Oratoribus pro merito exornari possit; tamen quoniam universi de TE gaudio gestimus, necesse est, ut in communi lætitia, vocem etiam singuli, testem venerationis erga TE nostræ, emittamus. De eone Rege Cives tacere possumus, quem vel hostes ipsi laudibus ad cœlũ ferunt? Fieri non potest, ut cujus armati virtus inimicos in sui admirationem convertit, ejusdem Triumphantis gloria, in Clientibus linguam non exsolvat. Quid autem potissimùm dici convenit? Hostes devictos? An Clementiã in deditos? magisne expedit Patriæ gratulari? an è præsentis fortunæ auspicijs, de futura felicitate sententiam dicere? Magna & admiranda in hoc bello præstitisti, Regum Maxime. Sed quò majora sunt omnia, eò sunt nobis ad prædicandum opportuniora. Non

P 2 enim

dideliam džiaugsmui, jis laikė mus pritrenktus ilgalaike tyla, idant tau grįžtant pratrūkę valstybių ir tautų plojimai mūsų liežuvį, iki šiol dvejojusį, paskatintų kuo greičiau Tave šlovinti. Taigi nors pergalė, kurią parnešei iš priešų, yra didesnė nei iškalbingiausi oratoriai pagal nuopelnus galėtų apsakyti, tačiau, kadangi visi apie tave džiaugsmingai kalba, yra būtina, kad bendroje linksmybėje ir pavieniai asmenys atvertume burnas liudydami mūsų pagarbą Tau. Argi galime mes, piliečiai, nekalbėti apie tą karalių, kurį net patys priešai liaupsindami kelia į padanges? Negali būti, kad žmogus, kuris ginkluotas narsa privertė priešus juo žavėtis, triumfuodamas dėl savo šlovės neatrištų savo pavaldinių liežuvių. Tačiau ką reikėtų laikyti svarbiausiu dalyku? Nugalėtus priešus? O gal gailestingumą, parodytą pasidavusiesiems?

enim veremur, nè aut domesticæ aliquid indulsisse gloriæ, aut ad aures Principis accomodasse orationem videamur, si in laudes TVAS omne studium nostrum conferamus. Quin potiùs, magnitudo Meritorum Tuorum facit, ut quæ alibi ingenij & Eloquentiæ nota esset, hîc laus futura sit, impar ejus virtuti detulisse encomium, cujus gloria omnem Eloquentiæ facultatem excedit. Recole nobiscum superioris añi memoriam, ac hostium immanitatem, nostrásq; calamitates: ita faciliùs, quãtùm de nobis meritus sis, agnosces. Partim diuturnis bellis fessa, partim Optimi Regis morte perculsa Respublica nostra, ad domestica atque interna curanda vulnera sese converterat. Ab externis injurijs fœderum fide tutam se fore sperabat. Exiguæ nostrorum in finibus stationes erant: non tãta in Arcibus præsidia, quanta accessisset, si perjurium hostium expectatum fuisset: securæ finitimæ regiones: ad pacẽ & quie-

Ar ne labiau tinka Tėvynei dėkoti? O gal, sprendžiant iš dabartinės sėkmės ženklų, kalbėti apie būsimą laimę? Šiame kare atlikai daug didžių ir nuostabos vertų žygių, didžiausiasis iš karalių. O kuo didingesni yra tavo darbai, tuo tinkamesni jie mūsų pasakojimui. Mat nebijome, jog atrodys, kad pernelyg žavimės mūsiškių pergale ar bandome sakyti tai, kas malonu Valdovo ausims, jeigu visas savo pastangas sutelksime Tau pašlovinti. Tuo labiau kad Tavo nuopelnų didybė yra tokia, jog tai, kas kitu atveju taptų žinoma pasitelkus talentą ir iškalbą, čia būsimoji šlovė neprilygs jo narsumą šlovinančiam enkomijui: mat jo nuopelnams apsakyti neužtenka jokios iškalbos.

Prisimink kartu su mumis praėjusius metus, priešų daugybę[4] ir mūsų nelaimes: taip lengviau suprasi,

4 Valdant Vladislovo IV tėvui Zigmantui III (1566–1632), Abiejų Tautų Respublika buvo įsivėlusi į konfliktus su Švedijos karalyste, santykiai su Maskva buvo nuolat įtempti, iki 1621 m. sudarytos taikos sutarties turkai puldinėjo pietines valstybės sienas.

& quietem compositæ urbes. Senatum niterea, ac universum propè Equestrē Ordinem toto Regno evocatum Reip: negotia alibi detinēbant. Non erat recusandum, quin in hoc rerum statu multa perpeteremur, si repentino furore cōcitati hostes prorupissent extra limites, invasissent agros, prædas agere instituissent. At ô singularem hostiū perfidiam! Non subitum illi, sed diu meditatum odium repentè in nos effuderunt. Non privato consensu, sed publico consilio jus & fas omne perruperunt: non prædas ex agris, sed Arces & Urbes, & totam Severiensem ditionem concupiverant; ac universam Russiam spe devorârant. Fuerunt Copiæ armis & viris fide majores; pulverum vis ingens; machinæq; bellicæ & mole, & numero famam superabant. Ferebant arma non indigenæ tantùm populi, quos triennalis exercitatio cāpo paraverat: sed exteræ quoq; ferocissimæ gentes; quas partim largissima stipendia ad

P 3 castra.

kaip mes vertiname Tavo nuopelnus. Iš dalies nusilpninta ilgalaikio karo[5], iš dalies sukrėsta geriausio karaliaus mirties[6], mūsų Respublika nukreipė visas jėgas savo vidinių žaizdų gydymui. Ji tikėjosi, kad bus saugi nuo išorinių neteisybių dėl sudarytų sutarčių[7]. Mūsų postai pasienyje buvo silpni: pilyse ne tiek sargybinių, kiek būtų atvykę, jeigu būtų tikėtasi priešų išdavystės, mat kaimyninės šalys buvo taikios, miestai draugiški ir ramūs. Tuo tarpu Senatas ir beveik visas bajorų luomas, iš visos valstybės sušauktas, užsiėmė visais kitais Respublikos reikalais.

Negalima neigti, kad, esant tokiai padėčiai, ilgai būtume kentę, jei netikėto pykčio paskatinti priešai būtų prasiveržę per sienas, užplūdę laukus ir ėmę plėstis grobio. Tačiau kokia nepaprasta priešų klasta! Mat ne netikėtą, o ilgai brandintą neapykantą jie

5

Karas su Švedija dėl Livonijos vyko 1600–1629 m., per tą laikotarpį Švedijos kariuomenė užėmė Biržus, blokavo Klaipėdos uostą iš jūros, per Prūsiją veržėsi į Gdansko pamarį ir pasiekė Vyslos žiotis. Derybos dėl taikos baigėsi 1629 m. ir Altmarke buvo pasirašyta paliaubų sutartis.

6

1632 m. mirė Zigmantas III Vaza.

7

1619 m. buvo pasirašyta Deulino paliaubų sutartis su Maskva (14,5 metų), 1621 m. po karo su Turkija buvo sudaryta taikos sutartis, 1629 m. buvo pasirašyta Altmarko paliaubų sutartis su Švedija.

castra illexerant, partim Orthodoxæ Religionis & gentis nostræ odium in nos conciverat. Ipse omnis fraudis inventor & artifex, Dux & antesignanus Sacrilegi Exercitus, quò meliùs perinrium suum Principi suo probaret, volitabat totis castris furore & crudelitate amens: alios ad rapinas, alios ad cædes, vocabat: his ignes suggerebat, illis ferrum. Portabantur miserabiles exuviæ, quas non Mars in prælio victis, sed injuria in latrocinio parùm cautis detrahebat. Urebantur villæ & oppida, Agebantur tum pecorum, tum hominum greges: & quibus parcebat gladius, hos servitus sibi mancipabat. Iam Dorobusium, Biala, Nevelum, cæteræ finitimæ arces hosti succubuerant. Iam viæ & campi sanguine inundârant. Iam magna pars Severiæ ferro & igni conciderat. Cùm ecce velut ad certam possessionem, primùm levis armaturæ cohortes, tum universæ hostiles legiones ad caput Provinciæ, Smolenscum, accurrunt;

staiga į mus nukreipė. Ne privačiu sprendimu, o viešu sutarimu peržengė tai, kas teisėta ir leistina. Jie troško ne grobio iš laukų, o užsigeidė viso Severijos krašto[8] ir visą Rusiją mintyse jau prarijo. Jų kariuomenė ginklais ir vyrais buvo didesnė nei įtikėtina[9], puolimo jėga didžiulė, karo technika dydžiu ir skaičiumi viršijo visus gandus. Apginkluotos buvo ne tik vietinės tautos, kurias trejus metus pratybų lauke rengė, bet ir svetimšalės žiaurumu pasižyminčios gentys, kurias iš dalies didžiulis užmokestis į stovyklą privilioјo, iš dalies paskatino neapykanta tikrajai religijai ir mūsų tautai. Pats šios klastos sumanytojas ir kūrėjas,

8

Severijos kraštas – XI a. pabaigoje iš Černigovo kunigaikštijos atsiskyrė atskira Seversko kunigaikštija su sostine Seversko Naugardu. Ji apėmė Desnos, Seimo ir Okos paties aukštupio baseinuose senovės severiečių gyventas žemes. Nuo XIV a. antros pusės priklausė LDK. Nuo XV a. pradžios Seversko žemes valdė skiriami vietininkai. Nuo XVI a. pradžios buvo nuolatinių konfliktų su Maskva objektas. XVII a. Seversko miestais buvo vadinami Desnos upės baseino Briansko, Černigovo, Trubčevsko, Seversko Naugardo, Starodubo ir kt. miestai.

9

Smolenską apgulusią Maskvos kariuomenę sudarė apie 100 tūkst. kareivių.

accurrunt. Hic jam luce clariùs apparuit, quantùm vel abſentis Principis Nomen ad bella conferat, cujus auſpicijs militatur. Nam cùm TE, REX Auguſtiſſime, omnium Ordinum voluntate Regem conſalutatum accepiſſent milites noſtri, DEUM immortalem! quantùm ſibi & virium & animorum acceſſiſſe ſenſerunt. Pauci erant, & multos ſe eſſe credebant. Undiq; hoſtiũ legionibus cingebantur; & liberos atq; erectos gerebant animos. Alij per hoſtiles cuneos viam ſibi in eam arcem aperiebant; in qua pro gloria Nominis TUI, proq; Patriæ ſecuritate, dies noctesq; excubarent. Nemo fuit ex ijs, qui non Te, virtutis ſuæ veluti præſentem ſpectatorem proponeret: qui non ſuis laboribus Tua merita amplificari crederet: qui non ſanguine ſuo TIBI gloriam exiſtimaret. Quid iſti Tibi, quid Patriæ dederint, tu decernes optimè. At verò quòd pauci multos non extimuerunt; quòd vim hoſtium repulerũt; & frau-

P 4

vadas ir bedieviškos kariuomenės vedlys[10], kad geriau parodytų savo valdovui savo nedorystę, lakstė po stovyklas, apimtas įsiūčio ir žiaurumo: vienus grobti, kitus žudyti skatino, vieniems siūlė ugnies [fakelus], kitiems – ginklus. Buvo išsinešamas apgailėtinas grobis, kurį ne narsumu iš nugalėtųjų mūšyje, o apgaule iš mažiau atsargių plėšdami atimdavo. Buvo deginamos sodybos ir miestai, varomos bandos gyvulių ir minios žmonių: kurių pasigailėdavo kardas, tuos pasisavindavo vergystė. Jau Dorobusas[11], Biala[12], Nevelas[13] ir kitos kaimyninės pilys pasidavė

10 Maskvos kariuomenei vadovavo Mykolas Šeinas (Šein Michail Borisovič, m. 1634), žymus Maskvos valstybės bajoras ir karo vadas, buvęs Smolensko vaivada. Po Smolensko pasidavimo 1634 m. buvo nubaustas mirties bausme kaip valstybės išdavikas.

11 Dorogobužas – miestas Rusijos vakaruose, Smolensko srityje, į rytus nuo Smolensko, pirmą kartą paminėtas 1150 m., XV–XVII a. priklausė LDK ir Abiejų Tautų Respublikai.

12 Bialaja – miestas Smolensko srityje į šiaurę nuo Dorogobužo.

13 Nevelis – miestas Pskovo srities pietuose, į šiaurės vakarus nuo Smolensko, žinomas nuo XIII a., nuo XIV a. priklausė LDK.

& fraudes everterunt; quòd intentum cervicibus noſtris mucronem, non tam murorum, quam corporum ſuorum oppoſitu cõtinuerunt: quòd ultra octo menſium ſpatium nullis violentiſſimi hoſtis conatibus labefactati ſunt, totum id, quod eſt maximum, TVO Auguſto Nomini, atq; Regiæ fortunæ in acceptis referimus. Aſcenderas enim multis procellis jactatam Patriæ navim; & longè auſpicatiorem, quàm illi Cæſar, dederas Te nobis, ut nullum graviorẽ caſum, Te ſoſpite, pertimeſcere poſſemus. Iam verò qui abſens vincebas, quid poſſes præſens, etſi non obſcurè nobis ſignificabas, tamen nos timidi, ad humanos caſus, & incertos eventus belli reſpiciebamus, dolebamuſq; cùm Reſpublica in Tua unius ſalute conſiſteret, adeò in difficilis belli pericula, Te ſponte properare. Quæ non vota fecimus, ut tandem pertinaciam hoſtis poneret: ut aliquo advenientis Exercitus timore perculſus ex illis cavernis & la-

priešui. Jau keliai ir laukai buvo užtvindyti krauju. Jau didesnioji Severijos dalis žuvo nuo geležies ir ugnies. Ir štai tarsi į savo teisėtas valdas pirma lengvai ginkluotos kohortos, po to ištisi priešų legionai atžygiavo prie provincijos sostinės Smolensko. Čia aiškiau už šviesą paaiškėjo, kaip stipriai net ir nesančio valdovo, kuriam pritarus buvo kariaujama, vardas mūšiui subūrė. Mat kai Tave, maloniausiasis Karaliau, visų luomų valia išrinktą karalių, mūsų kariai pripažino, o Dieve nemirtingas, kiek iš karto įgavo jėgų ir ryžto. Nebuvo skaitlingi[14], o tikėjo, kad yra nesuskaičiuojami. Iš visų pusių priešų legionų buvo apsupti, tačiau jų sielos buvo laisvos ir išdidžios. Jie

14 Jungtinė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė buvo keturis kartus mažesnė už Maskvos pajėgas.

& latibulis munitionum emergeret: atq; ad ſuos ſe reciperet; ut quanquam impunè abiret, tamen audaciæ ſuæ ignominoſum exitum habuiſſe videretur. Ut autem tantus Exercitus vi rejiceretur, tot munitiones & pæne tot arces hoſtium â noſtris uno tempore circumcingerētur: tantæ copiæ, ita paratæ vel ad dimicandum, vel ad eludendum impetum, non modò graviter affligerentur, ſed etiam caperentur; ut illi furioſi Ductores, quorum ſuperbiā nullæ placare preces, crudelitatem nulla ſupplicia exſaturare pôterant, abjecti. & tremētes, de capite & vita paciſcerentur, quis noſtrorum aut optare potuit; aut contingere poſſe aliquando ſibi perſuaſit? Nimirum debuit Tua Virtus ſpes noſtras præcurrere: & qui Duce Deo bellum ſuſcipiebas, nō ſimilem aliorum Imperatorum, ſed ſingularem & pænè cœleſtem victoriam habere debuiſti. Multa in illo Exercitu ſacrilegè, multa ſceleratè fiebant. Cō-

P 5 tra.

per priešo įtvirtinimus prasiskynė sau kelią į pilį, kurioje už Tavo vardo šlovę ir Tėvynės saugumą dieną ir naktį ėjo sargybą. Nebuvo nė vieno iš jų, kuris Tavęs nebūtų įsivaizdavęs kaip stebinčio jo narsą, kuris nebūtų tikėjęsis savo darbais papildyti Tavo nuopelnų, kuris nebūtų manęs, kad savo krauju didina Tavo šlovę. Ką jie davė Tau, ką Tėvynei, Tu geriausiai įvertinsi.

Tačiau tai, kad neskaitlingieji neišsigando daugybės, kad atmušė priešų puolimą ir nukreipė klastas, kad virš mūsų galvų pakibusią grėsmę ne tiek sienomis, kiek savo kūnais sustabdė, kad per aštuonių mėnesių laikotarpį jų neįveikė jokie priešų bandymai, visa tai, kas yra svarbiausia, priskiriame Tavo kilniam vardui ir karališkajai sėkmei. Mat Tu įžengei į daugelio audrų blaškomą Valstybės laivą ir parodei, kad gali mums atnešti daugiau sėkmės negu anie, kad, Tau saugant, galėtume nebebijoti jokios didesnės nelaimės. Mat nors aiškiai mums parodei, ką Tu galėtum nuveikti būdamas kartu, jei laimėjai nebūdamas, vis dėlto mes išsigandę mąstėme apie žmogaus tykančias nelaimes ir neaiškią karo baigtį bei sielvartavome, kad tada, kai Respublika priklauso tik nuo Tavo gerovės, Tu savo noru skubi į sunkaus karo pavojus. Kokių tik įžadų nedavėme, kad

tra jus gentium violenti veniebant. Nõ contra homines tantùm, ſed contra DEUM ipſum arma ferebant. Tu DEO hominibusq; illatæ injuriæ Vindex futurus ibas. Itaq; ad conſpectum Tuum trepidare illi, furere, concurſare, fugere: neq; ſe campo credere, cùm innumerabiles eſſent; ſed occultè interdũ exilire, latrocinio magis, quàm cãpo idonei. Quid hîc ago de Ducum, Exercitûs, Senatorum ac Militum Tuorum virtute? illi in foſſas & aggeres, & multiplices naturæ & artis latebras irrumpere, per ignes & ferrum ad ſuppliciũ hoſtem quærere parabant; nullam eſſe rati aut naturam rerum, aut hominum induſtriam ita firmam & providam ad ſecuritatem, quam non pervaderent, atq; everterent illi, quibuſcum virtus faceret. Tu parem, hoſtium odio curã erga tuos gerebas: neq; quos vinceres, ſed quibuſcum vinceres, conſiderabas. Illam demum putabas fore juſtiſſimam victoriam, ſi cum plurimis triumphares.

pagaliau priešas atsisakytų savo įžūlumo, kad, paveiktas artėjančios kariuomenės baimės, išlįstų iš slėptuvių ir įtvirtinimų priedangos ir kad vėl grįžtų prie saviškių. Nes nors ir nenubaustas pasitrauktų, tačiau vis tiek atrodytų, kad jo atsitraukimas yra jam gėdingas. Tuo tarpu kas iš mūsų galėjo trokšti ar tikėtis, jog kada nors pavyks pasiekti, kad tokia kariuomenė jėga bus atstumta, tiek priešų įtvirtinimų ir tiek pilių vienu metu bus apsupta, tokios pajėgos, puikiai parengtos tiek puolimui, tiek jo atrėmimui, ne tik bus smarkiai sumuštos, bet ir paimtos į nelaisvę, kad anie įsiutę vadai, kurių išdidumo negalėjo palenkti jokie maldavimai, o žiaurumo negalėjo patenkinti jokios aukos, nugalėti ir drebantys derėsis dėl savo gyvybės ir laisvės. Iš tiesų Tavo narsa turėjo pranokti mūsų viltis: Tu, kuris Dievui padedant pradėjai karą, turėjai laimėti pergalę, nepanašią į kitų valdovų, vienintelę ir beveik dievišką.

Daug toje [priešų] kariuomenėje buvo šventvagysčių, daug nusikaltimų. Atėjo nusižengdami tarptautinei[15] teisei. Pakėlė ginklą ne tik prieš žmones,

15 1632 m., kai Maskvos kariuomenė apgulė Smolenską, Deulino 14,5 metų paliaubos dar nebuvo pasibaigusios.

res. Quamobrem ipſe caſtra luſtrabas; obibas campos, colles & ſylvas notabas, omnia, quæ aut delendo, aut premendo hoſti opportuna eſſent, maturè providebas: flectebas ferociam militarem ad prudentiæ rationiſq; regulã: & rurſus prudentiæ Tuæ fortem & imperterritum adjungebas animum; ut, qui omnium periculis occurreres, ipſe proximus periculo eſſes. Fuerint hæ, Rex Invictiſſime, veteres Tuæ virtutes, ſanguinem & vitam præ gloria negligere. Mirificum id quidem in Principe, tamen adoleſcentia aliquid ſuo ſibi jure uſurpare potuit. In hac verò ætate, & in hoc Regiæ dignitatis conſtitutum gradu, & in tam vario inſidoq; bello, Te inter tela hoſtium verſari, & inter volitantes machinas igneas ſacrum circumferre Caput; & aut Arci ſuppetias ferre, aut ordinem præſcribere militi, quis eſt, qui, cúm id fama vulgatum de Te acciperet, non admiratione Tuæ virtutis, penitùs animo

P 6 commo-

bet ir prieš patį Dievą. O Tu turėjai būti keršytojas už Dievui ir žmonėms padarytas skriaudas. Todėl Tave pamatę jie drebėjo, siuto, lakstė ir bėgo: nepasitikėjo savimi mūšio lauke, nors jų buvo nesuskaičiuojama daugybė, bet puldinėjo paslapčia, labiau tinkami plėšikauti nei kovoti.

O ką gi galėčiau pasakyti apie Tavo karvedžių, kariuomenės, senatorių ir karių narsą? Jie įsiveržė į griovius, pylimus ir daugybę žmogaus bei gamtos sukurtų slėptuvių, jie ketino ugnimi ir ginklu priversti priešą prašyti pasigailėjimo, manydami, kad nėra tokio gamtos kūrinio ar žmogaus statinio, kuris būtų toks tvirtas ir apdairiai apsaugotas, kad jie negalėtų jo pasiekti ir sunaikinti, mat juos lydėjo narsa. O Tu saviškiais rūpinaisi ne mažiau, nei priešas jų nekentė: negalvojai, ką nugalėsi, bet su kuo nugalėsi. Ir tik tada manei teisingai pasieksiąs pergalę, jei su daugeliu triumfuosi. Todėl pats atlikai kariuomenės apžiūrą, apėjai mūšio lauką, pažymėjai miškelius ir kalvas, iš anksto numatei viską, kas galėjo būti naudinga arba priešui atremti, arba jam sutriuškinti. Tu savo karinį įniršį sutramdei išminties ir proto

commotus, tenderet ad cælos manus; atq; omnibus instaret votis, ut hos Tuos tā pios labores, NUMEN Æternum Tibi innoxios, Patriæq; salutares, esse vellet. Nunquid non benignissim9 ille Dominus, ultra quàm peteremus, liberaliter nobiscum egit? Haud multùm enim temporis abierat, cùm perterritum cœlitùs hostem ita in arctum compulisti, ut qui antè omnibus nobis vincula & servitutem minabatur, ipse jam voluntario se carceri ad suppliciū inclusisse videretur. Illo itaq; jam tēpore vicisti: reliquum tempus persequendi hostis, non comparandæ victoriæ fuit. Nam cùm undiq; præclusisses, inimicis exitum, dimisisq; in hostilum copijs omnē auxilij spem præcidisses? an non jam tū eos supplices accedere, atq; á Tua clementia opem vitæ implorare oportuit? Sed certabat Tua constantia cum hostium pertinacia: & quo diutiùs deditionem prorogabant illi, eò illustriorem Tibi victoriam præparabant

taisyklėmis, o protą sujungei su nenugalima ir stipria dvasia, kad Tu, kuris užbėgai už akių visų pavojams, pats būtum arčiausiai jų. Šios dorybės, nenugalimasis valdove, tai senos Tavo dorybės: negailėti kraujo ir gyvybės vardan šlovės. Tai nuostabos vertas valdovo charakterio bruožas, tačiau jaunuoliškas amžius[16] galėjo pareikalauti ko nors tik jam būdingo. Tačiau būtent tokio amžiaus būdamas ir užimdamas tokias pareigas, šiame permainingame ir pražūtingame kare Tu sukinėjaisi tarp priešų ginklų ir laikei aukštai iškėlęs savo šventą galvą tarp pabūklų, spjaudančių ugnimi. Tai suteikdavai pagalbą piliai, tai paskirdavai kokį pavedimą kariui. Ar buvo tada kas nors, kuris, visa tai apie tave išgirdęs iš gandų, žavėdamasis Tavo dorybėmis, giliai širdyje sujaudintas, netiestų rankų į dangų ar atkakliai, duodamas įžadus, nemaldautų, kad tokius šventus Tavo darbus Amžinasis Dievas padarytų Tau nepavojingus, o Tėvynei naudingus. Argi ne visada Viešpats, būdamas palankesnis nei mes prašydavome, mums mielai padėdavo? Mat nedaug tepraėjo laiko, kai siaubingai

[16] 1632 m., kai Vladislovas IV Vaza tapo Lenkijos karalium, jam buvo 37 metai.

parabant. Enimverò qui multa jam Fortitudinis, Industriæ, Vigilantiæ dederas exempla, necesse habebas clementiæ quoq; insigne orbi terrarum dare spectaculum, si inimicis vitam iterum dares. O diem illum, non magis Tibi Tuisq; honorificum, quàm hostibus salutarem! cùm confecti illi macie, ac morbis exhausti & concisi vulneribus, in extrema rerum omnium desperatione ad Tuam fidem misericordiamq; confugerēt: & Te vindicem salutis suæ constituerent, quem iniquissimis armis persecuti fuissent? Nulla quidem spes illis vitæ superesse potuit, qui post conculcata jura Gentium, legésve Divinas contemptas, & post iniquissimam cædem editam, cùm ad supplicium quærerentur, in Tuum cōspectum sponte prodire, atq; cruentas manus, & os crudelitatem adhuc spirans ostentare veriti non sunt; nisi & hoc ad Tuas pertinuisset laudes, de Tua Clementia etiam hostes nō desperasse.

Est

drebantį priešą taip įvarei į kampą, kad tas, kuris prieš tai mums visiems grasino pančiais ir vergija, pats tada atrodė norįs savanoriškai užsidaryti į kalėjimą prašydamas malonės.

Jau tuomet nugalėjai: likęs laikas buvo skirtas priešams persekioti, o ne pergalei planuoti. Nes kai iš visų pusių užkirtai priešams atsitraukimo kelius ir, į jų pusę pasiuntęs kariuomenę, atėmei paskutinę viltį išsigelbėti, ar nederėjo jiems tada ateiti kaip maldautojams ir, pasikliaujant Tavo atlaidumu, prašyti dovanoti gyvybę? Tačiau Tavo kantrybė kovojo su priešų užsispyrimu: ir kuo ilgiau jie atidėliojo pasidavimą, tuo šaunesnę Tau rengė pergalę. O kadangi jau buvai davęs daugybę Narsumo, Uolumo ir Rūpestingumo pavyzdžių, būtinai turėjai visam pasauliui parodyti nuostabų Atlaidumo reginį dar kartą priešams dovanodamas gyvybę. O diena, kuri buvo ne mažiau teikianti garbę Tau ir taviškiams nei išganinga priešams! Kai išsekinti bado, nualinti ligų ir pakirsti žaizdų, praradę visokią viltį prašė Tavo globos ir gailestingumo, paskyrė savo gyvybės saugotoju Tave, kurį prieš tai persekiojo baisiausiais ginklais.

Eſt hæc propria Magnorum Regum ac Imperatorum gloria, ut & adverſus perduelles invictum, & erga ſupplices animum manſuetum ferant. Nam de inimicis, quis è populo vindictam, cùm poteſt, non ſumit? Magna enim eſt vis iracundiæ, quæ pacatas interdum mētes in furorem agit. Iratum autē animū ſi quis ad manſuetudinem flectet; atq; ad ſupplicum preces omnem injuriæ ſenſum deponat, meritò hunc ſapientiſſimi viri fortiſſimis quibuſq; Imperatoribus anteponendum ſemper putaverunt. Animo enim humano, quo cæteris rebus præſtamus, nihil neq; nobilius, neq; fortius eſſe poteſt: quem is vincit, qui dolori ſuo juſtæq; vindictę temperare poteſt. Supplices ad Te veniunt. qui? illi, qui nullum ſupplicem impunè à ſe abire voluerunt. Vitam à Te petunt: quinam iſti? qui multis iniquiſſimè vitam eripuerunt. Apud Te; locum veniæ habere ſe poſſe cōfidunt. qui? illi, qui perjurio jus Tuū violârūt, armis

Tie, kurie, pamynę tarptautinę teisę, paniekinę dieviškus įstatymus, atnešė baisiausias žudynes, negalėjo turėti jokios vilties išsaugoti gyvybę. Kai priešai prašė pasigailėjimo, nebijojo Tavo akivaizdon savanoriškai stoti ir kruvinas rankas bei veidus, vis dar žiaurumu dvelkiančius, parodyti. Net ir būdami priešai, jie neprarado tikėjimo Tavo kilnumu, nors tai buvo susiję su Tavo pergale.

Tai yra būdingas didžiųjų valdovų ir karvedžių bruožas – su priešu yra nenugalimas, o su prašančiuoju malonus. O iš priešų, kuris gi neatkeršytų, jei tik galėtų? Mat didelė yra pykčio galia, kuri ramioms sieloms sukelia įsiūtį. Tačiau jei kas supykintą sielą nuramina ir atideda į šalį visas nuoskriaudas, kai girdi prašančiųjų maldavimus, tokį žmogų mokyčiausi vyrai visada manė esant viršesnį už narsiausius karvedžius. Nes už žmogišką sielą, kurios dėka viršijame visa kita, nieko negali būti nei kilnesnio, nei stipresnio: ją pranoksta tik tas, kuris geba sutramdyti savo skausmą ir teisėtą bausmės troškimą.

Kas atėjo pas Tave kaip maldautojai? Tie, kurie nė vieno maldautojo nenorėjo paleisti be skriaudos. Kas g tokie prašo išsaugoti gyvybę? Ogi tie, kurie iš

armis oppugnârunt, pertinaciâ vexaverunt. Supplices autem nunc veniunt, cum rerum omnium penuriâ laborant; nec jam abesse Tibi possunt. Veniunt tamen: Teque Patronum quærunt in causa; vel eo maximè nomine securi Salutis suæ, quod de Tua Clementia magis cõfiderent; quàm de iniquitate sua formidarent. TV verò, Regum Optime, quàm cumulatè inimicorum de TE judicium virtute Tua confirmasti? Non enim ferrum strinxisti: non internecionem comminatus es: nõ despectæ tolerantiæ ultionem in cæde ac sãguine constituisti: sed ajebas, potiùs vivãt; Arma modò tradant, & signa ad pedes Nostros deponant; vitam habeant; & ipsi sint testes, Nos Iustitiæ æquitatisq; partes in hoc bello suscepisse, nõ cruorem concupivsse humanum. O consilium Regis Optimi longè sapientissimum? Noluit interficere supplices, ne multùm victoriæ: non intactos dimittere, nè nimiùm inimicis indulsisse videretur.

daugelio žiauriai ją atėmė. Katrie gi tikisi, kad iš Tavęs sulauks pasigailėjimo? Tie, kurie apgaule pažeidė Tavo įstatymus, ginklais kovojo, atkaklumu trukdė. Tačiau visi jie dabar ateina kaip prašytojai, nes vargsta visko stokodami ir jau nebegali be Tavęs apsieiti. Jie ateina ir maldauja būti jų globėju, ir, negana to, yra tikri savo saugumu, kadangi labiau pasitiki Tavo atlaidumu, nei baiminasi dėl savo sunkios padėties. O Tu, geriausiasis iš valdovų, ar tikrai patvirtinai savo dorybe priešų nuomonę? Tu neišsitraukei kardo, negrasinai žudynėmis, nekeršijai mirtimi ir krauju už paniekintą pakantumą, bet pasakei: „Te gyvena! Tegu tik atiduoda ginklus ir tepadeda vėliavas prie mūsų kojų. Teišsaugoja savo gyvybę ir tegu patys būna liudininkais, kad mes šiame kare esame teisingumo ir lygybės pusėje, o ne trokštame žmonių kraujo“. O geriausiojo Valdovo išmintingiausiasis sprendime! Nepanorėjo nužudyti prašančiųjų, tačiau nepaleido nenubaustų, kad neatrodytų, jog itin priešiškai nusiteikusiems atleido. Iš pradžių elgėsi atlaidžiai, kai skyrė bausmes, o po to griežtai, mat buvo tiek kūnų, tiek sielų nugalėtojas. Jei jie būtų kritę ginklo pakirsti, tai tikriausiai būtų išsaugoję nepriklausomą dvasią, o tas, kuris nelaisvėje, net jei

deretur. Sed ita clementer egit, ut tamen pœnas ſumeret: ita deinde ſeverè, ut corporum pariter atq; animorum Victor eſſet. Occubuiſſent illi ferro perempti: at animum fortaſſis ſui juris habuiſſent; qui in vinculis etiam liber eſt, & non tenetur: Idem fuiſſet finis victoriæ, qui & vitæ; idemq; trophæo locus & tumulo. Nunc autem quotquot ſunt, quibus vitã reddidiſti, tot præcones laudum Tuarum eſſe voluiſti. Quicunq; Te ſalutis ſuæ aſſertorem viderũt, univerſi jurè ſe Tibi humano atq; Divino obligatos eſſe agnoſcunt. Non potes, Rex Invictiſſime, non jucundiſſimam illius diei memoriam ſemper habere, quo, magna animi Tui voluptate cernere potuiſti, cùm ad ſacram illi manum Tuam accurrerent, Te mirarẽtur, Tuo benigniſſimo vultu exſatiari non poſſent; atq; gratulabundi inter militares ordines, Tuas laudes celebrarent: & Tibi ſalutem, Tibi ſanguinem, Tibi vitam acceptam referrent. Ergo illi

[dvasioje] yra nepriklausomas, tokiu nelaikomas. Pergalės baigtis būtų buvusi tokia pat, kaip ir gyvenimo: trofėjui ir kapui ta pati vieta. Tačiau dabar tiek yra tų, kuriems dovanojai gyvybę, kiek norėjai, kad būtų tavo šlovės skelbėjų. Ir kas tik suprato, jog Tu esi jo gerovės gynėjas, visi pripažino, kad yra Tau skolingi pagal žmonių ir Dievo įstatymus.

Galėsi, nenugalimasis Karaliau, visada maloniai prisiminti tą dieną, kai gebėjai savo sielos didžiu įžvalgumu perprasti, kodėl jie pripuolė prie tavo dieviškų rankų, Tavimi žavėjosi, negalėjo pasisotinti Tavo maloningu veidu, [kodėl] tarp karių džiūgaudami Tave šlovino ir dovanotą savo kraują, gyvybę, gerovę Tau žadėjo. Taigi kad ir į kokias žemes jie nukeliaus, visur su savimi nešis gautos malonės prisiminimą, kad ir kurioje pasaulio šalyje bus, ten pastatys amžiną paminklą Tavo narsai ir šlovei. Vadinasi, Tu turi savo darbo vaisių, kurį visada privalai vertinti dėl to, kad nedaugelis iš didžiausių valdovų Tau gali prilygti savo šlove.

Iš tiesų daugybė senųjų laikų paminklų mums pasakoja apie šlovingus tautų mūšius karuose. Aš pripažįstu, kad jie tikrai didingi ir gausūs, tačiau

illi quaſcunq; in regiones comigrabũt, ſecum ferent accepti beneficij memoriam; & quibuſcunq; in partibus Orbis fuerint, ibidem monumentum virtutis gloriæq;. Tuæ perpetuum conſtituent. Habes igitur fructum laborum Tuorũ, quem tanti ſemper facere debes, ut paucos è maximis Imperatoribus in conſortium laudum Tuarum admittas. Etenim multa nobis veterũ monumẽta rebus in bello præclarè geſtis Nationum ediderunt; quæ ita equidem magna & multa eſſe agnoſco, ut eorum gloriæ partem maximam in hac una Tua victoria cõcluſam eſſe exiſtimem. Quid enim magis deſiderandum eſt, qùàm hoſtium impetum coercere? undiq; conſtrictos tenuiſti. Quid in pugna expetendum, quàm magnam inimicorum ſtragem edere? eò cædibus & obſidone redacti ſũt, ut è multis millibus dimidio pauciores ſupereſſent. Quid ad comemorandum glorioſius, quàm totum hoſtilem Exercitum in poteſtatem redigere? A Te vitæ beneficium

jų šlovės didžiąją dalį šioje vienoje Tavo pergalėje manau sutelpant. Nes ko gi galima trokšti labiau nei sutramdyti priešų puolimą? O Tu juos laikei iš visų pusių suvaržytus[17]. Ko mūšyje reikia tikėtis, jei ne daugybės priešų sutriuškinimo? Šiame mūšyje jie taip žudynių ir apgulties buvo įveikti, kad iš daugybės tūkstančių vos perpus mažesnis skaičius išliko. Ką šlovingesnio būtų galima papasakoti nei tai, kad visa priešų kariauna buvo priversta pasiduoti? O jie išmaldavo pasigailėti jų gyvybės. Koks geresnis gali būti atlyginimas už pergalę, jei ne priversti priešus sudėti ginklus? O Tu paėmei visą jų karinę įrangą[18]. Kas pergalės pagarsinimui atrodytų garbingiau, jei ne malonus elgesys su maldaujančiaisiais? O Tu priešams dovanojai gyvybę.

Ką kiti per ilgą laiką ir daugelyje karų padaryti vos pajėgė, šiame kare Tavo dieviška narsa per kelių mėnesių žygį pirmu puolimu, padedant dangiškoms

17
Lietuvių ir lenkų kariuomenė atkirto rusų kariuomenę nuo maisto atsargų bei karinių reikmenų išteklių, ją apsupo ir privertė pasiduoti 1634 m. vasarį.

18
Vladislovas IV paleido visus pasidavusius karius, tačiau jie turėjo atiduoti visus ginklus, stovyklos išteklius ir 123 patrankas.

ficium impetrârunt. Quod opportuniꝰ victoriæ præmium esse potest, quàm adversarios armis exuere? omnem apparatúm bellicum recepisti. Quid ad prædicandũ honorificentiùs, quàm̃ mansuetè cum supplicibus agere? vitã hostibus concessisti. Quod cæteri multo tempore, & pluribus bellis, perficere vix potuerunt: hoc Tua Divina virtus in paucorum mensium decursu, & primo belli impetu, ope cœlestis Numinis, effecit: Et quoniam majora Tua sunt merita, quàm ut mens cujusquam nostrûm capere possit; idcircò non aliquã à nobis Coronam, non statuam, non columnam ad memoriam Nominis Tui expecta. Fuerunt hæc olim præmia mediocrium meritorum ad incitamentum virtutis instituta. Tu tanta in Rép: beneficia contulisti, ut hæc ipsa Patria nostra perenne monumentum gloriæ Tuæ futúra esse videatur. Quæ quò illustrior & amplior per Te facta est, eò gloriosius virtuti Tuæ reddet testimonium. Non enim tantùm, quæ ad securitatẽ

jėgoms, įvykdė. O kadangi Tavo nuopelnai yra didesni nei kurio nors iš mūsų protas pajėgia suvokti, tikėkis Tavo vardo pašlovinimui gauti iš mūsų ne kokį nors vainiką, ne statulą ar koloną. Kadaise buvo nustatytas atlygis už daug menkesnius nuopelnus nei narsumo paskata. Tu gi tiek Respublikai padarei malonių, kad atrodo, jog pati mūsų Tėvynė bus ilgaamžis Tavo šlovės paminklas. O ji tuo puikiau liudys Tavo narsą, kuo Tau padedant taps garsesnė ir reikšmingesnė.

Matome, jog Tavo pergalę padidino ne tik tai, kas padeda saugumui – išvaryti priešai, išlaisvintos pilys, apsaugoti nuo žudynių gyventojai, nebeniokojami laukai, nebegriaunami miestai, nebeniekinamos šventyklos, plačiai ir nevaržomai nusidriekusios Karalystės ribos, bet ir tai, kas ypač skatina susižavėjimą – kad šitie vyrai, šitie ginklai ir šitos pajėgos, priklausančios lenkų ir lietuvių tautoms, įvarė siaubą didžiausiems ir gausingiausiems priešams, surinktiems iš geriausių Europos kariuomenių. Tačiau nors

curitatem proficua ſunt, à Tua victoria promanaſſe videmus; hoſtés repulſos, eliberatas arces, Cives ab interneciõe vindicatos, ab agris vaſtitatem, excidium ab urbibus, à Templis ſacrilegia depulſa, Regni fines longè latèque protenſos; ſed illa etiam quæ ad comẽdationem longè ſunt illuſtriſſima; hos viros, hæc arma, has vires Polono Lithuanoq; populo eſſe, quæ vel immaniſſimis & numeroſiiſſimis hoſtibus, ex flore Europææ militiæ collectis, terrori eſſe poſſint. Quanquam enim & de multis alijs, & de hoc ipſo hoſte tum ſuperiorum Regum, tum Tuis ac glorioſiiſſimi PARENTIS Tui auſpicijs ea tulimus trophæa, quibus nulla unquam allatura eſt finem ætas; tamen proximis hiſce annis offenſi Numinis indignatione factum eſt, ut calamitas paucorum aliquantùm de priſtinis noſtris honoribus detraheret: ſed quæ ſcelerum noſtrorum pœna fuit, eam, Gentis noſtræ ignaviam & imbecillitatem hoſtes eſſe crediderunt. An illi,

nos

ir iš daugelio kitų, ir iš šio priešo, tiek prieš tai buvusių karalių, tiek Tavo šlovingojo tėvo pastangomis turime trofėjų, kurie niekada nebus pamiršti, bet praėjusiais metais, pasipiktinus įžeistai dievybei, įvyko taip, kad nedaugelio patirtos nelaimės gerokai sumenkino ankstesniojo mūsų narsumo šlovę, o tai, kas buvo bausmė už mūsų nusikaltimus, priešai palaikė mūsų tautos silpnadvasiškumo įrodymu[19]. Argi jie mus dabar su ginklais būtų užpuolę, jei mūsų visiškai neniekintų? Ar jie galėtų sutartis laužyti ir peržengti sienas, jei nebūtų savęs įtikinę, kad reikia iš silpnųjų karo grobį atimti? Tuo budriau Tu, nenugalimasis karaliau, turi rūpintis, kad už padarytas Tėvynei neteisybes būtų atkeršyta.

19 Sunku pasakyti, ką konkrečiai Ž. Liauksminas čia turi galvoje. Galbūt Vladislovo tėvo Zigmanto Vazos, o vėliau jo paties siekį tapti Rusijos caru. Galbūt santykius su Švedija. 1632 m. žuvo Švedijos karalius Gustavas Adolfas, ir Vladislovui Vazai padaugėjo galimybių užimti Švedijos sostą. Tačiau abiem atvejais tam energingai pasipriešino LDK didikai ir bajorai, o tai savo ruožtu atvedė į naujus karus ir sumaištį Respublikoje.

nisi nos despicatui habuissent, adeò præcipites arma concurrissent? Illinc fœdera negligere,pedemq; extra limites efferre poterant, nisi jam veluti ad detrahenda jacentibus spolia properandum esse sibi persuasissent? Quò vigilantior Tua cura, Rex invictissime, in vindicádis Patriæ injurijs esse debet, qui hæc intelligis. Nondum enim hic finis est meritorum Tuorum; sed fundamenta duntaxat earum rerum, in quarum spem omnes nos erexisti, jecisse videris. Vides à quibus hostibus undiq; cingimur: qui dies noctesque fortunis jugulisque nostris iminét, & cúm moribùs & vitæ genere inter se discrepant, tum in eo maximè consentiunt, quòd veluti signo dato, dum securos nos credunt, ad cædes atque rapinas concurrant. Nō illos fœderum religio, non Ius gentium, non Iurisiurandi memoria cõtinet; sed illud sumum Ius esse putant, quod sua crudelitas, imanisque natura unicuiq; persuaserit. Dum hos persequeris, ecce hinc oppugnamur ab alijs:

Ir tai ne pabaiga Tavo nuopelnų, nes tu padėjai pamatus tiems dalykams, kurie mums sužadino viltį. Matai, kiek priešų mus supa iš visų pusių: jie dieną naktį kelia grėsmę mūsų gerovei ir gyvybei, ir nors papročiais ir gyvenimo būdu tarp savęs skiriasi, vienu klausimu labai gerai sutaria: vos tik gaus ženklą ar pamanys, kad esame nebudrūs, susirinks plėšti ir siaubti. Jų nesulaikys nei sutarčių neliečiamumas, nei tarptautinė teisė, nei priesaikos atminimas. Mat jie mano, kad tik tas įstatymas yra aukščiausias, kurį visiems siūlo jų žiaurumas ir baisi prigimtis. Kol tu šiuos persekioji, mes esame puolami kitų: jie mato, kaip mus nualintus užpulti.

Jų planus išardyti, jėgą atremti, puolimą ir žiaurumą sustabdyti gali tik Tu vienas, nes Tu turi išminties, prilygstančios didiems darbams, turi sielos didybę, pranokesnę už karališką didingumą, turi veiklos įgūdžių, visada parengtų ir esančių po ranka. Turi ir kitų nesuskaičiuojamų ir reikšmingų dorybių, kurios Tau padeda. Prie visų šių dalykų Dievo valia yra

alijs: inde alij profpiciunt,ut feffis incũbant. Quorũ confilia evertere,& vim repellere,& comprimere impetũ atq; ferociam folus potes. Eft in Te par rebus magnis prudẽtia. Eft magnitudo animi Regali majeftate fuperior. Eft induftria in agendo ad omnem ufum prompta & parata. Sunt cæteræ innumeræ atq; ampliffimæ virtutes,quæ TE adjuvent. Eft his omnibus fingularis divinitùs adjuncta fortuna; cujus jam fæpius experimentũ cepifti. Cedet,ita Deo propitio vovemus,temeritas cõfilio, audacia fortitudini, iniquitas æquitati,fcelus deniq; virtuti. Tu infta,& eò ufq; feliciter agendo progredere, quoad undiq; occifis hoftibus,Patriam in exoptata pace atq; trãquillitate cõftituas. Tum demũ omni gloria ornat9 in folio Regni Tui ita cõquiefces, ut Perpetuũ, non Academicæ tantùm Tuæ Iuvẽtuti, quæ minimis Tuis impar eft laudibus; fed univerfo Orbi Terarũ decantandæ Gloriæ Tuæ imponas laborem.

INDEX

prijungta ypatinga Sėkmė, kurios įrodymų patyrei ir anksčiau. Tegul nusileidžia, maldaujame Dievui palankiam esant, skubotumas apdairumui, įžūlumas narsai, neteisybė teisingumui ir galiausiai – nusikaltimas dorybei. Tu nesustok ir tęsk sėkmingai pradėtus darbus, kad, aplink išžudęs priešus, Tėvynei grąžintum trokštamą taiką ir ramybę. Tik tada ramiai sėdėsi savo Karalystės soste, papuoštas šlove, kad amžinas pastangas apdainuoti Tavo šlovę suteiktum ne tik Tavo Akademijos jaunimui, kuris neprilygsta nė menkiausiems Tavo žygdarbiams, bet ir visam pasauliui.

Vertė NIJOLĖ KLINGAITĖ

Versta iš: Panegyricus Vladislao IV regi Poloniae reduci ex bello Moschovitico Anno 1634. Scriptus nomine Academici Vilnensis, in: Sigismundus Lauxmin. Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae... Francofurti ad Maenum, 1665.

Liauksminas, Žygimantas

Li67 Rinktiniai raštai / Žygimantas Liauksminas ; [sudarytojas Bronius Genzelis]. – Vilnius : Mintis, 2004. – 440 p.

Gretut. tekstas liet., lot. – Kn. taip pat: Žygimanto Liauksmino aplinka ir jos ištakos / Bronius Genzelis, p. 11–46. Žygimantas Liauksminas: humanitarinio mokymo tobulinimas / Eugenija Ulčinaitė, p. 47–50

ISBN 5-417-00864-8

17 a. Lietuvos filosofo, retorikos ir muzikos teoretiko, Vilniaus universiteto vicerektoriaus Žygimanto Liauksmino rinktiniuose raštuose pateikiami svarbiausi jo veikalai lotynų kalba ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Apie Ž. Liauksmino asmenybę ir kūrybą kalbama prof. B. Genzelio, E. Ulčinaitės ir V. P. Jurkšto straipsniuose.

UDK 82.08+781(474.5)

Žygimantas Liauksminas
Rinktiniai raštai

Redaktorė *Vida Tunaitytė*
Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Užsakymas
Išleido „Minties" leidykla, Z. Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius
Spausdino UAB „Petro ofsetas", Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius.

Kaina sutartinė